

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav českých dějin

Diplomová práce

David Smrček

Grabenbummel – Procházka po Příkopech

Grabenbummel – A Walk on Příkopy

Praha 2020

Doc. PhDr. Magdalena Pokorná, CSc.

Poděkování

Na tomto místě bych rád poděkoval všem, kteří mi při vzniku této práce pomáhali. Na prvním místě doc. PhDr. Magdaleně Pokorné, CSc. za velkou pomoc a ochotu, bez které by psaní bylo velmi komplikované. Děkuji také doc. PhDr. Janu Galandauerovi, DrSc. a prof. PhDr. Milanu Hlavačkovi, CSc. za cenné rady a věcné připomínky, PD Dr. Haraldmu Lönneckerovi za jeho pomoc a konzultace v Koblenzi a prof. PhDr. Jirímu Pokornému, CSc. za dodání nedostupných materiálů. Dále bych rád poděkoval svým přátelům Veronice Krškové, Miroslavu Vašíkovi a Vojtěchu Kesslerovi za pomoc při rozvíjení nápadů a myšlenek. V neposlední řadě chci poděkovat členům své rodiny, RNDr. Martinu Smrčkovi, Mgr. Lee Smrčkové a Natalii Dziadyk, MSc. et MA., za gramatickou a stylistickou korekturu, a všeobecnou výpomoc při psaní této práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracoval samostatně a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů.

V Praze, dne 26. května 2020

.....

Klíčová slova (česky)

Grabenbummel, Praha, německý nacionalismus, český nacionalismus, násilí, nepokoje, prostor, stanné právo, státní správa, studenti, Na Příkopě

Klíčová slova (anglicky):

Grabenbummel, Prague, German nationalism, Czech nationalism, Violence, Riots, Space, Martial law, State administration, Students, Na Příkopě

Abstrakt (česky)

„Grabenbummel“, procházka německých spolkových studentů v barevných odznacích, byl jedním z nejvýznamnějších projevů nacionálního souboje o Prahu a její veřejný prostor. V letech 1898 až 1912 dal čtyřikrát záminku k vypuknutí nepokojů ve městě. Stal se nejen politikem, o němž se Češi a Němci přeli v tisku, na zemském sněmu a Říšské radě, ale také závažným problémem, který musel stát a jeho úřady řešit.

Na základě analýzy českého a německého tisku a archivních materiálů z Národního archivu České republiky a Rakouského státního archivu jsem ukázal, jak zvyk vznikl, jeho vývoj a zejména jeho politizaci. Následně jsem rozebral čtyři hlavní roky, kdy zvyk přerostl ve větší nepokoje, v nichž jsem našel několik důležitých témat, která jsem hlouběji zpracoval v poslední kapitole. Celou práci jsem doplnil o básně z bursáckých časopisů, stejně jako o české a německé vtipy a karikatury.

Abstract (in English):

„Grabenbummel“, a walk of the German Studentenverbindungen in couleur, was one of the most significant displays of a national war over Prague and its public space. Four times between 1898 and 1912 the „bummel“ gave opportunity for unrest and riots in the city. Not only it became a political topic, a reason for conflicts between Czech and Germans in the media, Bohemian Diet and Imperial Council, but also a very serious problem for the state and its offices to solve.

Based on Czech and German press and archive resources from Národní Archiv České republiky and Österreichisches Staatsarchiv, I am presenting the creation, evolution, and the politicization of the custom. I examined the four main years of the riots, finding multiple important topics, and analyzing some of them in the last chapter. I complemented the thesis with the poems from the press of the Burschenschaften, as well as Czech and German anecdotes and caricatures.

Obsah

Úvod.....	9
1 Praha nacionálního soupeření.....	18
1.1 Soubor o Prahu	18
1.2 Nacionalizace prostoru.....	24
1.3 Prostor Na Příkopě	29
1.4 Fyzické násilí jako součást souboru o Prahu	33
2 Německé studentské spolky v Praze a jejich identita.....	40
2.1 Identita a spolková symbolika.....	48
3 Grabenbummel	53
3.1 Vznik a vývoj zvyku	53
3.2 Rok 1898 – Zrod „příkopových bitev“.....	59
3.2.1 Příčiny nepokojů	59
3.2.2 „Nenoste čepičky – bude pokoj!“	61
3.2.3 Následky – Farbenverbot	64
3.3 Rok 1904 – rusko-japonská válka.....	67
3.3.1 Příčiny	67
3.3.2 „Východní Asie v Praze“ – Bummel 1904	76
3.3.3 Následky	90
3.4 Vrchol „příkopových bitev“ – Nepokoje roku 1908	95
3.4.1 Příčiny.....	95
3.4.2 „Je ärger der Widerstand wird, desto zäher halten die deutschen Studenten“ – „Grabenbummel“ roku 1908	99
3.4.3 Následky	125
3.4.4 Následky – Nepokoje roku 1909	128
3.5 „Příkopové bitvy“ roku 1912	135
3.5.1 Příčiny.....	135
3.6 „Příkopové bitvy“ 1912.....	138
3.6.1 Následky	141
3.7 Konec „Grabenbummelů“ v Praze	143
4 Významné fenomény „Grabenbummelů“	146
4.1 Češi, Němci a „Grabenbummel“	146
4.2 Role politiků.....	160
4.3 „Grabenbummel“ a státní správa	164
Závěr	171
Seznam pramenů a literatury	179

Zdroje příloh	193
Přílohy.....	195

Seznam příloh

Příloha č. 1 - Protestní akce proti „bummelům“ a Siegfriedově hlavě na Vídeňské univerzitě v 90. letech.....	195
Příloha č. 2 - Karikatura ukazující postoj Čechů k německým spolkovým studentům.	196
Příloha č. 3 - Báseň Den Prager Studenten!.....	197
Příloha č. 4 - Báseň Prag.....	197
Příloha č. 5 - Bursácké básně.....	198
Příloha č. 6 - Básně Michela Urbana.	199
Příloha č. 7 - Báseň k oslavě založení Lese- und Redehalle der deutschen Studenten.	199
Příloha č. 8 - Báseň Pilsener Urquell.	200
Příloha č. 9 - „Východní Asie v Praze“ z pohledu vídeňského tisku.....	201
Příloha č. 10 - Básně o událostech z 7. a 28. února 1904	202
Příloha č. 11 - Program chebských oslav.....	202
Příloha č. 12 - Kritika „bummelů“ z roku 1904.....	203
Příloha č. 13 - Kritika Rabla roku 1904.....	203
Příloha č. 14 - Kritika Koerbera roku 1904.	203
Příloha č. 15 - Praha svázaná stanným právem a kolem tančící kuléroví studenti.	204
Příloha č. 16 - Básně ironizující vyhlášení stanného práva.	204
Příloha č. 17 – Česká „oslava“ jubilea.....	205
Příloha č. 18 - Příloha č. 18 – Rozkopené Příkopy.....	205
Příloha č. 19 - Karikatura Václava Klofáče vyhozeného ze sklípku ve Vídni.	205
Příloha č. 20 - Kritika vystupování Německých studentů v uzavřených řadách.	206
Příloha č. 21 - Kritika opilství kulérových studentů.....	208
Příloha č. 22 - Kritika ozbrojených studentů.	208
Příloha č. 23 - Násilnost Čechů a nepřiměřené požadavky.	209
Příloha č. 24 - Vina německých politiků a rektorů.	210
Příloha č. 25 - Česká kritika policie v obrazech a básničkách z Humoristických listů.	213
Příloha č. 26 - Česká kritika státních úřadů v obrazech a básničkách.	214
Příloha č. 27 - Kritika Gustava Scheinera z Humoristických listů.	215
Příloha č. 28 - Německá kritika ministerského předsedy Bienertha z Kikeriki.....	215
Příloha č. 29 - Kritika místodržitele Coudenhova z Humoristických listů a Kikeriki.....	216
Příloha č. 30 - Češi ironizují německé podmínky ke zrušení „bummelů“.....	217
Příloha č. 31 - Urážka pozitivní politiky (do dveří vstupuje Karel Kramář).	217

Úvod

V březnu 2020 vyšel v časopisu *Der Standard* článek, jehož název zní v překladu *Protest na Vídeňské univerzitě: Komu patří univerzitní rampa?* Ten pojednává o „Farbenbummelu“, procházce vídeňských buršáckých spolků¹ v barevných symbolech, který se na půdě univerzity koná každý týden již od 19. století.

Ve středu 4. března 2020 začal „bummel“ jako běžně. Okolo třiceti mladých mužů oděných v barevných čapkách a šerpách v doprovodu několika dívek se krátce před polednem sešlo na zdejším arkádovém dvoře. Obvykle se během chvilky skupina vydala na rampu, která vede k hlavnímu vchodu do budovy na bezpochyby nejvýznamnější vídeňské ulici, Okružní třídě, kde by asi tři čtvrtě hodiny postávala a procházela se. Tentokrát jim v tom ale zabránila masa protestujících, která je přivítala výkřiky jako „*Burschis raus*“. Neobvyklý byl také policejní dohled, který všude spolkové studenty doprovázel.

Demonstrace levicově zaměřených studentů organizovaných zejména v organizaci Österreichische Hochschüler_innenschaft (ÖH) proti buršáckému zvyku se staly téměř stejně tradičními jako samotná procházka a táhly se celými dějinami „bummelu“.² Mají nádech odboje proti pravicovému extremismu – rasismu, nacismu, sexismu a antisemitismu – z kterého jsou spolky obviňovány. Nikoliv zcela neprávem. Michael Gehler, který dělal výzkum zapojení spolkových studentů do NSDAP, zjistil, že již před rokem 1938 bylo zhruba 53,7 % z nich ve straně, takže afinita členů k nacionálnímu socialismu byla vsutku velká.³ Dodnes u nich přetrvávají pravicové a konzervativní hodnoty, které někdy můžou hraničit s extremismem a v převážně levicovém akademickém životě západní univerzity působit problémy.⁴ V tomto ohledu „bummel“ je a vždy byl politickou demonstrací.

Rektorát musel odmítnout zákaz „barev“ navrhovaný ÖH a naklonit se na stranu burschenschaftů. Ačkoliv se škola staví za toleranci, otevřenost a mezinárodnost a ostře odsuzuje extremismus a rasismus, nemá podle rektora Heinze W. Engla pro takový krok žádnou právní oporu. Dokud celý zvyk i chování studentů probíhá v rámci zákona, nemůže tedy

¹ Burschenschaftly jsou spolky vysokoškolských studentů spojených zejména německým vlastenectvím a později s nacionalismem.

² S největšími například v 90. letech 20. století, kdy se demonstrace spojily zejména s okolnostmi kolem hlavy Siegfrieda na univerzitním arkádovém dvoře (viz příloha 1), <https://geschichte.univie.ac.at/de/artikel/denkmal-siegfriedskopf> 10.5.2020.

³ Michael GEHLER, *Korporationsstudenten und Nationalsozialismus in Österreich: Eine quantifizierende Untersuchung*, 1994, s. 13-14: Výzkum na univerzitě v Innsbrucku.

⁴ O vídeňských „Farbenbummelech“ roku 2020, viz <https://www.derstandard.de/story/2000115372565/protest-an-der-uni-wien-wem-gehoert-die-unirampe>, 10.5.2020

univerzita nijak zakročit.⁵ Většina demonstrací sympatizantů ÖH probíhala formou obsazování prostor, které chtěli spolgoví studenti využít – ať už to byla rampa, arkádový sál nebo učebny. *Der Standard* tak mohl napsat: „*An der Uni Wien ist der öffentliche Raum stark umkämpft*“⁶ Prostorovost byla zde, stejně jako v historii zvyku, nejzásadnějším předmětem konfliktu.

Je tomu více než sto let, co začal „bummel“ ve Vídni kolem roku 1897 poprvé působit problémy.⁷ Doba, poměry a politická situace se samozřejmě neskutečně proměnily. V mnoha věcech ale zůstal konflikt podobný – „bummel“ se svou formou nezměnil, i proto, že spolky velmi lpí na svých neměnných tradicích. Dnes stejně jako tehdy to je ve značné míře otázka nacionalismu, ačkoliv tenkrát proti sobě stály dvě nacionálně smýšlející společnosti, zatímco dnes se jedná spíš o politické smýšlení a světonázor. Hlavním cílem i prostředkem boje je prostor, který hrál a hraje významnou roli. I autority mají problém celý konflikt vyřešit z naprosto stejných důvodů – samotný zvyk ani nošení „barev“ nic neporušují.

Ve stejnou dobu, kdy koncem 19. století vypukly první srážky mezi nacionálně a velkoněmecky smýšlejícími „barevnými“ a slovanskými studenty na vídeňské univerzitní půdě, začínaly velmi podobné konflikty i v Praze. V mnohém na sebe byly navázané, často měly podobné příčiny, různě na sebe reagovaly a v mnohém se i podporovaly. Byl mezi nimi ale jeden obrovský rozdíl. Zatímco ve Vídni se odehrávaly na univerzitní půdě a byly tedy téměř výhradně problémem akademickým, v Praze se konaly na jedné z hlavních a nejrušnějších městských ulic, Na Příkopě. Podle místa konání se pražské formě zvyku říkalo „Grabenbummel“. Procházka studentů v „barvách“ začala poutat pozornost české nacionální veřejnosti zejména po nepokojích roku 1897. Ve čtyřech vlnách nacionálně motivovaného kolektivního násilí v letech 1898, 1904, 1908 a 1912 představovala největší projev politiky ulice v Praze. Byla zásadním projevem souboje obou národů o město a jeho veřejný prostor.

Zvyk vyvolal největší projevy ulice, který se v posledních desetiletích monarchie objevil. Nepokoje byly úzce navázány na politický vývoj v Předlitavsku a ve světě, ale zároveň měly hluboké kořeny v sociální proměně společnosti ve druhé polovině 19. století. Ačkoliv poprvé se v Praze „bummel“ objevil pravděpodobně již v roce 1861, svůj význam a funkci získal až s rozšířením nacionalismu a vznikem německé studentské identity v 80. a zejména v 90. letech.

⁵ Vyjádření rektora k událostem na univerzitě, viz <https://www.diepresse.com/4546266/burschenschaft-rektor-gegen-couleurverbot> 10.5.2020.

⁶ <https://www.derstandard.de/story/2000115372565/protest-an-der-uni-wien-wem-gehoert-die-unirampe> 10.5.2020: „*O prostor je na Vídeňské univerzitě tvrdě bojováno*“ (přel. aut.)

⁷ K „bummelům“ na univerzitě ve Vídni, viz Oliver RATHKOLB, *Gewalt und Antisemitismus an der Uni Wien und die Badeni-Krise 1897. Davor und danach*, 2017, s. 69-93.

Hlavním předmětem mého bádání je samotný „Grabenbummel“. Sleduji, jak se zvyk vyvíjel, proč začal působit problémy až po téměř čtyřiceti letech své existence a jak byl vnímán oběma národy. Procházka studentů se samozřejmě nekonala ve vzduchoprázdnu, ale v postupně nacionalizující se Praze, která ovlivňovala i to, jak byl zvyk pojmán nejen Čechy, ale i samotnými Němci. Pohled na zvyk v delším časovém rámci umožňuje sledovat vývoj nacionálního citění a pomůže zodpovědět otázku, proč se ze studentského zvyku stala záležitost celého Německa. Z tohoto hlediska je potřeba zhodnotit i jeho umístění v prostoru, tedy na centrální třídě „české“ Prahy.

Veřejný prostor byl Jürgenem Habermasem definován jako topografické místo, ve kterém se odehrává sociální a politický život. Po dlouhou dobu byl prostor považován za substanční, nehybnou a neměnnou věc. Na město a ulici je ale v tomto případě potřeba nahlížet nejen jako na jakýsi rámec, ale i jako na aktivní součást nacionálního konfliktu, konstruovaný produkt sociálních interakcí. Prostoru byly v Praze koncem 19. a na počátku 20. století dávány významy, ve kterých dominovalo geopolitické čtení prostoru jako teritoria, v němž národ působil v přímém kauzálním spojení na jím nárokováný prostor. To vedlo k vytvoření umělých hranic a území, jimž byla vkládána principiálně homogenní identita. V Praze, kde přirozená demarkace neexistovala, byla uměle konstituována. Vznikly národnostně ohraničené urbánní mikroprostory, jako například právě Příkopy nebo Ferdinandova třída.⁸ Pomocí symboliky se takové prostory dělily – například na Příkopech byl Německý dům, celá řada „německých“ kaváren, bank. Jednou z takových metafor, které dávaly ulici německou identitu, se stal i „Grabenbummel“. Další otázkou k zodpovězení je, jak a jestli vůbec byl nějak konceptualizovaný prostor během demonstrací proti zvyku, a jak do něj fyzický či sociální prostor zasahoval.

S městským prostorem souvisí i kolektivní násilí, tedy takové, při němž nejméně dvě osoby, které se identifikují jako součást nějaké skupiny, instrumentálně a koordinovaně fyzicky či symbolicky poškozují příslušníky jiné skupiny nebo jejich majetek. Cílem takového chování bývá zejména snaha dosáhnout politických, ekonomických či společenských cílů. Při formování národních společenství či států se násilí shlukovalo, a od konce století se objevovalo jak v dobovém diskurzu a sociální praxi, tak v rovině symbolického útlaku, přičemž často

⁸ Metodologie prostoru v 19. století, viz Peter STACHEL, *Stadtpläne als politische Zeichensysteme. Symbolische Einschreibungen in den öffentlichen Raum*, 2007, s. 13-15; Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Metafory města. Imaginace národnostní heterogenity v diskursu středoevropského města na přelomu 19. a 20. století*, 2011, s. 88-100; L. ŘEZNÍKOVÁ, *Prostor*, 2014, s. 36-45; Jaroslav IRA, *Město*, 2014, 350-355; Obsazování prostoru, viz Rufolf JAWORSKI – P. STACHEL, *Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Straßennamen im europäischen Vergleich*, 2007.

docházelo i ke strukturálnímu násilí, kdy se útočníky stávaly samosprávné či státní orgány, které svými činy legitimizovaly další ubližování. Výsledkem bylo vyčleňování sociálních, etnických nebo náboženských skupin z veřejného a společenského života.⁹

Kolektivní násilí bylo na přelomu 19. a 20. století úzce provázáno s prostorem. Spolu s jeho vývojem totiž došlo i k pokusům o symbolické a fyzické obsazování či bránění pomocí průvodů a demonstrací. Nejdůležitějším místem násilí ve městě byla vždy ulice, proto není překvapivé, že krédo výzkumů o sociálním prostoru zní: „*Kdo ovládne ulici, zdomluje město*“. Ulice se nezářídka měnily pod vlivem brutálních pouličních bitek mezi sociálními či etnickými skupinami nebo státní a městskou správou v bojiště. Konflikty zde byly vždy vázané na konkrétní situaci a v ní působící faktory,¹⁰ které je potřeba podrobit studiu, abychom mohli rozklíčovat, v jakých konkrétních situacích přešla situace v demonstrace a ty zase v násilí. Tím by se také měly ukázat body zlomu.

Násilí na našem území se v posledních letech systematicky věnovaly čtyři práce. Ačkoliv se práce Rudolfa Kučery a Oty Konráda s názvem *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914-1922*, stejně jako *Limity lidskosti: Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944–1946* historika Jaromíra Mrňky nevěnují předválečnému období, jsou nesmírně důležitým metodologickým příspěvkem. Poslední knihou, která se částečně časově s mou diplomovou prací překrývá, je *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa* od Michala Frankla a Miloslava Szabó. Za velmi důležitý považuji také sborník *Násilí. Jiná moderna*, jehož kapitoly se předválečnému násilí věnují.

Metodologicky chci svůj text ukotvit v konceptu *politiky ulice*, který poprvé v moderní historiografii použil v 90. letech německý historik Thomas Lindenberger. Ten napsal, že pomocí kontaktů na ulici se jednotliví aktéři disciplinují, a diskurzivně vytvářejí hranice možného chování. Během demonstrací dochází k utváření norem, tedy povědomí o tom, jak je možné v určité době na ulici jednat, což se prostřednictvím masových médií dostává do široké společnosti. Sociálně kognitivní proces může určovat vědomě či bezděčně strategie, způsoby

⁹ Definice násilí, viz Jaromír MRŇKA, *Limity lidskosti. Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*, 2019, s. 18; WHO, *World report on violence and health*, Chapter 8, *Collective violence*, 2002, s. 215 z

https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap8.pdf?ua=1; Dále Thomas LINDENBERGER – Alf LÜDTKE, *Physische Gewalt – eine Kontinuität der Moderne*, 1995, s. 21.

¹⁰ Elizabeth GRUBER – Andreas WEIGL, *Stadt und Gewalt*, 2016, s. 10-11; Martin SCHEUTZ, *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung*, 2016, s. 19-46; Citát z *Tamtéž*, 2016, s. 44; Bernd Jürgen Warneken, „*Die friedliche Gewalt des Volkswillens*“, *Muster und Deutungsmuster von Demonstrationen im deutschen Kaiserreich*, 1991, s. 97-119.

jednání a symboliku, se kterou jednotliví aktéři vstupují do dalších protestů.¹¹ Tento přístup bude v práci aplikován na policii i demonstranty, abych poznal, jak takový proces společenského učení probíhal. Lindenbergerův sociálně-konstruktivistický přístup žádný další historik bohužel systematicky nerozvinul.¹² V české historické obci velkou odezvu také nenašel, ale koncept využil například doktorand Ústavu hospodářských a sociálních dějin Michael Polák, který pracoval s politikou ulice ve své magisterské práci, kde ji aplikoval na tzv. nová sociální hnutí.¹³

Lindenbergerovu teorii ale nepřejímám zcela. Přidávám jí další úroveň, která s původním konceptem nemá příliš co do činění. Politika ulice pro mě neznamená jen sociální interakci na ulici, ale také opravdovou *politiku ulice*, tedy působení demonstrantů k dosažení politických cílů, přesun politické kultury z vyšších sfér do nižších prostřednictvím politiků a jeho projevy v každodenním životě či během demonstrací. Sledovat samotnou percepci přitom považuji za mimořádně obtížné. Pracovat lze se studii o vlivu médií, které samozřejmě byly nejdůležitějším nositelem zpráv a poznatků z Říšské rady či Sněmu Království českého. Podle hesel vykřikovaných během demonstrací lze také určit, které novinky v myslích přítomných zaujaly natolik, aby se staly demonstračním heslem, z části se snad dá určit i možná stranická příslušnost účastníků či alespoň vliv jednotlivých stranických uskupení. Všechny tyto postupy jsou ale velmi složité a poněkud neprůkazné. Zároveň jsou v rozporu s tezemi teoretiků psychologie masy, kteří individuální motivaci a chování davu přiznávají pouze omezený význam, a vidí v něm pouze jakési „stádo“ hnané pudy.¹⁴ I přesto věřím, že nejenže politické události a působení veřejných činitelů představovaly významný impuls pro účast na demonstracích, ale že také mohly davy vést k samotnému násilnému jednání. Na základě okolností a kontextu je pak možné alespoň předpokládat, které světové či lokální události měly mobilizační potenciál.

Důležitou otázkou, kterou se ve své práci budu snažit zodpovědět je, jaké politické události a společenské situace vedly k mobilizaci demonstrujících mas a k výbuchům agrese a kolektivního násilí. Moje hypotéza zní, že demonstrace mohly být reakcí na ztrátu důvěry ve vlastní politickou reprezentaci či státní systém, projevem snahy vzít věci „do vlastních rukou“,

¹¹ Thomas LINDENBERGER, *Straßenpolitik. Zur Sozialgeschichte der öffentlichen Ordnung in Berlin 1900 bis 1914*, 1995, s. 11-31.

¹² Za zmínku stojí ale například Daniel SCHMIDT, *Die Straße beherrschen, die Stadt beherrschen. Sozialraumstrategien und politische Gewalt im Ruhrgebiet 1929–1933*, 2011, s. 225-248.

¹³ Michael POLÁK, *Politika ulice. Studentské protesty v Praze v letech 1962-1967*, 2018.

¹⁴ Psychologie masy a „vůdci davu“, viz Neil J. SMELSER, *Theory of Collective Behaviour*, New York 1962, s. 11-17; Urs STÄHELI – Eric SAVOTH, *Seducing the Crowd: The Leader in Crowd Psychology*, In: *New German Critique*, no. 114, Durham 2011, s. 63–77; Gustave LE BON, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, New York 2002, s. 72-73; Elias CANETTI, *Masa a moc*, Praha 2007, s. 55-126.

který by vedl k přechodu politiky do ulic. V souvislosti s tím se chci soustředit také na to, jakou roli v celé záležitosti hráli politici, tedy jestli byli zejména pasivními činiteli jako například v roce 1897,¹⁵ nebo nějak přispěly volební reformy a masová participace ke změně politické kultury, která přála rozvoji radikálních politických stran, jež využívaly politiku ulice ke své vlastní potřebě a propagaci. Chci také ukázat případnou změnu, která se v tomto ohledu projevila.

Má práce se skládá ze čtyř základních kapitol. První, poněkud syntetická část, popisuje vznik nacionálního soupeření o Prahu, a tvoří úvodní část k dalším kapitolám. Detailněji zde rozeberu vývoj česko-německou soupeření v hlavním městě Čech a s ním spojenou nacionalizaci prostoru. Na základě této kapitoly hlouběji popíšu vznik a vývoj německého charakteru ulice Na Příkopě, která tvoří centrum pražských nacionálních nepokojů i mojí práce. V poslední části rozeberu vznik kolektivního násilí v Praze. K vypracování první kapitoly jsem krom celé řady drobnějších prací využil zejména přehledové syntézy. Jedná se o již tradiční díla, jako například Tobolkovy *Politické dějiny československého národa od roku 1848*, *Czechs and Germans* od Elizabeth Wiskemann, *Česká společnost 1848-1918* Otty Urbana, *Konfliktní společenství* Jana Křena nebo *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914* od Jiřího Kořalky. Nejvýznamnějším a také nejspíš nejcitovanějším dílem mé práce, stejně jako většiny děl o životě Němců v Praze, je kniha Garyho B. Cohena s názvem *Němci v Praze 1861-1914*, která vytváří základní přehled o společenském a kulturním životě národa ve městě.

Druhá kapitola popisuje vznik a vývoj německých studentských spolků, jejich postoj k Praze a jejich image v očích Čechů. Významná je zejména část popisující symboliku a identitu, které byly hlavní příčinou nacionálních konfliktů zvaných „příkopové bitvy“. V kapitole pracuji se základními díly historiografie k německým studentským spolkům. Významná jsou díla německého historika Haralda Lönneckera, který se dlouhodobě německou studentskou Prahou zabývá. Pro kontext celého Předlitavska je zásadní poměrně nová práce Alexandera Grafa s názvem „*Los von Rom*“ und „*heim ins Reich*“.¹⁶ Většinu kapitoly ale tvoří vlastní výzkum provedený zejména analýzou ročenek jednotlivých studentských spolků a dvou jejich časopisů – vídeňského *Die Wartburg. Zeitschrift für den ostmärkischen Burschenschaftler* a lipského *Deutscher Burschenschaftler*, které jsem získal v Archiv der deutschen Burschenschaft při Spolkovém archivu Koblenz.

¹⁵ K politikům a jejich působení během nepokojů roku 1897, David SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, 2017.

¹⁶ Alexander GRAF, „*Los von Rom*“ und „*heim ins Reich*“: *Das deutschnationale Akademikermilieu an den cisleithanischen Hochschulen der Habsburgermonarchie 1859-1914*, 2015.

Tělo práce tvoří třetí kapitola týkající se „Grabenbummelu“, která se dělí na čtyři podkapitoly. Ty pojímají jednotlivé roky „příkopových bitev“ – rok 1898, 1904, 1908 a 1912. Každá z nich se v zásadě skládá ze tří částí. První z nich popisuje společenské a politické příčiny, které vedly k vypuknutí nepokojů, druhá samotné události a třetí následky. Pouze třetí podkapitola má ještě dovětek ve formě úseku věnovaného „bummelům“ v roce 1909.

Část týkající se společenských a politických příčin vzniku nepokojů jsou opět převážně syntetické, a popisují události, které vedly k jednotlivým „bummelům“. Samotné „příkopové bitvy“ svou vlastní studii zatím nemají. Nicméně se nedá říct, že se jedná o zcela neobjevené či zapomenuté téma. Často se jako podkapitola objevuje zejména v německé historiografii týkající se pražských studentských spolků. Zde bych chtěl připomenout zejména dva autory. Prvním z nich je již zmíněný Harald Lönnecker, který napsal knihu věnovanou německým spolkům v Praze, kde „příkopové bitvy“ rozebírá, ale úplně vynechává českou stranu a její reflexi. Druhým, výrazně problematičtější dílem, které leží na pomezí mezi pramenem a historiografií, je kniha *Prag und das Reich: 600 Jahre Kampf deutscher Studenten*, která vyšla v Drážďanech roku 1943. Přestože se jedná o velmi tendenční knihu pocházející z pera vůdčí osobnosti protektorátní cenzury Wolfganga Wolframa von Wolmar, která zároveň není nijak ocitovaná, psaná je poněkud intuitivně a samozřejmě protičesky, jedná se o nejširší příspěvek k dějinám německých spolků na našem území. Nutné je také dodat, že z ní bohatě a někdy trochu nekriticky čerpá zejména zahraniční dějepisceví zabývající se tímto tématem. Wolframova kniha také podává nejucelenější příspěvek o „Grabenbummelech“, kterým věnuje celou kapitolu.¹⁷

Více než pouhé zmínky si zasloužil ještě zejména s ohledem na zákaz „barev“, který byl po „bummelech“ vyhlášen, rok 1898.¹⁸ Největší pozornost byla věnovaná „příkopovým bitvám“ roku 1908, o kterých bylo napsáno několik studií z per amerických historiků. Za zmínku stojí kapitola s názvem *The Francis Joseph Jubilee of 1908* od historičky Nancy M. Wingfield, která se sice zabývá zejména samotnou festivitou, ale popisuje i okolnosti. Druhý významný příspěvek napsal T. Mills Kelly, který popsal na nepokojích roku 1908 vývoj národních socialistů.¹⁹ Oba se tématu „bummelu“ dotkli, ale je pro ně spíše sekundární

¹⁷ Harald LÖNNECKER, „...freiwillig nimer von hier zu weichen...“: *Die Prager deutsche Studentenschaft 1867-1945*, 2008; Wolfgang Wolfram von WOLMAR, *Prag und das Reich*, 1943

¹⁸ Kapitola o Farbenverbotu, viz Berthold SUTTER, *Die badenischen Sprachverordnungen von 1887 II.*, Vídeň 1965.

¹⁹ Nancy M. Wingfield, *Flag Wars and Stone Saints. How the Bohemian Lands Became Czech*, 2007; Nancy M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011; T. MILLS KELLY, *Taking It to the Streets: Czech National Socialist in 1908*, 1998, s. 93-112.

záležitostí.

K částem o „Grabenbummelech“ a jejich následcích jsem používal zejména archivní materiály z prezidia místodržitelství v Národním archivu v Praze (NA) a presidia ministerstva vnitra v Rakouském státním archivu (ÖSTA). Základním zdrojem pro tuto kapitolu je i dobový tisk, který doplňuje prázdná místa úředních zpráv. I kvůli velké tendenčnosti a problematice pramenu jsem zvolil čtyři vlivné pražské deníky rozdílných názorových skupin. Pracuji s českým deníkem *Národní listy*, sociálně demokratickým *Právem lidu*, a německými *Bohemia* a *Prager Tagblatt*. Omezení v čase koronavirové pandemie na jaře 2020 mi bohužel znemožnila přístup k *Právu lidu* z let 1908 a 1912, takže tyto podkapitoly zůstávají o sociálně demokratický pramen ochuzeny.

V poslední kapitole rozebírám detailněji některá významná témata, která se při výzkumu ukázala jako podstatná. Kromě části týkající se vztahu Čechů a Němců ke zvyku se zde nachází i popis státní správy a jejího vývoje v souvislosti s „bummelem“. Dále ji tvoří vývoj politické reprezentace a politiky ulice ve vztahu k procházkám. Při psaní těchto kapitol jsem využil podobné zdroje jako v předchozích částech, ale dominantnější roli zde hraje tisk, který jsem ještě doplnil o oba buršácké týdeníky. Zároveň jsem využíval digitalizovaných stenografických protokolů ze zemského sněmu.

K doplnění kapitol jsem využil karikatury zejména z českých *Humoristických listů* a vídeňského *Kikeriki*, které poskytují obrazovou přílohu z různých názorových skupin. Stejně jako v případě *Práva lidu*, i zde mě karanténní opatření předběhla – z toho důvodu bohužel chybí přílohy z *Pražského ilustrovaného kurýra* či *Šípů*.

Na závěr úvodu bych si dovolil vyjasnit svůj postoj k některým základním pojmům, které se v mé práci budou vyskytovat, zejména *národ*, *nacionalismus* a *identita*. Mým úkolem zde není do detailu rozebírat vývoj jejich pojmání, ale pouze to, v jakém smyslu je sám budu používat.

Co se týče prvního termínu, souhlasím s Karlem W. Deutschem, který označuje *národ* „pospolitostí komplementární komunikace“, což znamená, že je to skupina, jejíž členové jsou schopni snazší, komplexnější a intenzivnější komunikace mezi sebou než s příslušníky jiných skupin. Tento proces vede k vytvoření *nacionalismu* – společně sdílené národní kultury a národního uvědomění, zároveň ale také upřednostňování zájmu tohoto *národa* a jeho členů před konkurencí.²⁰ Vznik *nacionalismu* vnímám jako nezbytný proces, protože *národ* se při svém vytváření dovnitř integruje, zatímco směrem ven se ohraničuje. Nacionalizace hodnot a

²⁰ Karl W. DEUTSCH, *Růst národů: některé opakující se vzorce politické a sociální integrace*, 1951, In: M. HROCH (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*, 2003, s. 55-56.

životních forem je s ním tedy úzce propojena. Zároveň souhlasím s Dieterem Langewiesche, který tvrdí, že národ se konstituuje skrze sebezobrazování a pohled na protivníka, což vede ještě hlouběji k vymezování se proti cizímu.²¹ Ve skutečnosti je ale nacionalismus velmi komplexním a neustále se vyvíjejícím fenoménem, který je opravdu těžké podchytit. Nepochází z jednoho zdroje – „liberální“ nacionalismus starých elit a militantní, antiliberální a antisemitský nacionalismus pocházejí z jiných zdrojů, ačkoliv společnou mají obrannou konstrukci proti ekonomickým a sociálně-politickým elitám. Stejně tak nemá jednoduchou a jednoznačnou motivaci, jedná se o neustále měnící se proces.²²

Identita je kategorie, která pronikla do historie z psychologie a sociologie, a začala být používána zejména od 60. let 20. století. Termín používám jako vědomí sociálně konstruované kolektivní sounáležitosti dané objektivními faktory i subjektivní volbou, které vkládají smysl a určují směřování takto utvořených společenství.²³ Jelikož je produkována sociální konstrukcí hranic na základě symbolických rozlišovacích kódů, stále častěji se zejména ve výzkumu národa používá ke studiu teritoriality vytvořené na základě charakterizování skupin jako „my“ a „oni“, tedy *alterit*. „Domácí“ společnost přijímá představu o vlastnostech a rysech, které jsou pro ně typické, a vytváří naopak podobné charakteristiky o jiných společenstvích. Pomocí konstrukce „druhého“ usiluje společenství o konstituování vlastní dominantní pozice – proto je často ten „druhý“ identifikován jako držitel přesného opaku vlastních hodnot, které se projevovaly na mnoha polích.²⁴ *Identita, národ a nacionalismus* jsou tři vzájemně úzce propojené jevy, které se v mnoha definicích navzájem propojují, a abychom pochopili význam a vývoj „Grabenbummelu“, je nutné s nimi pracovat.

²¹ Kristina KAISEROVÁ – Jiří RAK (ed.), *Nacionalizace společnosti v Čechách 1848-1914*, s. 8-9.

²² Karl F. BAHM, *Beyond the Bourgeoisie: Rethinking Nation, Culture, and Modernity in Nineteenth-Century Central Europe*, 1998, s. 19-21; K.F.BAHM, *The Inconveniences of Nationality: German Bohemians, the Disintegration of the Habsburg Monarchy, and the Attempt to Create a „Sudeten German“ Identity*, 1999, s. 375-377.

²³ Jana MEZEROVÁ, *Identita českých Němců ve vlastivědách regionu horního Poníší*, 2019, s. 10-11.

²⁴ Výzkum identit a národa, viz Rudolf KUČERA a kol., *Identita v českých zemích 19. a 20. století: Hledání a proměny*, 2012, s. 9-22; Shmuel Noah EISENSTAD – Bernhard GIESEN, *Konstrukce kolektivní identity*, 1995, In: M. HROCH (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*, 2003, s. 361-374; Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Identita/Alterita*, 2014, s. 233-243; Rogers BRUBAKER, *Přehodnocení národní identity: národ jako institucionalizovaná forma, praktická kategorie, nahodilá událost*, 1996, In: M. HROCH (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*, 2003, s. 375-385; Peter LOEWENBERG, *The Psychology of Creating the Other in National Identity, Ethnic Enmity and Racism*, In: *Creating the Other. Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*, 2003, s. 243-254.

1 Praha nacionálního soupeření

1.1 Souboj o Prahu

„Voller Dämonen diese Stadt: Da sind Menschen, uns nicht fremd und unsere Begleiter seit der Gründung dieser Stadt, bieder offenbar, liebenswert und manchesmal geliebt. Und die Sonne Prags gleisst wahrhaft golden. Bis die gleichen Menschen, vom Dämon befallen, ganz andere sind über Nacht, dass wir sie nicht und sie selbst einander nicht mehr erkennen.

- Erich Galdinger, *Die Dämonen von Prag*, 1955²⁵

Erich Galdinger, který již podle úvodní citace pražské Čechy nemiloval, popisuje stav, který prožil a který mnohým Němcům zůstal v paměti jako obraz Prahy napříč dějinami. Město agresivně české, protiněmecké, spojují dnešní historici až s 80. a hlavně 90. léty 19. století. Paměť pražských (zejména nacionálně vyhraněných) Němců sváděla k opomíjení většiny 19. století, která ve které v Praze probíhalo soužití obou národů v relativním míru a pokoji. Ve skutečnosti se počestění měst, které se v zemích Koruny české projevilo zejména v průběhu 60. let, prvně ukázalo teprve v roce 1848 v Praze.²⁶ Střet Čechů s Němci, který s sebou tento proces nesl, byl násilně přerušeno érou neoabsolutismu. Opět propukl po roce 1859 a již v následujících dvou letech se začal oddělovat veřejný život obou národů. Zanedlouho se ukázalo, že rozdíly v politickém smýšlení, které doposud hrály u pražského měšťanstva hlavní roli, budou nacionálními spory nadále odsunuty na druhou kolej.²⁷

Politický, sociální a kulturní vzestup Čechů a úpadek Němců má své pozadí v urbanizaci Prahy. Zatímco v roce 1843 žilo v Praze 146 418 obyvatel, v roce 1910 to byl více než čtyřnásobek. V roce 1880, kdy poprvé bylo provedeno sčítání podle obcovací řeči, se v hlavním městě zemí Koruny české přihlásilo k českému jazyku 266 334 a k německému 42 409. Již v té době propastný rozdíl do roku 1910 narostl, kdy prvních bylo 572 787 a druhých 30 429. Velký vzrůst české obcovací řeči je spojený zejména se stěhováním česky hovořících lidí z vesnic do Prahy, zatímco německý jazyk dokonce poklesl, což bylo dáno zejména přehodnocováním

²⁵ Citát z Franz BÖHM, *Alma Mater Pragensis: Ein Dank an Prag und seine hohen Schulen: Festaussgabe aus Anlass des 80. Stiftungsfestes der Prager Burschenschaft Arminia (zur Zeit „Münchener Burschenschaft Prager Arminia*, 1959, s. 31.

²⁶ K vývoji česko-německých vztahů v roce 1848-1849, viz Arnošt KLÍMA, *Češi a Němci v revoluci 1848-1849*, 1994, s. 3-122; Jan KŘEN, *Konfliktní společenství 1790-1918*, 2013, s. 144.

²⁷ Gary B. COHEN, *Němci v Praze 1861-1914*, 2000, s. 43.

obcovací řeči mezi Židy. Praha se rychle počestřovala.²⁸ Nová nacionální struktura obyvatelstva přinesla nové třecí plochy. Změny se projevíly v napětí mezi „většinou“ a „menšinou“, která zasáhla do celé řady sfér společenského života.²⁹

Municipální volby roku 1861, které jsou často považovány za počátek konce německé dominance v hlavním městě zemí Koruny české, přinesly první otevřený konflikt o politickou moc mezi oběma národy. Nejenže bylo celých 75 z 90 křesel sboru obecních starších přiděleno česky smýšlejícím zastupitelům, ale jimi zvolená dvacetičtyřlenná městská rada zvolila prvního českého starostu konstituční éry, umírněného Františka Pštrosse.³⁰ Pražská městská samospráva se tak stala na dlouhou dobu fakticky nejdůležitějším voleným orgánem českého národa.³¹ Nově nabyté sebevědomí získané při volbách čeští využili ke splnění některých nejtěžších nacionálních požadavků, přičemž nejvýznamnější bylo, že městská byrokracie odted' měla vykonávat administrativu v obou zemských jazycích, které měli znát i všichni úředníci.

Dalším důležitým krokem bylo zavedení češtiny jako hlavního vyučovacího jazyka ve všech pražských farnostech, které probíhalo po roce 1862.³² Zejména ve školské otázce se jednalo o přímý český tlak na sociální a politické postavení pražského německého obyvatelstva, takže se hned ukázalo, že česká převaha v městské radě ohrožuje německou dominanci na více frontách než jen v místní samosprávě.³³ Stále silnější byli Češi také v pražské obchodní a živnostenské komoře, kde v lednu 1864 sice získali jen čtvrtinu, ale v sekci malých živností celých 64 % hlasů. Většiny se jim však podařilo dosáhnout až v roce 1884. Komora se postupně stala základnou pro rozvoj českého hospodářství ve městě, které pomalu bralo Němcům z rukou jejich nejsilnější zbraň – ekonomickou převahu.³⁴

Konflikt na pražské radnici v první polovině 60. let 19. století byl prvním příznakem jevu, který může být nazván „soubojem o Prahu“. Ten probíhal s odlišnou intenzitou a formou až do

²⁸ J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 172.

²⁹ O demografických změnách a jejich vlivu na nacionální spory, viz Jozo DŽAMBO (ed.), *Praha – Prag 1900-1945: Literaturstadt zweier Sprachen, vieler Mittler*, 2010, s. 26-27; Peter BECHER – Anna KNECHTEL, *Praha – Prag 1900-1945*, 2010, s. 10-29; Kol., *Dějiny Prahy II.*, 1998, s. 129-137; G. B. COHEN, *Němci v Praze*, 2000, s. 71-88; Antonín BOHÁČ, *Hlavní město Praha: Studie o obyvatelstvu*, 1923, s. 11-31.

³⁰ O souboji o pražskou radnici, např. G. B. COHEN, *Němci v Praze*, 2000, s. 42-44.

³¹ Jiří KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, 1996, s. 99.

³² Kol., *Dějiny Prahy II.*, 1998, s. 148, G. B. Cohen, *Němci v Praze*, 2000, s. 44: Předtím výhradně německé školy měly zřizovat paralelní třídy s německým jazykem pouze, když bylo dosaženo určitého počtu výhradně německy mluvících žáků, jejichž rodiče takovou výuku požadovali.

³³ G. B. COHEN, *Němci v Praze*, 2000, s. 45.

³⁴ J. KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 100.

roku 1918, popřípadě 1945, a vypovídal o rostoucí síle českého měšťanstva³⁵ a politického života. Jeho hlavním příznakem byla přímá i nepřímá snaha zprvu o vyrovnání, později o vytlačení německého veřejného života z hlavního města zemí Koruny české. Konflikty postupně vypukly téměř ve všech sférách života – ve spolcích, samosprávně, školství, státní službě, a od 90. let nakonec i v každodennosti a prostoru.

Ve spolcích, které byly původně národnostně nevyhraněné, převzali otěže příslušníci českého národa velmi rychle. Prakticky bez povšimnutí z německé strany tak došlo k čechizaci vedení Společnosti Českého muzea, Královské české společnosti nauk, Společenstva mistrů nebo Průmyslové jednoty. Po roce 1860 nové poměry umožnily, že postupně začaly oba národy zakládat vlastní výlučně národní organizace.³⁶ Na vznik Sokola reagovali Němci založením Prager Männer Turnverein; v Praze vzniklo v roce 1861 Německé kasino, které vyrovnalo sociokulturní hodnotu české Měšťanské besedy, a stalo se nejvýznamnějším centrem německého života ve městě. Instrukce, která sídlila od roku 1875 v Německém domě na Příkopech, sloužila zároveň jako pevnost, ze které byl německý život v Praze kontrolován.³⁷ Mimo tyto nejznámější případy se ale jednalo o celou řadu kulturních sdružení, hospodářských družstev a vědeckých organizací (například akademii věd, která vznikla v roce 1891). Česká síť, která měla původně německou za svůj vzor, ji v mnohém předstihla.³⁸

Po roce 1860 došlo k rychlému nástupu českého vysokého školství, které významně posunulo Prahu z pozice regionálního centra na důležité středisko intelektuálního života, které mohlo konkurovat Vídni.³⁹ Do hlavního města zemí Koruny české kvůli atraktivitě vysokého učení přišla celá řada cizinců, zejména ze slovanských národů monarchie. Jako první prošla dělením pražská vysoká škola technická, která se rozdělila na českou a německou část již mezi lety 1868-1869.⁴⁰ Němci, kteří si tento krok prosadili na zemském sněmu, doufali, že česká část techniky začne zaostávat, ale opak se stal pravdou. Český polytechnický ústav se stal jednou z nejvýznamnějších institucí svého druhu ve střední Evropě.⁴¹

³⁵ J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 161.

³⁶ G. B. COHEN, *Němci v Praze*, 2000, s. 55-56; J. KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 100.

³⁷ Nancy M. WINGFIELD, *Flag Wars and Stone Saints. How the Bohemian Lands Became Czech*, 2007, s. 1.

³⁸ J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 136.

³⁹ Ačkoliv stále menší a slabší v porovnání s hlavním městem monarchie.

⁴⁰ Walter KOSCHMAL – Marek NEKULA – Joachim ROGALL (ed.), *Češi a Němci: dějiny - kultura – politika*, 2002, s. 428.

⁴¹ J. KOŘALKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 105.

Na pražské univerzitě byl princip rovnoprávnosti obou zemských jazyků uznán už v roce 1848,⁴² znovu potom po roce 1860, ale dokonce i v průběhu 50. let se na univerzitu dostalo několik česky smýšlejících profesorů.⁴³ Přesto ale čeština zůstávala na okraji vyučovacího procesu. Většina studentů v tuto chvíli již byla pravděpodobně česká, ale nejednalo se o nijak drtivou dominanci. S rostoucím sebevědomím českého národa se začaly objevovat nové požadavky na zrovnoprávnění obou národů na vysokých školách, v extrémních případech i na rozdělení univerzity na národní části. Jeden z prvních podnětů tohoto typu přišel od německého novináře a liberálního politika Davida Kuha, ale byl českou stranou zamítnut. Česká pozice na univerzitě začala silněji posilovat až po roce 1870 a počet českých profesorů každým rokem rostl. Většina zkoušek, habilitací, jednání akademického senátu a dalších záležitostí důležitých pro chod univerzity přesto probíhala v němčině (i z čistě praktického důvodu, že většina profesorů německy uměla lépe), zatímco čeština měla pouze omezenou funkci. I počet profesorů a docentů obou národností byl stále nevyvážený. Čechů bylo celkově 20 (12+8), Němců 80 (65+15).⁴⁴

Iniciátorem změny nakonec bylo studentstvo. Počet českých studentů neustále rostl, od roku 1855 se jejich počet téměř zdvojnásobil.⁴⁵ Na filozofické, právnické a teologické fakultě měli Češi převahu, naopak změna trvala déle na medicíně. Jednání o dělení univerzity probíhala na sněmech od roku 1879, ale definitivně bylo dělení univerzity vyhlášeno „nejvyšším rozhodnutím“ císaře z 11. dubna 1881. Zákon naplňující rozhodnutí byl vydán až téměř o rok později, 28. února 1882.⁴⁶ První semestr (zimní 1882/83) se na českou univerzitu přihlásilo 1055 studentů, na německé jich bylo o šest set více. O dvanáct let později jich Karlova univerzita měla již dvojnásob. Brzy se také uplatnila nová průbojná generace českých vědců, jejichž úroveň odpovídala světovému standardu.⁴⁷ Univerzita byla také důležitým tvůrcem politických elit – pět profesorů se stalo ministry v rakouských vládách.⁴⁸ Vznikem samostatné

⁴² Jan HAVRÁNEK (ed.), *Dějiny Univerzity Karlovy III.*, 1997, s. 108.

⁴³ J. KOŘÁLKA, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 105.

⁴⁴ Havránek píše, že ačkoliv nejsou údaje z této doby k dispozici, dá se předpokládat, že většina studentů již byla česká, ačkoliv ještě na počátku 60. let byl rozdíl poměrně malý, viz J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy III.*, 1997, s. 108 - 110; K univerzitnímu vývoji také Emil FRANZEL, *Sudetendeutsche Geschichte*, 1990, s. 279.

⁴⁵ J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy III.*, 1997, s. 110: Ze 1051 na 2057.

⁴⁶ K dělení univerzity viz Peter BURIAN, *Die Teilung der Prager Universität und die Österreichische Hochschulpolitik*, 1984, s. 34-35; J. HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy III.*, 1997, s. 184-185; Gary B. Cohen, *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria*, 1996, s. 240-242.

⁴⁷ W. KOSCHMAL – M. NEKULA – J. ROGALL (ed.), *Češi a Němci*, 2002, s. 429.

⁴⁸ K dělení univerzity a politické činnosti profesorů, viz Elizabeth WISKEMANN, *Czechs and Germans: a study of the struggle in the historic provinces of Bohemia and Moravia*, 1938, s. 40; Jitka LUDVOVÁ, *Až k hořkému konci: Pražské německé divadlo 1845-1945*, 2012, s. 22; William M. JOHNSTON, *Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 bis 1938*, 1992, s. 271; HAVRÁNEK, *Dějiny Univerzity Karlovy III.*, 1997, s. 185-190.

univerzity byl definitivně dotvořen systém národního školství, kdy celá výuka od prvních stupňů až po vysokou školu mohla proběhnout v češtině,⁴⁹ Ten otevíral Čechům cestu do vědeckého a kulturního života Evropy.⁵⁰ Zároveň se ale jednalo o doposud největší intelektuální dezintegraci v zemích Koruny české,⁵¹ která ještě přispěla k izolaci Němců ve městě.

Praha se v 70. a 80. letech postupně změnila. Už se nedalo hovořit o dvojjazyčném městě, nyní už čeština nebyla jen řečí nižších sociálních vrstev.⁵² Ačkoliv se nacionální třenice začaly projevat již od 70. let, až do konce století národně uvědomělá společnost vyznávala převážně nacionalismus tradičního ražení, kde se oba národy i přes averzi snášely (a která byla pozdějšímu ničivému nacionalismu vzdálená). Společné pro oba národy byly četné zájmové vazby, ale stále i dynastická loajalita a zbytky zemského vlastenectví.⁵³ Přesto vznikaly dvě paralelní a navzájem izolované národní společnosti, mezi nimiž neustále rostla stěna. Dobře je to vidět na příkladu studentů, kteří se ještě ke konci 70. let běžně účastnili společenského života po boku druhého národa, což již o pár let později bylo téměř nemyslitelné.⁵⁴ Chuchelská bitka v roce 1881, o které ještě budu psát později, měla být předzvěstí pozdějších dob, kdy se tiché nepřátelství změnilo ve fyzické násilí a dostalo se do ulic.⁵⁵ Síly Čechů si Němci pořádně všimli až po pádu liberální vlády roku 1879 a nástupu „železného kruhu pravice“ Eduarda Taaffeho, který vládl s českou podporou.⁵⁶

V roce 1880 stále ještě 13,3 % obyvatel uvedlo němčinu jako obcovací řeč, ale rozdíl se až stále zvětšovaly (viz tabulka). Němci se stále mohli opřít o svůj politický vliv a ekonomickou pozici,⁵⁷ ale migrační vlna spojená s urbanizací, demografické a administrativní změny přispívaly ke stále většímu smazávání výhod, které příslušníci německého národa doposud měli.⁵⁸ Čeští Němci z oblastí s německou většinou si začali stále častěji uvědomovat, že ve městě spravovaném Čechy nenajdou svoje přirozené centrum. Jejich častá orientace na Vídeň jako hlavní město vedla k roztržiténosti politického i kulturního života.⁵⁹ V roce 1883 získali navíc Češi většinu v pražské obchodní komoře.⁶⁰ Sociální protiklad, který vládl mezi německou

⁴⁹ J. Kořalka, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 105.

⁵⁰ W. KOSCHMAL – M. NEKULA – J. ROGALL (ed.), *Češi a Němci*, 2002, s. 429.

⁵¹ Stefan HÖHNE (ed.), *August Sauer (1855-1926): Ein Intellektueller in Prag zwischen Kultur- und Wissenschaftspolitik*, 2011, s. 11.

⁵² Jiri Kořalka, *Národnostní poměry v Praze na přelomu 19. a 20. století*, 2002, s. 40.

⁵³ J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 175.

⁵⁴ *Tamtéž*, s. 192.

⁵⁵ J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 193.

⁵⁶ G. B. Cohen, *Němci v Praze*, 2000, s. 69-70

⁵⁷ Jožo DŽAMBO, *Prag in Schwarz und Gelb*, 2010, s. 27; J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 172.

⁵⁸ Marek NEKULA, *Die nationale Kodierung des öffentlichen Raums in Prag*, 2010, s. 77.

⁵⁹ J. Kořalka, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 14; M. NEKULA, *Die nationale Kodierung des öffentlichen Raums in Prag*, 2010, s. 75.

⁶⁰ E. FRANZEL, *Sudetendeutsche Geschichte*, 1990, s. 278.

průmyslovou a obchodní buržoazií a českou městskou maloburžoazií v počátcích národního soupeření v Praze, byl tedy ještě před koncem 19. století do značné míry překonán.⁶¹ Německý život v Praze by se ale nedostal pod takový tlak, kdyby nebylo narůstajícího sebevědomí a národní agitace Čechů, která ovládla veřejný prostor, a vytvořila pocit hostility, který mohl každý příslušník národa cítit na vlastní kůži každý den.

⁶¹ J. Kořalka, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 140.

1.2 Nacionalizace prostoru

„Vím, v mezích dneška nelze věčně žít,

svůj chránit kout.

Vím, úkol náš je Čechy počestiti,

či zahynout.“

- Viktor Dyk, 1910⁶²

„Noch klingen deutsche Lieder in den Schenken

Und deutsche Bursche stehn zum Kampf bereit.

Wer wagt es, deutsche Ehre hier zu kränken?

Deutsch war die Stadt, deutsch ihre schönste Zeit!“

- *Das deutsche Prag*, Eugen Schmahl, 1926⁶³

„Ob slawisch du dich auch gekleidet

Und slawisch nun der Gasse Laut,

Ob ängstlich man die Deutschheit meidet,

Du bist aus deutschem Geist erbaut!“

- Prag, Otto von Pfister, 1910⁶⁴

⁶² V. Dyk, 1921 Pohádky z naší vesnice - z

[https://cs.wikisource.org/wiki/Poh%C3%A1dky_z_na%C5%A1%C3%AD_vesnice_\(Dyk\)/***_\(Boulevardy_hlu%C4%8D%C3%AD_%C5%BDivot_je_zde_drav%C3%BD.\)](https://cs.wikisource.org/wiki/Poh%C3%A1dky_z_na%C5%A1%C3%AD_vesnice_(Dyk)/***_(Boulevardy_hlu%C4%8D%C3%AD_%C5%BDivot_je_zde_drav%C3%BD.)) 10.2.2020.

⁶³ 100. Semester Prager Burschenschaft „Teurotnia“: Festschrift aus Anlass der fünfzigjährigen Gründungsfeier, Wiener A.H.-Verband, 1926, s. 43:

„Doposud znějí německé písně v šencích,

A němečtí buršové stojí přiraveni k boji.

Kdo se opovažuje urážet německou čest?

Německé bylo město, německá jeho nejkrásnější období!“ (volně přel. aut.)

⁶⁴ *Wartburg*, 1910, roč. 10, č. 2, únor.

Po vytvoření silné české samosprávy a školství se dostal na pořad dne veřejný prostor. Městská materie, její stavby, ulice a náměstí, neměly pouze užitnou funkci, ale tvořily jakýsi „text“, který psal významy, které nebyly vždy vnímatelné pouhým pohledem.⁶⁵ Každé město dodnes má svůj veřejný obraz, který je shrnutím individuálních zkušeností, a který vytváří jeho identitu. Ta vzniká a je vnímána prostřednictvím užívání městského prostředí. Důležitou roli v něm hrají zejména místa, na kterých jsou koncentrovány městské funkce, kolem nichž se tvoří společenský život, například cesty, křižovatky nebo čtvrti.⁶⁶ Tento prostor nabídl tribunu pro národní konflikt, ve kterém se střetávali přívrženci obou národností, a na několika úrovních spolu soupeřili o kontrolu nad městem. K té vedlo několik cest, například skrze veřejná vystoupení, ceremonie, změny názvů ulic nebo „národní stavby“ – pomníky či budovy.⁶⁷ Primárním cílem bylo prezentovat svůj monolingvální utvořený národ a jeho cíle.⁶⁸

Praha byla sice za slovanskou a českou považována již obrozenci ve třicátých letech,⁶⁹ v prostoru i povědomí lidí nabíraly na síle představy města jako dějiště české národní historie a symbolu okolo osmdesátých let. Čeští i němečtí nacionalisté využívali veřejný prostor Prahy k lokalizaci, vytváření nebo recyklování použitelné minulosti k zhmotnění svých nároků na hegemonii.⁷⁰ Čím dál častěji se do proslovů politiků začaly dostávat narážky na českost/slovanskost města. Nejznámějším příkladem byl proslov nového starosty Tomáše Černého, který při svém inauguračním projevu roku 1882 prohlásil, že doufá, že „naše královské město, naše stověžatá, naše milovaná, zlatá slovanská Praha rozvíjela se dále a dospívala k budoucnosti vždy utěšenější“,⁷¹ což vyvolalo pozdvižení mezi zbylými německými členy městského zastupitelstva.⁷² Jak píše ve svém výzkumu Marek Nekula, agitace se projevovala například v přejmenování (popř. dávání nových významů) míst. Pojmenovávání ulic po osobnostech, které byly považovány za české, začalo nejprve roku 1872 v sousedních okresech - konkrétně na Žižkově. Od 80. let se pak boj o názvy přenesl do samotné Prahy, kde

⁶⁵ Peter STACHEL, *Stadtpläne als politische Zeichensysteme. Symbolische Einschreibungen in den öffentlichen Raum*, 2007, s. 17.

⁶⁶ Lud'a KLUSÁKOVÁ, *Korzo v životě českých a moravských měst první poloviny 20. století*, 2003, s. 230.

⁶⁷ O možnostech získání kontroly nad městem, viz Marek NEKULA, *The Divided City: Prague's Public Space and Franz Kafka's Readings of Prague*, 2007, s. 87; Například Národní divadlo, Národní muzeum atd.; S. HÖHNE, *August Sauer*, 2011, s. 13; Zdeněk HOJDA – Jiří POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, 1996, s. 18.

⁶⁸ O smyslu kontroly nad městem, viz M. NEKULA, *The Divided City*, 2007, s. 88; Elizabeth GRUBER – Andreas WEIGL, *Stadt und Gewalt*, 2016, s. 9-10.

⁶⁹ O idealizovaném vnímání Prahy v první polovině 19. století, viz Vladimír MACURA, *Znamení zrodu a české sny*, 2015, s. 200-211.

⁷⁰ N. M. WINGFIELD, *Flag Wars and Stone Saints*, 2007, s. 1; Randák, 2014, s. 121 ; K obsazování prostoru za pomoci násilí, E. GRUBER – A. WEIGL, *Stadt und Gewalt*, 2016, s.9-10.

⁷¹ Zlatá Praha, 1884, roč. 1, č. 1, s. 6.

⁷² J. Kořalka, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 148: To vedlo až k rezignaci posledních pěti německých členů zastupitelstva města Prahy. Až do roku 1919 se žádný Němec členem městské rady nestal.

bylo nejvýznamnějším krokem zavedení českých popisů ulic místo původně dvojjazyčných (ještě navíc v českých slovanských barvách). Praha se tedy stala, alespoň ve vnímání člověka, který v ní nežil, českým městem.⁷³ Čechizace probíhala víceméně třemi způsoby. Prvním z nich bylo vytváření nových míst českého národního života, tedy (jak už jsem zmiňoval) budov, památníků atd. Druhou možností byla postupná přeměna významu historických míst v nacionální, jak tomu bylo v případě Karlova mostu, Pražského hradu, Vyšehradu a mnoha dalších. V pomyslné dobové představě tak vznikla dvojitá Praha – česká a německá.⁷⁴ Třetí varianta pak byla nahrazování elementů německého prostoru českými.

Čechizace se projevila nejviditelněji ve sféře soch a památníků. Od 90. let přišla éra stavby pomníků českých velikánů na důležitých místech veřejného života – za zmínku stojí pomník Františka Palackého u Vltavy (zákl. kámen položen 1898), Jana Husa na Staroměstském náměstí (zákl. kámen položen 1903), nebo sv. Václava na Václavském náměstí (postaven 1902).⁷⁵ Všechny sochy na svých místech stály nejen jako připomenutí nacionální ideologie, ale také jako elementy ovládající prostor, pod kterými se mohly konat národní proslovy, vzpomínkové akce nebo demonstrace.⁷⁶ Sochy osobností, které byly považovány za německé, byly nahrazovány – například socha Rolanda na Karlově mostě byla nahrazena za sochu Bruncvíka – nebo bylo zabráněno vůbec je postavit, což byl například případ Mozartova památníku.⁷⁷ Vše možným způsobem tak Češi dávali Němcům najevo, že jsou v Praze pouze trpěni.⁷⁸ V roce 1903 se v Ottově slovníku píše: „*dnes město české, tak české, že češtější bylo snad jen v dobách husitských a v dobách po nich následujících.*“

Důvodem pro nacionalizaci prostoru bylo zvýšení významu Prahy pro české národní hnutí. Z hlavního města Čech byl vytvořen symbol, tradiční centrum politického a kulturního života národa, který zde v dobovém pojetí žil od pradávna. Jednalo se o všeobecně uznávanou národní metropoli, která byla pro národně cítící Čechy neobyčejně přitažlivá. Z tohoto hlediska není

⁷³ K přejmenování ulic v 90. letech 19. století, viz M. NEKULA, *Die nationale Kodierung des öffentlichen Raums in Prag*, 2010, s. 75; Václav LEDVINKA, *Die Namen von Prager öffentlichen Räumen als Spiegelung des Wandels der politischen Realität im 20. Jahrhundert*, 2007, s. 338.

⁷⁴ Tak tomu bylo například u dvou historických center Prahy, tedy Pražského hradu a Vyšehradu, ale i u mostů, například Palackého a Karlova: M. NEKULA, *The Divided City*, 2007, s. 99-105.

⁷⁵ O pomnících F. Palackého, J. Husa a sv. Václava a jejich nacionálním významu, např. Z. HOJDA – J. POKORNÝ, *Pomníky a zapomínky*, 1996, s. 79-105.

⁷⁶ M. NEKULA, *The Divided City*, 2007, s. 101-102.

⁷⁷ *Tamtéž*, 2007, s. 89; M. NEKULA, *Die nationale Kodierung des öffentlichen Raums in Prag*, 2010, s. 74-78; S. HÖHNE, *August Sauer*, 2011, s. 16.

⁷⁸ M. NEKULA, *Die nationale Kodierung des öffentlichen Raums in Prag*, 2010, s. 38-40.

divu, že německá menšina byla považována za vadu na kráse, která ruší český (a slovanský) ráz města (viz příloha č. 2).⁷⁹

Německé obyvatelstvo na marginalizaci svého národního prostoru reagovalo často nemístným sebevědomím.⁸⁰ Představy o kulturní a společenské dominanci Němců v Praze se objevovaly nejen v tisku⁸¹, ale také v průvodcích⁸² a při proslovech na Říšské radě. Časté byly například i projevy o německém charakteru města (viz příloha č. 3). Nejznámější pronesl Karl Hermann Wolf⁸³ v roce 1897, kdy mluvil o vděčnosti, kterou by měl český národ v Praze německému projevat. Proslov zakončil větou: „*Pánům Čechům by snad pomohlo, kdyby se čas od času vydali za krásné měsíční noci na procházku po Staroměstském náměstí a kdyby tam rozpoznali ze štítů domů, z věží a cimbuří nepopiratelnou skutečnost, že Praha, kterou dnes označují jako „zlatou“ českou, je vlastně německým kulturním výtvořem, a že se zrodila zcela z německého ducha*“.⁸⁴ Hlavní město označoval za německé také nacionálně laděný německý tisk. Celá myšlenka je sice postavená zejména na národním šovinismu německých nacionálních stran (například Německá radikální strana) a dobových historických představách o osidlování území,⁸⁵ ale do širšího povědomí Čechů se dostávala jako představa všech Němců o Praze, což jen zvyšovalo napětí mezi oběma národnostmi v hlavním městě zemí Koruny české.

Další přístup, který jako řešení tlaku na pražské Němce prosazovalo zejména obyvatelstvo z „ohraňčeného území“, byl „opustit“ Prahu, a pomyslné hlavní město německého života přesunout na nové místo, které by se nacházelo v oblastech s národní většinou, kdy na mysl přicházel zejména Liberec.⁸⁶ Toto rozštěpení Němců v Čechách ukazuje na neporozumění, které mezi německými obyvateli centra a provincie vznikalo. Němečtí obyvatelé Prahy se cítili ujistěni koncentrací (ač oslabeného) kulturního, společenského a hospodářského života, a věřili,

⁷⁹ *Tamtéž*, 2010, s. 40.

⁸⁰ Václav PETRBOK – Jan RANDÁK, *Die Stadt als realer und symbolischer Raum der nationalen Identität: Prag an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert*, 2010, s. 40.

⁸¹ *Bohemia*, r. 81, č. 309, 9.11.1908, s. 1: Němci se zde označují za „*občany druhé třídy*“, přestože město kulturně i hospodářsky vyzvedli, dluží jim za její slavnou minulost, do kterého vložili peníze a vychovali učně, kteří teď jejich dětem rozbíjejí hlavy.

⁸² *Tamtéž*, 2010, s. 41.

⁸³ Karl Herman Wolf (1862-1941) byl rakouský politik a publicista. Narodil se v Chebu, z počátku patřil k Schönererovým Všeněmcům, později se stal členem Německé radikální strany. Mezi Čechy byl znám jako jeden z největších odpůrců českého života a prosazovatel německé dominance.

⁸⁴ Citace K.H. Wolfa z: Eva HAHNOVÁ (ed.), *Od Palackého k Benešovi: německé texty o Česích, Němcích a českých zemích*, 2015, s. 116.

⁸⁵ *Die Wartburg: Zeitschrift für den ostmärkischen Burschenschaftler*, 1898, 8 ročník, č. 1, leden; *Tamtéž*, 1907, ročník 8, č. 2, říjen; *Tamtéž*, 1909, ročník 10, č. 6; *Deutscher Burschenschaftler*, 1913, 22. roč., č. 11, únor: Hovoří o městě jako o „*Das eiserne deutsche Prag*“.

⁸⁶ Miloslava MELANOVÁ, *Příspěvek k integračním procesům velkých měst. Snahy o vytvoření velkého Liberce na přelomu 19. a 20. století*, 1998, s. 315; Gertrude CEPL-KAUFMANN, *August Sauer. Zur Positionierung zwischen Wissenschaft und Öffentlichkeit*, 2011, s. 92; Alena MÍŠKOVÁ, „*Pryč z Prahy!*“ – plány na budování a přesuny německých vysokých škol v Čechách, 2011, s. 99-109.

že se jim povede znovuzískat ztracené pozice, o čemž svědčí například článek rektora německé univerzity, germanisty Augusta Sauera, s názvem *Prag und seine deutschen Hochschule* z roku 1907: „*Prag muss nicht nur gehalten, es muss im wahren Sinn des Wortes Schritt für Schritt wieder erobert werden, bis wir wieder gleichberechtigt mit den Tschechen dastehen, bis wir wieder der uns gebührenden Anteil an allen öffentlichen Anstalten, an der Führung des Geschäfts, von denen wir jetzt ausgeschlossen sind, zurück gewinnen.*“⁸⁷ Němci z hraničních území naopak o možnosti udržet Prahu jako hlavní město i kvůli nízkému zastoupení německy mluvících obyvatel v Praze pochybovali. I proto často vybírali pro studium raději Vídeň nebo města v Německu.⁸⁸

Ve skutečnosti přitom došlo k tomu, že německé obyvatelstvo bylo donuceno přejít do defenzivy podobné té, ve které byla česká menšina v ohraničeném území. Přitom nešlo jen o přežití německého života v Praze, ale také o symbolický boj o velmi důležité město německé historie (s nejstarší „německou“ univerzitou). V německých médiích se neustále střídal pohled na Němce v Praze jako na bojovníky na jazykové hranici, nebo jako na oběti útlaku české většiny.⁸⁹ Silná diskurzivní polarizace společně s přijímáním národní rétoriky vedla k zvýšení napětí, protiněmeckých pocitů a vytvořila podhoubí pro fyzické násilí, které naplno vypuklo v roce 1897.

Konflikt od 60. let vedl k tomu, že se v Praha zdatelně rozdělila na českou a německou. Od 90. let 19. století, kdy Češi definitivně pocítili svou dominanci ve městě, došlo k souboji o prostor, který nebyl jen a pouze vymezující, ale ve značné míře také obsazující. Cílem Čechů tedy již nebylo vytvořit svůj vlastní prostor pro národní život, ale získat dominantní postavení v prostoru Němců a postupně je tak z veřejného života vytlačit. Vymezující a obsazující souboj o prostor se navzájem doplnily. Jeden z nejvýznamnějších případů druhého typu bylo již zmiňované přejmenování ulic. Po roce 1897 vešel konflikt do nové fáze, kdy se stále častěji jako prostředek souboje využívá fyzické násilí.⁹⁰ Z tohoto hlediska Dykova báseň, se kterou

⁸⁷ August Sauer citován podle Milan TVRDÍK, *August Sauer und die Prager Tschechische Germanistik*, 2011, s. 137: „*Praha musí nejen vytrvat, ale musí být také v pravém slova smyslu krok za krokem dobyta zpět, než budeme znovu rovnoprávní s Čechy, dokud nezískáme zpět nám příslušející podíl na všech veřejných institucích, na vedení obchodů, ze kterých teď jsme teď vynecháváni.*“ (přel.aut.); Ve stejném vyznění i článek *Deutsche Studenten – Nach Prag*, viz *Wartburg*, r. 7, č. 3, březen.

⁸⁸ O výběru univerzit u německých studentů z pohraničních oblastí, viz M. TVRDÍK, *August Sauer und die Prager Tschechische Germanistik*, 2011, s. 137; S. HÖHNE, *August Sauer*, 2011, s. 11; Jiří KOŘALKA, *Schlusswort: Ungleiche Nachbarn*, 1993, s. 122.

⁸⁹ S. HÖHNE, *August Sauer*, 2011, 11-12.

⁹⁰ Viz D. SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, 2014.

jsem tuto kapitolu začal, není jen básnický dysfemismus, ale popisuje rozhodování každého účastníka boje proti německému životu v Praze, kdy hrozilo přímé fyzické nebezpečí.

1.3 Prostor Na Příkopě

„S půlmilionem Čechů města Prahy nepěstoval Němec žádné styky mimo styky obchodní. Nikdy si nezapálil cigáro zápalkou české Ústřední matice školské, stejně jako si Čech nezapálil zápalkou z krabičky německého Schulvereinu. Žádný Němec se nikdy neobjevil v české Měšťanské besedě, žádný Čech v německém Kasině. Dokonce i orchestrální koncerty byly výlučně jednojazyčné, výlučně jednojazyčné byly plovárny, sady, hřiště, většina restaurací, kaváren a obchodů. Promenádou Čechů byla „Ferdinandka“, promenádou Němců „Příkopy.“⁹¹

- Egon Erwin Kisch, *Tržiště senzací*, 1942

V jedné z nejslavnějších pasáží Kischova díla je pregnantně popsána situace v Praze na přelomu 19. a 20. století. Text, stejně jako prakticky každý novinový článek o Praze na konci 19. století, svazuje národní identitu s geografickým prostorem, následkem čehož byla prostoru vsugerována principiálně homogenní identita, která ale neodpovídala sociální zkušenosti silně etnicky heterogenní střední Evropy,⁹² a která, jak jsem již psal v předchozí kapitole, vedla k polarizaci prostoru v Praze. Postupně tak vznikla dvě paralelní města. Každé z nich mělo „své“ ulice, místa, sochy, které se staly součástí národního života (nebo tak již od počátku vznikaly). Pro příslušníky národních skupin mohlo být problematickým působení v prostoru druhého, s čímž měli problémy například Antonín Gindely nebo Jan Herben.⁹³

K nejvýraznějšímu propojení národa s geografickým prostorem došlo na Příkopě. Ulice se postupně v paměti přetvořila v symbol němectví v Praze, ne-li v celých Čechách. Na rozdíl od jiných míst nebyl Příkopům přidělen nový nacionální význam podle historické důležitosti (ulice

⁹¹ Egon Erwin KISCH, *Tržiště senzací*, 1963, s. 66-67.

⁹² Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Metafory města. Imaginace národnostní heterogenity v diskursu středoevropského města na přelomu 19. a 20. století*, 2011, s. 89-91; Martin SCHEUTZ, *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung*, 2016, s. 42.

⁹³ K problémům Antonína Gindelyho na univerzitě, viz Jan SURMAN, *Universities in Imperial Austria 1848-1918*, 2019, s. 182-183; Oběd Jana Herbena v německém Kasinu, viz Jan GALANDAUER, *6.7.1915: Pomník mistra Jana Husa: Český symbol ze žuly a bronzu*, 2008, s. 106-109.

vznikla až v roce 1760, kdy byl zasypán příkop, který jí dal jméno),⁹⁴ ale dostala význam nový. Pro pochopení významu Příkopů pro národnostní konflikt je nejprve potřeba vysvětlit, čím byla tato ulice na hranici mezi Novým a Starým Městem významná. Jednoduchou, nejviditelnější a rozhodně důležitou odpovědí by byla samotná přítomnost nejdůležitější budovy pro německý spolkový život, Německého kasina.⁹⁵ V čase zesílené nacionální polarizace došlo k procesu ohraničení a koncentraci německých Čechů, v Praze se stáhli právě do Německého domu na Příkopech, ve kterém organizace fungovala, a které fungovalo jako opora německého kulturního života a kde v průběhu doby působily na dvě stovky větších i menších německých spolků.⁹⁶

Ulice pro národní život ale představovala mnohem víc než jen Kasino. Na tomto významném korzu, které stálo na kraji Němci nejvíce osídlené oblasti města rozprostírající se mezi Příkopy a Městským parkem (dnešní Vrchlického sady), a pro Čechy významným Starým Městem, a kde žilo v roce 1900 téměř 30 % Němců,⁹⁷ stála celá řada dalších budov, které byly považovány za německé. Za zmínku stojí například luxusní kavárny Café Grand, Café Imperial nebo hotel Blaue Stern.

Když se na ulici podíváme zblízka, zjistíme, že obě národnosti mohla zajímat i z jiných důvodů. Prestiž této ulice, která byla v německém *Bellmann's Führer durch Prag* nazvána jednou z nejhezčích ulic Prahy, v českém *Neubertově průvodci Prahou* dokonce za „nejpěknější a nejživější pražskou ulici“,⁹⁸ od svého přejmenování z Kolowratovy třídy v roce 1870 jenom rostla. V Batovcově almanachu z roku 1904 se píše, že koncem roku 1902 bylo v Praze celkově 5415 domů, jejichž průměrná roční činže činila 7002 korun. Z toho bylo dohromady 57 domů, jejichž roční nájemné přesahovalo 30 000 korun, přičemž 9 jich stálo na Příkopech (včetně nejvýnosnějšího domu, budovy eskomptní banky, jejíž roční výnos byl celých 88 324 korun).⁹⁹ Zároveň zde bylo devět z dvaceti center bank a peněžních ústavů v

⁹⁴ Emanuel POCHE, *Prahou krok za krokem; Uměleckohistorický průvodce městem*, 1948, s. 95.

⁹⁵ Jirí KOŘALKA, *Národnostní poměry v Praze na přelomu 19. a 20. století*, 2002, s. 45.

⁹⁶ Petra KÖPPLOVÁ, *Dvě strany jedné ulice: Česko-německé napětí v Praze na příkladu Německého kasina a Obecního domu*, 2002, s. 51-57; O německé spolkové činnosti v Praze Josef ČERMÁK, *Das Kultur- und Vereinsleben der Prager Studenten. Die Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag*, 2003, s. 107-189.

⁹⁷ G. B. Cohen, *Němci v Praze*, 2000, str. 84.

⁹⁸ Jan DOLENSKÝ, *Illustrovaný průvodce královskou Prahou*, 1912, s. 57.

⁹⁹ Batovcův almanach, 1904, s. 296.

Praze.¹⁰⁰ Od roku 1875 až do roku 1985 zde také jezdily tramvaje, které působily to, že v době korzování (hlavně neděle okolo oběda) byla ulice často doslova zaplněná lidmi.¹⁰¹

Nejednalo se tedy jen o významnou ulici německého společenského života, ale také o jednu z nejkrásnějších, nejprestižnějších a nejdražších ulic Prahy, která zároveň byla finančním centrem města. Významná dopravní komunikace, která Příkopy protínala, a velké množství obyvatel obou národností, které zde každý den prošlo, z ní udělalo jednu z nejušnějších ulic celého města.

Z uvedených hledisek není divu, že se ulice stala jedním z hlavních předmětů souboje o Prahu. Jedním z kroků, který umožnil expanzi, bylo založení Živnostenské banky a umístění jejího centra na Příkopy, ke kterému došlo již v roce 1868. Čin, který bych ještě k nacionálnímu konfliktu neřadil, otevřel ulici pro její následnou českizaci. Živnobanka začala od 90. let 19. století skupovat okolní budovy – tak například zaniklo jedno z nejvýznamnějších center německého života, již zmiňovaný hotel Blaue Stern nebo hotel Černý kůň.¹⁰² Další rána pro národní charakter ulice představovala stavba secesní budovy Zemské banky v roce 1909-1911.

O počesťování ulice se aktivně zasazovalo i představenstvo Prahy. Největší a nejznámější stavbou je budova Obecního domu, „majáku českosti Prahy“, která stojí na samém okraji Příkopů.¹⁰³ Významným zásahem byl také boj magistrátu proti zbourání a přestavbě (rozšíření) Německého domu v letech 1907-1908, kdy magistrát města Prahy svým jednáním neumožňoval rozvoj německého spolku i v jeho vlastních prostorách a na jeho pozemcích.¹⁰⁴ Němci samozřejmě na obsazování Příkopů reagovali podrážděně, kritika se vztahovala často zejména na uměleckou stránku „nové české“ architektury, která ničí krásu „staré německé“ ulice a jejích budov (například Prašné brány).¹⁰⁵

¹⁰⁰ Batovcův almanach, 1904, s. 319-322: Konkrétně se jednalo o tyto banky: Česká Eskomptní Banka, C.k. priv. Česká banka Union, Česká průmyslová banka, Český úvěrní ústav, Úvěrní spolek v Praze, Zemská banka království Českého, Živnostenská banka pro Čechy a Moravu, dále také filiálka C.k. priv. rak. úvěrního ústavu pro obchod a živnost a filiálka Vídeňského bankovního spolku.

¹⁰¹ https://www.idnes.cz/praha/zpravy/konec-tramvaji-na-prikopech.A150707_2175488_praha-zpravy_nub, 31.8.2019

¹⁰² K proměně ulice na Příkopech, viz Luboš LANCIGER, *Z místopisu Nového Města pražského v 15.-19. století - Na příkopě. II*, 1992, s. 132 – 171; K historii Živnobanky a skupování budov, viz https://www.historie.cnb.cz/cs/bankovni_budovy_a_pobockova_sit/bankovni-budovy/palac_zivnostenske_banky.html, dne 31.8.2019.

¹⁰³ Hana SVATOŠOVÁ, *Maják českosti Prahy nebo Dům u zakopaných milionů? Idea a koncepce Obecního domu*, 2002, s. 75.

¹⁰⁴ Petra KÖPPOVÁ, *Dvě strany jedné ulice*, 2002, s. 57-61.

¹⁰⁵ O kažení ulice moderními budovami, viz Rudolf JUNG, *Die Tschechen: Tausend Jahre deutsch-tschechischer Kampf*, 1938, s. 38; Franz BÖHM, *Alma Mater Pragensis*, 1959, s. 134.

V drobné míře je snaha o popření německé identity Příkopů cítit i v českých průvodcích. Ty sice obvykle pražské Němce spíš ignorovaly,¹⁰⁶ ale u některých budov se snažily poukázat na jejich českou historii. Kupříkladu u Německého kasina bylo důsledně připomínáno, že se původně jednalo o dům Jana Žižky z Trocnova, nebo se psalo o přítomnosti sbírek národního musea československého v paláci Sylva-Tarouca-Nostiz.¹⁰⁷ Německé se více soustředí na samotnou přítomnost Německého domu.¹⁰⁸

Když se tedy podíváme na ulici Na Příkopě konce „dlouhého 19. století“ a její změny skrze kategorie, které nabídl ve své knize *La production de l'espace* Lucien Lefebvre, zjistíme, že je kombinací všech tří typů prostoru vznikajících sociální praxí, které se navíc navzájem prostupují. Prostor prožívaný, tedy takový, který je produkován jeho uživateli v každodenním životě, z Příkopů vytvořil jedno z nejvýznamnějších center Prahy. Zároveň z něj učinil také centrum německého společenského života. Druhým typem je vědecky konceptualizovaný a technokraticky vytvořený prostor, který se zde začal vytvářet za přispění pražského magistrátu na konci 19. století, a který se aktivně zasadil o změnu nacionálního charakteru ulice. Třetím typem prostoru je prostor reprezentovaný a vnímaný pomocí obrazů a symbolů. Ten vznikl kognitivně nabytou zkušeností, která se rozvíjela v průběhu druhé poloviny 19. století, kdy se zejména za pomoci českých nacionálních médií vytvořil obraz ulice Na Příkopě jako centra německví v Praze. Důkazem pro toto tvrzení může být samotná přítomnost „bumlu“ německých studentů na této ulici¹⁰⁹ i například tzv. Herbenova aféra. V médiích tehdy nastalo pozdvižení, když se český realista Jan Herben přišel občerstvit se svými německými hosty na Příkopy a dokonce(!) do Německého kasina.¹¹⁰

Tento exkurz se snažil ukázat, že ofenzivu podnikali zástupci českého národa na všech třech sférách prostoru. Je nutné podotknout, že přes veškeré české snahy zůstala ulice Na Příkopě až do roku 1914 jednou z posledních výsep německví v celém městě. Pokračování proměny rázu ulice se projevilo zejména za první republiky, kdy vznikl například Dětský dům, bankovní palác, došlo ke zbourání banky Union (1926) nebo byl zakázán název „Německé kasino“.¹¹¹

¹⁰⁶ Jan RANDÁK, *Paměť v prostoru a prostor v paměti – příklad moderní české společnosti*, 2014, s. 124-125.

¹⁰⁷ Jindřich E. POUPĚ, *Nejnovější lidový ilustrovaný průvodce Prahou a okolím s úplným polohopisným plánem Prahy a předměstí a s podrobnou mapkou okolí pražského*, 1906, s. 36; Josef BROŽ, *Ilustrovaný průvodce Prahou a okolím: popis nejznamenitějších památek historických, kostelů, škol, paláců, budov veřejných i ústavů se stručným nástinem dějin pražských*, 1912, s. 28.

¹⁰⁸ Otto LOHR, *Bellmann's Führer durch Prag und Umgebung : nebst einem grossen Stadtplan mit vollständigem Strassen- und Plätzeverzeichnis, drei Specialplänen und einer Umgebungskarte*, 1886, s. 36.

¹⁰⁹ Lenka ŘEZNÍKOVÁ, *Prostor*, 2014, s. 39.

¹¹⁰ J. GALANDAUER, *6.7.1915: Pomník mistra Jana Husa*, 2008, s. 106-109.

¹¹¹ P. KÖPPOVÁ, *Dvě strany jedné ulice*, 2002, s. 57-61.

Definitivním krokem k českizaci ulice bylo až zrušení instituce Německého domu a přejmenování budovy na Slovanský dům v roce 1945. To, že dnes není na ulici žádná památka po německé menšině a již málokomu se při vyslovení jména ulice Na Příkopěch ihned vybaví (v 19. století samozřejmě) německost ulice, je důkazem toho, že český nacionalismus po světových válkách dosáhl v boji o českizaci Prahy jednoznačného úspěchu. Německou menšinu vykořenil z paměti pražského obyvatelstva, a možná kvůli tomu, že souboj o prostor zde probíhal pozvolněji, není dnes na rozdíl od Sudet Praha politikum.

1.4 Fyzické násilí jako součást souboje o Prahu

„Trotz seiner Schönheit und ehrwürdigen Romantik war Prag niemals den lieblich-romantischen, den kleinen und grossen Universitätsstädten Deutschlands vergleichbar.

Seine Schönheit war gewaltig, beängstigend.

Seine Romantik blutig, grausam, unheimlich.

Durch sie geisterte der Golem.

Die Zwiespältigkeit der Seele dieser Stadt voller Auseinandersetzungen erklärt je nach der Stellung des dichterischen Betrachters die Vielfältigkeit der nach ihr geschaffenen Bilder.

Ihr Zauber aber liess keinen, der eine Zeit in ihr weilte, los.¹¹²

Fenomén „bumlů“ na Příkopěch, které každý týden vyvolávaly nové spory, se neobjevil ve vzduchoprázdnu. Očekávání velkého válečného konfliktu vytvářelo ve společnosti napětí, které se stalo na přelomu století celoevropským fenoménem, což dokazují i stále sílící hlasy v konstituujícím se mírovém hnutí.¹¹³ Stejně jako v měřítku nadcházejícího válečného konfliktu, i na nižší (národní) úrovni, jak napsal Bedřich Loewenstein, připadal odpovědným politikům a generálům mír na bázi dorozumění jako vyhlášení bankrotu, politická sebevražda,

¹¹² Böhm, 1959, s. 23: „Přes svou krásu a úctyhodnou romantiku nikdy nebyla Praha libezně-romantickou, tak, aby se vyrovnala malým i velkým univerzitním městům v Německu. Její krásu byla násilná, znepokojivá. Její romantika krvavá, krutá, hrozivá. V ní strašil golem. Rozpolcenost duše tohoto města plného rozepří závislá na postoji jejího básnického pozorovatele vysvětluje rozmanitost o ní vytvořených obrazů. Její kouzlo ale nevyпусти nikdo, kdo v ní nějakou dobu pobyl.“

¹¹³ Jan RANDÁK, *Zbroj v každé pěti? Vize násilí jako identitotvorný nástroj české společnosti na přelomu 19. a 20. století*, 2017, s. 152-153.

kteře bylo potřeba zabřánit i za cenu vyhlášení maximálních válečných cílů.¹¹⁴ Násilí se stalo imperativem doby. Objevovalo se v mnoha formách, symbolické i fyzické, individuální i kolektivní,¹¹⁵ a hluboce zasahovalo do života všech členů společnosti. Na konci 19. století se vytvořila základna pro násilí válečné,¹¹⁶ které bylo definitivně ukončeno až druhou světovou válkou a odsunem Němců. Kontinuita nebyla přímá a jasná ve všech faktorech, ale dá se popsat na příkladu míst a cílů, které byly vybrány pro útoky.¹¹⁷

V českém prostředí konce 19. století přecházel konflikt o veřejný prostor stále častěji do kolektivního fyzického násilí, které se dokonce stalo jeho důležitou součástí. Sociolog Heinrich Popitz považuje násilí za jednu z hlavních forem moci. Jde o takové sociální jednání, které vede k prosazení se vůči jiným společenským silám,¹¹⁸ a které se stalo nástrojem v rukou vrcholného národního hnutí. Vznik fenoménu kolektivního násilí souvisí do velké míry právě se vznikem občanské společnosti a s ním přicházejícím moderním nacionalismem. Jak píše ve své knize o poválečném násilí Jaromír Mrňka, kolektivní násilí bylo od konce 19. století zbraní v rukou politických činitelů. Masová hnutí a demonstrace byly vyvolávány rozdílnými společenskými podmínkami, které odpovídaly své době, a které hlouběji rozeberu u jednotlivých částí ústřední kapitoly.¹¹⁹

Historiografie svůj přístup k násilí v posledních desetiletích značně proměnila. K nahlížení na násilí jako anachronismus, jehož úbytek je třeba zkoumat, přibyl ještě nový pohled, který se dívá na jeho konstitutivní vlastnosti pro veřejný prostor, a dokonce si všímají přetrvávajícího násilného jádra moderní státnosti, zejména v dějinných přelomech, např. po první světové válce.¹²⁰ Věřím, že i v českém případě je u násilí možné najít jak destruktivní, tak konstitutivní prvky. První ze jmenovaných je snažší podchytit, protože násilí znemožňovalo další soužití obou národností ve smíšených městech, a dostávalo menšiny do krizí identity, které často vedly k depresivním stavům, a které jsou do detailu rozebrány u pražských německých autorů.¹²¹ Na

¹¹⁴ Bedřich LOEWENSTEIN, *Víra v pokrok. Dějiny jedné evropské ideje*, 2009, s. 416.

¹¹⁵ M. SCHEUTZ, *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung*, 2016, s. 23.

¹¹⁶ Michal FRANKL – Miloslav SZABÓ, *Budování státu bez antisemitismu? Násilí, diskurz loajality a vznik Československa*, 2015, s. 33: Frankl a Szabó zakládají tuto tezi na výzkumu antisemitismu a protižidovského násilí.

¹¹⁷ M. FRANKL – M. SZABÓ, *Budování státu bez antisemitismu?*, 2015, s. 39: V prosinci roku 1918 se například výtržnosti opět týkaly prostoru na Příkopech.

¹¹⁸ Heinrich POPITZ, *Phänomene der Macht: Autorität, Herrschaft, Gewalt, Technik*, 1986, s. 43-44: Popitz o násilí hovoří jako o „formě prosazení moci“ („Grundsetzungsform von Macht“), jejímž úkolem je působit škody obětem.

¹¹⁹ Jaromír MRŇKA, *Limity lidskosti. Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*, 2019, s. 32-35.

¹²⁰ M. SCHEUTZ, *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung*, 2016, s. 46.

¹²¹ W. M. JOHNSTON, *Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 bis 1938*, 1992, s. 275-279.

druhou stranu nepokoje vedly nejen ke zvýšení sebevědomí Čechů, ale zároveň každodenně ukazovaly neschopnost státního aparátu vyrovnat se s eskalací národnostní otázky v zemích Koruny české, tedy zároveň ke snížení důvěry v Rakousko-Uhersko. Není tedy divu, že strany, které byly považovány za organizátory nepokojů, jako například národní socialisté nebo státoprávní pokrokaři, byly těmi, které jako první začaly hovořit o samostatné české státnosti.¹²² Hannah Arendtová, která považuje násilí za pouze zničující, ve své knize *O násilí* vyslovila jednu ze svých nejznámějších tezí, tedy že násilí a moc jsou vůči sobě v opozici, a že se vrchol násilí znamená naprostou ztrátu moci.¹²³ Neschopnost udržet své občany v bezpečí, stejně jako zvýšené užívání výjimečných stavů jako umělého prostředku k uchopení moci, znamenalo vrchol státní krize, kdy monarchie musela řešit veskrze politické problémy vojenskou silou.¹²⁴ To dle mého názoru otevřelo prostor ke vzniku samostatného českého státu.

Jak jsem již naznačil v předchozí kapitole, součástí dobového diskurzu byl národní boj, který se jako faktor objevoval v českém i německém národním tisku, v proslovech, brožurách a karikaturách, a který byl důležitým identitotvorným prvkem. Jazyk „konfliktu“, tedy například slova jako *válka*, *nepřítel*, *škůdce* a další, se objevoval od konce 80. let 19. století v českém i německém tisku, a popisoval často právě vztahy mezi příslušníky obou národů. I kvůli němu se vytvořily postavy kolektivních aktérů *Němce* a *Čecha*, kteří se v očích druhého stali pachateli, ve svých obětních, což mohlo přispět k vzniku diskurzivního násilí.¹²⁵ Jak ve své studii uvádí Jan Randák, exponované poměry, které vnikaly tímto vykreslováním nacionálního sváru, nebyly v médiích jen popisovány, ale spíše vytvářeny.¹²⁶ Zejména od roku 1897 bylo dennodenně v tisku obou táborů referováno o útocích na příslušníky národů na jazykové hranici, kteří byli označováni jako *jedni z nás*, což přispívalo k šíření napětí, strachu, ale i frustraci a pokusům o pomstu. Tiskem i politiky tak byly například prosincové nepokoje roku 1897 definovány jako přirozená odpověď a odvěta za chování vůči Čechům na územích s německou většinou.¹²⁷ Velice těžko postihnutele burcování médií k pomstě vytvářelo nejen napětí ve společnosti, ale snažilo se oprávnit násilí páchané na Němcích. Pro oba národy tak boj a násilí s ním spojené

¹²² Josef TOMEŠ, *Nás bylo málo jen, než přišly tisíce...: Česká strana státoprávně pokroková (1908-1918)*, 2018, s. 196-207.

¹²³ Hannah ARENDT, *O násilí*, 2004, s. 37-43.

¹²⁴ Peter BECKER, *Macht, Gewalt und deren Kontrolle im Ersten Weltkrieg: Theorie und Praxis des Ausnahmezustandes in der Habsburgermonarchie*, 2016, s. 109-112.

¹²⁵ Kolektiv, *Násilí. Jiná moderna*, 2017, s. 11.

¹²⁶ J. RANDÁK, *Zbroj v každé pěsti?*, 2017, s. 139-143; K vytváření „my a oni“, T. LINDENBERGER – A. LÜDTKE, *Physische Gewalt – eine Kontinuität der Moderne*, s. 21.

¹²⁷ NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/13/1 k. 2295; Robert KVAČEK, *Doba zrání*, 2004., str. 32-33 ; David SMRČEK, *Prosincové nepokoje v Praze roku 1897 v Praze*, 2017, s. 74-75.

nepředstavovalo žádný morální problém, protože se z dobového hlediska jednalo o obranný boj za zachování svého národa, který byl nutný.¹²⁸

Individuální násilí mezi Čechy a Němci bylo od 80. let 19. století poměrně běžné, od 90. let již na denním pořádku. Prakticky každé vydání deníku referovalo o útocích na německy hovořící občany města, které odpovídaly napětí vyvolaném ve společnosti nacionálním soupeřením. Kolektivní násilí spojené s nacionalismem spojujeme až s obdobím po vytvoření občanské společnosti, ke kterému došlo na konci 80. let 19. století, ale běžně se jako rok zlomu mezi historiky udává rok 1897.

Kolektivní násilí, ačkoliv ve své formě ve většině případů nezůstalo stejné, je s městem spojeno od středověku. Města byla po století chápána jako ohniska násilí, což byl důsledek střetávání lidí různých sociálních vrstev a národností. Aktéři takového násilí byli „rekrutováni“ z řad městského obyvatelstva, spolků a jiných skupin odlišných zájmů. Ti kolektivní násilí prováděli často během ritualizovaných svátků a zvyků, například v době karnevalů nebo masopustů, během nichž byly akcentovány sociální problémy a často docházelo i k útokům na menšiny. Dalším typem bylo protestní násilí spojené s kulturou mládeže, například „šarivari“ nebo „kočičiny“, které ve své podstatě nejsou průvodům německých studentů po Příkopech příliš vzdálené. Takové městské násilí se v základě dělí na dva typy, vertikální, namířené například proti městské radě, cechům, čtvrti, a horizontální, které probíhalo na úrovni měšťanů. Příkladem druhého může být právě „bummel“.¹²⁹

Ke vzniku „Grabenbummelu“ jako místa kolektivního násilí česká společnost došla postupným vývojem. První příznak masových útoků s nacionálním odůvodněním přišel v roce 1881 a vešel do dějin pod názvem „*chuchelská bitka/ Kuchelbader Schlacht*“. Pro soužití obou národů v Praze byly ještě důležitější již zmiňované prosincové nepokoje roku 1897, které změnilly vztahy mezi Čechy a Němci v celých zemích Koruny české minimálně do konce monarchie.

Chuchelská bitka, která časově stojí spíše mimo období největšího fyzického napadání, je prvním větším případem kolektivního násilí spáchaném na pražském německém obyvatelstvu. Na počátku 80. let vládla v zemích Koruny české napjatá atmosféra. Debaty v parlamentu o budoucnosti a případném dělení Karlo-Ferdinandovy univerzity vedly k posílení nacionálních

¹²⁸ J. RANDÁK, *Zbroj v každé pěsti?*, 2017, s. 148-151.

¹²⁹ M. SCHEUTZ, *Stadt und Gewalt im Blick historischer Forschung*, 2016, s.29-31: „Šarivari“ a „kočičiny“ byly průvody, které probíhaly již od středověku, a při kterých pravidelně docházelo k zejména sociálnímu násilí.

rozbrojů.¹³⁰ Dalším z politických důvodů byly volby do parlamentu v pražské obchodní kurii, které podle očekávání skončily 27. června 1881 vítězstvím německých kandidátů.¹³¹ Je také nutné podotknout, že již několik dní před excesy referovaly noviny o nepotrestaných provokacích německých buršáků, které se v Praze odehrávaly.¹³² Politické třenice, zdánlivá bezvýchodnost jednání o univerzitě stejně jako zprávy o buršácích frustrovaly české obyvatelstvo Prahy, které se rozhodlo schladit si žáhu právě na německých spolkových studentech. Příležitost k tomu poskytla oslava založení pražského corpsu¹³³ Austria 28. června 1881, jejíž program byl již několik týdnů předem zveřejněn v německých pražských novinách, takže se s ním mohl kdokoliv seznámit. Spolek, který, ačkoliv do svých řad nepřijímal Čechy, byl nadnárodního velkorakouského založení, nedokázalo české obyvatelstvo odlišit od velkoněmeckých sdružení, které byly delší dobu trnem v oku nacionálně smýšlejících Čechů.¹³⁴ Slavnostní oběd asi 80 členů Austrie a 20 návštěvníků z Německa v jednom z chuchelských podniků, se brzy stal centrem pozornosti českých obyvatel ze širokého okolí, kteří považovali „demonstrativní výlet“ za provokaci. Po chvílce vzájemného napětí došlo ke konfliktu, po kterém se členové spolku *Austria* museli rozutéci zpět na parník.¹³⁵ K nejnámější události celé „chuchelské bitky“ došlo na cestě parníkem zpět, kdy byla loď bombardována z Podskalského (Palackého) mostu kameny. Mezi členy *corpsu* bylo nakonec asi pět těžce a nespočet lehce raněných.¹³⁶ V historiografii se mluví i o obětech na životech, nicméně v dobovém tisku ani pozdějších reflexích jsem žádný takový údaj nenašel. Zajímavé je sledovat jazyk násilí v dobovém tisku. Jelikož podle českého tisku docházelo k provokacím, byly nepokoje opodstatněné a násilí páchané na „buršácích“ spravedlivým trestem za jejich chování. Jejich neštěstí například *Národní listy* vůbec neodsuzovaly, spíše se mu vysmívají, když například píšou, že „... vylezli Němci ze svých brlohův a ploužili se k lodici“, nebo stále dokola

¹³⁰ G. B. COHEN, *Němci v Praze*, 2000, s. 101; *Národní listy*, r. 24, č. 156, 30.6.1881, s. 2.

¹³¹ Příloha k *Prager Tagblatt*, č. 135, 8.6.1930, s. 4.

¹³² *Národní listy*, roč. 23, č. 153, 26.1.1881; Tamtéž, roč. 23, č. 154, 28.1.1881.

¹³³ Pod souhrnným pojmem studentské spolky (Studentenverbindungen) se skládá zhruba dalších 30 podkategorií, např. Burschenschaft nebo Corps. Dělí se podle několika faktorů, například podle toho, jestli nosí „barvy“ nebo ne. Corps bývaly apolitické a nosily barvy. Z

<https://www.tagesspiegel.de/wissen/burschenschaften-manchen-ist-die-gangart-zu-scharf/7415560.html>
21.2.2020.

¹³⁴ Harald LÖNNECKER, „...freiwillig nimer von hier zu weichen...“: *Die Prager deutsche Studentenschaft 1867-1945*, 2008, s. 36; Wolfram von Wolmar, 1943, s. 314; *Národní listy*, r. 23, č. 155, 29.6.1881, s. 2.

¹³⁵ *Národní listy*, r. 23, č. 155, 29.6.1881, s. 2; Tamtéž, r. 23, č. 156, 30.6.1881, s. 2.

¹³⁶ H. LÖNNECKER, „...freiwillig nimer von hier zu weichen...“, 2008, s. 36; Wolfgang Wolfram von WOLMAR, *Prag und das Reich*, 1943, s. 314; O mrtvém například: J. KŘEN, *Konfliktní společenství 1790-1918*, 2013, s. 193.

opakovaly, jak členové spolků vypadali zuboženě.¹³⁷ Německý tisk se naopak soustředí spíše na Čechy, který označuje za „fanatický pól“, a na jeho řádění.¹³⁸

Ačkoliv se nakonec z širší perspektivy jednalo o jednotlivou událost, která se i přes určité náznaky nezměnila v masové napadání bezbranných občanů, nabízí mnoho jevů, které můžeme vidět i u nepokojů v poslední fázi souboje o Prahu. Dav, který byl vyprovokován vypjatou politickou situací a okázalým chováním velkoněmeckých studentů, se rozhodl vzít „spravedlnost“ do vlastních rukou a potrestat Němce za jejich politiku na zemském či říšském sněmu. Cílem mu přitom byli členové studentských spolků, organizací, které se otevřeně hlásily k velkoněmecké myšlence,¹³⁹ a byli na první pohled rozeznatelní podle „barev“, tedy čepice a šerpy, které nosili (viz následující kapitola). Záminku mu poskytla dlouho dopředu ohlašovaná událost, na kterou se mohl dobře připravit. Zároveň je nutné podotknout, že, jak již například ukázal výzkum Oty Konráda a Rudolfa Kučery, ačkoliv se nedá hovořit o hlubší organizaci davu, rychlost, se kterou se dokázal dav sejít, svědčí o určitém stupni příprav i cílevědomosti útoku,¹⁴⁰ a svým způsobem dokazuje vliv médií na jedince.

Mnoho fenoménů, které se představily během „chuchelské bitky“ se objevilo i v roce 1897. Pražské nepokoje roku 1897 vypukly v době, kdy se kvůli české otázce Předlitavsko ocitlo v politické krizi. Badeniho jazyková nařízení rozjitřila vztahy na Říšské radě, ve které od jejich dubnového vyhlášení probíhala dlouhá řada obstrukcí. Působení poslanců v jejich volebních okrscích, stejně jako politického tisku, vedlo k vypuknutí protičeských demonstrací a nepokojů v městech. Zprávy, které přicházely do Prahy, vytvořily napětí, které explodovalo na konci listopadu, kdy Badeniho vláda padla. I tentokrát „daly záminku“ k nepokojům němečtí spolkoví studenti, kteří zprvu oslavovali pád vlády, načež se začali procházet přes Václavské náměstí. Fyzické napadání, které následovalo, odpovídalo běžné praxi dřívějších i pozdějších střetů mezi příslušníky obou národností, které jsme viděli už u „Chuchelské bitky“. V listopadu 1897 se konflikt ale na rozdíl od roku 1881 vyvinul v masové útoky na obyvatelstvo, které demonstrantům nezavdalo jinou příčinu, než svůj jazyk nebo národnost. Poslední dva dny také nepokoje zdivočely a ztratily svůj národní náboj, místo nich začalo rabování a napadání židovských domů, což vedlo některé autory dokonce k označení „prosincový pogrom“.¹⁴¹ Sféra obětí násilí tedy tentokrát byla mnohem širší, celá událost mnohem méně kontrolovatelná. Od

¹³⁷ *Národní listy*, r. 23, č. 156, 30.6.1881, s. 2; *Tamtéž*, r. 23, č. 157, 1.7.1881, s. 2.

¹³⁸ *Bohemia*, r. 54, č. 177, s. 6: „Fanatischer Pöbel“; *Tamtéž*, r. 54, 5. 178, s. 3.

¹³⁹ To, že napadený byl velkorakouský corps Austria dokazuje, že Češi mezi spolky nedokázali rozlišovat.

¹⁴⁰ Ota KONRÁD – Rudolf KUČERA, *Cesty z apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914-1922*, 2018, s. 244-269.

¹⁴¹ Helena KREJČOVÁ, *Pražský prosincový pogrom roku 1897*, Praha 1998.

roku 1848 nedošlo v Čechách k nepokojům, které by měly takový vliv na místní obyvatelstvo, jež se začalo dokonce stěhovat z města. Stanné právo, které přišlo poté, co i přes povolání armády a střelbu nedokázaly bezpečnostní složky obnovit ve městě pořádek, sice Prahu uklidnilo, ale zatvrdilo Čechy proti monarchii, která se k nim podle jejich mínění postavila zády.¹⁴²

Rozčilení, které během „Prosince“ nastalo, se neslo dále, a minimálně až do konce monarchie úplně nevytizelo. Ačkoliv k útokům docházelo již před rokem 1897, v nejvyšší míře započala v Praze éra násilí právě po něm. Důkazem toho může být i „bummel“, který právě v tomto období začal upoutávat pozornost a stal se dlouhodobým problémem. Zároveň prosincové nepokoje vrhly stín strachu na všechny jejich aktéry, tedy oběti, viníky i úřady. Češi nechtěli znovu výjimečný stav, který umrtvoval pražský společenský a obchodní život, Němci se báli dalších útoků na své osoby i majetek. Ve státní správě, která nedokázala svými silami excesy v ulicích zastavit, vzrostl strach z dalších nepokojů podobného ražení, a ovlivňoval jejich jednání až do roku 1908 a dalšího stanného práva.¹⁴³

Jak může být zřetelné z předchozích kapitol a bude jistě patrné z dalších, nacionální kolektivní násilí v Praze má společného jmenovatele, který, ačkoliv nebyl jediným cílem, často stál při začátkách nepokojů a vytvářel konfliktní situace, které se mohly vyvinout do takové šíře, jako v během „Prosince“. Tímto společným jmenovatelem jsou německé studentské spolky, v českém tisku nepřesně označované za „buršácké“, vhodněji zachycené pod německým názvem *couleurtragende Studentenverbindungen*.¹⁴⁴

¹⁴² David SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897*, Praha 2017; Michal FRANKL, „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*, Praha – Litomyšl 2007.

¹⁴³ Dlouhý stín roku 1897, viz např. *Národní listy*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, s. 1; *Bohemia*, č. 81, r. 288, 19.10.1908 – polední vydání, s. 1.

¹⁴⁴ Barvy/kulér nosící studentské spolky

2 Německé studentské spolky v Praze a jejich identita

Spolky jsou důležitým prvkem 19. století. Svým členstvím ve spolku se člověk hlásil k názoru, který tento spolek zastával, ztotožňoval se s jeho záměry a cíli. Poprvé dával svým činnostem institucionální podobu, a mohl tak například ovlivňovat chod věcí veřejných. Působení mnoha spolků bylo veřejné, takže člověk dával okolí najevo svůj světonázor, což bylo právě u německých studentských korporací velmi důležité. Ačkoliv se jednalo o spolky záabavního charakteru, často měly výraznější politickou orientaci a působení.

Ve skutečnosti se v českém tisku pod názvem „buršáci“ schovala celá řada různých spolků. Nejznámější jsou krom burschenschaftů také *corps*, *turnerschaft*, *landsmanschaft*, popřípadě křesťanské nebo pěvecké spolky. Rozdíl mezi spolky není jen v názvech, ale i v tradicích, principech a celkovém pojetí.¹⁴⁵ Hlavní rozdíl byl v tom, jestli nosí „barvy“, studentské symboly, dále v jejich politické aktivitě a v tom, jestli jsou „*schlagend*“, tedy jestli a jak mají ve svých zvycích zakotvenou mensuru a satisfakci.¹⁴⁶ Společné spolky měly silný důraz na vnitřní vztahy a formální návrat k minulosti. Téměř všechny navazovaly na starší (středověké) tradice a konstituovaly se v moderní podobě zejména od počátku 19. století v německých státech.¹⁴⁷

Ačkoliv rakouské spolky vznikaly na základě starších německých spolků, v mnohém se v průběhu doby začaly lišit. Buršácké spolky, na rozdíl například od starších *landsmanschaftů*, vznikaly na základě starších tradic v době napoleonských válek, měly za úkol spojit patrioticky smýšlející studenty. Jejich ideály bylo zejména bratrství a věrnost, svoboda a čest, vlastenecké a společenské cítění, ale i odklonění se od účelovosti a prospěchářského myšlení. Důležité pro spolky bylo také zachování vlastního způsobu života a tradic, a členství v nich bylo doživotní. Přikláněli se k řeckému bohu Dionýsovi, který byl bohem mladistvého nadšení, volnosti a svobody, života naplno a radosti z něj.¹⁴⁸ Burschenschafty jako takové byly politické spolky, založené na měšťansko-protifeudální formě, která se organizovala v národním prostředí, a pro zástupce se často dokonce staly jakousi „politickou školou“. Těmito názory představovaly pro ponapoleonské státy střední Evropy nebezpečí. Po vraždě německého spisovatele, dramatika a

¹⁴⁵ Kristýna HLAVATÁ, *Studentské spolky na prahu 21. století*, 2009, s. 11.

¹⁴⁶ <https://www.ndr.de/geschichte/Geschichte-der-Studentenverbindungen,studentenverbindung150.html>, 8.3.2020: Tyto jevy vysvětlím v následující kapitole.

¹⁴⁷ Milena LENDEROVÁ, *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*, 2009, s. 333-352.

¹⁴⁸ Edgar HUNGER – Curt MEYER, *Studentisches Brauchtum*, 1957, s. 21-23: Tyto myšlenky se ale často střetávaly i s vírou v krásu těla, fyzické a duchovní schopnosti jedince. Z tohoto hlediska v myšlení spolků byla polarita.

básníka Augusta von Kotzenbue jedním ze studentů byly buršácké spolky zakázány, zejména protože se svou revolučností nehodily do konceptu metternichovské Evropy.¹⁴⁹

V Rakousku se první takovéto spolky začaly organizovat již před rokem 1819, ale fungovaly jen po krátkou dobu a zejména v utajení. Studentský spolkový život po zákazu sice úplně nezankl, ale nenabýval nějakých větších kontur a zdálo se, že myšlenka burschenschaftů v Praze zanikla. Opět se objevily během revolučních let 1848/49, kdy po opětovném povolení z 31. března 1848 vzniklo v Praze okolo 20 spolků, z toho zhruba 7 čistě německých. Nejdůležitější z nich byly buršácké spolky „Teutonia“ a „Markomania“. Většina spolků byla zakázána po rozsáhlém zatýkání kvůli přípravě májového povstání, na které se společně podílelo české a německé studentstvo.¹⁵⁰

V největší míře začaly spolky opět vznikat po uvolnění poměrů v 60. letech, kdy už zároveň začala být společnost rozjitřena národními spory. Nejvýznamnější jsou například burschenschaft *Carolina* (založen 1860), *Albia* (1860), *Constantia* (1861), *Thessalia* (1864), *Teutonia* (1872), *Alemannia* (1875), *Arminia* (1879) nebo *Ghibellinia* (1880), které byly všechny nacionální, a jejichž členové byli zejména měšťanští synové, často z pohraničních oblastí s německou většinou. Za zmínku určitě stojí ale také „staroliberální“ spolky, které byly často velkorakouské. Mezi nimi vynikal v souvislosti s „Chuchelskou bitkou“ zmíněný *Corps Austria* (1861), dále například *Suvia* (1868), které byly tvořeny zejména příslušníky vyšších vrstev, zejména syny šlechticů a velkoburžoazie.¹⁵¹ Za zmínku stojí i *landsmanschaften* podporované zejména průmyslovým měšťanstvem, například *Egerländer Landtag* (1872) a *Hercynia* (1871). V neposlední řadě měl velké zastoupení akademický pěvecký spolek (*Universitätssängerschaft*) *Barden*, které bylo okolo roku 1900 nejsilnějším německým spolkem.¹⁵² Čechům se vryly do paměti zejména burschenschaften. „Buršáky“ nazývali kohokoliv, kdo nosil barevné odznaky, i když ve skutečnosti ani nemusel mít velkoněmecké smýšlení.

¹⁴⁹ Helmut ASMUS, *Studentische Burschenschaften und bürgerliche Umwälzung*, 1992, s. 7-15; E. HUNGER – C. MEYER, *Studentisches Brauchtum*, 1957, s. 21-23.

¹⁵⁰ Miroslav KUNŠTÁT, *Die Prager Burschenschaft von 1819*, 1992, s. 101-105; Jana ENGLOVÁ, *Die Burschenschaft „Markomania“ in Prag und der Maiaufstand 1849*, 1992, s. 242-252; H. LÖNNECKER, „... freiwillig nimer von hier zu weichen...“: *Die Prager deutsche Studentenschaft 1867-1945*, 2008, s. 27-28.

¹⁵¹ Má slova může potvrdit i fakt, že jedním z účastníků „Chuchelské bitky“ byl princ Johann Thurn-Taxis. Viz např. Joseph NEUWIRTH, *Das Acadedemische Corps Austria*, 1926, s. 62.

¹⁵² H. LÖNNECKER, „... freiwillig nimer von hier zu weichen...“: *Die Prager deutsche Studentenschaft 1867-1945*, 2008, s. 25-26; Martin GRAF, *150 Jahre Burschenschaften in Österreich: Gestern – Heute – Morgen*, 2009, s. 45.

Členstvo spolků se dělilo na tři vrstvy. První byli samotní členové, druzí nováčci, kterým se říkalo *Fuchse*, „lišky“, a poslední byli tzv. *Alte Herren*, „staří pánové“, tedy již nestudující členové spolků.¹⁵³ Ve výjimečných případech bylo možné stát se čestným členem. Všichni spolu tvořili úzké přátelské vazby, které pokračovaly dlouho po studiích. Jelikož se jedná o lidi z řad inteligence, kteří často končili na vysokých postech ve státní správě nebo na univerzitách, našlo se v těchto kruzích pro členy spolků a jejich chování vždy zastání.¹⁵⁴ V roce 1898 vytvořil na žádost ministra kultu a vyučování Vinzenze Baillet von Latoura místopředseda Karl von Coudenhove soupis všech německých spolků, které nosí barvy. Dohromady měly 916 členů (z 1334 studentů německé Karlo-Ferdinandovy univerzity). Nejpočetnější byly *Lese- und Redehalle der deutschen Studenten* (338 členů), *Verein deutscher Hochschüler Germania* (251), *Liedertafel der deutschen Studenten* (106). Většina burschenschaftů měla okolo 20 členů.¹⁵⁵ Když se podíváme čistě na buršácké spolky, v roce 1909 měly v Praze podle časopisu *Deutscher Burschenschaftler* 149 aktivních členů, z čehož bylo 64 buršů a 85 „lišek“, což je důležité, neboť ti značili budoucnost pro nacionálně německé elity v zemích Koruny české. V Praze byla ještě celá řada „starých pánů“, takže to dohromady dalo zhruba 222 členů. Největší spolky byly Carolina (33 členů), Teutonia (28 členů) a Albia s Arminií (více než 20). Ostatní sdružení mohla mít zhruba podobný počet členů. Co se týče zastoupení, 32 % studentů byli technici, 29 % právníci, 15,2 % filozofové a 14 % medicí.¹⁵⁶ I když tedy počet studentů na německé univerzitě stále klesal, počet členů barevných spolků spíše rostl. Může to být důkazem nacionální radikalizace studentstva či pocitu ohrožení, který vedl k potřebě sdružovat se.

Češi si spolků všimli ve spojení s dvěma událostmi. První z nich byla válka s Pruskem v roce 1866, po které se zvýšilo protipruské cítění v české společnosti, druhá potom vznikem Německého císařství v letech 1870-71. Tvorba identity vyplývala také ze vztahu spolků ke státu. Zatímco v Německu panovala mezi oběma subjekty vzájemná shoda a podpora, v Rakousku-Uhersku k ničemu takovému nikdy nedošlo. I proto možná studenti hledali únik v Německém císařství, které hlasitě podporovali a jehož velkoněmecké ambice často oslavovali. Čím dál více také existenci rakouské státnosti vážali na Německou říši. Český

¹⁵³ „Lišky“ a „Staří páni“ – přek. aut; *Akademische Burschenschaft Carolina*, 1930, s. 8-13.

¹⁵⁴ Harald LÖNNECKER, „... *Das Deutsche Volk in der Zeit tiefer nationaler Erniedrigung aufzurütteln, für ein einiges und freies deutsches Vaterland zu begeistern und gegen innere und äussere Bedränger anzuführen*“ – *Die Burschenschaft der Ostmark (BDO) und ihre Vorläufer 1889-1919*, 2012, s. 528 - Nejznámější příklad z řad politiků byl Karl Hermann Wolf, jeden z „Alte Herren“ GbHELLINIE, jeden z největších zastánců „bummelu“.

¹⁵⁵ Pro kompletní přehled členů v roce 1898: Burschenschaft Alemania (19 členů), Arminia (20), Altstädter Collegentag (22), Corps Austria (12), Burschenschaft Carolina (12), Egerländer Landtag (14), katolický spolek Ferdinandea (12), Burschenschaft Ghibellinia (8), Leipziger Landtag (14), Akademický spolek techniků Markomania (16), Pilsner Landtag (23), Corps Suevia (8), Burschenschaft Thessalia (11), Burschenschaft Teutonia (14), viz Soupis „barevných“ spolků: NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/19/1: karton 2365, 8533.

¹⁵⁶ *Deutscher Burschenschaftler*, 1909, r. 18, č. 2, květen.

nacionálně smýšlejícím obyvatelům města začali „barevní“ studenti vadit zejména na počátku 80. let během debat o dělení univerzity. Ačkoliv tedy z počátku vznikaly především jako sdružení, která měla spojovat lidi s patriotickým obdivem k velkoněmeckým myšlenkám, pod tíhou okolností v 80. a 90. letech nabyly formu „*Schutzvereine*“, obranné jednoty proti čechizaci (nejen) Prahy.¹⁵⁷ Jejich identita se tedy vyvíjela společně s vývojem nacionálního konfliktu, který se později stal imperativem, a dokonce i noviny o dějinách spolků píšou jako o „*dějínách boje proti silnějším nepříteli*“.¹⁵⁸ Jelikož mnohé spolky byly již od počátku založené zejména na rivalitě a násilí spojeném s mensurami, taková konfliktní společenství se snadno proměnilo v „bojové“ organizace.

Pozornost věnuji vzniku německé spolkové identity v tom stavu, jak vypadala před bitvami na Příkopech. Při objasňování částečně může pomoci práce Erika H. Eriksona *Young Man Luther*. Podle ní je dospívání podstatnou identitotvornou fází života, kdy se jedinec vyvazuje z dominantní vazby na rodinu, propůjčuje smysl světu i jemu samému. Při vstupu do širšího sociálního prostoru prožívá také první „krizi identity“, která je úzce propojena s krizí společnosti. Proces formování identity je u Eriksona nedělitelně provázán s dobovým sociálním kontextem.¹⁵⁹ Takovou krizi identity museli studenti přicházející na vysoké školy z oblastí s německou většinou pocítit velmi rychle. I přesto, že pravděpodobně věděli, že Praha je české město a běžná konverzace probíhá v českém jazyce, který sami neuměli, muselo město nově přichozím mladým lidem připadat nepřátelské a cizí. Museli tedy hledat nové konexe, ve kterých by mohli buď zakotvit identitu, kterou si přivezli z rodišť, nebo která by jim pomohla vytvořit identitu novou. Spolky nabízely alternativu k německo-židovskému společenskému životu v Praze, který se snažil spíš nedráždit a přežít český tlak, než s ním bojovat a dále ho rozdmýchávat.

Identita německých spolkových studentů v Praze se v určité míře lišila od jejich protějšků za hranicemi. Ačkoliv vznikaly na podobném základu, a pražská uskupení byla německými ideově inspirována, s růstem českého nacionalismu se ukázalo, že některé

¹⁵⁷ Ke vztahům Rakouska a spolků: viz Wilhelm SCHOLZ, *Prager Burschenschaft „Arminia“: Anlässlich des 12jährigen Stiftungsfest und der vor 10 Jahren erfolgten Burschenschaftserklärung*, 1891, s. 1; *DBs*, 1909, 18. ročník, č. 12, březen; Burschenschaftly dokonce stály za vznikem jednoho z pravých Schutzvereine, který nesl název „Bund der Deutschen in Böhmen“, ale podíleli se například i na vzniku „Deutsche Schulverein“, k tomu viz: *Die Geschichte der akademischen Burschenschaft Carolina zu Prag: Festschrift zum 50. Stiftungsfest*, 1910, s. 30; *Festschrift zum 90. Stiftungsfest der Alten Prager Landsmannschaft Hercynia im C.C.*, 1961, s. 4.; Jednou z hlavních aktivit studentských spolků byla také tzv. „Schutzarbeit“, která sestávala například ze zakládání a financování škol na ohrožených územích na jazykové hranici. Viz H. Lönnecker, „...*freiwillig nimer von hier zu weichen...*“, 2008, s. 56-63; *DBs*, 1909, r. 18, č. 11, únor; *Wartburg*, 1909, r. 11, č. 2, únor.

¹⁵⁸ *DBs*, 1909, r. 12, č. 12, březen; *Carolina*, 1930, s. 11-13;

¹⁵⁹ Erik H. ERIKSON, *Young Man Luther: A Study in Psychoanalysis and History*, 1993, s. 105-125.

konflikty, které byly relevantní pro spolky z Říše, přestávaly hrát pro české roli. Úplně se kupříkladu ztratila rivalita mezi uskupeními z technického učení a univerzity, která byla pro říšské spolky důležitá a běžná. Ve značné míře ustávala i nevraživost mezi jednotlivými spolky. Místo toho se spolky pustily do zápasu s Čechy, který všechny ostatní postavil do pozadí. V tisku svoji existenci v Praze označovaly za součást odvěkého boje germánství a slovanství, které jsou spolu znepřátelené na smrt.¹⁶⁰ V Německé říši byl nacionalismus také součástí rétoriky burschenschaftů, v národnostně homogenním prostředí nikdy neprocházal takovou „zkouškou ohněm“, kterou si prodělal v Praze, proto se ve skutečnosti nestal tak důležitou součástí. Spolky se lišily také v antisemitismu, který byl pro říšské Němce mnohem zásadnější. Hlavním důvodem bylo, že pražské spolky si v tehdejší Praze, kdy velká část německého obyvatelstva byla židovská, nemohly dovolit příliš akcentovat protižidovské smýšlení, aniž by ztratily podporu místních. Ačkoliv tedy antisemitismus nikdy nevytlačil a zejména od konce 90. let našel v části spolků zastání, stále v Praze fungovaly tři židovsko-německé barevné korporace a většina spolků Židy do svých řad přijímala.¹⁶¹

Zároveň je potřeba dodat, že studentů bylo na konci 90. let výrazně menší množství, než je dnes, a i z toho důvodu se považovali za avantgardu, elitu, která zaujme vedoucí pozice ve společnosti. S tím se pojila i snaha o očištění německého jazyka, kdy spolky začaly používat „starogermánské“ názvy měsíců, ale bojovaly aktivně také proti slovům z jiných jazyků.¹⁶² Do pozice bojovníků za německví v Praze je stavěli i jejich rodiče, popřípadě domovské obce, kteří jejich prostřednictvím vedli politickou válku s Čechy, a ještě dodávali na pocitu důležitosti, který spolgoví studenti cítili.¹⁶³ Tímto způsobem vznikla autostylizace „německého mladého muže“, který je bojovníkem za zachování národa, pro kterého je povinností postavit se proti nacionálnímu útlaku, který spolky rychle přijaly, jak značí například tato věta z časopisu *Die Wartburg*: „Für uns deutsche Burschenschafter in Prag, die wir mitten im Kampfe stehen, die wir die drohende Gefahr von Tag zu Tag sozusagen an der Quelle wachsen sehen, war es stets die heiligste Pflicht, ale echte und treue Burschenschafter diesen Kampf auch redlich und ehrlich zu bestehen“. V průběhu doby to vedlo k pocitu, kdy se pražští spolgoví studenti začali cítit jako jediná šance na zabránění cechizace Prahy, jakási „bašta“ německví ve městě,

¹⁶⁰ *Die Wartburg*, 1898, r. 8, Leden; *Tamtéž*, 1906, r. 7, č. 2, únor; *DBs*, 1898, r. 10, květen.

¹⁶¹ *Carolina*, 1930, s. 48.

¹⁶² *DBs*, 1900, r. 11, č. 4, duben: „například místo „Redakteur“ používali „Schriftleiter“.“!

¹⁶³ Národní archiv, Pražské místodržitelství, Presidium, karton 3671, 8/1/88/15: Dopisy okresních hejtmanů z Teplic a Ústí místodržiteli z roku 1904, žádající o větší ochranu německých studentů v Praze.

„předsunutá stráž“ velkoněmectví, která bojuje za udržení „německé půdy“, kultury a obecně budoucnosti,¹⁶⁴ jak dokazují i básně člena *Arminie* Michela Urbana:

„Lied der Prager Burschenschafter

Auf, Burschen, auf in Treuen,

Lasst wehen „Schwarzrotgold“;

Es gilt den Feind zu sehen,

Den hussitischen Kobold

Und seine tolle Schar!

Heil, Prag, du deutsche Stätte,

Du deutsche Burschen Ehr’,

Wir stehn für dich im Kampfe

Mit blanker, scharfer Wehr’,

Gen Hussens tolle Schar!

Wir kämpfen für die Scholle,

Für deutschen Volkes Herd,

Wir stehn als Burschenschafter,

Gestützt aufs blanke Schwert,

Gen Hussens tolle Schar!

Heil, Prag, du scharfer Prüfstein

¹⁶⁴ H. LÖNNECKER, „... freiwillig nimer von hier zu weichen...“: *Die Prager deutsche Studentenschaft 1867-1945*, 2008, s. 18-44; Citát z: *Wartburg*, 1905, r. 6, č. 2, únor: „Pro nás německé buršáky v Praze, kteří stojíme uprostřed boje, kteří pozorujeme takřikajíc na prameni den ode dne rostoucí nebezpečí, je stále nejsvatější povinnost, poctivě a čestně zastupovat v tomto boji každého buršáka.“ (přel. aut.) ; *DBs*, 1899, r. 9, srpen; *Tamtéž*, 1902, r. 12, č. 6/7, říjen; *Wartburg*, 1904, r. 5, č. 4, duben: „Deutsche Brüder hier wachsam auf dem Vorposten stehen, um alten deutschen Kulturboden zu verteidigen und für glücklichere Zukunft zu erhalten.“.

*Für deutsche Burschenschaft,
Wir schützen dich in Treuen
Mit zäher deutscher Kragt
Gen Hussens tolle Schar!“*

„Deutscher Burschengruß

*Die slaw'sche Wut brüllt ungestüm,
Zerstampft die deutschen Grenzen;
Auf, auf! Uns nach, mit Freude vor!
Der Sieg muss hell erglänzen.
Wir kämpfen für des Blutes Ehr';
Heil deutsches Volk, Heil deutscher Wehr'! Hurrah!*

*Der Adler darf der Katze nie
Den Horst zu eigen geben ;
Der deutsche Aar muss himmelan
Zu Sieg und Freude schweben.
Wir kämpfen für des Adlers Ehr';
Heil deutsches Volk, Heil deutscher Wehr'! Hurrah!*

*Der Kampf – Er ist ein heil'ger Kampf,
Ein Kampf für unser Eigen,
Wer Treue liebt und Liebe hegt,
Darf in dem Kampf nicht schweigen.
Wir kämpfen für des Volkes Ehr';*

Heil deutsches Volk, Heil deutscher Wehr'! Hurrah!

Drum sei begrüßt, du deutsches Volk –

Vom Nibelungen Blute,

Wir führen dich zu Heil und Sieg

Mit Siegfrieds starkem Mute.

Für Freiheit, Vaterland und Ehr'

*Nur zückt der deutsche Bursch die Wehr'! Hurrah!*¹⁶⁵

V obou básních jsou vidět historické motivy, které studenti používali velmi často. Češi byli běžně označováni za husity, Němci za potomky Nibelungů, kteří spolu vedou odvěký souboj, při kterém proti sobě stojí zuřivý fanatismus a tvrdá neústupnost. Svou situaci označovali za podobnou té z roku 1409, kdy „špatný panovník“ Václav IV. vydal diskriminační listinu (Dekret kutnohorský), která znamenala ústup německého života z Prahy. V dobové aktualizaci se jednalo o „špatného panovníka“ Badeniho, který se pokusil o to samé. Němečtí studenti a akademici tentokrát měli být těmi, kdo zmaří ústup německví z hlavního města. Tyto historické představy doplnily ještě úvahy o přesunu německé Karlo-Ferdinandovy univerzity z Prahy do jednoho z měst s německou většinou, neboť to připomínalo založení vysokého učení v Lipsku profesory, kteří v roce 1409 opustili Prahu.¹⁶⁶ K boji také bylo často vyzýváno s tím, že je to splacení „dluhu minulosti“.¹⁶⁷ Za pomoci těchto historických přirovnání byl veřejnosti zpřístupňován osud, který může pražské Němce potkat, jestliže se tvrdě nepostaví proti českému tlaku ve městě.

Pocit výjimečnosti také vedl k tomu, že studenti začali vnímat svou pozici i v širším než pražském kontextu. Věřili, že opustit Prahu by znamenalo vzdát se nadějí na život Němců na celém území, které by vedlo k rozpínavosti Slovanů, jejímž cílem bylo vrazit klín mezi německé země a „rozbít hohenzollernskou říši“. Zejména burschenschaftly se považovaly za jediné, kdo takovému postupu může zamezit. Zabránit vítězství Čechů v Praze znamenalo neustoupit ze

¹⁶⁵ *Lied der Prager Burschenschaftler*, viz *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 3, březen; *Deutscher Burschengruß*, viz *Wartburg*, 1898, r. 8, č. 3, březen.

¹⁶⁶ *DBs*, 1898, r. 10, č. 11, únor; *Tamtéž*, 1909, r. 18, č. 11, únor; *Wartburg*, 1898, r. 8, č. 1, leden.

¹⁶⁷ *DBs*, 1905, r. 15, č. 1, duben.

strategických pozic tak, aby mohla zůstat nepřerušovaná trasa Vídeň – Berlín.¹⁶⁸ Spolky se i proto snažily iniciovat i mimo Prahu. Jednou z jejich hlavních aktivit byla také tzv. „Schutzarbeit“, která sestávala například ze zakládání a financování škol na ohrožených územích na jazykové hranici,¹⁶⁹ kterou se snažily podporovat zachování německého života v Čechách.

Veřejné vystupování studentských spolků samozřejmě vyvolávalo v českých nacionálních kruzích rozčilení. Nicméně i německý tábor nebyl ve své podpoře jednotný. Po nepokojích roku 1904 vydala významná sdružující organizace pokrokových a nacionálních německých spolků Lese-und Redehalle Germania vyhlášku, která mířila proti spolkům, které byly podle nich „neněmecké“, neboť do svých řad přijímaly Židy. Takové trhání jednoty německých sdružení se krom inkriminovaných spolků nelíbilo také redaktorům Prager Tagblatt, kteří vydali prohlášení, v kterém obvinili Germanii ze zbytečného vyvolávání nepokojů ve vlastních řadách, když by měli bránit celé Německo, které je nyní tolik ohrožené Čechy. Nárůst antisemitismu deník za vinu zejména profesorům na německé univerzitě, u kterých došlo k nárůstu antisemitismu, který se potom projevil i u jejich studentů.¹⁷⁰

2.1 Identita a spolková symbolika

Nejdůležitějším identitotvorným prvkem u studentů byly bezpochyby jejich symboly, zvyky a tradice, které také představovaly hlavní náplň spolkového života, a kolem nichž se tvořila skupinová identita. Jak píše v úvodu knihy *Symboly doby* Milan Hlavačka: „*Symbol je zde v pozici kulturního pojmu, který spojuje a osvětluje mnohé zapomenuté prožitky a zkušenosti společnosti. V symbolu dřímá vzpomínka na minulé časy a významy.*“¹⁷¹ Ty se také ukázaly být nejtrvalejšími, zatímco ideály se, jak již jsem psal v předchozí kapitole, měnily.¹⁷² Ačkoliv dnes pro nás spolkové symboly již nic neznamenají, neboť zanikly spolu s německým životem v Praze, v 19. století si německé spolky na svých zvycích a tradicích velmi potrpěly a jakoukoliv změnu nesly se značnou nelibostí. Korporace byly založeny na tradicích, a jejich

¹⁶⁸ DBs, 1900, r.9, č. 2, květen.

¹⁶⁹ Viz H. Lönnecker, „...*freiwillig nimer von hier zu weichen...*“, 2008, s. 56-63; DBs, 1909, 18. ročník, č. 11, únor; *Wartburg*, 1909, r. 11, č. 2, únor; *Akademische Burschenschaft Carolina: Geschichte 1860-1930*, 1930, s. 64.

¹⁷⁰ *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 186, 7.7.1904, s. 1-2.

¹⁷¹ Milan HLAVAČKA – Jakub RAŠKA a kol., *Symboly doby: Historické eseje*, 2019, s. 7-8.

¹⁷² M. LENDEROVÁ, *Z dějin české každodennosti*, 2009, s. 352.

členové věřili, že musí probíhat přesně tak, jak byly vytvořeny.¹⁷³ V souvislosti s tématem této práce a vznikem německé identity stojí za zmínku zejména dvě – mensura a couleur/kulér.

Duely a mensura,¹⁷⁴ tedy ritualizovaný souboj s kordy, byly jedním se základních zvyků většiny německých spolků. Tato veskrze násilná činnost se odehrávala při četných příležitostech, například často sloužila jako iniciační rituál, ale plnila také formu kontaktu mezi dvěma spolky, popřípadě satisfakce – znovunabytí cti soubojem. Střety byly většinou velmi tvrdé, zejména při vstupu do spolků se mířilo především na obličej, aby zůstala na tváři nového člena spolku jizva. Takový šrám na obličejí většinou zůstal na tváři člověka celý život, a symbolizoval odhodlání člověka vstoupit do spolku, a také jeho doživotní členství. Jizva například v Předlitavsku mohla působit problémy při přijímání do státní správy nebo do důstojnického sboru, protože státní orgány se na (byť bývalé) spolkové studenty dívaly s nedůvěrou. Souboje byly většinou prováděny v spolkových místnostech nebo hospodách (v spolkové terminologii zvaných „knajpy“, die Kneipe). Někdy se konaly ale i na volném prostranství za městem nebo na zříceninách hradů (spíše v Říši), zřídka ale i v ulicích města, protože nebyly legální. Takové souboje se přesto konaly a způsobily problémy v roce 1904.¹⁷⁵

Praha měla tradici upravenou používáním jiného druhu zbraně, který spolky mimo země Koruny české nebyl uznáván a částečně vedl k izolaci pražských spolků, které se u příležitosti mensur scházely. Kord s názvem „Prager Plempe“, volně přeložitelný jako „pražská šavle“, byl jednou ze symbolických znaků pražských spolků. Právě kvůli potřebě vymanit se z izolace byl kord na počátku 80. let postupně nahrazen tradiční *Korbschläger*.¹⁷⁶

Mensury byly v neposlední řadě bráněny pro svoje tělocvičné cíle. V roce 1910 vyšel ve *Wartburgu* článek, ve kterém se píše, že souboje přispívají k zocelení těla i ducha, ale i k převzetí zodpovědnosti jedince za své činy a tím pádem také k pozitivnímu formování jeho osobnosti.¹⁷⁷ Jedná se o součást trendu posilování národa, který začal už tělovýchovnými spolky Turnverein, a který se stal na přelomu staletí dominantním. Ve spolkových časopisech

¹⁷³ *Wartburg*, 1910, r. 10, č. 2, únor.

¹⁷⁴ Duely a mensura se liší v mnoha věcech, například v tom, že duely provádí nejen spolky, zatímco mensury jsou spolkovou výjimkou. Mensury, bojující zejména pro prestiž, také zpravidla nekončily smrtí, zatímco duely mohly, viz Alexander GRAF, „*Los von Rom“ und „heim ins Reich“: Das deutschnationale Akademikermilieu an den cisleithanischen Hochschulen der Habsburgermonarchie 1859-1914*, 2015, s. 59.

¹⁷⁵ O mensurách a jejich formách: viz Peter KRAUSE – Niederösterreichisches Landesmuseum Volkskundliche Sammlung, *Studentisches Brauchtum : Ausstellung ; 20. Mai Bis 3. Juli 1983*, 1983, s. 133-135; Strach z německých studentů ze strany státní správy, viz *Carolina*, 1930, s. 45; *Carolina*, 1910, s. 86; Návrh nepřijímat spolkové studenty do řad důstojnictva, viz *Hercynia*, 1961, s. 7; Robert PASCHKE, *Studentenhistorisches Lexikon*, 1999, s. 178-191.

¹⁷⁶ *Carolina*, 1930, s. 11; A. GRAF, „*Los von Rom“ und „heim ins Reich“*, 2015, s. 55.

¹⁷⁷ *Wartburg*, 1910, r. 11, č. 1, leden.

dokonce pravidelně vycházely články podporující abstinenci, protože alkohol oslabuje tělo i mysl, což je fascinující zejména kvůli tomu, že buršácké spolky byly postavené na určité „alkoholové kultuře“. Zároveň s ním vyvstal ideál bojeschopného muže připraveného na nadcházející válku.¹⁷⁸

Kordy se sice při sporech během „bummelu“ nevytahovaly, ale připravenost přistoupit k boji se stala jejich součástí. Místo šavlí přišly vhod zejména pěsti a hole. Bojová tradice, Čechům dobře známá, vedla k urážkám z barbarství a necivilizovanosti německého spolkového studentstva, a stala se pravděpodobně jedním z důvodů, proč byli němečtí studenti obviňováni z ukrývání a používání zbraní během nepokojů.

„*Farben zu tragen heisst Farbe zu bekennen!*“, volně přeložitelné jako „*Nosit barvu znamená přiznat barvu!*“, je jedním z nejznámějších hesel spolkových studentů. Legendární větu prohlásil při „bummelu“ 12. března 1904 rektor německé Karlo-Ferdinandovy univerzity, čestný člen pěveckého spolku Barden, Carl Rabl.¹⁷⁹ Skrývá se za ní celý smysl i problém nošení kuléru, barevných spolkových odznaků, někdy označovaných jednoduše „barvy“. Zatímco o mensurách a duelech se ve společnosti vědělo, ale téměř nikdo je neviděl, studentské barevné symboly byly nejviditelnějším, nejdůležitějším a nejreprezentativnějším vnějším projevem hodnot, které člověk přijímal vstupem do spolku.¹⁸⁰ Byly ale také zásadní vnitřní záležitosti studenta. Nosit barevné symboly znamenalo hlásit se ke světonázoru, který reprezentovaly, ukázat na veřejnosti, že lidé takovou myšlenku zastávají. Především se ale po jazykových očištěních ulic v 90. letech 19. století staly nejočividnějším a „nejhlasitějším“ projevem němectví ve městě.

„Barvy“ se skládají v základě ze dvou předmětů – šerpy a čepice. O jejich významu svědčí například i věta z knihy *O alte Burschenherrlichkeit*“ Petera Krauseho: „*Das Brustband wurde sehr bald zum wichtigsten Symbol, und so finden sie es fast in allen Bundeswappen; und auch heute noch wird es zum Zeichen der über den Tod hinausgehenden Zusammengehörigkeit aller Bundesglieder dem Verstorbenen ins Grab mitnehmen.*“¹⁸¹ Oba módní doplňky měly navodit romantickou představu elitní vojenské jednotky, což odpovídalo době napoleonských válek, ze kterých pomalu vzešly a které měly zálibu v symbolice heraldických znaků a barev.¹⁸²

¹⁷⁸ A. GRAF, „*Los von Rom*“ und „*heim ins Reich*“, 2015, 63.

¹⁷⁹ *DBs*, 1904, r. 14, č. 1., duben.

¹⁸⁰ Edgar HUNGER – Curt MEYER, *Studentisches Brauchtum*, 1957, s. 41-42.

¹⁸¹ Peter KRAUSE, „*O alte Burschenherrlichkeit*“: *Die Studenten und ihr Brauchtum*, 1997, s. 77.

¹⁸² M. LENDEROVÁ a kol., *Z dějin české každodennosti*, 2017, s. 113-115.

Je důležité poznamenat, že znaky byly považovány za elitní, a pro studenta měla být čest a privilegium, moci je oblékat. Proto se pojily s určitým stylem chování, které „barevný“ student musel dodržovat, aby správně reprezentoval svůj spolek.¹⁸³ Byly ve skutečnosti spíše životním stylem, podle některých autorů měly být dokonce nošeny častěji než obyčejné oblečení, a největším hříchem bylo bát se je „dát na odiv“.¹⁸⁴ Význam dokládá i fakt, že daly jméno všem lidem oblečeným v „barvách“, kteří byli zejména německým tiskem označováni za „kulérové studenty“ („Couleurstudenten – pozn. aut.).

Každý spolek měl své vlastní barvy, které měly často velmi složitou symboliku; ta mohla připomínat například městské, zemské, státní nebo národní barvy. Základní a nejvýznamnější trojbarva, která také byla nejčastěji používaná, byla černo-červeno-zlatá. Trikolora, která byla převzata z uniformy Freikorps, které založil za napoleonských válek Ludwig Adolf Wilhelm von Lützow, se brzy stala nejdůležitějším symbolem německví a dodnes se nachází na vlajce Spolkové republiky Německo. První byla přejata jenským burschenschaftem, ale brzy se rozšířila i mezi ostatní. V Praze se jí označovaly buršácké spolky Teutonia a Ghibellinia, čímž se hlásily k německému nacionalismu.¹⁸⁵

Jak už jsem naznačoval v předchozí kapitole, barvy nemusely nutně znamenat příklon k německému radikálnímu nacionalismu a s ním často spojovaným antisemitismem. Nosily je i paritní spolky, tedy takové, které přijímaly i Židy, pěvecké spolky nebo landsmannschafty, které je jednoduše používaly jako „německé“ barvy.¹⁸⁶ Trikolory, které byly zejména na vlajkách a šerpách spolků, vznikly jako odlišovací znamení pro členy jednotlivých sdružení, ale v průběhu doby se v myslích Čechů proměnily na velkoněmecké, tedy zároveň protislovanské, vlajky. V rozjitřené národní atmosféře konce 19. a počátku 20. století mohlo pouhé spatření šerpy vést k fyzickému útoku odůvodněnému záměrnou provokací. Kvůli tomu obdrželi studenti nechtěnou pozornost také od policie, která měla podezření, že by se okolo nich mohla odehrávat nějaká činnost za hranou zákona, ale také se obávala případného násilí ze strany Čechů.¹⁸⁷ Ačkoliv úřady o jitření společnosti kulérem věděli, bylo velmi složité proti „barvám“ nějak zakročit, neboť se nejednalo o překročení zákona či alespoň pravidel daných

¹⁸³ Hesla „couleurfähig“ a „Farbentragen“, viz R. PASCHKE, *Studentenhistorisches Lexikon*, 1999, s. 81-105.

¹⁸⁴ *DBs*, 1904, r. 13, č. 11, únor.

¹⁸⁵ O vzniku a původu německých barev viz *Wartburg*, 1901, r. 2, č. 9, září.

¹⁸⁶ K barvám, jejich vzniku a významu pro rakouské spolky: A. GRAF, „*Los von Rom“ und „heim ins Reich“*, 2015, 49-51.

¹⁸⁷ O rozčlenění při pohledu na „barvy“: W. Scholz, *Arminia*, 1891, s. 7; *Carolina*, 1910, s. 36; O policejní nedůvěře k „barvám“: *Carolina*, 1910, s. 86.

spolkovými stanovami. Proto také „Farbenverbot“, úřední zákaz „barev“, vyvolával emoce v celém Předlitavsku i za hranicemi, které vedly k univerzitním stávkám a demonstracím.¹⁸⁸

Zejména se stále rostoucím tlakem na omezení nošení „barev“ v Praze a násilí spojeném s „bummely“ se vyvinula představa, že za nošení symbolů si studenti „zaplatili krví“.¹⁸⁹ Kulér se postupem doby stal symbolem, který ale postupně měnil svůj význam. Z původně vlasteneckých německých barev zdůrazňující revoluční ideály spolků se stal symbol odporu vůči útlaku v Praze, neochoty smířit se s čechizací Prahy, s úpadkem německého života a univerzity. Když bylo v roce 1918 zakázáno nošení kuléru na veřejnosti, zmizela jedna z posledních připomínek aktivního německého nacionálního života v hlavním městě nového Československa.

¹⁸⁸ O „Farbenverbotu“ a stávce roku 1898, viz *Carolina*, 1930, s. 56; *DBs*, 1898, r. 7, č. 12, březen.

¹⁸⁹ *Carolina*, 1930, s. 55; *Im Gedenken an eine über 150 Jahre alte burschenschaftliche Tradition Akademische Burschenschaft Carolina zu Prag in München 12. Mai 1860*, 2015, s. 15; *Carolina*, 1910, s. 44-45; *Hercynia*, 1961, s. 8-14.

3 Grabenbummel

3.1 Vznik a vývoj zvyku

„Farbenbummel, Farbenspritze, ein Spaziergang oder eine Spritze der Verbindung in corpore, wobei alle Theilnehmer mit Farbenmütze, resp. Cerevis und Farbenband erscheinen.“

- Heslo **Farbenbummel**, Bibliothek zur historischen deutschen Studenten- und Schülersprache.¹⁹⁰

„Bummel In der Wendung: „Auf den B. gehen“, In den kleinen Univ.sstädten noch bis zum Zweiten Weltkriege die Bez. für eine genau bestimmte Wegstrecke, meist auf der Hauptstraße der Univ.sstadt, auf der zu bestimmten Zeiten, meist von 17 bis 18 Uhr und von 19 bis 20 Uhr, gebummelt wurde mit dem Zwecke, dort alte Bekannte zu treffen, um mit diesen eine Zusammenkunft am Abend auszumachen. Der nachmittägliche oder sonntägliche B. wurde von korporierten Studenten in Couleur vorgenommen. Der B. wurde auch oft dazu benutzt, um Mädchen unauffällig zu treffen. Das Wort hat außerdem noch in dem Ausdrücke „einen B. machen“ die Bedeutung „gemächlicher Spaziergang“.

- Heslo **Bummel**, Studentenhistorisches Lexikon, Robert Paschke.¹⁹¹

„Couleurbummel (m.) eine planmässige, peripatetische Aneinanderreihung mehrer ->Couleurbesuche. Die Phasen des Couleurbummels sind meist das ->Vorglühen, einige Hauptbesuche, ein Absackerbesuch, schließlic das ->Koma und ->Konterbier (Frühschoppen, Trinkfrühstück). Eine Sonderform ist der exponentielle oder Staffel-CB, d.h. man schleift von jedem Haus noch ->Buxen zum nächsten mit.“

¹⁹⁰ Helmut HENNE – Georg OBJARTEL (vyd.), *Bibliothek zur historischen deutschen Studenten- und Schülersprache*, 1984, s. 574-575: „Barevný bummel, Farbenspritze, procházka spolku v barvách, při které všichni členové nosí čapky, respektive cerevisku (druh čepice, pojmenovaný podle španělského názvu pro pivo – cervesa – pozn. aut.) a barevnou šerpu.“ (přel. aut.)

¹⁹¹ R. PASCHKE, *Studentenhistorisches Lexikon*, 1999, s. 56-57: „Bummel v řečnickém obratu: „Jít na Bummel“, V malých univerzitních městech ještě do druhé světové války označení pro přesně vyznačenou trasu, nejčastěji na hlavní ulici univerzitního města, na které se v určitý čas, nejvíc mezi 17. a 18. hodinou a 19. a 20. hodinou, prochází za účelem setkání známých, se kterými si pak vytvoří schůzku na večer. Odpolední nebo nedělní Bummel byl vykonáván korporovanými studenty v kuléru. Bummel byl často používán také k tomu, aby zde byly nenápadně potkávány dívky. Slovo má mimo to ve tvaru „provádět Bummel“ ještě význam „povolné procházky.“ (přel. aut.)

- Heslo **Couleurbummel**, *Hortus Injuriarum odere* „*Der feine Couleurbummel*“, Crescentius Gergarius Silenus.¹⁹²

Ze tří slovníkových definic můžete vidět, že jako takový zvyk dostal hned několik názvů. Termín „Bummel“, který je používán nejčastěji, je zkrácená forma, která přesně nepopisuje celou praxi a realitu. Slovo „Bummel“ se v němčině vyskytuje ve dvou významech. Jedná se buď o procházku bez stanoveného cíle, nebo o „flám“ či „tah“, tedy návštěvu více lokalit.¹⁹³ Můžete tedy vidět, že zatímco první definice je velmi podobná té, kterou nabízí Robert Paschke a *Bibliothek zur historischen deutschen Studenten- und Schülersprache*, tedy jako nějaká procházka (spíše myšleno ve smyslu pochodu) bez jasně místa ukončení, druhá odpovídá bulvárně pojatému heslu Silenusově. Mnohem přesněji podstatu zvyku označují názvy „Couleur-“, a „Farbenbummel“, které přidávají zásadní sdělení, tedy že při pochodu budou účastníci nosit barevné symboly spolků. „Bummel“ se pojil s celou řadou tradicí, mezi nimiž byly „barvy“ nejdůležitější, protože se jednalo o nejviditelnější vjem. Tento ostentativní vnější aspekt nabízí několik interpretací. Samozřejmě byl kulér v první řadě uniforma, podle které se spolkoví studenti poznali, a která utužovala jejich pocit sounáležitosti a identity. Nedá se ale pochybovat o tom, že jedním z hlavních cílů studentů bylo dát veřejnosti najevo svou přítomnost ve městě. Jednalo se tedy také o demonstraci síly.

Tomu odpovídají i další dvě důležité vlastnosti „bummelu“, o kterých ve svém hesle mluví Paschke, tedy centrálnost a plánovitost zvyku. Snaha organizovat pochody na hlavních ulicích, stejně jako výběr času, svědčí o zprávě, kterou se snažil zvyk veřejnosti poslat. „Bummely“ se většinou konaly v neděli na velkých promenádách, kde se v té době korzovalo. Čas i umístění působilo ve větších městech problémy, neboť se lidnaté ulice zacpávaly a často podnapilí studenti jejich vzhledu příliš nesvědčili. Navíc ve spojitosti s pochody docházelo zejména ve městech se studentskými menšinami k násilí,¹⁹⁴ což ukazuje Stefan Zweig ve své knize *Svět včerejška*: „*Seskupení v takzvaných „Burschenschaftech“, se zjizvenými obličejí, opilí a brutální, ovládli aulu, protože nenosili jen šerpy a čepice jako ostatní, ale byli vyzbrojeni*

¹⁹² Crescentius Gregarius SILENUS, *Hortus Injuriarum odere „Der feine Couleurbummel: Ein galantes Wörterbuch korporativer Konversation*, 2010, s. 34: „*Couleurbummel (m.) plánovité, peripatetické seřazení více couleurových návštěv (návštěvy spolkových hostinců – pozn. aut.). Fáze Couleurbummelu jsou většinou pre-drinking, hlavní návštěvy hostinců, vzít si pít na cestu, a nakonec pivní snídaně.*

¹⁹³ https://www.duden.de/rechtschreibung/Bummel_Spaziergang, https://slovník.seznam.cz/preklad/nemecky_cesky/Bummel, 22.3.

¹⁹⁴ K vídeňským „bummelům“ v roce 1897, viz Oliver RATHKOLB, *Gewalt und Antisemitismus an der Uni Wien und die Badeni-Krise 1897. Davor und danach*, 2017, s. 69-92.

*tvrdými, těžkými holemi; za ustavičného provokování jimi tloukli tu slovanské, tu židovské nebo katolické či italské studenty a všechny bezbranné vyháněli z univerzity. Při každém „bumlu“ (tak se říkalo jejich sobotnímu studentskému defilé) tekla krev.*¹⁹⁵ V mnoha městech, včetně Vídně, problémy spojené s „bummely“ vedly k vytlačování pochodů pryč z center.

Důležitá nepsaná funkce „bummelu“ byla tvoření kontaktů a vzájemná komunikace mezi spolky. Například zde byla domlouvána i vzájemná nepřátelství, připravovány mensury a duely. Procházky se staly důležitým prostorem sociální komunikace, na kterých vznikala dlouhodobá osobní přátelství, ale i formální spolkové aliance, které ovlivňovaly politiku spolků. Takové funkce se nejvíce blížily korzu, které bylo například s pražským „bummelem“ úzce spjato, a nedá se ani vyloučit vznik celého zvyku jako nějaká z forem korzování. Korza vytvářela prostor k finančně nenáročné společenské sebe prezentaci a neformálnímu setkávání. Takové prostředí nabízelo možnost volnější společenské komunikace, kterou právě i peněžně nezajištění studenti mohli využít.¹⁹⁶

Kontakty se vytvářely také při další praxi, která byla během „bummelu“ prováděna. Jak značí Silenusova definice a Zweigův popis, s procházkou byla také spojena návštěva spolkových hostinců, tzv. „Couleurbesuch“. Ve většině měst návštěvy hostinců nebyly primární náplní zvyku, ale její součástí byly téměř vždy. Často se začínalo nebo končilo tzv. „Frühschoppen“, ranním žejdlíkem piva, který byl jeho důležitou součástí. Pivo je dodnes spolky uznáváno jako tmel studentské pospolitosti.¹⁹⁷ Ve společnosti to ale vzbudilo představu o věčně opilých „buršácích“, kteří nepatří na hlavní ulici města.

Je velmi těžké přesně určit, kdy a kde se konal první „bummel“. Podle pramenů se jedná o prastarý zvyk. Jako takový může být stejně starý, jako samotné barevné spolky, a jelikož byl provozován téměř ve všech německých univerzitních městech, dá se předpokládat, že její za jejím vznikem může stát už nejstarší jenský buršácký spolek, který mohl převzít některé prvky ze starších tradic, například právě šarivari nebo kočičin, popřípadě z korzování, jak již jsem zmiňoval. Veřejné stanovy spolků jsou v tomto ohledu velmi skoupé, neboť korporace nechtěly dávat úřadům žádnou záminku, která by mohla vést k zábraně činnosti spolku. Pravděpodobně se tedy jednalo o tradici, který vznikl spíše jako nepsaná běžná praxe jednoho ze spolků, a rozšířil se i do jiných univerzitních měst, kde později získal formu zvyku.¹⁹⁸ Proto se také

¹⁹⁵ Stefan ZWEIG, *Svět včerejška: Vzpomínky jednoho Evropana*, 1994, s. 75.

¹⁹⁶ L. KLUSÁKOVÁ, *Korzo v životě českých a moravských měst první poloviny 20. století*, 2003, s. 230-235.

¹⁹⁷ Kristýna HLAVATÁ, *Studentské spolky na prahu 21. století*, 2009, s. 54.

¹⁹⁸ Rozdíly mezi zvyky, běžnou praxí, konvencí a tradicemi, viz Eric HOBSBAWM – Terence RANGER, *The Invention of Tradition*, 1983, S. 2-3.

můžou lišit slovníkové popisy, protože při přebírání zvyku mohla být některá z forem praxe potlačena, zatímco jiná posílena. V Praze a Vídni tak například pochod běžně neprobíhal formou, kterou popisuje Silenus, tedy pochodu od spolkové hospody k další, ale byly zachovány ostatní formy, včetně „Frühschoppen“.¹⁹⁹ Zároveň žádný z nich nedosáhl takové medializace, jako pochody z Prahy a Vídně, takže jsou německou historiografií téměř opomenuty, což ještě přispívá ke složitosti při určování jejich stáří.

Pražská forma zvyku se nazývala podle místa svého konání „Grabenbummel“ („Příkopský buml“). O raném provádění zvyku toho příliš nevíme, proto je nutné trochu fabulovat. Nedá se přesně říct, odkud Praha zvyk přebrala. Velmi časté bylo přebírání zvyků z Vídně, kam se dostaly z Německa, popřípadě z jiných států západní Evropy,²⁰⁰ ale jelikož českoněmecké studentské spolky měly své vzory poměrně blízko za hranicemi a kontakty s pruskými (a později říšskými) protějšky udržovaly, nedá se vyloučit ani to, že přišel přímou cestou.

Stejně jako u zvyku v Německu je velmi těžké určit, kdy přesně vznikl, ale dá se očekávat, že mohl v Praze vzniknout již v roce 1860 spolu se zakládajícími spolky, a byl úzce vázán na vznik moderního měšťanstva a občanské společnosti.²⁰¹ Nicméně jakékoliv zprávy ke zvyku jsou pouze velmi skoupé a dokud při nich nedocházelo k protiněmeckému násilí, neupoutávaly příliš pozornosti. První zmínky o „bummelu“ na Příkopech jsem našel z roku 1877, kdy se přátelské vztahy Caroliny, Teutonie a Thessalie projevovaly právě tak, že spolu všechna uskupení společně v uzavřených řadách vystupovala při pochodech, a kde se naopak vedly konflikty se sdruženými *corps*. Společně potom chodili na „Frühschoppen“ do podniku „Geisler“, který ležel přímo na ulici.²⁰²

„Grabenbummel“ měl svoje vlastní specifika a zvláštnosti. Měl například přesné prostorové i časové vymezení, téměř vždy se během semestru konal v neděli mezi jedenáctou a dvanáctou na ulici Na Příkopě. Z počátku se konaly po celé její šíři až na Můstek, ale později se zmenšily tak, aby nebyly z Václavského náměstí přímo vidět. Výjimečně se konal také na samotném Václavském náměstí. Ulice i náměstí byly velmi populární, navíc se „bummely“ konaly přesně v čas, kdy se na Příkopech korzovalo, tedy mezi jedenáctou a dvanáctou dopoledne, což často vedlo k nepříjemnému provozu na ulici, kde mohly být i tisíce lidí. I proto byla na „bummely“

¹⁹⁹ Kristýna HLAVATÁ, *Studentské spolky na prahu 21. století*, 2009, s. 54.

²⁰⁰ L. KLUSÁKOVÁ, *Korzo v životě českých a moravských měst první poloviny 20. století*, 2003, s. 230-235.

²⁰¹ *Tamtéž*, 2003, s. 230-232.

²⁰² K „bummelům“ mezi lety 1877-78, viz Raphael PACHER, *100 Semester Prager Burschenschaft „Teutonia“*. *Festschrift aus Anlass der fünfzigjährigen Gründungsfeier 1876-1926*, 1926, s. 69-71: Podnik „Geisler“ byl na Příkopech v úseku mezi Panskou a Václavským náměstím.

upoutána pozornost policie, která se snažila zabránit zacpávání ulice, neboť zde vznikalo nebezpečí při průjezdu tramvaje, která zde od roku 1875 stála. Druhou věcí, kterou musely bezpečnostní orgány řešit, byla otázka povolení těchto průvodů, protože pokud se konaly v uzavřených řadách, potřebovaly oficiálně povolení pro shromažďování. Ze strany studentstva později docházelo k otevření řad, čímž se vyhnuli případným problémům. Tato snaha zachovat *veřejný pořádek*, v němčině zvaný *öffentliche Ordnung*, patřila k jedné ze dvou forem tzv. „politiky ulice shora“, jak ji pojmenoval Thomas Lindenberger, a které byly prováděny policií. Jejím hlavním cílem bylo zachovat zdravý a blaho při používání ulice. Druhá forma sestávala z kontrolování takových skupin obyvatelstva, u které se dalo očekávat neukázněné chování nebo neklid, což právě studentské spolky splňovaly.²⁰³

Pro pozdější období „bummelu“ je časová a prostorová stránka zvyku zásadní i z jiných důvodů. Neděle byla po dlouhou dobu jediným dnem pracovního klidu, takže se mohli zúčastnit nejen němečtí studenti, ale i čeští zástupci vysokých škol, popřípadě lidé, které úřady nazývaly „póvl“, tedy zejména zástupci nacionálního dělnictva, často z pražských předměstí. Těm právě konání zvyku v neděli umožňovalo účast na demonstracích proti „buršákům“. To přispělo ke zvýšení počtu případných excedentů, ale nepřímě také k zisku sebevědomí davu, který mohl v mase posilovat sklony k násilí.²⁰⁴ Zásadní byla také pravidelnost a přesně stanovené časy, protože umožňovala případným odpůrcům „bummelu“ přesně vytipovat, kdy se zvyk koná, připravit se na něj a být ve správnou chvíli na správném místě. Ačkoliv jistá spontaneita byla pro nacionální spory příznačná, při masových protestech v letech 1904 a 1908 se nedá pochybovat o tom, že přispěl přesně stanovený čas, místo a jejich tvrdošíjně dodržování. Naopak plánovitost zjednodušovala situaci pro bezpečnostní orgány, které se připravovaly a předem zaujímaly důležité pozice před Německým domem a při vchodech do ulic, aby mohli co nejlépe manipulovat s davem.

Když se podíváme na zvyk v 70. letech a v na přelomu 19. a 20. století, je nemožné nespátřit změnu. Zvyk se v průběhu doby měnil, stejně jako se měnily studentské spolky. Zejména se ale změnilo město kolem něj. Ačkoliv jeho vnější forma zůstávala stejná, v nacionalizující Praze se nutně musela transformovat jeho vnitřní stránka. Největší změna proběhla v mentalitě na obou stranách. „Grabenbummel“ začínal jako platforma pro setkávání a kontakt spolkových studentů ve městě, spíše jako věc zábavy a oddychu, při které byly řešeny převážně symbolicky

²⁰³ K *politice ulice shora*, viz Thomas LINDENBERGER, *Strassenpolitik. Zur Sozialgeschichte der öffentlichen Ordnung in Berlin 1900 bis 1914*, 1995, s. 13.

²⁰⁴ Detailnější popsání psychologie davu, viz G. LE BON, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, New York 2002; E. CANETTI, *Masa a moc*, Praha 2007.

spory mezi jednotlivými uskupeními, vytvářeny aliance a udržován kontakt s okolím, a s nacionalismem ještě neměl příliš společného.

Oproti tomu působily „Bummely“ na počátku 20. století spíše jako demonstrace ve formě vystupování ozbrojených jednotek, které obsadily pražskou ulici. Změna je tedy zejména ve faktu, že zvyk dostal v dobovém kontextu symbolickou hodnotu, kterou dříve neměl.²⁰⁵ Získal ji přitom pro obě národnosti, když se prakticky změnil v ukázkou němectví v hlavním městě. Němečtí studenti ho proto chtěli udržet, protože nechtěli dále upouštět uzdu české většině, zatímco za nastalé národnostní situace na konci 90. let působil pro Čechy „Bummel“ jako anachronismus, provokace nevhodná pro největší české město, které už řadu let vědomě či mimoděk bojovalo proti přítomnosti němectví v jeho ulicích. Vnější forma se přitom neměnila, stále se jednalo v zásadě o hodinovou procházku po ulici Na Příkopě, při které němečtí studenti nosili barevné symboly svých spolků. Změna proběhla zejména v mentalitě společností.

Přelomový skok nastal pro zvyk a jeho pojmání v prosinci roku 1897. Ačkoliv samozřejmě kulér vyvolával rozpaky a pozdvižení mezi českým obyvatelstvem již od 80. let 19. století, v roce 1897 se stal symbolem nespravedlnosti, kterou český národ prodělal, když byl nejprve připraven o jazyková nařízení, a následně byl na jeho hlavní město uvaleno stanné právo. Přítomnost „barev“ ve městě začala působit jako rudý hadr na býka, přičemž „Bummel“ se stal místem jejich koncentrace.

Eric Hobsbawm se v úvodu knihy *The Invention of Tradition* píše, že fenomén *vynalezených tradic* je důležitý symptom a z toho důvodu také indikátor problémů, které by jinak nemusely být rozeznány, a vývoje, který jinak může být složité identifikovat nebo datovat. Jsou pro něj důkazem změn.²⁰⁶ Ačkoliv je pražský „Bummel“ na hraně mezi zvykem a tradicí, věřím, že použít toto přirovnání je pro něj relevantní. „Bummel“ na sebe začal přitahovat pozornost v čase zvýšeného napětí, které většinou bylo vyvoláno politickou situací na Říšské radě či zemském sněmu. Přicházely v časech velkých krizí, rozčilení a neúspěchů českého politického života. Svým způsobem proto fungovaly jako seismografy sociálních a politických otřesů ve veřejném životě. Nicméně nevypovídá pouze o prostém nacionálním napětí, ale velmi konkrétně poukazuje například na přelom, který pro český i německý nacionalismus znamenal rok 1897. Zatímco před „prosincem“ nedělní procházky na Příkopech tolik nevole nevyvolávali, po něm se kolem nich tvořila epicentra kolektivního násilí v Praze, a tak se dá na zvyku „měřit“

²⁰⁵ O zvyku a jeho vývoji, viz Eric HOBSBAWM, *Introduction: Inventing Traditions*, 1983, s. 3-4.

²⁰⁶ E. HOBSBAWM, *Introduction: Inventing Traditions*, 1983, s. 12.

opravdový význam prosincových událostí, který by jinak zůstával především v rovině pocitů a teorií.

„Příkopové bitvy“, tedy kolektivní násilí vázané na „Grabenbummel“, vzplály v Praze po roce 1897 čtyřikrát. Na počátku roku 1898, nedlouho po prosincových nepokojích, se konala první. Další vypukla v roce 1904 a byla úzce provázána s počátkem rusko-japonské války. Třetí a největší se odehrála v roce 1908 a pokračovala do roku 1909. Poslední byla spojena s všesokolským sletem roku 1912. S výjimkou posledních, které byly spíše nešťastnou shodou okolností, měly vždy v pozadí alespoň jednu politickou či společenskou událost, která působila jako jejich spínač.

3.2 Rok 1898 – Zrod „příkopových bitev“

3.2.1 Příčiny nepokojů

Politické pozadí konfliktu kolem „Grabenbummelu“ v roce 1898 je prakticky identické s důvody vzniku prosincových nepokojů. Ústupek Čechům v podobě dubnových jazykových nařízení vyvolal v Předlitavsku parlamentární krizi. Obstrukci, která téměř znemožnila další fungování Říšské rady, se ministerský předseda Kazimír Felix Badeni pokusil vyřešit uzavřením sněmovny a odročením dalších jednání,²⁰⁷ ale místo toho došlo k přesunu konfliktu do veřejného prostoru, protože poslanci odjeli do svých volebních okrsků, kde začali pořádat agitace a voličské schůze. Během nich probouzeli v zúčastněných pocit národního ohrožení,²⁰⁸ který vyvolal pouliční nepokoje ve Vídni, Štýrském Hradci a německých městech v Čechách, například v Žatci, Sokolově nebo České Lípě.²⁰⁹

Obnovené zářijové zasedání Říšské rady kýžené zklidnění situace nepřineslo. Obstrukce dosáhla vrcholu v listopadu, kdy německý pokrokář Emil Pfersche napadl při zasedání jednoho z českých poslanců nožem.²¹⁰ Rozčilení v parlamentu reflektovala i vídeňská ulice, kde došlo

²⁰⁷ Berthold SUTTER, *Die badenischen Sprachverordnungen von 1897*, díl I., Vídeň 1960, s. 265-267; Robert KVAČEK, *Doba zrání*, in: *Básník a politik. Sborník z konference k sedmdesátému výročí úmrtí Viktora Dyky*, Josef Tomeš (ed.), Praha 2004, s. 30-31.

²⁰⁸ Michal FRANKL, „*Emancipace od Židů*“: *Český antisemitismus na konci 19. století*, Praha 2007, s. 252.

²⁰⁹ Národní archiv, Presidium místodržitelství [NA PM] 1891-1900: 873/2: 8/1/13/1 k. 2295: Stížnost ohledně nacionalismu v hospodách a restauracích ze dne 2. září 1897.

²¹⁰ O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, Praha 1982, s. 463; Mark TWAIN, *Stirring Times in Austria*, New York a Londýn 1898, s. 530-540 in Harper's New Monthly Magazine (díl 96).

k ostrým střetům demonstrantů a policie.²¹¹ Když vídeňský starosta Karl Lueger při audienci u císaře prohlásil, že dále nedokáže zajistit klid v hlavním městě monarchie, císař přijal demisi ministerského předsedy Kazimíra Felixe Badeniho. Demonstrace v německých městech v Rakousku a Čechách se rázem změnilly v oslavy. Vždyť koneckonců nevyhrála pouze parlamentární obstrukční politika, ale i ulice, která zasadila Badenimu poslední ránu.²¹²

V českých městech a tisku naopak zavládl smutek, který byl ale rázem smeten přívalem vzteku, který vyvolali právě němečtí spolkoví studenti, kteří se v napjatou dobu rozhodli oslavit pád nenáviděného polského premiéra hlasitou sešlostí v Karolinu. Jejich následný pochod, českou společností někdy nepřesně označovaný za „buml“, přímo vedl k vypuknutí nepokojů.

Nepokoje se staly pro Čechy hořkou zkušeností. Nejen proto, že se proměnily z národní demonstrace v masové rabování židovského a německého majetku, ale zejména kvůli jejich konci, tedy vyhlášení stanného práva, které se Čechům zdálo příliš krutým trestem za události, které sami nevyprovokovali. Zároveň se od počátku začala šířit v tisku propaganda, která hlásala nejen, že Němci nebyly nijak potrestáni za své chování, ale během stanného práva a večerního zákazu vycházení provokují například tím, že hlasitě popíjejí alkohol, slaví nastalou situaci a vysmívají se Čechům.²¹³ Těmito zprávami byl pouze přilíván olej do již tak rozjitřených vztahů mezi oběma národy.

K dalším konfliktům nicméně za nastalé situace nedocházelo, protože nad Prahou bylo stále vyhlášeno stanné právo, jehož tresty za jakékoliv přestupky byly příliš tvrdé na to, aby si ho české či německé obyvatelstvo dovolilo porušit. Všechny společenské i politické problémy, které vyvolal pád Badeniho i následné bouře, nicméně alespoň částečně zůstávaly. Nedá se pochybovat o tom, že napětí se po hrůzách „prosince“ vytratilo, ale některé nedořešené konflikty společnost sunula před sebou. Jedním z takových byl právě spor s „buršáky“, tedy těmi, které česká společnost vinila z vypuknutí těchto nepokojů.²¹⁴ Dalším poté byly zprávy o napadání Čechů, které každý den přicházely z měst s německou většinou, a o kterých český tisk

²¹¹ O. RATHKOLB, *Gewalt und Antisemitismus an der Universität Wien und die Badeni-Krise 1897. Davor und danach*, in: *Der lange Schatten des Antisemitismus. Kritische Auseinandersetzungen mit der Geschichte der Universität Wien im 19. und 20. Jahrhundert*, O. Rathkolb (ed.), Wien 2013, s. 78-79.

²¹² Mimo jiné např. O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, s. 463-465.

²¹³ K reakcím Čechů viz Viktor DYK, *Vzpomínky a komentáře*, Praha 1927, str. 84-88. Michael BOROVIČKA-Jiří KAŠE-Jan P. KUČERA-Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české XII. b*, Praha 2013, str. 128; *Národní listy*, r. 38, č. 12, 12.1.1898, s. 2; *Národní listy*, r. 38, č. 13, 13.1.1898, s. 2.

²¹⁴ K pojmání „buršáků“ českým tiskem ve spojitosti s rokem 1897, viz D. SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, 2017, s. 75-84; M. FRANKL, *„Emancipace od židů“*, 2007, s. 253-256.

bohatě referoval. Ačkoliv takto to explicitně nenapsal, v lidech se snažil vzbudit pocit, že je nutné vykonat vendetu na německém obyvatelstvu v Praze.²¹⁵

Stanné právo zůstalo nad Prahou vyhlášeno do 10. ledna 1898.²¹⁶ Bylo mementem neúspěchu, který zaznamenal český národ v politické sféře i na ulici. Jeho zrušení se pojilo s obnovením zasedání zemského sněmu, který se téhož dne sešel přesně po deseti měsících od svého předchozího sezení, a vneslo do ulic novou vlnu napětí. Zpočátku se pojila zejména s dořešením situace ohledně prosincových bouří, ale následně se větším ohniskem problémů stalo řešení státního rozpočtu, při kterém přistoupili němečtí poslanci k obstrukci, a nakonec zemský sněm opustili, aniž by se na něčem dohodli.²¹⁷

Posledním politickým problémem, který měl rezonanci ve společnosti, bylo hledání nových jazykových nařízení, která by nahradila původní Badeniho. Již na počátku vznikly na zemském sněmu dva návrhy. První z nich navrhl Karel Buquoy, vedoucí konzervativního velkostatku, který navrhoval vytvoření komise, která nařízení přetvoří. Druhý, nekonstruktivní návrh na zrušení jakékoliv jazykové úpravy, přednesl za blok německých stran Ludwig Schlesinger. Buquoyův návrh byl nakonec přijat, ale Němci do komise nevstoupili a její činnost odsoudili k záhubě. Nový ministerský předseda Paul Gautsch von Frankenthurn se nakonec rozhodl vydat nařízení sám. K vyhlášení došlo 5. března 1898. Podle nich měla vzniknout tři jazyková území – česká, německá a smíšená. Příliš popularity si jimi získat nemohl, neboť obě strany odmítaly couvnout ze svých požadavků. Češi nechtěli svolit z Badeniho ordonancí, zatímco Němci, ačkoliv k nim Gautschova nařízení byla velmi přívětivá, nestáli o jakýkoliv ústupek. Samotná vláda o moc déle svůj výtvar nepřežila, protože ještě téhož dne padla.²¹⁸

3.2.2 „Nenoste čepičky – bude pokoj!“

První významnější projevy „bummelu“, které se v Praze odehrály v lednu 1898, nepřerostly do masového násilí a víceméně zůstaly v hranicích, které ještě dokázaly bezpečnostní orgány uhlídat, aniž by došlo k větším excesům. Zajímavé tedy zůstávají spíše jeho důsledky, které

²¹⁵ Prakticky každá zpráva o „bummelech“ z ledn 1898, například *Národní listy*, r. 38, č. 17, 17.1.1898, s. 2-3.

²¹⁶ O. URBAN, *Česká společnost*, 1982, s. 466.

²¹⁷ *Národní listy*, r. 38, č. 50, 19.2.1898, s. 2; *DBs*, 1898, r. 7, č. 11, únor.

²¹⁸ O poměrech na zemském sněmu a vyhlášení jazykových nařízení, viz O. URBAN, *Česká společnost*, 1982, s. 466; J. KOŘÁLKA, *Češi v habsburské říši a Evropě*, 1996, s. 168; J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 222; *Národní listy*, r.38, č. 64, 5.3.1898, s. 1.; O pocitech obou národů vůči novým jazykovým nařízením, viz *Národní listy*, r.38, č. 56, 25.2.1898, s. 1.; O pádu Gautschovy vlády, viz *Národní listy*, r. 38, č. 66, 7.3.1898, s. 1.

možná vypovídají o dobové mentalitě a strachu státní správy z dalších nepokojů, které by mohly dosáhnout úrovně bouří předchozího roku.

Dne 16.1.1898, hned první neděli po zrušení stanného práva, se spolkoví studenti rozhodli uspořádat „bummel“. Tato zpráva se podle *Národních listů* velmi rychle rozšířila do celé Prahy, takže se očekávala velká účast a rozčilení. Novinu deník přinesl v nedělním ranním vydání, tedy ještě před tím, než se zvyk měl uskutečnit.²¹⁹ Nedá se přesně říct, jak se informace roznesla, nicméně se dá očekávat, že přítomnost procházek zaujala pozornost české nacionálně smýšlející společnosti již před nepokoji roku 1897, takže věděli, že se v neděli na Příkopech konají. Přítomnost zvyku uprostřed semestru tedy byla pravděpodobně očekávatelná, navíc když se jednalo o první možnost po delší době.

Prosby úřadů nakonec představitelé spolků vyslyšeli a pochod, který měl dojít na Příkopy z ulice Na Bojišti, se nakonec oficiálně nekonal. Část studentů se nicméně okolo jedenácté začala objevovat kolem německého Kasina, kde v tu dobu byl již shromážděný několikatisícový dav Čechů, kteří čekali na příchod bumlujících Němců. Dohromady zde bylo tolik lidí, že blokovali celou komunikaci i dráhu tramvaje. Situace byla napjatá, plná vzájemných provokací, ale podstatněji se zvrhla až ve chvíli, kdy jeden z Čechů shodil kulérovému posluchači techniky Kamilu Hoffmeisterovi z Ghibellinie jeho cerevisku. Ten se proti ohromné přesile Čechů rozhodl vytáhnout legálně držený revolver, který mu dav ihned vytrhl a napadl ho. Zachráněn byl až příchodem policejního inspektora, jenž zatkl ještě jednoho z německých studentů, medika Franze Bendla. Za shození cerevisky byl zatčen jeden člověk, který byl ale jedním z Němců, kteří doprovázeli kulérové studenty, ale sami nebyli oblečeni v „barvy“, zjevně se tedy jednalo o chybu vyplývající z nepřehledné situace. Většina studentů nakonec okolo 11:45 odešla do Kasina a nechala ulici napospas Čechům. „Neuspořádaný bummel“ nakonec do žádných závažnějších problémů nepřerostl. Dav se bez přítomnosti nepřítele postupně začal rozcházet.²²⁰ Již o den později žádala německá akademická obec kvůli incidentům telegrafickou zprávou ministerského předsedu, aby přiměl místodržitele k uznání statutárních práv pražského studentstva. Na to konto Karl von Coudenhove uznal nošení „barev“, ale svůj názor pomalu začínal měnit.²²¹

²¹⁹ *Národní listy*, r. 38, č. 16, 16.1.1898, s. 2.

²²⁰ Zpráva policejního ředitele Dörfla místodržiteli o nepokojích na Příkopech 16.-20. ledna 1898: NA PM 1891-1900: 873/2 8/22/7, karton 2556, č. 1485; Zpráva policejního koncipisty Stause o událostech na Příkopech, *Tamtéž*; *Národní listy*, r. 38, č. 16, 16.1.1898, s. 2; *Tamtéž*, r. 38, č. 17, 17.1.1898, s. 2-3; *DBs*, 1898, r. 7, č. 11, únor.

²²¹ *Hercynia*, 1961, s. 8.

Neuskutečněný „bummel“ si spolgoví studenti rozhodli nahradit o dva dny později, dopoledne v úterý 19. ledna 1898. Pozornost davů tentokrát byla o něco menší, nicméně se obecnstvo i přes konání zvyku v pracovní den sešlo. Podle novinových článků i policejních zpráv se ale opět zdá, že o konání „bummelu“ předem vědělo.²²²

Podle pramenů se okolo jedenácté hodiny na Příkopech sešlo zhruba 50 studentů v barvách a asi 100 bez kuléru, kteří se ve skupinkách po dvou až po šesti procházeli po ulici. K nim byl přiřazen zhruba stejný počet strážníků. Ačkoliv k jednotlivým potyčkám došlo, průběh nebyl nijak extrémní a k žádnému většímu zatýkání policie nepřistoupila. Většina studentů byla „vyzbrojena“ holemi, které se v případě napadení nezdráhali použít k mlácení svých protivníků. K takovému případu došlo během celého pochodu dvakrát, k násilí opět zavdalo příčinu sražení barevných čepic z hlav německých studentů. Podle zdrojů si jak Češi, tak Němci odnesli ze sporů boule a podlitiny, ale k vážnějším zraněním nedošlo. Nejvíce ran schytil student medicíny Adolf Pollauer, kterého dav zmlátil do krve předtím, než dokázala zasáhnout policie a medika vysvobodit. Tomu bylo evidentně nadáváno i na policejní stanici, kdy k němu přistoupil jeden ze zatčených a řekl mu: „*Tak vy jste ten Pollauer a rozbili Vám jen nos; škoda, že Vám nerozbili lebku.*“

Po dvanácté hodině se celá německá společnost vydala do Kasína na „Frühschoppen“. Zhruba šest studentů se rozhodlo opět na Příkopy vrátit, za což byli fyzicky napadeni. Ačkoliv musela zasáhnout policie a preventivně bylo povoláno i vojsko, situace se velmi brzo uklidnila a Příkopy se nadále nestaly centrem větších nepokojů.²²³ Za první napadení Pollauera byl zatčen patnáctiletý obuvnický učeň Bohumil Chocholoušek, a následně také student práv Otto Jelínek, který se s holí v ruce chlubil, že ji vytrhl německému studentovi. Oba později byli u soudu osvobozeni, protože nezpůsobili prokazatelně nebezpečí nějaké osobě.²²⁴

V Praze se nicméně o poledních událostech roznesla zpráva, která způsobila větší shromáždění davů zprvu u sněmovní budovy na Malé Straně, odkud byl vyhnán přivolaným vojskem. Sešlo se opět na Václavském náměstí. Okolo šesté odpolední byly nakonec Příkopy vyklizeny dragouny a Václavské náměstí obsadilo vojsko. Z českého tisku i při interpelacích

²²² *Národní listy*, r. 38, č. 19, 19.1.1898, s. 2.

²²³ Ke zbytečnému násilí ze strany vojska, viz Stížnost českých poslanců místodržiteli, předaná na místodržitelství nejvyšším zemským maršálkem, NA PM 1891-1900: 873/2 8/22/7, karton 2556; Zpráva policejního ředitele Dörfla místodržiteli o nepokojích na Příkopech 16.-20. ledna 1898: NA PM 1891-1900: 873/2 8/22/7, karton 2556, č. 1485; Interpelace českých poslanců ohledně událostí z 18. ledna 1898, *Tamtéž*; *DBs*, 1898, r. 7, č. 11, únor; Citát pochází z popisu událostí z pohledu Jiřího Dörfla, *Tamtéž*; *Národní listy*, r. 38, č. 19, 19.1.1898, s. 2; <https://www.psp.cz/eknih/1895skc/2/stenprot/032schuz/s032001.htm>, 4.5.1898.

²²⁴ Zpráva o soudu obou mužů podaná ministrem spravedlnosti, viz ÖSTA, AVA, MdI, Präs., k. 856,1898.

na zemském sněmu se stejně jako při bouřích roku 1897 ozývala četná kritika neadekvátních zákroků vojska, které tvrdě útočilo, ačkoliv k žádnému násilí ze stran Čechů nedošlo. Docházelo k brutálním výjevům, které vypovídají o přecitlivělosti a podráždění vojenských sil, kdy například jeden z dragounů rozsekl dvaadvacetiletému rukavičkářskému pomocníkovi Josefu Fibigerovi lebku.²²⁵

Ještě ve stejný večer došlo k pokusu o útok na byty rektora německé Karlo-Ferdinandovy univerzity profesora Josefa Ulbricha a ředitele Vídeňské bankovní jednoty Markuse Schuberta, které opět u Němců obnovily obavy o vlastní bezpečnost.²²⁶ Ti volali po rychlém řešení, než opět nepokoje přerostou míru. Úřady v čele s místodržitelem již nehodlaly připustit vymknutí situace, ke kterému došlo během „prosince“. Pravděpodobně i rostoucí napětí v ulicích, které se přelévало i mimo čas a místo samotného „bummelu“, je přimělo k razantnímu a radikálnímu kroku. Již v pátek 21.1.1898 vyslyšelo policejní ředitelství prosby českých studentů, a vyhlásilo nad Prahou tzv. „Farbenverbot“, čili zákaz nošení všech „demonstrativních“ barevných odznaků.²²⁷

3.2.3 Následky – Farbenverbot

Farbenverbot znamenal pro Prahu novou zkušenost. Pod trestem pokuty až 100 zlatých nebo čtrnáctidenního vězení byly z města vypovězeny barevné symboly. Samozřejmě se nejednalo jen o německý kulér, ale také o českou trikoloru a další znaky. Nicméně se nedalo pochybovat o tom, komu je nařízení určeno. Spolkové „barvy“ vyvolávaly od zrušení stanného práva emoce prakticky každý den, a úřady nedokázaly zakázat tuto činnost, neboť byla povolena ve spolkových stanovách. Pro studenty byl Farbenverbot ledová sprcha. Nejenže se už nemohli navenek prezentovat, což byl jeden z jejich hlavních cílů, samozřejmě znamenal také zrušení „bummelu“, kterému sebral hlavní komponent, bez kterého pro studenty zvyk pozbyl smyslu.

²²⁵ Interpelace poslanců zemského sněmu Dvořáka a Adámka o výjevech na Václavském náměstí z 19.1.1898: NA PM 1891-1900: 873/2 8/22/7, karton 2556; Odpověď vojenského velitele Prahy Phillipa Grüneho: *Tamtéž*; *Národní listy*, r. 38, č. 19, 19.1.1898, s. 2; *Tamtéž*, r. 38, č. 20, 20.1.1898; *Tamtéž*, r. 38, č. 20, 20.1.1898, odpolední vydání, s. 2.

²²⁶ *Národní listy*, r. 38, č. 21, 21.1.1898, s. 5.

²²⁷ Stížnost českých studentů adresované Paulu Gautschovi 20.ledna 1898: NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/19/1: karton 2365; *DBs*, 1898, r. 7, č. 11, únor; *Akademische Burschenschaft Carolina*, 1930, s. 56; *Akademische Burschenschaft Carolina zu Prag in München 12. Mai 1860*, 2015, s. 15; *Hercynia*, 1961, s. 8; *DBs*, 1898, r. 8, č. 1, duben.

Zákaz neplatil navíc jen pro veřejná prostranství, ale pro veřejné místnosti, takže platil i pro budovu Německého kasina.²²⁸

Spolky ihned začaly jednat, jak se k problému postaví. Již 25. října společně vyzvali ke stávce studentů a volali po solidaritě na jiných německých univerzitách. Oficiálně byla vyhlášena stávka jen na německé technice, nicméně v omezené míře probíhala i na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě.²²⁹ Schůzí v Německém domě, které spolgoví studenti téměř každý den pořádali, se zúčastnil i vyslanec ministra kultu a vyučování odborný rada Hartel, který studentům vysvětlil, že zákaz barev bude v Praze odvolán ihned po ukončení sněmovního sezení a pohrozil studentům uzavřením univerzity, pokud se do 31. ledna nevrátí do univerzitních lavic. Ministerský předseda Paul Gautsch a jeho vláda totiž správně poznali, že napětí v Praze bylo do velké míry spojené se zasedáním zemského sněmu, a proto se zdráhali ustoupit studentskému tlaku. Zároveň na ně z druhé strany tlačili Češi, kteří označovali případné odvolání vyhlášky za „kapitulaci před německým studentským terrorismem“ a vládu obviňovali ze slabosti.²³⁰

Německá akademická společnost se rozhodla vyřešit následující postup v neděli 30.1. na sjezdu v Litoměřicích, na kterém se sešlo celkově asi 1000 studentů a 40 profesorů z celé monarchie, ale také z Německé říše. Mezi zúčastněnými byl například i rektor německé univerzity Ulbrich nebo budoucí rektor Carl Rabl. Na jednání se domlouvali zejména na společném postupu, přičemž vkládali své naděje do rukou německých politiků. Společný postoj zaujalo shromáždění k Farbenverbotu, který označilo za porušení právního státu. Na mnoha bodech se ale společenství neshodlo. Rozhořely se debaty o přesunu obou německých vysokých škol z hlavního města zemí Koruny české, nicméně zůstaly víceméně na slepém bodě a byly uzavřeny neurčitou rezolucí, která sice hovořila o přesunu vzdělávacích institucí, ale zároveň podporovala zájemce z řad německva k příchodu na pražskou univerzitu do té doby, dokud nebude celá situace vyřešena. Mnohem důležitější bod sváru byla ale samotná vysokoškolská stávka, na které se neshodli zejména studenti se svými profesory. S finální ultimativní formou rezoluce, která proklamovala, že pokud nebude vládou zákaz barev odvolán do dvanácti hodin následujícího dne (31. ledna 1898), bude zastavena výuka na vysokých školách, souhlasily zhruba 2/3 hlasujících. Mezi odpůrci byl ale například sám rektor Ulbrich, který se obával

²²⁸ Přesné znění Farbenverbotu a jeho důsledky, viz *Národní listy*, r. 38, č. 21, 21.1.1898, s. 5; *Tamtéž*, r. 38, č. 22, 22.1.1898, s. 5.

²²⁹ Ke stávce německých studentů viz *Národní listy*, r. 38, č. 26, 26.1.1898, s. 1; *Tamtéž*, r. 38, č. 27, 27.1.1898, s. 2; *DBs*, 1898, r. 7, č. 12, březen.

²³⁰ *Národní listy*, r. 38, č. 26, 26.1.1898, s. 1; *Tamtéž*, r. 38, č. 27, 27.1.1898, s. 2; *Tamtéž*, r. 38, č. 28, 28.1.1898, s. 3.

případných následků nejen pro univerzitu, ale i pro samotné studenty, jejichž část byla financována za stipendií, která byla na účast na výuce vázána. Případné uzavření semestru, které shromáždění očekávalo do tří dní od počátku stávky, by tak připravilo tuto část studentů o peněžní prostředky.²³¹

Vláda se pod tlakem rozhodla neustoupit, a jak píšou *Národní listy*, „do Canossy buršácké neputovala“.²³² Znovu naopak opakovala své předsevzetí o zrušení nařízení po konci zasedání zemského sněmu, kde němečtí poslanci opakovaně neúspěšně podávali návrh na zrušení zákazu „barev“.²³³ Studenti reagovali vytvořením dvou proudů stávek. První z nich chtěla bojkotovat přednášky, druhá chtěla fyzicky obsadit učebny a demonstrovat v nich. Většina profesorů se rozhodla ve výuce za stávajících okolností nepokračovat, ale část dále trvala na výuce. Německo-nacionální studenti nicméně fyzicky zabránili přístupu studentů do učeben, takže nakonec profesori své snažení vzdali.²³⁴ Ačkoliv akademický senát apeloval na studenty, aby zanechali bránění ve výuce, hlukem a výhružkami násilí byla následujícího dne přerušena výuka profesora Singera. Stávka současně probíhala v menší či větší míře na dalších univerzitách v Rakousku, například na technice v Brně, na univerzitách v Innsbrucku, Vídni a Štýrském Hradci. Na vídeňské univerzitě ve spojitosti se stávkou také začalo docházet ke konfliktům německých nacionalů se slovanskými posluchači.²³⁵ Univerzita v Innsbrucku a technika ve Vídni si navíc nedaly některé činy líbit, takže dokonce několik studentů ze studia vyloučily.²³⁶

Nepříjemná situace byla nakonec vyřešena nejprve ukončením přednášení na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě, již od 7. února ale vláda ústy Vinzenze Latoura vyhlásila všeobecné předčasné ukončení semestru na německých vysokých školách téměř v celém Předlitavsku. Výjimkou zůstávala pouze univerzita v Černovicích.²³⁷ Obnovena byla její

²³¹ O litoměřických jednáních, viz *DBs*, 1898, r. 8, č. 1, duben; *Tamtéž*, 1898, r. 7, č. 11, únor; *Tamtéž*, 1898, r. 7, č. 12, březen; *Národní listy*, r. 38, č. 30, 30.1.1898, s. 5; *Wartburg*, 1898, roč. 11, č. 3, březen; *Akademische Burschenschaft Carolina*, 1930, s. 56; *Carolina*, 1910, s. 45; *Právo lidu*, r. 7, č. 31, 31.1.1898, s. 2.

²³² Řádek naráží na významnou událost ze středověkého boje o investituru, kdy se římský král Jindřich IV. musel ponížít a jít za papežem Řehořem VII. do italského hradu Canossa, kde se kál za své činy, viz <https://www.medievalists.net/2017/08/walk-canossa-tale-emperor-pope/>, 5.4.2020.

²³³ Návrh německých poslanců na zrušení Farbenverbotu z 1. února 1898: NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/19/1: karta 2365, s. 738.

²³⁴ *Národní listy*, r. 38, č. 31, 1.2.1898, s. 1-2.

²³⁵ O konfliktu Slovanů s německými burschenschafty ve Vídni, viz O. RATHKOLB, *Gewalt und Antisemitismus an der Uni Wien und die Badeni-Krise 1897*, 2017, s. 81; *Národní listy*, r. 38, č. 35, 5.2.1898, s. 5-6.

²³⁶ Sbíрка vyhlášená na podporu potrestaných studentů, viz *DBs*, 1898, r. 8, č. 1, duben.

²³⁷ K uzavření přednášek na pražské německé univerzitě, viz Nařízení ministra kultu a vyučování zaslané místodržiteli dne 5.2.1898: NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/19/1: karta 2365, č. 392; *Národní listy*, r. 38, č. 36, 6.2.1898, s. 3; *DBs*, 1898, r. 7, č. 11, únor; *Akademische Burschenschaft Carolina*, 1930, s. 56; K uzavření univerzit, viz *Neue Freie Presse*, č. 12018, 7.2.1898, s. 1; *Národní listy*, r. 38, č. 37, 7.2.1898, s. 2; O.

činnost až s příchodem druhého semestru, do něhož se studenti mohli začít zapisovat až 7. března, přednášky přitom se znovu konaly od 21.3. Pauza ve vyučování tedy trvala zhruba šest týdnů. Studenti navíc při zápisu do dalšího semestru museli písemně přísahat, že nepřekročí univerzitní řád, což považovali za protizákonné.²³⁸

Farbenverbot byl v tichosti uvolněn 3.3.1898, tedy den po posledním zasedání zemského sněmu. Zrušení zákazu se obešlo bez fanfár a větší pozornosti ze stran tisku – zasloužilo si místo až na páté straně *Národních listů*. Semestr byl ukončen, a ačkoliv se v zasvěcených kruzích hovořilo o dalším „Grabenbummelu“, nečekala se větší účast německých studentů, kteří většinou odjeli domů.²³⁹ Studenti se pravděpodobně cítili jako vítězové,²⁴⁰ ale v Předlitavsku vládly aktuálně větší problémy – s napětím se očekávala jazyková nařízení, padala vláda a delegace stále nebyly dořešené. „Bummel“ pro teď přestal budit větší pozornost.

3.3 Rok 1904 – rusko-japonská válka

3.3.1 Příčiny

Jestliže se důvody pro vypuknutí nepokojů v roce 1898 zdají nepřehledné, v roce 1904 jsou v tomto ohledu ještě překročeny. Bouře byly výsledkem celé řady událostí na politické scéně, které se propojily a stejně jako v roce 1897 vytvořily „soudek s prachem“, jež hledal svou jiskru. Tu nakonec našel ve vypuknutí rusko-japonské války a demonstracích, které tyto události vyvolaly. Konání „bummelů“, které bez přerušení pokračovaly dále, opět dalo cíl české nacionální zášti. Tentokrát ale nepokoje měly být mnohem závažnější.

Jestliže máme analyzovat příčinu nepokojů v roce 1904, je potřeba vzít v úvahu nejvyšší politickou sféru od počátku století. V roce 1900 nahradila ministerium Manfreda Clary – Aldringen, potažmo krátce panujícího Heinricha von Witteka, nestranická a nadstranická vláda Ernesta von Koerbera, jehož styl vládnutí se vepsal do dějin jako „pax koerberiana“. Ten zanevřel na kompletní přestavbu monarchie, kterou celá řada politiků považovala za nutnou, a snažil se o nápravu poměrů pomocí dílčích dohod a nařízení. Tak například odpadla snaha o

RATHKOLB, *Gewalt und Antisemitismus an der Uni Wien und die Badeni-Krise 1897*, 2017, s. 81; *Právo lidu*, r. 7, č. 35, 4.2.1898, s. 1.

²³⁸ O nespokojenosti studentů s nařízeními univerzit, viz *DBs*, 1898, roč. 8, č. 1, duben.

²³⁹ *Národní listy*, r. 38, č. 62, 3.3.1898, s. 5; *Tamtéž*, r. 38, č. 63, 2; *Hercynia*, 1961, s. 7.

²⁴⁰ *Akademische Burschenschaft Carolina*, 1930, s. 56.

komplexní řešení jazykové otázky, naopak se rozhodl vrátit ke starší formě smíru, založeného na regionálně-národnostní autonomii. Jednalo se o řešení, které vlastně nevyhovovalo ani jedné straně. Pro Čechy to bylo popření územní celistvosti, ale ani pro české Němce již nebylo dostačující, protože v této době již pouhou autonomii v rámci Čech nepovažovali za vyhovující. Obě strany proto od počátku přistupovaly k celé záležitosti skepticky. Byly nicméně ochotné za určitých ústupků „nové punktace“ přijmout, protože po konfliktu uvnitř Národní strany svobodomyšlné v roce 1903 nakonec zvítězilo umírněné křídlo strany, které bylo svolné k jednání. Vláda si ale nepřipouštěla hloubku česko-německého sporu, a tak nakonec jednání padla na nejzásadnější otázce, kterými se nová nařízení lišila, tedy otázce jazyků. Němečtí poslanci požadovali pro Čechy nepřijatelnou němčinu jako státní jazyk, zatímco čeští zástupci si přijetí podmiňovali přijetím češtiny jako vnitřního úředního jazyka, žádali tedy znovuzavedení Badeniho jazykových nařízení. Jednání tedy i pro nedostatek vůle k ústupku na obou stranách skončila bezvýsledně. V tu chvíli ale již byla vláda oslabená zejména neúspěchy při novém urovnání rakousko-uherských vztahů, kde byl problém v novém pojetí vojenských záležitostí. Toho využívala opozice (včetně Mladočechů), a situace opět hrozila ochromením parlamentární činnosti, protože začala obstrukce jak na českém a moravském zemském sněmu, tak na Říšské radě. Vláda stále častěji využívala §14, který umožňoval nouzovou tvorbu nařízení. I kvůli odporu téměř všech stran, který se podařil vládě do roku 1904 zvednout, k dořešení česko-německé otázky nedošlo. Ernest von Koerber nakonec po letech dlouhých obstrukcí a neúspěchů na konci roku 1904 padl.²⁴¹

Je samozřejmě otázkou nejen to, jaký význam měla tato jednání pro českou společnost jako celek, ale vůbec pro samotné politiky, kteří se jich účastnili. Zdá se, že ani jeden národ k nim nepřistupoval s velkou ochotou nebo nadějí, o čemž vypovídají jak jejich jazykové požadavky, tak neústupnost, se kterou je prosazovali. Z tohoto pohledu je pravděpodobné, že ačkoliv se o nich v tisku referovalo a jistě to k určitému rozčilení ve společnosti vedlo, nemělo to takový psychologický význam, jako jiné tíživé politické problémy. To ale neznamená, že se oběma stranami nedaly požadavky druhé strany zneužít k propagandě a umělému vytváření nenávisti.

²⁴¹ K „pax korberiana“ a atmosféře na počátku století, viz J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 234-249; O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, 1982, s. 506-515; J. KOŘALKA, *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 175; E. WISKEMANN, *Czechs and Germans*, 1938, s. 51; Luboš VELEK, *Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1889-1907: Příspěvek k dějinám politického stranictví v habsburské monarchii v období procesu politické modernizace*, 2004, s. 786-789; Michael BOROVIČKA-Jiří KAŠE-Jan P. KUČERA-Pavel BĚLINA, *Velké dějiny země Koruny české XII. b*, Praha 2013, s. 186-192; Jan GALANDAUER, *František kníže Thun: Místodržící Českého království*, 2007, s. 191-197; Peter URBANITSCH, *Die nationalen Ausgleichsversuche in den Ländern Cisleithaniens in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg – Gemeinsamkeit und Unterschiede*, 2006, s. 51-52.

Pravděpodobně důležitějším fenoménem, který vedl k napětí ve společnosti, byl pozvolný úpadek Národní strany svobodomyslné. Okolo poloviny 90. let zasáhla společnost společenská krize, která se začala projevovat nedůvěrou ke starým pořádkům a tradičním hodnotám předchozích let. Proměna měla vliv i na českou politiku, protože tradičním honoračním stranám začal růst konkurent v podobě specializovaných, často masově nebo stavovsky zaměřených stran. Všenárodní ambice mladočechů se ukázala jako mylná a ve své podstatě nefunkční. Národní dělnictvo, které mělo být trumfem strany v politickém boji se sociálními demokraty, nicméně očekávání nesplnilo. Zároveň se pomalu začaly od strany štěpit její frakce, které se měnily v samostatné strany. Poprvé se ztráta všenárodního charakteru ukázala právě při volbách roku 1901. Počet mladočeských poslanců klesl od voleb v roce 1897 o sedm. Ty získali agráři (5 poslanců) a národní socialisté (4 poslanci). Těm sice byla nabídnuta možnost vstoupit do společného klubu, ale jen za předpokladu dodržování kázně, tedy ve skutečnosti majorizace Národní strany svobodomyslné. Agráři a nacionální socialisté podle předpokladů odmítli, a během volebního období s mladočechy pořádně nekooperovali. Mladočechy ale krom toho rozebírala také vlastní nekooperativita a časté vytváření frakcí uprostřed strany.²⁴²

Mladočeši byli často viněni z toho, že se snaží svoje vnitřní a politické problémy zakrýt vyvoláváním nenávisti, které vedou k bouřím. Taková obvinění se objevují jak v letech 1897-1898, tak při nepokojích roku 1904.²⁴³ Ač třeba nepokoje nebyly vyprovokovány úmyslně, vliv médií na jedince se na konci 19. století nedá popřít. S novou produkcí levných masových politických tisků se rozšiřovala i čtenářská základna z nižších vrstev. Masová média tak mohla přímo ovlivňovat názory a myšlenkový svět jednotlivců, kteří se potom demonstrací účastnili.²⁴⁴ Zároveň je nutné podotknout, že v době, kdy strana zažívala politické krize, byly nacionální útoky v médiích frekventovanější a nejzapálenější, což mohlo vést k vyprovokování čtenářů k násilným činům.²⁴⁵ Ještě jednou je zde tedy nutné zmínit studii Jana Randáka, který tvrdí, že exponované poměry nebyly v médiích jen popisovány, ale spíše vytvářeny.²⁴⁶

²⁴² Snaha českých politiků stočit pozornost od politických problémů vyvoláváním nepokojů, viz ŮSTA, AVA, Mdl, Präsidium, karton 2091, nr. 3808; L. VELEK, *Národní strana svobodomyslná*, 2004, s. 608-732; O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, 1982, s. 510-513.

²⁴³ Viz ŮSTA, AVA, Mdl, Präsidium, karton 2091, nr. 3808: Zpráva místopředsedy ministru vnitra o „bumlu“; Zpráva místopředsedy ministru vnitra ohledně vzniku nepokojů roku 1904 ze dne 6.3.1904, ŮSTA, AVA, Mdl, Präsidium, karton 2091, nr. 4132.

²⁴⁴ K tomu viz Jakub MACHEK, *Pražský illustrovaný kurýr. Masový tisk jako obraz světa obyčejných lidí*, Praha 2012; BEDNARÍK, Petr – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 98-150; Jan JIRÁK – Barbora KÖPPLOVÁ, *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, Praha 2003, s. 151-152.

²⁴⁵ NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/13/1 k. 2295; R. KVAČEK, *Doba zrání*, s. 32-33; Smrček, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, Praha 2017, s. 74-75;

²⁴⁶ Jan RANDÁK, *Zbroj v každé pěsti?*, Praha 2017, s. 148-151.

S tím souvisí ještě jedna událost, kterou doboví pozorovatelé vnímali jako jednu z možných příčin pro vyvolání nepokojů ze strany mladočechů. V roce 1903 náhle zemřel Jan Jaroš, mladočeský poslanec Říšské rady zvolený ve venkovské kurii. Rok nato se konaly doplňovací volby v okresech Hradec Králové, Jaroměř, Nové Město, Opočno, Náchod, Česká Skalice, Úpice a Police. Proti sobě se v nich utkali za Národní stranu svobodomyslnou A. Kolenský, agrárník Otokar Srdínko, radikální pokrokař Antonín Hajn a nestraník Vojtěch Václav Sternberg.²⁴⁷ Proti poslednímu ze jmenovaných, do té doby v politice nečinnému hraběti Sternbergovi zahájili mladočeši záhy urputnou diskreditační kampaň, protože jako jediný nebyl přímo z českých nacionálně zaměřených stran. „Staročesky“ smýšlející šlechtic, kterého často *Národní listy* nazývaly poněmčeným Adalbert nebo Albert, byl sice trochu populista, nicméně se zdá, že hlavní odpor budilo jeho jméno. Šlechta v této době s českou politickou reprezentací příliš nespolečovala, ale Vojtěch Václav sebe popisoval takto: „*německého sice jména ale českého smýšlení způsobí mnohou hořkou chvíli Němcům*“ a cíle si vytyčil podobné, jako měla mladočeská reprezentace, nicméně se jich rozhodl dosáhnout prosazováním centralismu.²⁴⁸ Národní straně svobodomyslné a tisku tedy vadila především kritika vlastních čelných představitelů, která ze strany Sternberga přicházela. Týkala se zejména prospěchářství, ale i nekonstruktivní politiky.²⁴⁹

Kritiku mu zejména v předvolební agitaci opláceli mladočeské *Národní listy* násobnou měrou. Označovali ho za harlekýnem a stvůru, v níž ministerský předseda Koerber „*nebyl by nalezl příhodnější nestvůry ke zkompromitování jednolitého českého vzdoru proti Vídni, proti centralistickému násilnosti...*“.²⁵⁰ Samozřejmě přišla také napadání pro jeho údajné podlézání německým voličům, ale také kvůli brutalitě, kterou se projevil. *Národní listy* referovaly o tom, že najal čeledíny z velkostatků, aby pak ozbrojeni holemi v tlupách po 40 až 50 za velení správců panství násilně vnikali na schůze politických stran, kde útočili na zúčastněné a tím znemožňovaly konání podobných akcí. Jednalo se tedy o velmi ošklivou kampaň za účelem pošpinění nestranického kandidáta.²⁵¹

V prvním kole voleb vyhrál Otokar Srdínko (3755 hlasů), na druhém místě se pak umístil Vojtěch Václav Sternberg (3263 hlasů) a třetím Antonín Hajn (1614 hlasů). Zajímavé je, že

²⁴⁷ Zpráva místodržitele ministru vnitra ohledně vzniku nepokojů roku 1904 ze dne 6.3.1904, ŮSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 4132.

²⁴⁸ Václav Vojtěch STERNBERG, *Česká politika ve světle pravdy*. Choceň. 1904. s. I, v Ludmila MATOUŠKOVÁ: *Vojtěch Václav Sternberg (1868-1930) – politik a básník*, 2012, s. 27.

²⁴⁹ L. MATOUŠKOVÁ: *Vojtěch Václav Sternberg (1868-1930) – politik a básník*, 2012, s. 27-29.

²⁵⁰ Citát z *Národní listy*, r. 44, č. 49, 18.2.1904, s. 2-3.

²⁵¹ Volební agitace, mladočeši a Sternberg, viz *Národní listy*, r. 44, č. 43-58, 12.2.1898 – 27.2.1898.

zbytek kandidátů měl mizivý počet hlasů. Největší překvapení bylo ale umístění mladočecha Kolenského, který obdržel pouhých 45 hlasů a u voleb tedy naprosto propadl.²⁵² O definitivním výsledku mělo rozhodnout druhé kolo voleb, ve kterém se střetl Sternberg s agrárnickým kandidátem, pro kterého tentokrát *Národní listy* nepokrytě horovaly. V něm dne 27. února 1904 nevelkou většinou vyhrál český šlechtic. Z volby se stala pro mladočechy velká tragédie, kterou označil tisk za „porážku českosti, národního programu, čestnosti, karakternosti, politické prozíravosti, kázně, intelligence.“ Z prohry obvinil tisk místní frakci Národní strany svobodomyšlné, následně potom agrárníky, kteří si nedokázali ohlídat statkáře.²⁵³ Německý tisk si volebních výsledků začal všimát v podstatě až kvůli počátku nepokojů, kdy velmi rychle obvinily mladočechy z vyprovokování nepokojů, právě aby zakryli tuto potupnou porážku.²⁵⁴

Poslední velkou událostí, která přímo přispěla ke vzniku nepokojů, bylo vypuknutí rusko-japonské války v roce 1904. Ta přímo stála za počátkem kolektivního násilí v Praze. První otázka, která vyvstane v mysli, je, proč měl konflikt daleko na východě takový vliv na obyvatele zemí Koruny české.

Jestliže chceme na takovou otázku odpovědět, je potřeba podívat se o deset let zpět, k vypuknutí čínsko-japonské války v roce 1894. Tento pro Rakousko-Uhersko zdánlivě nevýznamný konflikt dvou asijských velmocí přinesl přesun diplomatického zájmu na Dálný východ, ale především znamenal revoluci ve zpravodajské práci a informovanosti veřejnosti. Hlavní roli zde hrála moderní masová média a vynález telegrafu, které umožnily rychle přinášet nové zprávy přímo z bojiště. Japonsko dokázalo pozornosti západu bravurně využít, a zvýšit svou prestiž po celém světě. Zejména ale upoutalo pozornost. České noviny, které přejímaly novinky zejména od ruských a německých zpravodajů, každodenně o válce referovaly, a přenesly tak pocitově celý konflikt mnohem blíže. Kvůli válce vznikl v evropské společnosti idealizovaný obraz Japonska jako pokrokové země, která kvete kvůli tomu, že přijala západní civilizační hodnoty.²⁵⁵ Zároveň ale vyvstal ve společnosti strach z asijské moci a ambicí. Vznikla tak jakási dichotomie, kdy k Japonsku v části společnosti zazníval obdiv, v jiné ale spíše vyvolávalo pocit ohrožení. Z něj plynuly obavy, které se dobovým termínem nazývaly „žluté nebezpečí“, v anglickém originále „*yellow peril*“, tedy ohrožení bělochů ze strany Číny

²⁵² *Národní listy*, r. 44, č. 43-58, 12.2.1898 – 27.2.1898.

²⁵³ K druhému kolu volby dne 27.2.1898, viz *Národní listy*, r. 44, č. 58, 27.2.1898.

²⁵⁴ Deník o demonstracích, viz *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 54, 13.2.1904.

²⁵⁵ Jiří KVASNIČKA, *Obraz Japonska v české společnosti 2. poloviny 19. století*, 2008, s. 89-97; Linhart SEPP, „*Niedliche Japaner*“ oder *Gelbe Gefahr?*. *Westliche Kriegspostkarten 1900-1945*, 2005, s. 1-4; Frank JACOB, *The Russo-Japanese War and its Shaping of the Twentieth Century*, 2018, s. 1-9.

nebo Japonska. To mělo své kořeny již v 70. letech 19. století.²⁵⁶ Jejím nejznámějším propagátorem byl německý císař Vilém II.²⁵⁷

„The Russo-Japanese War now gives to all an awareness that even war and peace in Europe – its destiny – isn't decided between the four walls of the European concert, but outside it, in the gigantic maelstrom of world and colonial politics.“

- Rosa Luxemburg, *In the Storm*, 1904²⁵⁸

„Je to daleko, velmi daleko, až tam ke břehům Tichého oceánu, přes celou široce rozloženou Asii. Však pára sblíží a elektrina ještě více. Za oka kmit vrátí se elektrická jiskra z pouti kolem světa a než mine půl hodiny zvědětí mohou všechna tak zvaná politická centra o tom, že tam daleko na východě utkají se voje ruské s armádou japonskou. Svět bílý že krvavý souboj podstoupí se světem žlutým.“

- *Národní listy*, 8.2.1904²⁵⁹

Vypuknutí rusko-japonské války 8. února 1904 šokovalo veřejnost.²⁶⁰ Poprvé se utkala evropská velmoc s rozvojovým státem, který odmítal připustit expanzivní koloniální postup na asijská teritoria. Pozornost celého světa se otáčela k až téměř biblickému souboji „Davida s Goliášem“. Očekávalo se, že se bude jednat spíš o trestnou výpravu oplácející drzost nepřítele, který si dovolil napadnout velmoc ruského formátu, než o válku.²⁶¹ Konflikt dopadl nakonec úplně jinak a měl pro vývoj Ruska, Evropy a vůbec celého světa zásadní vliv, který je ale obecně známý a není předmětem této práce. Tisk se za deset let posunul na novou úroveň, která umožňovala čtenáři novin se zpožděním pouze několika málo dní sledovat přesně dění na bojišti

²⁵⁶ O „žlutém nebezpečí“ ve světě, viz. Heinz GOLLWITZER, *Die Gelbe Gefahr: Geschichte eines Schlagworts*, 1962, s. 20-21; David WELLS – Sandra WILSON, *The Russo-Japanese War in Cultural Perspective, 1904-1905*, 1999, s. 14-15.; Pozitivní dobový náhled na Japonce, viz Hermann VAMBÉRY, *Die Gelbe Gefahr. Eine Kulturstudie*, 1904, s. 1-8.

²⁵⁷ Edward Ross DICKINSON, *Sex, Masculinity, and the „Yellow Peril“: Christian von Ehrenfels' Program for a Revision of the European Sexual Order, 1902-1910*, 2002, s. 266.

²⁵⁸ *Le Socialiste*, v <https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1904/05/01.htm>, 11.4.2020: „Nynější rusko-japonská válka nám dává na vědomí, že dokonce válka a mír v Evropě – její osud – není rozhodován mezi čtyřmi zdmi evropského koncertu, ale mimo ně, v obří bouři světa a koloniální politiky.“

²⁵⁹ Citace z *Národní listy*, r. 44, č. 39, 8.2.1904, s. 2.

²⁶⁰ Ačkoliv se válka dala očekávat, což dokazují české i německé noviny, které odeslaly své korespondenty do východní Asie již tři týdny před vypuknutím války, viz. F. JACOB, *The Russo-Japanese War and its Shaping of the Twentieth Century*, 2018, s. 1-9; *Národní listy*, r. 44, č. 39, 8.2.1904, s. 2.

²⁶¹ Ke významu konfliktu Ruska a Japonska, viz. John W. STEINBERG – Bruce W. MENNING – David SCHIMMELPENNICK VAN DER OYE – David WOLFF – Shinji YOKOTE (ed.), *The Russo-Japanese War in Global Perspective*, 2005, s. 19-23; H. VAMBÉRY, *Die Gelbe Gefahr*, 1904, s. 1-8; *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904, s. 1.

a jeho zákulisí, navíc doplněné ilustracemi a mapami. Rozdíl oproti přechozí válce byl v tom, že v něm byla přímo zahrnuta slovanská Evropa, navíc carské Rusko.²⁶²

Přitom je nutné si uvědomit, že část českého národa od roku 1897 pod tlakem „schönererianského“ pangermanismu a „wolfovského“ šovinismu opět obracela oči na východ k „bratrskému“ Rusku a oživovala starší všeslovanské city, popřípadě „slovanské vzájemnosti“. Tyto myšlenky zastávala samozřejmě i část politického spektra, stačí si připomenout vyhledávání nových kontaktů Karla Kramáře nebo balkánská politika Václava Klobáče. Od roku 1897 také rostly přímé kontakty s Rusy. V roce 1898 se položení základního kamene sochy Františka Palackého zúčastnil ruský generál Komarow, česká reprezentace oplátila v roce 1901 laskavost návštěvou představení opery Dalibor v Petrohradě. Ačkoliv je tedy novo-slovanské hnutí datováno až do let 1907-1908, česká společnost si s Rusy kontakty udržovala a část je viděla i jako možnou záchranou brzdu proti rozpínavosti Německa.²⁶³ Tyto pocity ještě narostly po vypuknutí války.²⁶⁴

I kvůli tomu budil v českém tisku rusko-japonský konflikt obzvlášť velký zájem. Provokace Japonska a ultimátum „nejmírumilovnějšímu panovníku Evropy“ Mikuláši II. označovali za šílenství, a Japonce za „velikášstvím posedlé trpaslíky“.²⁶⁵ Ve skutečnosti byla jakákoliv činnost Ruska omlouvána, ruský kolonialismus na východě byl popírán a carská říše byla popisována v tom nejlepším možném světle. Japonci byli naopak vykreslováni v tom nejhorším světle, označováni za „Prušáky východu“, „zákeřné žluté plemeno“, které je ovládáno a štváno Anglií.²⁶⁶ V případě války přitom Japonsku šance na vítězství nedávala.

Již v odpoledním vydání dne 9.2., tedy den po vypuknutí války, o ní bylo v českém tisku referováno.²⁶⁷ Tisk se krom dění na frontě zajímal hlavně o reakce ostatních evropských národů, speciálně byl zaměřen na Německé císařství a rakousko-německý tisk. O jakékoliv kritice Rusů bylo sáhodlouze referováno jako o „hloupé nenávisti“ k dalšímu evropskému státu, podlézání

²⁶² O tisku a jeho zájmu na rusko-japonské válce, viz J. KVASNÍČKA, *Obraz Japonska v české společnosti 2. poloviny 19. století*, 2008, s. 98-100; Gertrude KALISCH, *Der russisch-japanische Krieg im Spiegel der österreichischen Presse*, 1944, s. 22-143; D. WELLS – S. WILSON, *The Russo-Japanese War in Cultural Perspective, 1904-1905*, 1999, s. 14-17.

²⁶³ J.F.N. BRADLEY, „Czech Pan-Slavism before the First World War“, in. *The Slavonic and East European Review*, vol. 40, č. 94, 1961, s. 184-195; Václav ČERNÝ, *Vývoj a zločiny panslavismu*, 1995, s. 88-94; Hans LEMBERG, *Hej Slované! Die Slawische Idee bei Tschechen und Slowaken*, 2009, s. 26; *Národní listy*, r. 44, č. 58, 27.2.1894, s. 1.

²⁶⁴ Coudenhove ministru vnitra o hnutí proti kulérovým studentům ze dne 7.2.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4132.

²⁶⁵ *Národní listy*, r. 44, č. 40, 9.2.1904, s. 1.

²⁶⁶ *Tamtéž*, r. 44, č. 40, 9.2.1904, s. 3; O vině Anglie ve válce, viz *Tamtéž*, r. 44, č. 42, 11.2.1904, s. 1-2; *Tamtéž*, r. 44, č. 43, 12.2.1904, s. 4.

²⁶⁷ *Tamtéž*, r. 44, č. 40, 9.2.1904, s. 2 – Odpolední vydání.

Japoncům a Britům nebo snaze Němců o přerušení kontaktů mezi Ruskem a Francií. Národní listy z konfliktu udělaly vlastně vítěznou výpravu Ruska „ku předu pro slávu a čest všeho Slovanstva!“²⁶⁸ Většina české politické sféry a samosprávy se postavila na stranu svého slovanského bratra a začala Rusku posílat sympatie jménem jednotlivých stran či obcí.²⁶⁹

Společnost byla novinkami z bojiště podle všeho vzrušena, a napětí se přeneslo i na venkov. Národní listy psaly, že se jednalo o téma všech konverzací, zprávy byly hlášeny i o přestávkách v divadlech a dlouze se o nich debatovalo v hostincích i kavárnách. Prager Tagblatt zase přinášel zprávy o té době jako o čase, kdy se vedou řeči jen o válce a válečné vřavě. Titulkové tabule německého deníku byly prakticky neustále obleženy lidmi, a na vydání čekali lidé i dlouhé fronty předem. Napětí ještě rostlo se špatnými zprávami, které poměrně rychle začaly z bojiště chodit.²⁷⁰ Do toho ale začal deník hlásit také zprávy o reakcích pražských Němců na válku, které byly veskrze projaponské, a které byly založené zejména na jedné zprávě z Prager Tagblatt. Tu mladočeský list generalizoval na celé Německo, a začal hovořit o projevech „nepřátelství germánského plemene k slovanskému“. Podobný útok můžeme vidět i v těchto slovech z mladočeského deníku: „*Na známém obraze od císaře Viléma rukou prof. Knackvurta neboli Knackfussa zhotoveném, je to německý Michl ve zbroji svatého Jiří, který národy evropské vede proti žlutému nebezpečí, ve skutečnosti to dopadlo poněkud jinak. Je to právě jeden z germánských národů, a sice anglosaský, který podle K. Jentschů a jiných kulturních proroků německých má se s Německem dělit o budoucí vládu světa, a ten právě Rusku při této ochranné práci nohy podráží. Slyšeti pak se strany orgánů páně Mercyova nadávku „kulturní sešlosti“ jest pro nás přímo požitkem při vzpomínce na to, že skuteční Němci pražští redakci „Prag. Tagblattu“ jinak nenazývají než „poloasijským konsulátem.“*“ Z ukázky je cítit i určitý antisemitský podtext, který upírá německému deníku právo mluvit za všechny Němce v Praze, protože je sám „židovský“.²⁷¹ S nedůvěrou k Němcům a jejich sympatiím přišla také podezřívavost vůči vídeňskému centru a jeho úmyslům. Psalo se o dobrovolnému hlášení se do

²⁶⁸ O pohledu českého tisku na válku, o Rusku jako zástupci Slovanů, viz *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904, s. 1; *Tamtéž*, r. 44, č. 42, 11.2.1904, s. 1-2.

²⁶⁹ Policie o sympatiích národních socialistů k Rusku zaslaných sekretariátem strany předsedovi Moskevského slovanského dobročinného spolku Arthuru Ivanovičovi Čerep-Spiridovič, stejně jako státoprávníků ruskému ministru zahraničí, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 201 1179/1904; Pražská městská rada posílá sympatie Rusku, viz *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 48, 17.2.1904.

²⁷⁰ O společenském rozrušení z vyhlášené války, viz *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904, s. 3; Zpráva policejního ředitele Křikawy místodržiteli z 19.2.1904, přeposlaná ministru vnitra, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 201 1179/1904; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 42, 11.2.1904; Špatné zprávy chodící z bojiště, viz *Národní listy*, r. 44, č. 42, 11.2.1904, s. 1-2.

²⁷¹ O útocích na Němce v tisku, viz *Tamtéž*, r. 44, č. 42, 11.2.1904 – odpolední vydání, s. 2-3; *Tamtéž*, r. 44, č. 42, 12.2.1904- odpolední vydání, s. 2; *Tamtéž*, r. 44, č. 40, 9.2.1904, s. 3; O pomoci na japonské ambasádě ve Vídni viz. *Tamtéž*, r. 44, č. 43, 12.2.1904, s. 5; *Tamtéž*, r. 44, č. 45, 14.2.1904, s. 1-2.

japonské armády na ambasádě ve Vídni a do ohně bylo přiléváno také poplašnými zprávami o možné ofenzivě Rakouska-Uherska na Balkáně, kterou by stát využil zaneprázdněnosti Ruska.²⁷² To ovšem neodpovídá oficiálním zprávám, a jak vyplývá z korespondence ambasadora v Berlíně Ladislava von Szögyény Johannu svobodnému pánu von Chlumecky ze dne 7. února 1904, Rakousko-Uhersko si vypuknutí války nepřálo. Berlínský velvyslanec v něm píše: „*Der Ausbruch des Krieges im Fernen Osten [...] ist auch für uns recht unerwünscht, da derselbe Russland anderwärtig engagieren und daran hindern würde, die turbulenten Elemente am Balkan nim Zaum zu halten.*“²⁷³

S pražskými Němci a jejich náhledem na celý konflikt to bylo přitom mnohem složitější. I mezi nimi vzbudila válka samozřejmě velkou pozornost. Zejména židovské obyvatelstvo carský stát příliš v lásce nemělo a stranilo spíše Japonsku, už jen kvůli velmi pochybné reakci na mimořádně brutální pogrom v Kišiněvi v roce 1903, který si vyžádal 49 obětí na životech.²⁷⁴ Německý tisk Rusko také považoval za agresora ve válce, ale oficiálně se ani na jednu stranu neklonil, protože ani jednu z nich nepovažoval za vhodnou. Nicméně se zdá, že i když Rusy racionálně Němci považovali za větší nebezpečí, sympatie obyčejných lidí se k Japonsku i přes jeho europeizaci klonily mnohem méně.²⁷⁵ To může vypovídat zejména o strachu z neznámého, který mohl být u lokálních obyvatel důležitým faktorem. Dále to samozřejmě může být dáno nacionální nevyhraněností části nebo většiny obyvatel, která je nenutíla vybírat jednu ze stran. Nicméně se dá říct, že i pro nacionálně smýšlející Němce to byla volba menšího zla. Na podobné pozici stáli i čeští realisté, zatímco sociálním demokratům vadil zejména carský režim.²⁷⁶

Zároveň docházelo k různým aktualizacím pro zdejší situaci, o čemž vypovídá například tento citát z Národních listů: „Obranný zápas nikoliv úkladem a lstí na způsob Japoncův, alebrž výhradně bohatýrskou udatností a ostražitostí chrabrého svého, ryze slovanského loďstva: však přes to nesmíme ani na chvíli zapomínati na vlastní těžký zápas svůj, jejž vedeme na nejzápadnější baště světa slovanského na uhájení otčiny a svobody národa svého proti

²⁷² O ofenzivě R-U na Balkáně, viz *Tamtéž*, r. 44, č. 43, 12.2.1904 – odpolední vydání, s. 1.

²⁷³ Citace dopisu pochází z Ernest RUTKOWSKI, *Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Teil II., 1991, s. 827: „*Vypuknutí války na Dalekém Východě [...] si nepřejeme ani my, protože ta zaměstná Rusko jinde, a proto jim bude bránit držet turbulentní balkánské elementy na uzdě.*“ (přel. aut.)

²⁷⁴ Zpráva policejního ředitele Křikawy místodržiteli z 19.2.1904, přeposlaná ministru vnitra, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 201 1179/1904; *Národní listy*, r. 44, č. 56, 24.2.1904, s. 1; O pogromu v Kišiněvi, viz Monty Noam PENKOWER, *The Kishinev Pogrom of 1903: A Turning Point in Jewish History*, 2004, 187-192.

²⁷⁵ Zpráva policejního ředitele Křikawy místodržiteli z 19.2.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 201 1179/1904; O německých pocitech vůči Rusům a Japoncům *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 42, 11.2.1904; O německém veřejném mínění a válce, viz *Tamtéž*, r. 28, č. 44, 13.2.1904- večerní vydání, s. 1.

²⁷⁶ *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.3.1904, s. 2; *Čas*, r. 18, č. 63, 3.3.1904, s. 1-4.

nájezdům a úkladům protivníka podobně úkladného a silného jako jest ten velikášstvím posedlý a berlínskou kulturou ožehnutý výbojní na ostrovu Japonském.“²⁷⁷ Všechny tyto zprávy mohly ve čtenářích vzbudit nenávist vůči Němcům v Praze, která si svůj cíl týrání našla na známé adrese, v tom, co Češi viděli jako nekřiklavější projev velkoněmeckých myšlenek v Praze, tedy „bummelu“ německých spolkových studentů. Téměř pět let měla Praha od masových nacionálních bouří pokoj, ale nyní vypukly znovu. Jak je možné vidět z této kapitoly, důvody pro jejich vypuknutí byly velmi komplexní a nedá se určit přesně jedna dominantní záminka, která by je vyvolala. S poměrnou přesností se ale tentokrát dá najít událost, která je spustila.

3.3.2 „Východní Asie v Praze“ – Bummel 1904

„Japonsko a Rusko bojují proti sobě, ale v Praze teče krev a řinčí okenní tabule!“

Tímto výkřikem podivu, komentoval *Prager Tagblatt* z úterý 23. února 1904 dění posledních dnů. Dva dny předtím došlo k prvním velkým střetům na Příkopech, které opět vyvolaly strach z „prosince“.²⁷⁸ Společenské napětí ve spojení s davovou psychózou vedlo k vypuknutí nepokojů, které se ale tentokrát na rozdíl od roku 1898 neměly držet jen v hranicích jednoho týdne, ale pokračovaly nadále až hluboko do března, a které *Bohemia* pro jejich původ nazvala výstižně „*Východní Asií v Praze*“.²⁷⁹

První vzrušení vyvolal „Grabbummel“ již 7. února, den před vypuknutím války, dva dny před prvními zprávami o této události a dvanáct dní před prvními volbami na Královéhradecku. Velkou pozornost českého tisku i úřadů na sebe přivodil nešťastnou událostí, která se při něm přihodila. Již 31. ledna vstoupili dva členové liberálního spolku Saxonia, který byl známý svou tolerancí vůči Židům, do Kasina, kam měli pravděpodobně antisemitskými burschenschafty již dva roky zakázaný vstup. Takovou provokaci si nenechali líbit členové buršáckého spolku Alemannia, kteří se s nimi pustili do slovní přestřelky. Ta poté pokračovala i korespondenčně. Alemannia nakonec požádala členy Saxonie o „vyřikání si“ celé záležitosti 7. února při „bumlu“. Mezi dvěma hlavními aktéry, pány Gudernatschem za Alemanny a Haschkou za Saxony, došlo ke sporu, který skončil hromadnou bitkou členů obou spolků. Gudernatsch byl přitom zraněn kovovým hrotem jedné z vycházkových holí, takže mu tekla

²⁷⁷ Citát pochází z *Národní listy*, r. 44, č. 58, 26.2.1904, s. 1.

²⁷⁸ Zpráva Coudenhoveho ministru vnitřní věci o poměrech po prvních nepokojích z 1. března 1904., ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3808; *DBs*, 1904, r. 14, č. 12, březen.

²⁷⁹ *Bohemia*, r. 66, č. 53, 22.2.1904 – polední vydání, s. 1; *Tamtéž*, r. 66, č. 60, 29.2.1904 – polední vydání, s. 2; Dále viz Příloh č. 9.

krev. Policie dokázala rázně zakročit tak, že již nedošlo k dalšímu krveprolití (viz příloha č. 10).²⁸⁰ Zkrvavený student navíc podle některých pramenů Příkopy ihned neopustil a dále pokračoval v procházce.

Této příležitosti k útoku na „bummel“ a německé studentstvo se chopila pražská městská rada, která vydala svolání, ve kterém hovořila o nepřístojném chování studentů při procházce a vůbec o nevhodnosti zvyku pro město. Výzva byla vlastně apelem k udržení veřejného pořádku ve městě. Jediné řešení, které městští zastupitelé uznali za vhodné, bylo zakázání celého zvyku, v tomto smyslu také intervenovali u místodržitele Coudenhova, a téma se rázem stalo velmi atraktivním artiklem pro tisk.²⁸¹

Zatímco německý tisk se naopak snažil o celé události referovat spíš jako o náhodné strkanici, která skončila rvačkou, český tisk ale z celé záležitosti udělal předem připravenou skupinovou satisfakci, kterou „barevní“ studenti prováděli po vlivem alkoholu a za přihlížení policie. Příčinou události byla podle *Národních listů* to, že „skutečný německý student nevyléčitelnou kulérovou nemoc ze židovských studentů klackem vytlouká“, tedy antisemitismus. Proto se také prý snažily kruhy kolem Kasina stlačit nedělní bitvu v neustálé vojně mezi židovským a německým studentstvem na zkřížení dvou studentských holí, aby zakryly „ostudnost a ponížení hanebného otročení němčících pražských židů pražským Němcům.“ Takovéto výjevy se prý konaly při „bummelech“ pravidelně.²⁸² Ačkoliv se nejednalo o duel s kordy, i takováto řešení zadostiučinění byla nelegální, pro veřejnou ulici nevhodná a nebezpečná. Rozdíl mezi strkanicí a satisfakcí byl důležitý z toho důvodu, že by úřadům případně dal do ruky podložený důvod k zákazu nebo omezení zvyku. I z toho důvodu se hovořilo o opakovaných konfliktech mezi studenty na Příkopech, aby se ukázalo, že se nejedná o jednorázovou záležitost, ale dlouhodobý fenomén. K zakázání sice český tlak na úřady nevedl, ale po delší době se spolková procházka po Příkopech dostala na strany tisku a do povědomí lidí.

Následující neděli přinesly *Národní listy* další zprávu o „bummelu“, ačkoliv tentokrát proběhl v klidu a bez větších komplikací. Jednalo se o čistý útok na studenty a úřady, které

²⁸⁰ Přesný popis události ze 7.2.1904 odeslaný Křikawou místodržiteli dne 12.2.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 2854; Vysvětlení ze strany Alemannů a jejich prosba o potrestání ze strany rektora a akademického senátu, viz *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 44, 13.2.1904, s. 5.

²⁸¹ Stížnost městské rady na „bummely“, viz NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 2852; *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904, s. 3.

²⁸² Stížnost městské rady na „bummely“, viz NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 2852; Polemika s *Prager Tagblatt* a *Bohemii* ohledně „bummelu“ ze 7.2., viz *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904, s. 3 – odpolední vydání.

zvyk chrání. Deník referoval: „*Zůstane tedy při starém, neboť zakázati Němcům něco, na to se za vladaření pana dra. Körbra nikdo nezmuže*“, a žádal o tvrdý protest ze strany pražského magistrátu.²⁸³ Ačkoliv se tento článek nijak nevymyká z ostatních útoků, je důležitý především pro zachování kontinuity od „bummelu“ ze 7. února k násilným událostem, které měly přijít následující neděli.

Příležitost k násilí v neděli 21. února 1904 dala bohoslužba za vítězství ruských zbraní, organizovaná Pravoslavnou besedou v kostele svatého Mikuláše na Staroměstském náměstí. Organizovala ji Národní strana svobodomyšlná společně se zastupitelstvem Prahy.²⁸⁴ O akci referovaly *Národní listy* již několik dní předem, slibovala se účast městských radních a obecních starších. Zazpívat přitom měla ukrajinsko-ruská operní diva Jelizaveta Azerská, která byla ve městě jako host Národního divadla. Zároveň přislíbili účast srbští studenti obchodní akademie v Bělehradě, stejně jako české vysokoškolské studentstvo.²⁸⁵ Dala se tedy očekávat poměrně vysoká účast obyvatel.

Sešlo se okolo deseti tisíci lidí všech vrstev obyvatel. Vše probíhalo bez větších potíží, ačkoliv přišla i drobná protidemonstrace sociální demokratů a „masarykovských šilenců“, „*nadšení pro Rusko a bratrský národ ruský bylo upřímné a vroucí a nebylo nijak poskvrněno několika výstřelky fanatické choroby*“. Došlo k drobným potyčkám, ale nejednalo se o nic, co by policie nebyla schopna vyřešit.²⁸⁶ Bohoslužbu vedl představený chrámu Nikolaj Nikolajevič Ryžkov, člověk, o kterého se úřady kvůli provokacím delší dobu zajímaly.²⁸⁷ Zúčastnila se celá městská rada, mnoho zemských i říšských poslanců, obecní zastupitelstva ze sousedních obcí či slovanské spolky. Okolo poledne byla bohoslužba ukončena, dav zazpíval „Hej Slované“ a „Kde domov můj?“, načež se vydal průvodem nejprve k radnici, následně na Ferdinandovu třídu, kde stál dům francouzského konzulátu. Zde zazněly ovace Francii a Rusku. Když se dav rozhodl vrátit k radnici, zasáhla policie a pokusila se ho rozehnat. Část se vydala ulicí Na Perštýně, a nakonec opravdu skončila před radnicí, kde znovu oslavovala městskou reprezentaci a Rusko, načež se rozešla. Větší problémy způsobila druhá část o zhruba 1200-

²⁸³ *Národní listy*, r. 44, č. 45, 14.2.1904, s. 2.

²⁸⁴ Zpráva policejního ředitele Křikawy místodržiteli z 19.2.1904 o chystané demonstraci, přeposlaná ministru vnitra, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 201 1179/1904.

²⁸⁵ Zpráva místodržitele na ministerstvo vnitra ohledně chystání demonstrací a působení Ryžkova z 22/2 s přílohou policejního ředitele o chystaných demonstracích, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1179; Zprávy o konání bohoslužby a jejích hostech, viz *Národní listy*, r. 44, č. 50, 19.2.1904, s. 2; *Národní listy*, r. 44, č. 51, 20.2.1904, s. 3; *Národní listy*, r. 44, č. 52, 21.2.1904, s. 3.

²⁸⁶ O proruské demonstraci a protiakti realistů a sociálních demokratů, viz *Národní listy*, r. 44, č. 54, 22.2.1904, s. 1-2.

²⁸⁷ Vyhrožování Ryžkovi ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1179.

1500 osobách, která se vydala na Příkopy. Tam se předtím konal „bummel“, který byl o něco málo kratší, aby nedocházelo ke střetu s Čechy, kteří půjdou přímo z náměstí.²⁸⁸

Zástup, který táhl na Příkopy, zastihl skupinky německých studentů již při odchodu z „Frühschoppen“. S útokem nečekal, a ihned zaútočil na několik členů spolku Ostmark, kteří byli krvavě zmláceni. Většina se musela schovat v přilehlých budovách, načež zástup šel před Kasino, kde zpíval národní písně a urážel studenty, kteří zde zůstali. Nakonec pokračoval směrem k Prašné bráně, kde byl rozeznán policií. Za urážení policie byli zatčeni tři lidé, jeden byl pak zatčen a souzen pro napadení a zranění německého studenta.²⁸⁹ Zajímavé je, že i v těchto třech lidech byla zastoupená velmi rozmanitá společnost, protože se jednalo o studenta techniky Jeřábka, úředníka Antonína Polydora a patnáctiletého žáka Jana Hřebíka.²⁹⁰ Minimálně ve dvou případech se tedy nejedná o lidi z řad národního dělnictva.

Podle zpráv se tedy zdá, že část davu využila sročení a rozhodla se buď demonstrovat před Kasinem, nebo si schladit žáhu na německých studentech, kteří se dali v tento čas na Příkopech očekávat. K většímu násilí nedošlo zejména kvůli tomu, že „bummel“ už byl v tu chvíli u konce a členů barevných spolků zde byly pouze malé skupiny, které dokázaly rychle utéct. I přes to, že německý tisk proruskou demonstraci prezentoval jako protiněmeckou, nebyl to její primární cíl, ale spíše se v ni zvrhla. Český nacionální tisk se spíš snažil celou událost označit za náhodu, způsobenou „vyzývavostí drzých mladíků, útočících již pouhým svým provokativním zjevem, dvojnásob urážlivým v rozpoložení mysli, v jakém se lid v neděli nacházel.“²⁹¹ Později byla *Národními listy* šířena také teorie, že vše bylo uděláno „na zakázku“, tedy že první „hoši z tábora Masarykova“, sociální demokraté, a pak barevní studenti byli vysláni právě proto, aby je slovansky a národně smýšlející Češi napadli. Výsledkem pak měla být štvavá kampaň proti násilí Čechů v celém světě.²⁹² Otázka viny rozpoutala nacionální „válku“ na stranách tisků, jenž vedla ke zvyšování napětí, a také k šíření povědomí o „bummelu“, jeho čase a místě konání mezi lidmi, kteří o něm ještě do té doby nevěděli.

Následující neděli 28. února se dění opakovalo. V Praze ke sročení davu tentokrát vedla zvěst, že sociální demokraté přijdou ke kostelu na Staroměstském náměstí demonstrovat proti

²⁸⁸ *Národní listy*, r. 44, č. 54, 22.2.1904, s. 1-2; *Bohemia*, r. 77, č. 53, 22.2.1904, s. 1-3.

²⁸⁹ Souhrnná zpráva místodržitele o „bummelech“ ze 7.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4132; Soudní zpráva Karla Štěpána, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1583; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 53, 22.2.1904; Interpelace německých poslanců ohledně „bummelu“ z 21.2, 6.3 a 7.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 11274.

²⁹⁰ *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 53, 22.2.1904.

²⁹¹ *Národní listy*, r. 44, č. 55, 23.2.1904, s. 2.

²⁹² *Národní listy*, r. 44, č. 55, 23.2.1904, s. 2 – odpolední vydání; *Tamtéž*, r. 44, č. 56, 24.2.1904, s. 1; *Bohemia*, r. 77, č. 54 – odpolední vydání, s. 1

Rusku. Proto se zde sešel několikatisícový dav, který si vzal za úkol, případné demonstraci zabránit, ta se ale nakonec nekonala. Masy opět zůstaly i na bohoslužbu, tentokrát již méně slavnou a bez přítomnosti politické a správní reprezentace. Demonstrace se před dvanáctou na výzvy policie rozešla směrem na Příkopy.

I přes intervence starosty a městské rady, jenž Coudenhoveho varoval před nebezpečím, které v této situaci může „bummel“ způsobit, procházce studentů nijak zamezeno nebylo. Coudenhove sice promluvil k reprezentantům spolků, ale apeloval hlavně na vnější formu, tedy aby nechodili v uzavřených řadách, protože to není zákonem a policií povolené. „Bummel“ měl tentokrát spíše formu demonstrace proti městské radě, která se zvyku snažila zamezit. Jak píšou *Národní listy*: „bez jakéhokoliv aranžování a vyzvání se lid český vzchopil k očistě,“²⁹³ a za zpěvu národních písní vytlačil zhruba tři sta německých studentů v kuléru „vyzbrojených“ vycházkovými holemi. Policie sice byla přítomna, ale pouze v nedostatečném počtu, protože se jich většina soustředila na Střelecký ostrov, kde se konala sociálně-demokratická demonstrace, a na Staroměstské náměstí, kde byly očekávány větší srážky. Tato diverze sil znamenala, že si ozbrojené složky nedovolily zasáhnout. „Bummel“ byl přerušen tak trochu „husitsky“, protože většina studentů odešla do Kasina, když slyšela zpěv národních písní, který se nesl od českých demonstrantů (viz Příloha č. 10). Díky tomu nedošlo k žádnému většímu krveprolití, ke konfliktům došlo jen při příchodu buršáckého spolku Carolina, který dorazil na korzo se zpožděním a nezaregistroval tedy nastalou situaci včas. Ve zmatku, který příchod Caroliny způsobil se nejrychleji zorientovala policie, které se podařilo vytlačit studenty z ulice a zahnat je zpět do jejich „knajpy“. Český zástup tedy zvítězil- „bummel“ byl přerušen, zmařen a ani jedna barevná čapka nebyla k vidění. Když se dav rozhodl jít na Václavské náměstí, narazil na právě zformovanou posílenou policii. Ta ho definitivně vytlačila z ulice Na Příkopě, kterou zatarasila. Zhruba desetitisícový dav na Václavském náměstí byl vyzván k rozpuštění, ke kterému ale ihned nedošlo, proto došlo ze strany policie k hrubému chování, které ale nepřekročilo obvyklou míru.²⁹⁴ Definitivně se dav rozešel až mezi 13:30 a 14:30. Celkově bylo při demonstraci zatčeno čtrnáct lidí, sedm z nich putovalo k trestnímu řízení, dva k okresnímu soudu.²⁹⁵

Jestliže se předchozí neděli dalo hovořit o „náhodě“, tentokrát bylo zřejmé, že útok na „bummel“ byl plánovitý, velmi podobný zkušenosti z minulého týdne, ale citelně očištěný o

²⁹³ O přerušení „bummelu“ ze strany Čechů, viz *Národní listy*, r. 44, č. 61, 29.2.1904, s. 1.

²⁹⁴ Detailní popis demonstrací viz, *Národní listy*, r. 44, č. 61, 29.2.1904, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 60, s. 1; *Bohemia*, r. 77, č. 60, 29.2.1904, s. 2; *Čas*, r. 18, č. 60, s. 2-3.

²⁹⁵ Zpráva místodržitele ministru vnitra ohledně vzniku nepokojů roku 1904 ze dne 6.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 4132;

zacházky demonstrantů ze Staroměstského náměstí na Ferdinandovu třídu, které byly 21. února vidět. Zhruba dva tisíce demonstrantů v 11 hodin již čekalo na vypuknutí „bummelu“, zatímco část shromáždění se k nim připojila po demonstraci na Staroměstském náměstí. Se záměrem a bez větší opozice dosáhli, čeho chtěli, tedy očištění města od nemectví. Přerušování zvyku bylo slaveno jako velký úspěch a zadostiučinění.²⁹⁶

Další vyhocení situace přišlo, když akademický spolek Krakovec vyhlásil den po nepokojích v *Národních listech*, že „*nedělní manifestace Na Příkopě byla dílem akademického studentstva, které nestrpí, aby považován byl Příkop za vyhrazené místo pro Němce, za místo, z něhož coulerovými německými studenty provokováno má být nejen české obyvatelstvo, ale i ryze český ráz Prahy. Budeme provádět soustavné čištění Příkopu dotud, až příslušné kruhy nenabudou přesvědčení, že „bumlování“ – ostatně jen v Praze dovolené a trpěné – je provokací českého lidu.*“²⁹⁷ V demonstracích tedy podle provolání mělo být pokračováno do té doby, dokud nebudou „bummely“ úředně zakázány.²⁹⁸ Výzva se nešířila pouze tiskem, ale i oběžníky na univerzitě.²⁹⁹ Zároveň se ještě rozšířila zpráva, že Křikava nepovolí všestudentské slavnosti na konci května, pokud hodlají konat průvod z Klementina na Výstaviště přes Příkopy. To vedlo k velkému rozčilení z privilegovanosti německého studentstva ve městě.³⁰⁰

Krakovec ihned dostal varování od místodržitele a rektori byli nuceni k vyřešení situace. Jelikož v davu se jeho členové nijak nelišili od ostatních studentů, bylo velmi těžké učinit proti němu nějaké konkrétní kroky ze strany policie. Český rektor alespoň přislíbil vést proti spolku disciplinární řízení za přestoupení univerzitních předpisů.³⁰¹ Tato výzva vedla k většímu zapojení představitelů obou univerzit a technických škol do celého konfliktu, při kterém se rozvinula spolupráce s místodržitelstvím a politickými zástupci. Měla vést k uklidnění celé situace. Pro studenty to ve skutečnosti byla spíše zkouška představitelů jejich univerzit, která ukázala omezenou moc a autoritu obou rektorů. Německé studentstvo nicméně na nátlak přislíbilo, že „barvy“ bude následující neděli nosit pouze během korza, přičemž na cestu z domu a zpět si je nenandá. To mělo vést k časovému i prostorovému omezení útoků, protože zvlášť nečekanému napadání jednotlivců policie nedokázala účinně zabránit. České studentstvo přes

²⁹⁶ *Národní listy*, r. 44, č. 61, 29.2.1904, s. 1.

²⁹⁷ Výzva akademického spolku Krakovec z 1.3.1904 a reakce místodržitele, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 3949.

²⁹⁸ Zpráva policejního ředitele Křikawy místodržiteli z 3.3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 3955.

²⁹⁹ Zpráva Coudenhoveho ministru vnitra o poměrech po prvních nepokojích z 1. března 1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3808.

³⁰⁰ *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.2.1904, s. 2; *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.2.1904 – odpolední vydání, s. 3.

³⁰¹ Zpráva místodržitele ministru vnitra ohledně „bummelů“ a univerzit ze 3.3., ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1533; Opatření k očekávanému „bummelu“ ze dne 5.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1533.

výzvy autorit zamýšlelo zúčastnit se v co nejvyšším počtu, přičemž nemluvalo o demonstraci, ale přesunu svého korza z Václavského náměstí na Příkopy. Ačkoliv se nezdálo, že by záměr studentů byl apriori násilný, konflikty, stejně jako přítomnost „excesůchtivých elementů“, byly v takovém případě nevyhnutelné. Policejní úřady, které měly nařízené nezasahovat do konání „bummelu“ od místodržitele, se snažily reagovat alespoň nasazením maximálního počtu hlídek na Příkopy a k americké, anglické a německé ambasádě na Havlíčkově náměstí.³⁰²

V neděli 6. února se k „bummelu“ dostavilo zhruba tři sta studentů v „barvách“ a několik set v civilu, k nim bylo přiřazeno okolo pěti set policistů. Zasáhnout bylo připraveno i vojsko, které bylo prozatím umístěno v blízkých Josefínských kasárnách.³⁰³ Ještě před vypuknutím se u Křikawy pokusili interpelovat za zakázání průvodu státoprávní radikál Karel Baxa, staročech a bývalý primátor Jindřich Šolc, nicméně policejní ředitel vysvětlil, že pomoci nemůže. Stejně žádosti se mu dostalo i o něco málo později na Příkopech od zástupců mladočechů Josefa Anýže, šéfredaktora Národních listů, a Viléma Ryby, tentokrát již podložené konkrétní situací, ale opět bez jakéhokoliv úspěchu. Oběma politikům se nelíbila zejména policejní ochrana „bummelu“, která budila v Čěších pocit, že je celý zvyk úřady chráněn, aby mohli „buršáci“ provokovat.

Již okolo deváté hodiny byla policie na Příkopech připravena a rozestavena čelem k průčelím domů, aby viděli na promenující lid, druhá část stála u zdí domů a dívala se k jízdni dráze. Vytvořili tedy „špalír“, kterým museli lidé na ulici projít, a zároveň aby prostředek ulice zůstal uvolněný, protože na něm, stejně jako během celých demonstrací, jezdily tramvaje. První studenti se začali objevovat již okolo desáté se začali do Kasína scházet první studenti, kteří již v bohatém zastoupení českých demonstrantů ihned vyvolali negativní reakce, které nicméně zůstaly jen u výkřiků. Samotný „Grabenbummel“ začal v 10:45, kdy z Německého domu vyšli němečtí studenti a začali podle běžných zvyklostí s procházkou, která se konala na novoměstské straně ulice, ačkoliv normálně bývala na širší straně staroměstské, protože na té se shromáždil a byl policií držen dav demonstrantů. To se nakonec ukázalo jako strategicky výhodné, protože to byla strana u Kasína. I zde se v menším počtu sešlo české publikum, a protože „bummel“ postupoval jen velmi pomalu a napětí rostlo, nařídil Křikawa vyklidit novoměstský chodník do té míry, aby mohl průvod dále projít bez větších omezení. Tento krok rozčlil české shromáždění, které začalo verbálně napadat studenty i představitele bezpečnosti.

³⁰² Opatření k očekávanému „bummelu“ ze dne 5.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1533; Studentsvo, rektori a „bummely“ z 6.3.1904, viz ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4132; *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.2.1904, s. 1.

³⁰³ Dnešní Palladium na náměstí Republiky.

U Zemské banky už dále pro „bummel“ nebylo možné dále pokračovat, zablokovanou cestu měl ale i zpět. Ze všech stran stlačení němečtí studenti v tu chvíli začali výhruzně zvedat hole a došlo na slovní přestřelky mezi skupinami, které se sice ve větší násilí nevyvinuly, ale rozvášnily český dav na druhé straně ulice. „Bummel“ se nakonec zejména na povel policie otočil a zamířil ke Kasinu, před kterým se shlukl. Kulérovi studenti se rozhodli zazpívat písně „Wacht am Rhein“ a „Bismarcklied“, navíc se ozývaly i výkřiky jako „Nieder mit den Czechen!“ či „Deutschland über alles!“. V rozčilení, které potom nastalo, nebylo jasné, kdo zasadil první ránu. Ani policejní řady oddělující demonstranty od spolkových studentů ale nezastavily následnou bitku holemi, při které utrpěly obě strany četná krvavá zranění.³⁰⁴

Okolo dvanácté vyšlo z kasáren na Josefském náměstí³⁰⁵ vojsko, které začalo systematicky vytlačovat lid z ulice. Za zpěvu písní a mírného odporu byli nakonec demonstranti natlačeni na Václavské náměstí, odkud byli sunuti dále směrem k Muzeu. Celé Příkopy byly obsazeny a přístupy z vedlejších ulic zataraseny. Okolo jedné odpoledne se – dle zlehčené verze, kterou podával *Čas* – ukázalo, že „*hlad byl mocnější než pražská policie se statnou pěchotou i kavalerií*“ a „*překvapené demonstranty i diváky [rozehnal] na oběd*“.³⁰⁶ Silné obsazení hlídkami zůstalo na Příkopech a Václavském náměstí, stejně jako u dalších důležitých německých objektů, až do noci.³⁰⁷ Za vyklizení Příkopů si úřady zasloužily kritiku z české strany, které se za stávajících poměrů během „bummelu“ nezdál takový krok nutný a vyvolal velké vzrušení ve společnosti. Ta se cítila ještě více utvrzena ve svém předpokladu o úředním nadřzování a ochraně německých studentů.³⁰⁸

Ačkoliv realistický deník výjevy zlehčoval, jednalo se o nejhorší pražské nepokoje od roku 1897. Výsledkem bylo celkově 52 zatčených, z čehož 39 šlo k trestnímu soudu, 2 byli propuštěni úplně a 10 s předběžným trestním oznámením. Jak už jsem zmínil, demonstrace se zúčastnila celá řada osobností z politického života, krom zmíněných poslanců Anýže, Ryby a Baxy například mladočech Josef Herold. Chybět nemohl ani Václav Kľofáč, který se pravidelně národních demonstrací účastnil. Mimo politiků se zúčastnili i oba rektori Karlo-Ferdinandovy

³⁰⁴ Interpelace německých poslanců ohledně „bummelu“ z 21.2, 6.3 a 7.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 11274.

³⁰⁵ Dnes Náměstí Republiky.

³⁰⁶ *Čas*, r. 18, č. 67, 7.2.1904, s. 2; *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.2.1904, s. 1-2; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 67, 7.3.1904, s. 1-2; *Bohemia*, r. 77, č. 67, 7.3.1904, s. 1-2.

³⁰⁷ ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 67.

³⁰⁸ Viz Interpelace Baxy a kolegů z 19. dubna 1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3168; *Národní listy*, r. 44, č. 68, 8.2.1904, s. 1.

univerzity, Vincenc Strouhal a Karl Rabl. Za státní správu zde byl krom policejního ředitele Křikawy také vládní rada Zerboni.

Pozornost vzbudily dvě události, za kterými osobnosti stály. První z nich byl proslov rektora Rabla v německém Kasinu před „bummelem“, na kterém prohlásil v této práci již zmiňované heslo, které se proslavilo po celém „barevném“ studentském hnutí i mimo hranice země Koruny české: „*Farben tragen heißt Farben zu bekennen*,“ které bylo výzvou studentů k ochraně vlastních práv ve městě, zachování svého stanoviska a dodržování svých současných zvyků.³⁰⁹ Otevřená podpora „provokativního“ zvyku se setkala s velkou kritikou ze strany českých politických i akademických zástupců, a kontroverzně působila zejména proti povolání rektora české univerzity z přechozího dne, který své studenty prosil o nechození na Příkopy (viz příloha 13). Bývalý starosta Jan Podlipný takový protiklad popsal takto: „*Na české straně byla holubičí povaha a na druhé straně dodávala se kuráž ke štvání většiny tohoto staroslavného města.*“³¹⁰

Druhou událostí, která se omílala ještě dlouhou dobu v tisku i na Říšské radě, byl spor Karla Baxy se strážníkem Františkem Pátkem, který proběhl při začátku „bummelu“. Podle policie se Karel Baxa v doprovodu neznámého muže vydal kolem jedenácté hodiny na Příkopy, které ale byly v té době uzavřeny zvenčí tak, aby se sem nedostaly další pochybné elementy. Pátek vstup na Příkopy Baxovi zakázal, načež mu na něj Baxa zařval: „*Vy mně nebudete poroučet*“ a vrazil mu do hrudi a následně do obličeje se slovy: „*Já Vám dám!*“ Když ho strážník chtěl nechat zatknout, přišel jeho kolega a poslance, který se pokoušel omluvit své chování, propustil. Podle Baxy šlo o napadení ze strany dvou strážníků, kdy jeden ho chytil za límec a druhý do něj vrazil, přičemž ani jeden evidentně poslance nepoznal, dokud to nevykřiklo několik kolemstojících osob. Jeden z policistů následně Baxu pustil, ale druhý na něj zařval: „*Drž ho chlapa*“. Baxa odvětil: „*Ještě budete poslanci nadávati, já Vám dám*“, a dal Svátkovi pohlavek, načež ho dotyčný zatkl. Nakonec ho vysvobodil a doprovodil na Příkopy policejní úředník Můčka. Tam mu nejprve bylo aklamováno, následně pronesl řeč, ve které nabádal ke klidu. Baxa se přesto nevyhnul trestnímu oznámení.³¹¹ Podle interpelace tedy bylo trestní oznámení založeno na nepravdivé a překroucené zprávě policistů.³¹² Z těchto zpráv

³⁰⁹ Rabl a jeho proslov *Wartburg*, r. 5, č. 6, červen; *DBs*, 1904, r. 14, č. 1, duben; Oslavný dopis charlottenburgského a drážďanského spolkového studentstva odeslaný Rablovi, *Tamtěř*, 1904, r. 14, č. 1, duben.

³¹⁰ O českém rektorovi a jeho působení na studenty, *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.2.1904, s. 2; *Národní listy*, r. 44, č. 68, 8.2.1904, s. 1.

³¹¹ Popis události ze 7. března 1904 pravidelně zasílaný policejním ředitelem místodržiteli, přeposlán na MdI, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 67.

³¹² Interpelace poslanců Choce a kolegů na Koerbera z 26.5.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3539.

můžeme vidět přímé zapojení politiků do nepokojů. Oproti roku 1897, kdy takový fenomén téměř chyběl, je to velký rozdíl, který může svědčit o vývoji a změnách politické kultury na konci 19. století.

Následkem událostí z neděle 6. března byl velký neklid ve městě, který se projevoval sročeními davů na hlavních ulicích Prahy. První se sešel ještě téhož večera na Příkopech a byl hnaný především zprávami z dopoledne. Velké množství obyvatel nakonec přimělo policii k opětovnému vyklizení a zatarasení ulice. Dav byl nakonec na Václavském náměstí okolo 20:30 rozeznán policií.³¹³ Následujícího večera se lid srotl na Příkopech opět v sedm, když se sem odebrali posluchači z vyhoceného zasedání městské rady. Ta ostře odsuzovala zvyk německých studentů a chování německého rektora z neděle. Početné shromáždění, které zaplnilo oba chodníky před Kasínem zazpívalo národní písně, ale chovalo se slušně. Situaci změnil příchod asi čtyřiceti „barevných“ studentů, kteří si vyměnili s davem nadávky a rány, načež zasáhla policie a několik lidí zatkla. Studenti prchli odešli do průjezdu kavárny „Continental“. Následně byl dav vytlačován policií na Václavské náměstí, a Příkopy byly opět zataraseny. Zatčeno bylo během večera celkově 21 osob.³¹⁴

Podobně vypadala situace i následující den, kdy byl na ulici silný provoz už od rána. Okolo šesté se začaly shromažďovat davy demonstrantů, a podle *Národních listů* „*Panovalo až úžasné ticho, které nebylo porušeno ani tehdy, když se Na příkopě objevilo několik buršáků v čapkách,*“ ačkoliv i oni přiznávají, že stále častěji docházelo k „hlučnějším“ výjevům. Došlo k několika bitkám, nejzajímavější se odehrála okolo osmé hodiny, kdy německý student Oskar Kohner praštil holí do davu, a podařilo se mu trefit zrovna přicházejícího strážníka, což samozřejmě vedlo k jeho okamžitému zatčení. Tato událost vyvolala útoky na jeho další studentské kolegy po celé ulici, takže jich většina musela být eskortována policií do bezpečí. V tu chvíli už se začal několikatisícový dav scházet i na Václavském náměstí, a proto se policie rozhodla opět Příkopy vyklidit a dav rozehnala. Zatčeno zůstalo nakonec deset lidí.³¹⁵

Němečtí studenti na nátlak reagovali tak, že se následujícího dne (9. března) před polednem v počtu asi 70 studentů sešli k výjimečnému „bummelu“. Do cesty se jim postavili

³¹³ Souhrnná zpráva o vyklizení a zablokování Příkopů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 6111; *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 67, 7.3.1904, s. 3; *Bohemia*, r. 77, č. 67, 7.3.1904, s. 4.

³¹⁴ Souhrnná zpráva o vyklizení a zablokování Příkopů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 6111; *Národní listy*, r. 44, č. 68, 8.2.1904, s. 1; *Tamtéž*, r. 44, č. 68, 8.2.1904 – odpolední vydání, s. 2-3; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 68, 8.3.1904, s. 1-2; *Bohemia*, r. 77, č. 68, 8.3.1904, s. 3.

³¹⁵ Popis událostí na Příkopech dne 8. – 9. 3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4468; *Národní listy*, r. 44, č. 69, 9.3.1904, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 69, 9.3.1904, s. 2; *Bohemia*, r. 77, č. 69, 9.3.1904, s. 3.

čeští studující, kteří na sobě měli barety a dívky trikolory, ale celkově proběhla procházka bez větších konfliktů. Ty opět přišly až večer, kdy se začaly scházet na Příkopech masy, a po městě se začaly šířit zvěsti o vyhlášení výjimečného stavu. Dohromady zde bylo asi 20 000 lidí. Během celého setkání došlo k několika konfliktům, které byly většinou vyvolány zprávami o napadání českých dívek ze strany „buršáků“. Nakonec „*lid český zachoval přece klid důstojný, čímž národní a vlastenecká jeho demonstrace nabyla tím většího respektu.*“³¹⁶ Tento pocit nesdílela policie, která z důvodu zachování veřejného pořádku opět okolo 19:00 nařídila Příkopy uzavřít. Na Příkopech bylo dovoleno zůstat pouze německým studentům, kteří zde dokonali „bummel“, který zakončili okolo 20:00.

Problém byly dozvuky „příkopových bitek“ z 9. března. Na Václavském náměstí došlo k četným střetům policie s demonstranty, které byly pravděpodobně vyvolány poněkud přehnanou reakcí strážníků na zpěv národních písní. Po městě v tu chvíli už začínaly výjevy, které byly známé z „prosince“; rozbíjení oken německých budov na Novém Městě a Královských Vinohradech, házení kamenů na hlídky atd. Cílem se stala například Wolfova loterní kolektura ve Vodičkově ulici nebo hotel Grand na Jungmannově třídě.³¹⁷ Rázné kroky policie nakonec vedly k uklidnění situace ve městě, kde byl okolo 22:00 naprostý klid. *Národní listy* připomněly, že „*pouliční manifestace pražské manifestace pražské mají zcela jiný účel než kamením rozbíjet okna německých budov a hlavy policistů. Takovými štěrkovými projevy může se pokazit důstojnost projevu*“, což ale byla podle nich snaha policie a Němců dodat pražským večerům rázu, jakého si přejí německé listy.³¹⁸

Na těchto případech je vidět, čeho se úřady mohly u „bummelů“ obávat. Dokud se nepokoje odehrávaly na jedné ulici a v určeném čase, bylo snadné je ze strany policie kontrolovat. Problém nastal ve chvíli, kdy se z těchto hranic začaly vymykat, tedy například když se konaly mimo pravidelný čas. Měly navíc tendence zvrhnout se v bouře, při kterých už cílem nebylo již jen německé „barevné“ studentstvo, ale každý německy mluvící člověk a jeho majetek.

³¹⁶ Citace z *Národní listy*, r. 44, č. 70, s. 3.

³¹⁷ Dnešní Vinohradská.

³¹⁸ Citát z *Národní listy*, r. 44, č. 70, 10.3.1904, s. 2-3; Popis událostí na Příkopech dne 8. – 9. 3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4468; Souhrnná zpráva o vyklízení a zablokování Příkopů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 6111; Zpráva místodržitele na MdI ohledně studentů a jejich účasti na „bummelech“, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4313; Zpráva o nepokojích z 9.3.1904, viz ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4401; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 70, 10.3.1904, s. 2-3; *Bohemia*, r. 77, č. 70, 10.3.1904, s. 1-2.

V průběhu následujícího dne také byla vyvěšena policejní vyhláška, která varovala lidi před účastí na demonstracích. Zároveň opět došlo k předčasnému uzavření semestru na německých univerzitách, tentokrát pouze o pár dní dříve. Oba rektori následně apelovali na studenty, aby během zhruba měsíčních prázdnin ke konání „bummelů“ nedocházelo.³¹⁹ Přesto se stejné nepokoje očekávaly i nadále, policie byla dokonce instruována k použití zbraní v krizových případech.³²⁰

Čtvrtek 10. března se ve všem podobal předchozímu dni. Již od rána se na příkopské promenádě nacházelo několik stovek českých studentů a dívek. Dalšího výjimečného „bumlu“ se zúčastnilo asi sto „barevných“ studentů, přičemž k žádným závažnějším problémům nedošlo, a celá společnost se okolo dvanácté rozešla. Příkopy se opět naplnily večer, tentokrát za velké pozornosti policie. K žádným větším konfliktům nedošlo, a okolo sedmé hodiny odpoledne odešli spolkoví studenti do Kasina a české publikum na Jungmannovo náměstí, kde provolávalo slávu zdejší soše. Zhruba 6000 lidí se poté odebralo na Václavské náměstí. Hlídaný byly také význačné německé budovy, včetně Nového německého divadla nebo hotel Grand. Zástup z velké části pokračoval dále na Vinohrady, kde se rozešel, ale část zůstala na Václavském náměstí, kam na něj bylo přivoláno vojsko, které první vyklidilo Příkopy, následně i Václavské náměstí a obsadilo okolní ulice. Všeobecně bylo povolání vojska považované v danou chvíli za zbytečné a přehnané, pravděpodobně nastalo chybou v komunikaci mezi policií a armádou. Policie se podle všeho cítila příliš slabá, než aby dokázala rozehnat dav na Václavském náměstí, který ale nakonec před příchodem vojska odešel pryč. Proto mohl celý zásah působit poněkud komicky. Zatčeno bylo celkově dvacet jedna osob.³²¹

Následujícího dne, 11. března, přišla výzva ke zvážení své účasti také ze strany mladočechů a opět i od rady královského hlavního města Prahy, kteří takové provolání otiskli v ranním vydání *Národních listů*. Ukázala se jejich omezená moc, protože toho dne se opět dav na Příkopech shromáždil, byť v menším počtu, a to i kvůli deštivému počasí, které toho dne

³¹⁹ Vyhláška policejního ředitelství dne 10. března 1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 5128; Předčasné uzavření semestru v Praze a Vídní, 10.3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4462; Zpráva místodržitele z 10.3.1904 o postupu ke zabránění pokračování nepokojů ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4401; raport policejního ředitele místodržiteli o dění 10. března ze dne 11.3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 5132.

³²⁰ Raport policejního ředitele z 10. března 1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4401.

³²¹ Raport policejního ředitele místodržiteli o dění 10. března ze dne 11.3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 5132; *Národní listy*, r. 44, č. 71, 11.3.1904, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 71, 11.3.1904, s. 1-3; *Bohemia*, r. 77, č. 71, 11.3.1904, s. 1-2.

v Praze vládlo. Okolo šedesáti přísně střežených kulérových studentů příliš dav nerozrušilo a okolo 19:00 se z Příkopů vytratil. Celý den se tak obešel bez větších problémů.³²²

S napětím byl ale očekáván následující den, kdy byl opět ohlášen „bummel“, ač po uzavření semestru, tentokrát i za přítomnosti hostů z řad studentů z Brna, Vídně, Štýrského Hradce, Lipska a Vratislavi. Pořadatelé „bummelů“ se však po dohodě s úřady rozhodli nakonec zvyk vynechat, s oficiálním odůvodněním, že již je konec semestru.³²³

Dohrou „příkopových bitev“ byla ještě velká setkání českých studentů v Karolinu a v budově české techniky dne 12. března 1904. Studenti byli podráždění nejen „bummely“ na Příkopech, ale zejména pro ně neadekvátním chováním jejich rektorů. Celé setkání se tak neslo spíš ve stylu napadání a obrany rektorů a některých děkanů, zejména přítomných rektora Vincence Strouhala děkana právnické fakulty a otce českého prvního nositele Nobelovy ceny, Leopolda Heyrovského, který se nepostavil na stranu studentů při jejich nepovolené schůzi v Karolinu o dva dny dříve. Významně se zde představil svou agresivitou vůči německému zvyku, ale zároveň podporou rektora, syn poslance Adolfa Stránského a student práv, později významný politik první republiky Jaroslav Stránský. Na setkání vystoupil dále bývalý děkan práv národohospodář Albín Bráf a děkan filozofické fakulty básník Jaroslav Vrchlický. Ani spojená síla těchto autorit nedokázala studenty přimět k rozvaze. Na technice neprobíhalo zasedání o mnoho lépe. Za přítomnosti současného rektora Alfréda Slavíka, bývalého rektora a poslance Jana Vladimíra Hráského, mladočecha a budoucího rektora Františka Novotného, a budoucího rektora profesora Václava Felixe. Uklidňování ze strany stávajícího rektora bylo opakovaně přerušováno nadávkami na Karla Rabla a jeho chování. Nakonec byl studenty obou škol přijat konsensus, že se za každou cenu pokusí paralyzovat „bummel“ masovými vycházkami, dokud jej policie nezakáže jak německým, tak českým studentům.³²⁴

Poněkud neuspokojivě pro obě strany nakonec ukončil konflikt konec semestru společně s apely politických stran, městské rady a všech rektorátů, a hrozbou vyhlášení výjimečného stavu nad Prahou. Ačkoliv silný provoz zůstal na Příkopech ještě několik dní, situace se pomalu rozvolňovala.³²⁵ Napětí sice zůstalo, ale měsíční pauza ve výuce přispěla k uklidnění horkých hlav.

³²² *Národní listy*, r. 44, č. 72, 12.3.1904, s. 2.

³²³ O příjezdu studentů z jiných univerzit, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 5202; O nekonání „bummelu“ a událostech na Příkopech dne 11. března, viz *Národní listy*, r. 44, č. 73, 13.3.1904, 2; Události z 11. března 1904 popsané policejním ředitelem, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4530.

³²⁴ Rozsáhlá zpráva o setkání akademiků dne 12.3.1904, přichoží na Mdl 19.3.1904, ŮSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2091, nr. 4635.

³²⁵ Popis událostí na Příkopech dne 13.3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4620.

Po „trunku“ bývá kocovina.

Tak jsme zas měli kravaly!

Ted' už je pokoj od nich,

Pár abonentů získali

Chytráci od „Národních“.

Pár pohlavků, pár kopanců,

Pár uvězněných hochů,

Pár nakvašených poslanců

A v řečích pepře trochu.

V cizině trochu ostudy

a doma všecko kleje –

oh, my jsme národ prachudý

na vše, i na trofeje!

Vášně, tak prudce vzplanuvší,

Uhasly na strážnici,

Národ si stáhl přes uši

Zděděnou beranici.

Ten hec, již málo veselý,

Omrzel synka, dceru,

Barety opět zmizely,

V temnotách šifonerů.

Národní trouba nevřeští

Jak dříve, o sto šest,

Na rozích plnost návěstí

A slavný manifest.

Lid poslouchá a hodný je,

Po hospodách se válí,

Vzpomíná pouze? „Mordie

To jsme zas Němcům dali!“

...

Chodili Příkopem sem i tam

Mládenci, slečny a kluci,

Pan Koerber chtěl mít telegram

O pražské revoluci...

Chodili v baretech, čepicích

Mládenci, kluci a slečny,

Každý se snažil dle vloh svých

Být nějak užitečný.

Příkopy plny českých hlav

A samé: „Hrom a peklo!

Dokavad strážník nevybaf,

- Pak vše se rozuteklo.

A z Mariánské ulice

Veliké trouby zněly,

Tak pro buršácké čepice

Byl vzbouřen národ celý.

Matýsek v redakčním kumbálku

Kořalkou lokálky píše,

*V „Tagblattu“ mají též
kořalku,*

Silnější, z německé říše.

Čtenáři hltají lektvar ten,

až se jim rozum zkalí,

a tak je v brzku připraven

okamžik pro kravaly.

Nějaký buršák bude bit

A za něj všichni Češi –

Toť logika, již český lid

Problémy svoje řeší...

*Za Prahu Linec! Za Prahu
Most!*

Za Prahu budou nás mlátit,

„Národní“ vyvedly

nešikovnost,

Někdo musí teď platit...“

V ulicích šavle, bajonety,

Aby se lidé báli,

Rozbitá okna, hlavy, hřbety

A plné kriminály.

A koncem smutné legrace

Je velká kocovina.

Co dělat nyní? Hádat se,

<i>Na které straně vina?</i>	<i>Tím netrápí se Matýsek,</i>	<i>Národ se zase rozčílí</i>
	<i>Ve dnech své kocoviny.</i>	<i>A to nám slouží k zdraví.</i>
<i>Či přemýšlet, jak ozdravit</i>	<i>Na tuhle díru vrazí flek –</i>	
<i>Povětrí, plné puchu,</i>	<i>Najde si „tabák“ jiný.</i>	<i>Půjde jak stádo stupidní</i>
<i>Co zanedbáno, napravit,</i>		<i>– To už je povaha! –</i>
<i>Otevřít okna vzduchu.</i>	<i>Holku, již židé zabili</i>	<i>A my ho zatím ve Vídni</i>
	<i>(s tou nejspíše to spravi!)</i>	<i>Vysvlékнем do naha...</i>

3.3.3 Následky

Satirická báseň,³²⁶ kterou napsal 20. března 1904 pod pseudonymem *Foltýn* do *Práva lidu* jeho redaktor, pozdější československý sociálnědemokratický politik Josef Stivín, je nejen výborným příkladem sociálnědemokratického pohledu na celý konflikt, ale zároveň v sobě nese stopu všech následků, které nepokoje v roce 1904 vyvolaly. Ačkoliv násilí v ulicích Prahy ustalo, napětí se přeneslo na sezení Říšské rady a do jiných měst v celém Předlitavsku.

Na sezení Říšské rady se strhla debata o viníkovi demonstrací. Zatímco německé pokrokové a nacionální strany útočily na české národní spektrum, kritika Čechů se snášela hlavně na hlavu ministerského předsedy, ministra vnitra a spravedlnosti v jedné osobě, Ernsta von Koerbera (viz příloha 14). Hlavním terčem kritiky byl dvojí metr, který prý státní úřady zavedly pro příslušníky obou národů, kdy například za vstup do jízdní dráhy byli někteří Češi zatýkáni, zatímco němečtí studenti pouze napomínáni. Stejnou křivdu cítili i při vykřikování hesel.³²⁷ Z velké části se jednalo o vykonstruované a polopravdivé případy, při kterých byly zamlčeny okolnosti, například to, že kulérovi studenti byli z chodníku vytlačováni, zatímco čeští demonstranti do něj vstupovali se záměrem dostat se blíže ke svému nepříteli. Za výkřiky různých nacionálních hesel docházelo k zatýkání na obou stranách.

Mnohem vážnější bylo obviňování ministerského předsedy z ovlivňování celých pražských událostí, kdy chtěl prý ukázat, že v neděli 6. března byla nutná policejní a vojenská intervence, která by poukázala na neudržitelnost situace ve městě. Karel Baxa při interpelaci z 19. dubna

³²⁶ *Právo lidu*, r. 18, č. 80, 20.3.1904, s. 1.

³²⁷ Interpelace poslanců dr. Ladislava Dvořáka, dr. Karla Baxy a kolegů z 8.3.1904 ohledně dvojího metru policie, ÖSTA, AVA, Mdi, Präsidium, k. 2091, nr. 2416; Interpelace poslanců Choce a kolegů z 8.3.1904 ohledně dvojího metru policie, ÖSTA, AVA, Mdi, Präsidium, k. 2091, nr. 2416.

prohlásil, že kvůli tomu měl také Zerboni za úkol, zakročít co nejtvrději proti českému obyvatelstvu a povolat armádu hned, jak k tomu bude sebemenší důvod. Koerberovi podle interpelace šlo hlavně o to, aby mohlo být na pražské události ve světě ukazováno jako na výtržnosti českého obyvatelstva, což mělo vést ke snížení dobré pověsti Prahy, která pak mohla být popisována jako město nepokojů a násilí. Zároveň prý bylo dáno doporučení, aby bylo zatýkáno vždy tak, aby mohl být následně konstatován trestný čin. Policejní rada Peschka, věrný tomuto návrhu, si nechal předvolat úředníky pražského policejního ředitelství a nakázal jim: „*Slyšte, když vyslycháte českého demonstranta, dívejte se, že z toho vždy bude kriminál, člověk to nemůže brát jen tak.*“ Podobné prohlášení měl i jiný policejní rada Bloch. Baxa takové chování označil za vyzývání ke zločinu zneužití úřední moci. Celé to prý bylo telefonicky nařízeno buď samotným Koerberem, nebo jeho důvěrníkem. Je potřeba dodat, že po celou tuto aféru se poslanci odvolávali na vnitřní informace z policejního ředitelství, ve kterém jim někdo všechno sdělil. Když zemský a trestní soud většinu lidí osvobodil, volal prý ministerský předseda a osobně se optal, z jakého důvodu pražský soudce vydal takové rozsudky. Podle Baxy a kolegů tento rozhovor vedl k tomu, že od té chvíle rozhodovat soud mnohem přísněji než doposud. Zároveň prý bylo nařízeno, aby veřejní žalobci podávali stížnosti a odvolání proti každému osvobozujícímu rozsudku.³²⁸ Na to konto čeští advokáti – mezi nimi samozřejmě i celá řada politiků, ze známých jmen například Baxa, Ladislav Dvořák nebo Přemysl Šámal – stejně jako v roce 1897 nabídli bezplatně svoje služby zatčeným.³²⁹

Podobnou křivdu cítila i česká sociální demokracie, která psala o tom, že stráž měla rozkaz zatýkat jen „nižší třídu“, ty vyšší ne. Ačkoliv tedy bylo zatčeno několik německých spolkových studentů, nebyli drženi ve vazbě. I když mělo *Právo lidu* k mladočechům a českým národním stranám jen slova opovržení, v tomto bodu se tedy shodnou, když píše: „*Jak vidno, chovala se policie vůči německým studentům s ohleduplností až podezřelou; kdyby se byla stejně chovala vůči zatčeným Čechům, mohla si ušetřit mnoho blamáže.*“³³⁰

Ze strany českého národně smýšlejícího tábora se jednalo o přímé obvinění ministerského předsedy ze zneužití úřední pravomoci, které vedlo k trestání nevinných lidí. Další nařízení tajné vlády znělo, že policisté jako svědci mají vypovídat podle policejních raportů a když si nebudou moct vzpomenout, mají vypovědět jen to, co odpovídalo obviněním, což bylo přímo u soudů kontrolováno policejním revírním inspektorem. Celé obvinění bylo podloženo konkrétním případem, který se odehrál při zatýkání sedmnáctiletého chlapce Řebíka, protože

³²⁸ Interpelace Baxy a kolegů z 19.4.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3168.

³²⁹ *Národní listy*, r. 44, č. 69, 9.3.1904, s. 2.

³³⁰ *Právo lidu*, r. 18, č. 86, 26.3.1904, s. 3.

podle policejního raportu urážel policii. Při zatýkání se ale podle Baxy strážník Chvalovský zmýlil, na což byl upozorněn i policejním revizorem Václavem Tobiášem. Již zapsaný Řebík se ale nakonec stejně ocitl před soudem, a strážník proti němu jako svědek uvedl všechna obvinění, která byla v policejním raportu. Stejně vypovídal i Tobiáš, kterému ale bylo připomenuto, že to byl on sám, který Řebíka osvobodil, načež konečně změnil svou výpověď. Obdobně mohlo dojít k obvinění dalších nevinných lidí.³³¹ Celá záležitost ze strany ministerského předsedy Koerbera zůstala bez odpovědi.³³²

I když samozřejmě vezmeme v potaz určitou politizaci daných zpráv, v základě vypovídají o dvou věcech. Zaprvé je to paranoidní pocit českých obyvatel a z něj plynoucí podrážděnost z dvojího metru, který cítili a který byl dán spíše pozicí, v nichž se obě strany během nepokojů nacházely. Jedna malá část napadena druhou výrazně větší musela být nutně chráněna policií, jestli nemělo dojít ke krveprolití. Z části je tedy pravda obvinění Čechů, že strážníci stáli německým studentům jako osobní stráž. Jakýkoliv nepředložený čin ze strany demonstrantů mohl být brán jako pokus o útok a končit zatčením, zatímco na druhé straně se přešel bez problémů. Za druhé je stále nutné vzít v potaz strach z „prosince“ 1897 a s ním spojené exemplárně tvrdé trestání zatčených, které mělo být spíše odstrašujícím případem. Tomu odpovídá i uliční vyhláška policejního ředitelství z 10.3.1904, která slibuje co nejrozhodnější zakročení vůči jakýmkoliv prohřeškům spojeným s výtržnostmi.³³³

Napětí z Prahy se přeneslo do celého Předlitavska. Z české strany bylo přímým následkem „příkopových bitev“ protestní konání „bummelů“ v Brně, kde byl tento zvyk také již nějakou dobu prováděn. Dne 6. března vyšel ze zdejší techniky průvod zhruba stovky studentů v barvách, stejně jako v Praze pod ochranou policie. Místo ulice na Příkopech se konal v Rudolfské a na Velkém náměstí,³³⁴ které bylo českým korzem. Na cestě zpět zapěli studenti „Wacht am Rhein“, Češi naopak „Hej Slované“. „*Mohutným a důstojným zpěvem několika tisíců českého lidu, našimi národními hymnami skončil buršácký „buml“!*“³³⁵ Ačkoliv se „bummely“ konaly v Brně i dříve, tento stojí za zmínku právě proto, že byl motivován jako reakce na pražské události. Další procházka, která se konala o týden později, měla výrazně

³³¹ Interpelace Baxy a kolegů s konkrétními případy nespravedlností a krivých výpovědí, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3161.

³³² Interpelace poslance Choce a kolegů z 26.5.1904, vyžadující odpověď, viz ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3539.

³³³ Policejní vyhláška pro Prahu o chování během nepokojů ze dne 10.3.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4439.

³³⁴ Dnešní ulice Česká a náměstí Svobody.

³³⁵ *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 2.

bouřlivější průběh a přerostla ve střety české i německé strany s policií.³³⁶ Menší demonstrace se odehrály také v Plzni a Českých Budějovicích.³³⁷

Velkou odezvu události našly také v nacionálně smýšlejícím německém obyvatelstvu v Čechách i Rakousku, které spustilo celou řadu protičeských demonstrací. Největší bouře se odehrávaly v centrech německví v zemích Koruny české, tedy v Chomutově, Litoměřicích a Chebu. V Chomutově vznikly již 6. března nepokoje zásluhou zdejších turnerů, kteří se násilně pokusili přerušit přednášku Národní jednoty severočeské, kde strhali české a sokolské znaky, a následně se vydali demonstrovat do české čtvrti. O tři dny později se události opakovaly, ale tentokrát několikatisícový dav patrně nezavdal příčinu k zakročení ze strany policie, dokud nebyl vyprovokován Čechy, konkrétně vojáky z 92. pěšího a 7. dragounského pluku. V Litoměřicích se opakovaně konaly protičeské výstupy od středy 9. března, kdy se několik set osob sešlo na hlavním náměstí, kde zpívalo nacionální písně. K České besedě ho nepustila policie, takže se zhruba okolo desáté hodiny dav pokojně rozešel.

Pozdější dny opětovně docházelo k útokům na české hostince a Besedu. V případě Chebu se jednalo o oslavy návratu německých studentů z Prahy po konci semestru, které se účastnil i sám starosta Gustav Gschier, ale ke větším nepřístojnostem při nich nedošlo. Tón oslav nám však může prozradit jejich program plný všenněmeckých písní a oslav studentstva (viz příloha č 10).³³⁸ K útokům na český majetek dále došlo také v Mostě, Ústí nad Labem nebo Duchcově.³³⁹

Za zmínku stojí demonstrace za hranicemi království. Jedny probíhaly mezi 15. a 20. březnem v Linci, jehož nacionálně smýšlející obyvatelstvo změnilo koncert českého houslisty a skladatele Jana Kubelíka v protičeskou bouři. Představení, které se konalo v spolkovém domě obchodního spolku, muselo nakonec být přerušeno, když několik kamenů vletělo až do koncertního sálu. Kubelík byl následně insultován i fyzicky, ale policii se útok podařilo včas zastavit. Dav nakonec houslistu pronásledoval až do jeho hotelu, kterému vymlátil okna. Další bouře se odehrávaly zejména před budovou filiálky České banky. Opět se opakovaly o čtyři dny později, kdy demonstranti očekávali na nádraží Čechy, kteří podle městem šířených zpráv měli přijet do města chránit český kostel a české živnostníky v Linci. Nikdo sice do města nepřišel, ale přesto došlo k zatčení asi třiceti osob pro výtržnosti, mimo jiné za útok na

³³⁶ *Národní listy*, r. 44, č. 74, 14.3.1904, s.2.

³³⁷ K Českým Budějovicím, viz *Právo lidu*, r. 13, č. 78, 18.3.1904, s. 3; K Plzni, viz Vyhláška rady král. města Plzně, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 7367.

³³⁸ Prosba místodržitele na německá okresní hejtmanství, aby zabránily případným útokům na českou menšinu, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4401.

³³⁹ O nepokojích v Mostě, viz *Právo lidu*, r. 13, č. 74, 14.3.1904, s. 3; O nepokojích v Ústí nad Labem, viz *Tamtéž*, r. 13, č. 73, 13.3.1904; O nepokojích v Duchcově, viz *Národní listy*, r. 44, č. 76, 16.3.1904, s. 3.

spolkovou místnost českých klerikálů. Demonstrace byly prováděny zejména studenty univerzit a gymnázií, a byly přímo akcentované jako odvěta za pražské protiněmecké bouře.³⁴⁰

Největší ohlas vyvolalo dění v Praze stejně jako v roce 1898 na Vídeňské univerzitě. Celý běh událostí započal rektor Gustav von Escherich, který se během pražských bouří vyjádřil na podporu německých studentů, jejichž chování označil za „příkladné“. Část Escherichova poděkování byla zaměřena i na německé studenty jeho univerzity, kteří se nedají vyprovokovat. Jeho slova měla jak v Praze, tak ve Vídni velký ohlas.³⁴¹ Při „bummelu“ o den později se na půdě univerzity odehrály velké konflikty mezi německými a slovanskými studenty, zapříčiněné úmyslem slovanských studentů podat odmítavý spis k prohlášení rektora. Ačkoliv von Escherich nikdy ke studentům nepřišel a děkanem právnické fakulty došlo k ukončení přednášek pro ten den, obě skupiny se následně střetly, a i přes snahu profesorů došlo k velké rvačce. Před univerzitou se mezitím shromáždila početná demonstrace, proti které musela zakročit policie. Rektor Escherich se ještě toho dne rozhodl ukončit pro tento semestr výuku a univerzitu uzavřít. V následujících dnech docházelo k napadání slovanského studentstva v okolí univerzity a v menze, proti kterému policie nedokázala efektivně zakročit. S nastávajícími velikonočními prázdninami ale nakonec studentské nepokoje utichly. I v následujících dnech ale ve Vídni docházelo častěji k útokům na české spolkové domy.³⁴²

Posledním zajímavým důsledkem pražských nepokojů roku 1904 bylo řešení případu členů akademického spolku Krakovec, kteří vydali v *Národních listech* provolání ke studentstvu, ostře vyzývající pro vystupování proti „bumlům“. Jednalo se sice o přímý podnět k násilí, ale české vysoké školy se v tomto případě za své studenty postavily. Na Karlo-Ferdinandově univerzitě bylo proti třem studentům, posluchačům filozofické fakulty Ludvíku Zimmerhaklovi, Václavu Konopáskovi a medikovi Emiliánu Kučerovi vedeno disciplinární řízení. Byla jim nakonec udělena napomenutí a důtky, protože „*celá věc stala se ve chvatu a z nepředloženosti, a že podpisovatelé provolání, když pozorovali možnost výkladů nebezpečných, přičinili se o odvolání*“. Čtyři studenti na české technice vyvázli ještě laciněji. Antonín Pastyřík, Jaroslav Linhart, O. Malecký a V. Konopásek disciplinární senát napomenul,

³⁴⁰ *Právo lidu*, r. 13, č. 78, 18.3.1904, s. 3; *Tamtéž*, r. 13, č. 83, 23.3.1904, s. 2.

³⁴¹ Otištěná slova dvorního rady von Escherich, viz *Bohemia*, r. 77, č. 68, 8.3.1904.

³⁴² *Národní listy*, r. 44, č. 71, 11.3.1904, s. 3; *Tamtéž*, r. 44, č. 72, 12.3.1904, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 72, 12.3.1904, s. 5-6; K následujícím dnům, *Národní listy*, r. 44, č. 73, 13.3.1904, s. 3; *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 74, 15.3.1904, s. 6; *Právo lidu*, r. 13, č. 74, 14.3.1904, s.2; *Tamtéž*, r. 13, č. 78, 18.3.1904, s. 1-3;

ale protože si „*nebyli vědomi dosahu svého jednání*“ a také vydali omluvná veřejná prohlášení, rozhodla se komise nadále případ uzavřít.³⁴³

Další vypuknutí nepokojů v Praze se po více než měsíčních prázdninách neočekávala. V neděli 24. dubna se konal první „bummel“ letního semestru nejen za bohaté účasti německých a českých studentů, ale i představitelů německé univerzity, kteří svým výstupem sice rozruch v tisku vyvolali, ale k žádnému napětí na ulici nedošlo. Situace se uklidnila a procházka několik dalších let probíhala prakticky nerušeně.³⁴⁴

3.4 Vrchol „příkopových bitev“ – Nepokoje roku 1908

3.4.1 Příčiny

„Vláda rakouská prohlásila, že nesnese-li Praha starý studentský obyčej německý, k němuž podle autentického výkladu známého vykladače patří i „Wacht am Rhein“ za nedělního dopoledne na Příkopě, nebude váhati, aby poskytla příležitost rakouským zbraním k vítězství na domácím poli cti v Praze, dříve než jim to popřáno bude po případě snad na balkánském jihu!“

- *Národní listy*, 30. října 1908³⁴⁵

Jestliže v roce 1904 vznikly nepokoje z důvodů, které je složité rozšifrovat, o čtyři roky později byla politická a společenská situace vedoucí k bouřím přece jen o něco jednodušší. Nový „lidový“ parlament, založený na všeobecném a rovném hlasovacím právu pro muže, změnil poměry v Předlitavsku, v mnoha ohledech je ale zkomplikoval. Volby v roce 1907 sice vyhrála sociální demokracie, ale nová vláda Maxe Wladimira von Beck, který byl u moci už od roku 1906, se bez ní obešla. Jeho hlavním cílem bylo prosadit nové rakousko-uherské vyrovnání, jehož přijetí by dokázalo konstruktivní charakter nových poměrů.

³⁴³ Kárné řízení na české Karlo-Ferdinandově univerzitě, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 10966; Kárné řízení na C.K. českém vysokém učení technickém, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 10018.

³⁴⁴ K očekáváním pro další pokračování nepokojů, viz: Otázka ministra kultu a vyučování Wilhelma von Hartel na místopředsedu Coudenhova ze 7.4.1904 o možnosti dalšího pokračování nepokojů, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 6112; Odpovědi rektorů jednotlivých vysokých škol, viz NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 6248, 6250, 6473, 6274; „Bummel“ z 24.4.1904 viz *Národní listy*, r. 44, č. 115, 25.4.1904, s. 2.

³⁴⁵ *Národní listy*, r. 48, č. 299, 30.10.1908, s. 1.

Do vlády po boku nejsilnější křesťansko-sociální strany, německých lidovců a pokrokářů se postavily také české národní strany, které měly hned dva ministry – mladočecha Františka Fiedlera a agrárníka Karla Práška. Vstup obou politických činitelů do vlády vedl k rozpadu „Českého klubu na radě říšské“, jakési federace agrárníků, mladočesko-staročeského uskupení, klerikální strany, „české státoprávní demokracie“ (národní socialisté, radikální pokrokáři a státoprávníci), pokrokové strany a dvou nestraníků. Tato změna odpovídala nesouhlasem radikálnější části politického spektra s pozitivním kurzem, který uskupení nasadilo. Vznikl tak „Národní klub na radě říšské“, ve kterém byli agrárníci, mladočeši a klerikálové, zbytek zůstal roztržěn mimo tuto federaci. V parlamentě nakonec vládní předloha na vyrovnání byla většinou přijata, a vláda von Becka vypadala mimořádně silně.

Proti Beckovi se ale čím dál častěji zvedaly hlasy zejména ze strany aristokracie, za kterou stál následník trůnu František Ferdinand d'Este, které se nelíbila modernizace politického systému. Pro vývoj Předlitavska bylo téměř příznačné, že se první konflikty na tomto bojišti objevily právě v Čechách. Přímo se na nich podílely výsledky voleb do zemského sněmu v únoru a březnu roku 1908, které ještě stále probíhaly ve starém kuriovém systému. V nich se nejsilnější partají stala strana konzervativního velkostatku, která byla do určité míry volební reformou z parlamentu vyřazena, a která nyní na oplátku blokovala jakékoliv hovory o možnosti česko-německého vyrovnání na základě regionálně-autonomistického modelu.³⁴⁶ Ministerský předseda se proto rozhodl sněm nesvolávat.

Úspěšně tak oddaloval problém až do 15. září, kdy už dále vláda nemohla svolání odkládat. Téměř ihned byla ale jeho činnost zastavena, protože při jednání začala německá obstrukce. Motivaci našli Němci v postupném pronikání českých úředníků a češtiny do státní služby, které začalo v roce 1908 vyvolávat napětí. „Úřední válka“, která byla způsobena českým svévolným užíváním češtiny jako jazyku vnitřního úřadování, na kterou němečtí úředníci reagovali ignorováním Stremayrových jazykových nařízeních, zahájila nové kolo nacionálního konfliktu. Zemský výbor přesto ještě před zahájením jednání zaplnil jednu ze svých kanceláří pouze českými úředníky, a jakoukoliv revizi české strany odmítly, na což Němci reagovali přerušováním jednání. Ve chvíli, kdy se porušila vnitřní stabilita Předlitavska a pozice ministerského předsedy, došlo zároveň i k mezinárodní krizi Rakouska-Uherska, protože na počátku října došlo k anexi Bosny a Hercegoviny.³⁴⁷ Dne 15. října došlo opět při

³⁴⁶ K jazykovému zákonu viz Hermann MÜNCH, *Böhmische Tragödie. Das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der Tschechischen Frage*, 1949, s. 530; J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 267-271.

³⁴⁷ K anexi Bosny a Hercegoviny, viz Ladislav HLADKÝ, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, 2005, s. 123-138; Pieter M. JUDSON, *The Habsburg Empire: A New History*, 2016, s. 376-384; A.J.P. TAYLOR, *Poslední století habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*, 1998, s. 290-295; M.

zasedání k bitkám a němečtí poslanci zapěli „Wacht am Rhein“, což vedlo vládu k uzavření zemského sněmu, na kterou, stejně jako na anexi, reagovali oba čeští ministři rezignací a české strany opětovnou obstrukcí v Říšské radě. Vše dohromady vedlo k situaci, kdy věrná nezůstala Beckovi už ani hlavní opora, křesťanští socialisté, kteří nakonec svou účast ve vládě podmínili uspořádáním poměrů v Čechách, čímž ministerského předsedu odsoudili k demisi. Tu přijal císař 7. listopadu 1908.³⁴⁸

Anexe Bosny a Hercegoviny neznamena jen destabilizaci říše a vlády, ale byla významná i pro vznik pražských nepokojů. Zatímco německé politické strany vyjádřily státu podporu, česká politická sféra se v pohledu na událost neshodla. Z počátku sice bylo znát nadšení a z úst politických stran zněla podpora říši, ale velká část nakonec své názory revidovala a stavěla se k celé záležitosti obezřetně nebo kriticky. Většina kritizovala zejména „absolutistickou formu“, kterou byl celý proces proveden, jakékoliv opomenutí názoru samotných obyvatel území, nebo jako pád do područí německé koloniální politiky. Zároveň celá řada politiků začala hovořit o možné válce, který může kvůli anexi nastat, a zejména od sociální demokracie zněly hlasy proti militarismu a ministerskému předsedovi Aloisovi von Aehrenthal.

Největší odezvu našlo připojení území ze strany národních socialistů, reprezentovaných Václavem Klobáčkem, a Novoslovanů zastoupených Karlem Kramářem. Karel Kramář pronesl při delegacích řeč, ve které sice uznal chybějící právní i morální důvod anexe, ale na druhou stranu se na celou záležitost díval pozitivně, protože v aktu viděl zesílení slovanství v Rakousku-Uhersku, které se tak bude moci bránit proti germanizaci a maďarizaci. Pod tlakem Petrohradu a Moskvy ale Kramář postupně změnil názor. Jeho řeč nicméně otřásla celým novoslovanstvím a jeho ideologií.³⁴⁹ Kramářova slova měla nečekaně kritickou odezvu

BOROVÍČKA-J. KAŠE-J.P. KUČERA-P. BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české XII. b*, Praha 2013, s. 226-229; Isabel F. PANTENBURG, *Im Schatten des Zweibundes. Probleme österreichisch-ungarischer Bündnispolitik 1897-1908*, 1996, s. 463-465.

³⁴⁸ Kapitola o politické situaci v roce 1907-08, viz O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, 1982, s. 538-545; Zdeněk Václav TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III, 1879-1914, část 2, 1891-1914, 1936, s. 501-509; H. MÜNCH, *Böhmische Tragödie*, 1949, s. 530-534; O pádu vlády von Becka, viz E. WISKEMANN, *Czechs and Germans*, 1938, s. 53; M. BOROVÍČKA-J. KAŠE-J.P. KUČERA-P. BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české XII. b*, Praha 2013, s. 224-229; J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 267-272; Nancy M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 177-179; J. KOŘALKA, *Češi v Habsburské říši a v Evropě*, 1996, s. 176; H. LÖNNECKER, „... freiwillig nimer von hier zu weichen...“, 2008, s. 50-51; Jan GALANDAUER, *František kníže Thun: Místodržící Českého království*, 2007, s. 200-201.

³⁴⁹ K názorům české společnosti na Bosenskou krizi, viz Ctibor NEČAS, *Česká společnost a anexe Bosny a Hercegoviny r. 1908-1909*, 1959, s. 114-138; O krizi novoslovanství, viz Vratislav DOUBEK, *Česká politika a Rusko (1848-1918)*, 2004, s. 244-248; M. BOROVÍČKA-J. KAŠE-J.P. KUČERA-P. BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české XII. b*, Praha 2013, s. 228-229.

v Rusku, která ale otevírala možnosti pro zpochybnění i v domácím prostoru. Národní socialisté využili krize k tvrdým útokům na „militarismus“ habsburské vlády a českých stran, které ji podporují. Stranický tisk *České slovo* od počátku podporoval jižní Slovany, rozhodně nesouhlasil s anexí a upozorňoval na možnou „germanizaci“ podobné té, kterou se vlády snaží prosadit v Čechách. Sám Klofáč se prezentoval jako zastánce velkého balkánského svazu slovanských národů, s nímž by Rakousko-Uhersko pojily pouze přátelské kontakty. To, že národněsocialistická propaganda měla vliv, je vidět na heslech, která dav vykřikoval, a která stále častěji měla formu pro-srbských sloganů. V prosinci dokonce Václav Klofáč odjel do Bělehradu, kde pokračoval ve své kampani.³⁵⁰

Bosenská krize, obstrukce na zemském sněmu a další neúspěch vyrovnávacích jednání vedly k zesílení státoprávního radikalismu. Ačkoliv reprezentující strany neměly mnoho mandátů v zastupitelských orgánech, tedy na Říšské radě a zemském sněmu, měly nesrovnatelně vyšší vliv na ulice. Podle četných zpráv to byly právě ony (zejména Česká národně sociální strana), které vyprovokovaly a vedly protiněmecké a protistudentské nepokoje v roce 1908. Jak ale píše ve své knize Nancy M. Wingfield, lidé v ulicích na podzim nutně nemuseli protestovat proti stejné věci. Jednalo se jak o protest proti německým politickým stranám, tak proti vládě a její anexi.³⁵¹ Každý si tak mohl najít svůj důvod pro výstup do ulic, pravděpodobně se pro většinu jednalo o kombinaci všech. Cíl se ale stejně jako v předchozích letech zhmotnil pouze jeden, „Grabenbummel“.

V roce 1908 byly příčiny bouří téměř čistě politické, zatímco v roce 1904 se jednalo z velké části i o mentalitní spor a odlišný světonázor všech tří národních skupin žijících v Praze, kterého využil politický tisk k vytvoření společenského napětí, které vedlo k vypuknutí nepokojů. Anexe Bosny a Hercegoviny, kterou jakožto světovou událost můžeme pro demonstrace významově porovnávat s rusko-japonskou válkou, byla koneckonců řešena zejména v politické sféře, ze které se následně dostala k „lidem“. Rusko-japonská válka sice politikou prošla, ale politický význam pro Rakousko-Uhersko pro ni byl mnohem nižší. Konflikt, který kolem ní vznikl, tedy nebyl nutně vytvořen politickou reprezentací, ale zejména tiskem. Anexe Bosny a Hercegoviny měla oproti tomu zprostředkovaný vliv, přičemž větší vliv než samotná událost měla hrozba vypuknutí války.

³⁵⁰ K roli národních socialistů a jejich vztahu k anexi, viz T. MILLS KELLY, *Taking It to the Streets: Czech National Socialist in 1908*, 1998, s. 93-112; Václav Klofáč a anekční krize, viz V. DOUBEK, *Česká politika a Rusko (1848-1918)*, 2004, s. 246-248.

³⁵¹ N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 177-179; N. M. WINGFIELD, *Flag Wars and Stone Saints*, 2007, s. 120-122.

Další vlivnou událostí pro vypuknutí, nebo spíše nevypuknutí nepokojů, bylo konání úspěšné jubilejní výstavy pražské obchodní a živnostenské komory. Podle úředních zpráv hrozilo vypuknutí nepokojů už v polovině května roku 1908, kdy mu ale zabránilo působení stran právě s ohledem na zrovna otevřenou výstavu. Ta ovšem byla za přítomnosti místodržitele Coudenhova a starosty Karla Groše zakončeno 18. února 1908, tedy přesně v den, kdy v Praze započaly nepokoje.³⁵²

3.4.2 „Je ärger der Widerstand wird, desto zäher halten die deutschen Studenten“³⁵³ – „Grabenbummel“ roku 1908

List z kroniky

„Die letzten Tage gaben das Schauspiel schmälicher Unterdrückung unserer akad. Jugend. Strassenmob unterfing sich, akad. Bürger zu vergewaltigen, Studenten, deren einzige Sünde es war, im Rahmen ihrer gesetzlich gewährleisteten Rechte ihre teuren Farben, die Symbole ihrer Ideale, zu tragen - - Alte Herren! Die Ideale, die Euch teuer waren und sind, sollen uns entrissen werden - -“.

Provolání německých studentů.	Haló!
Nech nad zlou dobou skuhrat sýčky!	Pochybně mžourá delegace.
Haló!	Holá!
Blah, kdo se pere o čepičky!	Politik vidí: všecho plove.
Holá!	Haló!
Nám mohli sedřít kůži s těla.	Obstará zprávy Coudenhove!
Haló!	Holá!
A duše o tom nevěděla!	Procitni, lide, málo vděčný!
Holá!	Haló!
Oh, cokoli se mohlo díti.	Stav už tě čeká výminečný!
Haló!	Holá!
Však čepičky, to člověk cítí.	Ctným lidem ve tvář krev to vhání.
Holá!	Haló!
Ministr tuší: těžká práce!	Jsme před Evropou blamováni!

³⁵² K zakončování výstavy, viz *Národní listy*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, s. 2; K průběhu nepokojů, viz *Národní listy*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, 1-2; Rezoluce o událostech a přijetí stanného práva dne 2.12.1908, doplněné o souhrn událostí, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12039.

³⁵³ Rozhodování o možném vyhlášení stanného práva dne 27.10.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 27074: „*Cím urputnější je odpor, tím houževnatější jsou němečtí studenti.*“

Holá!	Jen čepička když hlavu kryje! Holá!“
Leč Couleurbursch' zří pyšně v dáli.	
Haló!	A pěvce obraz tklivý jímá.
„V čepičkách moje ideály.	Haló!
Holá!	Zpěv pro své reky nadšený má: Holá!
A ideály mládí chrání.	
Haló!	„Nad dobou nechme skuhrat sýčky,
Pojďte nám pomoc', Staří Páni!	Haló!
Holá!“	Blah, kdo se pere o čepičky! Holá!“
„Čert říše vem' a dynastie!	
Haló!	Říjen 1908.

- Viktor Dyk, Pohádky z naší vesnice, říjen 1908³⁵⁴

Ačkoliv česká i zahraniční historiografie většinou spojuje nepokoje až s listopadem a prosincem, a přímo tedy s výročím Františka Josefa I., začaly výrazně dříve. Počátek demonstrací proti „bummelům“ v roce 1908 se datuje na 18. října, tedy tři dny po uzavření zemského sněmu a dvanáct dní po anexi Bosny a Hercegoviny. Jednalo se o první spolkovou procházku po odložení zasedání, zároveň ale první „bummel“ po zahájení semestru. I z tohoto hlediska se nedá pochybovat o přímém vlivu odročení sezení na vypuknutí pražských nepokojů.

Zpráva o konání zahajovacího „bummelu“, která se po Praze rozšířila, vyvolala podle českého tisku v současné situaci velké rozhořčení. Již den předtím, ve čtvrtek 15. října, se v Konviktu konala schůze národních socialistů, při které zazněly krom prosrbských výzev také hlasy o „bummelu“ na Příkopech, který se má za tři dny odehrát. Zvyk německého studentstva se shromáždění rozhodlo zmařit, aby „pomstilo“ útoky německých poslanců na Václava Klobáče kvůli jeho sympatiím k Srbsku. O dva dny později se sešlost opakovala, tentokrát na Vinohradech, téměř se stejným průběhem. Po obou schůzích došlo k menším nepokojům, které ale policie zvládla vyřešit.³⁵⁵

³⁵⁴ [https://cs.wikisource.org/wiki/Poh%C3%A1dky_z_na%C5%A1%AD_vesnice_\(Dyk\)/List_z_kroniky](https://cs.wikisource.org/wiki/Poh%C3%A1dky_z_na%C5%A1%AD_vesnice_(Dyk)/List_z_kroniky), 19.4.2020.

³⁵⁵ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; Rezoluce o událostech a přijetí stanného práva dne 2.12.1908,

Výzvy nacionálních socialistů Praha vyslyšela. Okolo desáté hodiny tedy na Příkopech čekaly na příchod spolkových studentů zástupy demonstrantů, které přerušily dokonce dráhu tramvaje. „Barevní“ studenti asi v počtu 200-300 členů doprovázeni rektorem Rudolfem von Jakschem přišli ze dvou směrů, ale v nastalé situaci ani nemohli pořádně procházku provést. Za živou bariérou tvořenou policejními oddíly zazpívali „Wacht am Rhein“, načež si začali klestit cestu k Prašné bráně, kde jim ale dav již nepovolil návrat zpět. „*Buršáci se bránili, chtěli udržet a zachovat zvyklosti provokativních bumlů. Násilností se neštíteli, ale vše to bylo jim marným.*“³⁵⁶ Vše probíhalo až na menší strkanice v pohodě až do momentu, kdy byla jednomu ze spolkových studentů sražena čepice, na což odpověděl útokem na pachatele. Tento čin rozpoutal hromadný útok na německé studenty. Policie nakonec zatlačila všechny „barevné“ studenty do Kasina, a naprosto je tak oddělila od českého davu. Několik lidí na obou stranách bylo zatčeno. Je nutné podotknout, že lékařskou pomoc vyhledalo několik německých studentů z Alemannie, Saxonie a Hercynie, zatímco žádný Čech. Podle *Národních listů* je důvod to, že „*buršáci z každého škrábnutí udělali těžké zranění.*“³⁵⁷ Spíše to ale dokazuje převahu, se kterou se Němci museli potýkat, stejně jako snahu Čechů vyhnout se záchranným stanicím, kvůli kterým by se mohli dostat do problémů se zákonem. Zakročením policie nakonec došlo k předčasnému ukončení „bummelu“, který ale nezůstal bez následků.

Demonstranti se totiž rozhodli za zvuku hesla „*V odvetu za liberecký národní dům!*“ k útoku na německé objekty ve městě. Jejich cílem se stala Schlaraffie a gymnázium ve Smečkách, ale ulici dokázala příchozí policie včas uzavřít. Úspěšnější byl dav u budov Lese- und Redehalle a studentského spolku Germania v Krakovské ulici, kterým vymlátil téměř všechna okna. Jiným budovám zase strhal a zdemoloval německé tabule. Stejně jako v roce 1897 se šířily zprávy, že z domů jsou do davu házeny předměty, které nakonec vedly k útokům. Pokusům o zakročení či zatýkání ze strany početně slabých hlídek se masa úspěšně bránila, ale za pomoci jízdních posil se nakonec podařilo policii vytlačit útočníky na Václavské náměstí. Celé shromáždění se dalo na pochod k Novému německému divadlu, které obvykle bylo velmi dobře střeženo, protože se vědělo, že se jedná o ohrožený objekt, ale tentokrát byly bezpečnostní orgány nepřipraveny. Ničitelé se vyzbrojili kusy mozaikové dlažby z Václavského náměstí, a cihlami ze Sadové ulice,³⁵⁸ na kterých se opravovala část chodníku, a vymlátili asi čtyřicet velkých okenních tabulí a všechny okolní plynové lampy. Stržena byla

doplňené o souhrn událostí, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12039; *Národní listy*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, s. 1.

³⁵⁶ *Národní listy*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, s. 1.

³⁵⁷ Citace z *Tamtéž*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, s. 1.

³⁵⁸ Dnešní Wilsonova.

i vývěsní tabule s programem a otlučena omítka. Ještě než stačila zasáhnout jízdní policie, dav zfackoval zpěváka divadla Bornthana, který mu přišel vynadat.

Po zásahu policie se dav vnořil do ulic Královských Vinohrad, kde strhal na mnoha domech německé tabulky a ničil okna domů jimi označených. Následně byly skupiny policií opět vytlačeny k Muzeu. Okolo 13:00 se demonstranti začali za zpěvu národních písní ubírat Václavským náměstím dolů, přičemž se je pokoušely rozehnat jízdní hlídky, ale bez většího úspěchu. Dav zamířil do Mariánské ulice,³⁵⁹ která byla zrovna stavěna nová stoka. Té využila masa jako příkopu proti jízdním hlídkám, a nerušeně pokračovala v očištění domů od vývěsních tabulí. Stejně si dav počínal i v Bredovské ulici,³⁶⁰ kde napadl Ústřední banku německých spořitelů a dům, ve kterém bydlel velmi činný německý poslanec Karl Eppinger. Kdokoliv se proti této činnosti postavil, byl zmlácen. Nakonec byl dav rozehnan pěší policií, jeho část ještě v Mezibranské stačila napadnout pět „buršáků“, načež následoval policii, která dalších pět spolkových studentů doprovázela z Kasína do mensy.

Kolem 15:00 se zvědavci začali shromažďovat kolem již napadených cílů, které byly z velké části hlídány policisty. Nové útoky začaly na Vinohradech, kde byla na Tylově náměstí napadena budova německého gymnázia a Němci, kteří kolem ní procházeli. Dav potom opět obrátil směrem k Novému Městu, tentokrát k Vodičkově a Školské ulici, kde pokračoval ve své demoliční činnosti. Ve Vladislavovy ulici napadl místnosti Německé novoměstské školy, v Charvátově německé dívčí lyceum, odkud přišel na Staré Město a v Michalské ulici útočil na německá označení budov. Lehce poškodil i Maislovu synagogu, mnohem hůře ale dopadla německá škola na Janském náměstí, které zdemoloval celé průčelí.³⁶¹

Okolo 19:00 se shromáždili demonstranti na Václavském náměstí, odkud zamířili na Příkopy, kde za výkřiků „Sláva Srbsku!“ a „Pryč s Rakouskem!“ zhruba dvě hodiny procházeli a házeli petardy. Při rozhánění davů se rozšířila zpráva, že policie zabila jednoho z demonstrantů, což vedlo k útokům na policejní hlídky. Mladý muž ve skutečnosti dostal srdeční křeče a byl převezen do všeobecné nemocnice.

Jelikož policie nestíhala včas a účinně reagovat na pohyby davu, bylo povoláno vojsko, které zakročilo okolo sedmé hodiny večerní na Václavském náměstí, což vedlo k četným zraněním od šavlí. Nakonec se armáda k nelibosti demonstrantů rozhodla k vyklizení celého náměstí a uzavření okolních ulic, čímž reálně nepokoje toho dne skončily. K menším potyčkám

³⁵⁹ Dnešní Opletalova.

³⁶⁰ Dnešní Politických vězňů.

³⁶¹ Dnes náměstí Curieových.

došlo ještě na Královských Vinohradech, ale okolo 22:30 již mohlo být vojsko odvoláno. Celkově bylo zatčeno 76 osob, na straně bezpečnosti bylo zraněno 5 lidí vážně a celá řada lehce.³⁶²

Situace tedy byla hned z počátku bouří roku 1908 velmi vážná. Již první „příkopová bitva“ překonala svým rozsahem největší scény z března 1904. Stejně jako v roce 1897 se ukázala nepřipravenost policie, ale méně tentokrát policejní ředitel Křikawa váhal s povoláním armády. Nepřipravenost byla pravděpodobně dána očekáváním postupnějšího průběhu, který byl vidět právě v letech 1898 či 1904, zatímco situace v Praze se mnohem více podobala spíše prvnímu dnu „prosince“ 1897. Zvolené cíle byly velmi podobné, a stejně jako tehdy i nyní hrozila velká eskalace konfliktů.³⁶³

Zde si dovolím svůj popis trochu zestručnit, protože, ač vyvolané „bummelem“, byly nepokoje následujících dnů jeho pouhou ozvěnou, a jejich význam je z tohoto hlediska omezený. Problémy pokračovaly hned následující tři dny, kdy opakovaně došlo ke shromáždění lidu. Dne 19. října se lid znovu srotl na Příkopech, Václavském náměstí, v Královských Vinohradech a na Žižkově, po kterých musela zasáhnout policie i armáda. Zákroky bezpečnostních orgánů nesly masy s odporem. Hlídky a vojsko byly opakovaně bombardovány kameny a kusy železa, takže muselo dojít k použití bajonetů a šavlí. Během dne došlo k útokům na univerzitní budovy na Novém Městě a na německé podniky na Žižkově. Celkově bylo zatčeno 58 osob.

O den později se opět na Příkopech a Václavském náměstí konaly demonstrace, ale téměř bez „excesivního charakteru“, jak byl stav předchozích dnů nazýván policií. Občasně docházelo k házení kamenů na strážníky, ale vojsko nemuselo být přivoláno. Celkově bylo zatčeno 7 osob. Ve středu 21. října došlo večer ke srážkám a sročení větší skupiny excedentů způsobeným příchodem tří studentů v kuléru na Příkopy. Ta se nakonec odebrala na Staroměstské náměstí, kde byl rozehnán policií. Následující tři dny proběhly pouze menší konflikty, které se omezily spíše na urážení „barevných“ studentů. Větší napětí bylo cítit až

³⁶² K průběhu nepokojů, viz *Národní listy*, r. 48, č. 288, 19.10.1908, s. 1-2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 288, 19.10.1908 – Speciální vydání k nepokojům, s. 1-5; *Bohemia*, r. 81, č. 288, 19.10.1909, s. 1-4; Rezoluce o událostech a přijetí stanného práva dne 2.12.1908, doplněné o souhrn událostí, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12039; Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50.

³⁶³ D. SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, 2017, s. 32-56.

večer před nedělním „bummelem“, kdy opět došlo k útokům na budovy německé Karlo-Ferdinandovy univerzity a německé tabule po městě.³⁶⁴

Důležité je, že 23. října se podle tiskových zpráv policejní ředitel po dohodě s místodržitelem rozhodl zakázat „bummel“, tedy korporativní vystupování na veřejných místech bez povolení, ve kterém úřady viděly hlavního rušitele klidu. Nařízení, které vypovídá o tom, že státním orgánům začala se zvykem docházet trpělivost, se Němcům samozřejmě vůbec nelíbilo a porovnávali ho se zákazem „barev“ v roce 1898. V celé záležitosti byl ale háček. Formulace „korporativní vystupování“ byla do jisté míry problematická, protože studenti jí mohli obejít tak, že se roztrousili po celé ulici, popřípadě byli vždy odděleni studenty bez kuléru. Spíš než o zákaz procházky se tak ve skutečnosti jednalo o podtržení zákona o shromažďování, který zakazoval skupinové vystupování bez úředního povolení, a který se od počátku „příkopových bitev“ dařilo spolkovým studentům obcházet chozením ve skupinách do pěti lidí, pokud to demonstranti dovolili, na což téměř ihned upozornil německý deník *Bohemia*. Pokud byli nuceni semknout řady, dalo se vždy u policejního ředitele vymluvit na nedostatek prostoru a nebezpečí, které je k tomu přiměly. Oba rektori německých vysokých škol, rektor von Jaksch i dr. Georgiewics jeli kvůli nařízení dokonce do Vídně, kde si vyžádali audience u ministerského předsedy von Becka, po které nabádali představitele spolků k vynechání nedělního „bummelu“.³⁶⁵ Již následující neděle se měla ukázat nedostatečnost policejního nařízení i omezená autorita rektorů.

Dne 25. října došlo ke dvěma demonstracím zároveň. První z nich, úředně povolená, byla manifestací za založení druhé české univerzity, která měla být na Moravě. Druhá byla opět vázána na procházku německých studentů, která se za běžného provozu dopoledne konala, a která byla německým tiskem nazvána „*Hundert Schritte Bummel*“, tedy „*Bummel sta kroků*“. Davy, nedbajíc zpráv o zakázání zvyku, se začaly na Příkopech scházet již okolo osmé hodiny. O hodinu později přispěchala i policie a půlka praporu 11. Infanterie, která ale odtáhla do Josefských kasáren. Hlídky se rozestavěly také k budovám, které byly minulý týden zdevastovány, včetně paláce Aehrenthal, jehož jméno mezi demonstranty nebylo v této době příliš populární. Okolo 10:15 se rozhodla policie uzavřít vedlejší ulice vedoucí k Příkopům, aby již na ulici nechodilo více lidí, a následně uzavřela i chodník před Německým domem.

³⁶⁴ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50.

³⁶⁵ K zakázání „bummelu“, viz *Národní listy*, r. 48, č. 293, 24.10.1908, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 293, 24.10.1908, s. 1; *Bohemia*, r. 81, č. 293, 24.10.1908, s. 3-4; Rektori u Becka, *Národní listy*, r. 48, č. 294, 25.10.1908, s. 2; *Bohemia*, r. 81, č. 293, 24.10.1908, s. 3-4.

První němečtí studenti začali vycházet z Kasina kolem 10:50. Členové spolků se promenovali za hlasitého křiku českých demonstrantů na krátkém úseku ulice mezi Německým domem a Nekázankou, tedy na úseku chráněném policií, kterou se dav několikrát pokusil překonat, ale bez úspěchu. Po velmi krátkém „bummelu“ se vydali zpět do Kasina, kde se postavili do dveří. Z davu demonstrantů se krom obvyklých písní a nadávek na studenty ozývaly i německé výkřiky: „*Es ist keine Heldentat, am Graben zu bummeln, geht nach Wrschowitz Macht das in Berlin! Wolfianer!*“³⁶⁶ což podle německého tisku dokazuje, že mezi demonstranty byla i inteligence, která působila jako ohnisko útoků. Zajímavé ale bylo, že v tuto chvíli po Příkopech několikrát sem a tam projel automobil, ze kterého se ozývaly české výkřiky, a plašil svou jízdou koně hlídek. Auto působilo jako motivátor, a kdykoliv projelo, dav se opět pokusil prorazit policejní řady a dostat se ke studentům. Nakonec bylo osazenstvo auta zatčeno. Velkou roli hrály také tramvaje, ve kterých noví demonstranti projížděli a verbálně napadali studenty, za což jim nehrozil žádný postih, protože policie se neodvážila tramvaj zastavit. Tramvajemi přijeli také čeští poslanci, mladočeši Ladislav Čech, Eduard Koerner, Ladislav Dvořák a Josef Anýž, agrárník Antonín Švehla a sociální demokrat Josef Hybeš, kteří vystupovali jako prostředníci mezi davem a policií.

Ve dveřích Kasina stáli studenti asi do 11:50, kdy jim policisté řekli, že už dále nehodlají ručit za jejich bezpečí, ať se tedy rozejdou. Kvůli debatě se dostali do sporu představitelé německé univerzity, zejména děkan filozofické fakulty Emil Freymond, s Ladislavem Čechem, který žádal Freymonda o usměrnění studentů, než přijdou ze své demonstrace čeští studenti a dojde k násilí. V tu chvíli se policie pokusila vzít věci do svých rukou a fyzicky zatlačit německé studenty do Německého domu, čímž ale zároveň povolila v pozornosti a dala šanci části demonstrantů zaútočit. Začala velmi nepřehledná bitka, ve které policisté doslova protlačili německé studenty zavřenými dveřmi Kasina dovnitř, přičemž byla jindy nenáviděným strážím provolávána sláva. Později dokonce k hlídce přistoupil muž a prohlásil: „*Výborně, pánové, dnes jste to dělali fein, zatlačili jste buršáky, tak se to patří!*“³⁶⁷ K větším zásahům policie ale teprve mělo dojít. Část německých studentů ale do dveří už nemohla, protože vznikla zácpa, tak se je policie pokusila vtlačit do druhých dveří, čemuž se Němci vehementně vzdávali. Když z Kasina údajně přiletěl do zástupů demonstrantů nůž, policie přitvrdila. Ve dveřích budovy došlo ke rvačce policistů se studenty, při které obdrželo několik strážníků ránu holí. To nakonec vedlo k tomu, že tři jízdní i na koních vjeli do průjezdu s obnaženými šavlemi, aby své

³⁶⁶ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 295, 26.10.1908, s. 2: „*Není to žádné hrdinství bumlovat na Příkopech, jděte do Vršovic! Dělejte si to v Berlíně! Wolfovci!*“ (následovníci K.H.Wolfa, pozn. aut.)

³⁶⁷ Citát z *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 295, 26.10.1908, s. 3.

kolegy osvobodili, což se jim povedlo, přitom ale několik studentů ošklivě poranili, jednomu dokonce zlomili ruku. Poté mohla být zavřena také druhá vrata Německého domu.

Kolem 12:00 přišel průvod českých studentů z Klementina na Příkopy, ale na Příkopech už byl relativní klid. Ten ještě podpořil poslanec Čech, který poprosil dav o klid a rozpuštění demonstrace, která se definitivně rozešla asi po dvou hodinách. Dlouho poté ale ještě čekaly hloučky na odchod studentů z Kasina, kteří se většinou vytratilí zadním vchodem. Ačkoliv ještě v pozdějších hodinách došlo k útokům na osamocené „barevné“ studenty a strhání několika německých vývěsních štítů, nedošlo k takovým nepokojům, jako před týdnem. Celkově bylo na Příkopech zatčeno 13 lidí, na dva německé studenty bylo podáno trestní oznámení.³⁶⁸

„Bummel“, kterého se reálně dokázala zúčastnit pouze malá část ze studentů, byl Němci považován za předčasně a násilně ukončený. I z toho důvodu se rozhodli začít pořádat výjimečné „Grabenbummely“ i ve všední dny, aby si to vynahradili.

Hned o den později, v pondělí 26. října, se konal první, a návštěva ze strany studentů byla téměř stejně silná, jako o den dříve, tedy okolo 200 členů v kuléru, a v jeho čele šel německý historik, profesor a poslanec Adolf Bachmann. Jelikož česká strana podle policejních úřadů nebyla na dopolední procházku německých studentů připravena, nedošlo k žádným větším střetům. Vytvořil se ale nebezpečný precedens, který odebral zvyku jeho časovou rovinu, a z hlediska policie situaci výrazně zkomplikoval, protože nyní se musela starat o klid ve městě každý den, zatímco před tím se stačilo soustředit pouze na neděle.

K větším konfliktům došlo večer, kdy se na Příkopech ukázala skupinka studentů v kuléru, a byla napadena „excesůchtivými elementy“. Ty se během několika málo chvil rozrostly až na několikatisícový rozčilený dav. I při večerním sporu byli přítomni poslanci, tentokrát například mladočech František Kratochvíl, který neúspěšně apeloval na rozum „buršáků“, aby se vzdálili, za německé potom mezi Čechy nechvalně známý pokrokář Emil Pfersche, za stejnou stranu také Adolf Bachmann, Josef Malý a Karl Eppinger. Policie se za rostoucího nebezpečí pokusila opět přimět německé studenty k návratu do Kasina, ale nakonec se rozhodla Příkopy vyklidit, což se setkalo se zarytým odporem českého obcenstva. Rozehnaný dav následně opět napadl německé cíle ve městě, například Německou obchodní

³⁶⁸ Události na Příkopech dne 25.10.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 295, 26.10.1908, s. 1-3; *Národní listy*, r. 48, č. 295, 26.10.1908, s. 1; *Bohemia*, r. 81, č. 295, 26.10.1908, s. 1-4; Zpráva c. k. korespondenční kanceláře o událostech z 25. října 1908, v *Národní listy*, r. 48, č. 296, 27.10.1908, s. 2; Rozhodování o možném vyhlášení stanného práva dne 27.10.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 27074.

akademii v Masné, Staroměstskou německou základní školu a Loterní úřad na Kozím náměstí. Kdykoliv se k davu při demolici přiblížila policie, zasypal ji kamením. Klid nastal až okolo 22:00, celkově došlo k sedmnácti zatčením.³⁶⁹

Ještě mnohem více na pováženou byla situace následujícího dne, v úterý 27. října, kdy se dopoledne opět konal studentský „buml“, tentokrát s návštěvou zhruba 300 „barevných“ studentů. Ještě ve větším počtu se na něj sešli čeští studující a velký dav „excesůchtivých elementů“. Průběh byl velmi „standardní“, okolo dvanácté ovšem došlo ke rvačce, při které byli dva němečtí studenti zraněni holemi. Následně došlo k stejnému postupu jako předchozího večera, tedy zatlačení německých studentů do Kasína a vyklizení Příkopů, tentokrát přivolaným vojskem. Stejně jako předchozí neděli se nepokoje přesunuly do celé Prahy a okolních okresů. Hned po vyklizení Příkopů napadl dav dva kulérové studenty na Václavském náměstí, kde se na něj pokoušel působit národní socialista Jiří Stříbrný, ale bez úspěchu. Když zasáhla jízdní hlídka, byla zasypana kameny, a došlo ke zranění jednoho ze strážníků a jednoho studenta. K dalším útokům došlo ve Smečkách, kde byl surově zmlácen německy mluvící student bez „barev“. Na stejné ulici došlo k útokům na policii kvůli tomu, že doprovázela spolkové členy do mensy. Okolo 15:00 byl při dalším z útoků krvavě zmlácen a utrpěl lehký otřes mozku student Löwitt, pročež musel být převezen do nemocnice.

K větším konfliktům docházelo také kolem Staroměstského náměstí, na kterém se shromáždil početnější dav a napadl důstojníka, jenž byl nucen tasit šavli. Následně byl osvobozen jízdní hlídkou, která dav rozehnala. K podobným jevům došlo v Pařížské ulici, kde dokonce poddůstojník jako výhružku mířil puškou a hrozil střelbou. V Mikulášské nejprve asi 200 demonstrantů zaútočilo na tři studenty v barvách, následně ve dvoře jednoho z přilehlých domů došlo k napadení německého studenta zde pracujícími dělníky, kteří ho zmlátili železnými tyčemi a skleněnými láhvemi. Napadání ale nebyli pouze studenti. Okolo 18:00 v Panské napadla skupina výtržníků dámu, která tudy procházela.

Před 20:00 začalo vojsko vyklízet Václavské náměstí, ze kterého se vydal zástup asi o dvou tisících lidí Novým Městem na most císaře Františka,³⁷⁰ který se pokusil přejít na Malou Stranu k místodržitelství, v čemž mu ale jízdní hlídky a četnictvo zabránilo. Dalším jeho cílem se staly opět Příkopy, ale již ve Ferdinandově třídě byl rozprášen eskadronou kavalerie. Znovu

³⁶⁹ Události dne 26.10.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; Rozhodování o možném vyhlášení stanného práva dne 27.10.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 27074; *Národní listy*, r. 48, č. 296, 27.10.1908, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 296, 27.10.1908, s. 2-4; *Bohemia*, r. 81, č. 296, 27.10.1908, s. 2-4.

³⁷⁰ Dnes most Legií.

se demonstranti sešli na Karlově náměstí, na kterém zhasili většinu plynových lamp, a vytvořili provizorní barikády z laviček z parku, ze kterých za křiku „*at' žije revoluce!*“ bombardovali příchozí hlídky. V průběhu dne docházelo k typickým výjevům podzimu roku 1908, tedy strhávání tabulí a ničení oken u německých objektů, tentokrát ale i s protistátními projevy, které se vyznačovaly stržením říšské orlice v jedné notářské kanceláři. Celkově došlo k zatčení 66 osob.³⁷¹

Již toho dne se mezi úředníky začalo hovořit o vyhlášení výjimečného stavu nad městem a okolními okresy. Sám policejní ředitel Křikawa ministru vnitra Richardu von Bienerthovi doporučoval nařídit ho ještě v noci na 28. října, jelikož sám neviděl jinou možnost k ukončení nepokojů než výjimečný stav nebo *Farbenverbot*, které spolu navrhoval spojit. Zákaz „barev“ se úřady obávaly vyhlásit, protože podle zpráv policejního ředitelství byli studenti připraveni opět stávkovat na všech rakouských univerzitách. Místodržitel Coudenhove se k výjimečnému stavu stavěl skepticky a považoval ho přinejmenším za diskutabilní, a doporučoval ještě počkat, protože již ráno nařízením pohrozil, a věřil, že se situace uklidní, až se to k lidu dostane. Stejně výhrůžky přišly i ze strany starosty a policejního ředitele. Také hrozilo, že za nastalé situace by samotné vyhlášení mohlo vést ke zhoršení situace, protože by mohlo dojít k zapojení sociálních demokratů. Na doporučení barona Brauna se ale Bienerth rozhodl výjimečný stav v tuto chvíli nevyhlásit. Místo toho se přiklonili k opětovnému vyjednávání se zástupci spolků a případnému rychlejšímu vyklízení Příkopů v případě pokračování „*bummelů*“, čímž by utnuli nepokoje hned v zárodku. Všichni se ale shodli na nutnosti dalšího řešení otázky příkopských procházek.³⁷² Mezitím byl s napětím očekáván další den.

Část německých „barevných“ studentů se buď zalekla vývoje ve městě, nebo si vzala k srdci výzvy autorit. Následujícího dopoledne, ve čtvrtek 29. října, se sice „*bummel*“ konal, ale v počtu asi sta účastníků, tedy pouze třetiny předchozího dne. Naopak čeští demonstranti se zúčastnili ještě ve větším počtu, pod dohledem poslanců Anýže, Čecha, Koernerera, Kratochvíla, národního socialisty Václava Choce a mladočecha Jindřicha Maštálky. Přesto procházka proběhla bez větších násilností, krom incidentu, ve kterém řidič tramvaje podle strážníků úmyslně a bez varování najížděl do seřazeného četnictva. Policie se rozhodla vyklidit a uzavřít

³⁷¹ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; Rozhodování o možném vyhlášení stanného práva dne 27.10.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 27074; *Národní listy*, r. 48, č. 297, 28.10.1908, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 297, 28.10.1908, s. 1-5; *Bohemia*, r. 81, č. 297, 28.10.1908, s. 1-4.

³⁷² Rozhodování o možném vyhlášení stanného práva dne 27.10.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 27074; Zpráva barona Brauna ministru vnitra z 27.10.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; Výzvy k zachování klidu ze strany městské rady a policejního ředitele, *Národní listy*, r. 48, č. 297, 28.10.1908, s. 2-3; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 297, 28.10.1908, s. 1; *Bohemia*, r. 81, č. 297, 28.10.1908, s. 1.

Příkopy až potom, co se němečtí studenti vrátili do Kasina. Ulice zůstala uzavřena do 12:30. Večer se ještě jednou shromáždily na Příkopech davy, ale nedošlo k žádnému většímu rušení klidu a pořádku, i tak došlo k vyklizení celé ulice zhruba okolo 20:00.

Přesto ke střetům ve městě došlo. Již okolo 10:00 napadl nádeník na Václavském náměstí kulérového studenta. K podobnému útoku došlo i o něco později ze strany skupiny výtržníků v Rytířské ulici. K menším konfliktům docházelo i v noci, ale nenabýly většího rozsahu či významu. Během celého dne opět docházelo ke strhávání německých tabulí z domů, které se opět staly symbolem přítomnosti německví ve městě. Oproti předchozímu dnu nicméně násilnosti a destrukce majetku byly o mnoho mírnější, k čemuž přispěla i tvrdost, se kterou policie vystupovala. V průběhu dne několikrát proběhla razie proti demonstrantům. Ačkoliv se demonstrace nijak nevymykala ze standardu předchozích dní, bylo během ní zadrženo a předvedeno celkově 155 osob, což bylo téměř třikrát víc než za celé úterý. Exemplární zákroky měly lidi odradit od účasti na dalších vystoupení a působit, aby se dále násilnosti a nepokoje neopakovaly.³⁷³

Nutno říct, že postup úřadů a společenských či politických autorit, stejně jako výhrůžky výjimečným stavem, se setkaly s úspěchem. V pátek 29. února se na „Grabenbummelu“ sešlo zhruba sedmdesát studentů a nedošlo k jakémukoliv narušení klidu. I odpoledne a večer byla na Příkopech normální frekvence provozu, v celém městě zavládl klid. Jediné narušení klidu proběhlo v noci na Josefském náměstí, ale nepřerostlo ve větší nepokoje. Opět se účastnila celá řada politiků, krom Anýže, Baxy, Kratochvíla a Choce také mladočeši Jan Kaftan, Václav Škarda, sociální demokrat Václav Johanis a bývalý ministr Josef Fořt. Pokojně proběhly i následující dva dny, kdy se na Příkopech u „bummelu“ sešlo obě dopoledne okolo 150 studentů, a až na menší noční výstřelky k ničemu významnému nedošlo.³⁷⁴

Největší protesty se očekávaly opět v neděli, tedy 1. listopadu. Již předchozího dne ale policejní ředitelství rozhodlo, že v případě jakékoliv větší agrese bude Příkop uzavřen pro všechny, včetně německých studentů.³⁷⁵ Policejní úřady našly již v 9:00 záminku, pod kterou byly celé Příkopy vyklizeny a zataraseny, takže se „bummel“ nemohl konat. Obsazeny byly i

³⁷³ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 298, 29.10.1908, s. 2-4; *Národní listy*, r. 48, č. 298, 29.10.1908, s. 2-4; *Bohemia*, r. 81, č. 298, 29.10.1908, s. 1-3.

³⁷⁴ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 299, 30.10.1908, s. 2; *Tamtéž*, r. 48, č. 300, 31.10.1908, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 299, 30.10.1908, s. 2-3; *Tamtéž*, r. 32, č. 300, 31.10.1908, s. 2-3; *Bohemia*, r. 81, č. 299, 30.10.1908, s. 1; *Tamtéž*, r. 81, č. 300, 31.10.1908, s. 1-3.

³⁷⁵ *Národní listy*, r. 48, č. 301, 1.11.1908, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 301, 1.11.1908, s. 2-3; *Bohemia*, r. 81, č. 301, 1.11.1908, s. 1-2.

vedlejší ulice, a policie dokonce zablokovala dveře z Kasina. Tímto „lišáckým“ řešením se úřady snažily vyhnout konfliktu, který by mohl nastat při zakázání celého zvyku, ale rozčilení ze strany německého obyvatelstva se nevyhnuly. Na ulici směli zůstat jen legitimovaní poslanci, představitelé univerzity a žurnalisté. Takto se na Příkopy po předložení průkazu dostal staročech Václav Němec, mladočech Václav Schuster, rektor Heyrovský a zhruba deset reportérů, naopak zamezen byl vstup Tomáši Garrigue Masarykovi, který se odmítl prokázat. Krom nich se dostavili také mladočeši Petr František Krejčí, J. Podlipný, J. Kaftan, F. Kratochvíl, L. Čech, J. Dvořák, Antonín Schauer, Eduard Koerner, Josef Krejčík, V. Škarda a Jaroslav Preiss, agrárníci Rudolf Bergman, František Máša, František Sojka, František Hybš, Josef Hucl, Josef Babánek, Karel Viškovský a Václav Douša, sociální demokraté František Soukup, Lev Winter, Gustav Habrman, František Modráček a Antonín Svěcený, státoprávní pokrokáři Antonín Hajn a Karel Baxa, národní socialisté František Buřival, Václav Choc a František Žemlička, a staročesi Josef Neumann Vladimír Srb, později dorazil také starosta Karel Groš. Obří účast politiků téměř všech českých politických stran (s výjimkou křesťanských) jenom dodávalo význam tomuto „bummelu“. Krom nich se jediné obecnstvo mohlo dostat na ulici pouze tramvají, která ale výjimečně na nařízení policie nezastavovala. I když několik lidí v plné rychlosti vyskočilo, hlídky je velmi rychle chytily a odvedly zpět. Když se chtěl dovnitř blokady dostat někdo, kdo zde měl nahlášené bydliště, byl policií odveden až k domovním dveřím. Pravidla tedy byla velmi přísná ke všem, i protože bezpečnostní orgány nehodlaly riskovat jakékoliv nařčení z diskriminace jednoho z národů. Příkopy v takovém stavu zůstaly až do 14:30, kdy byl celý provoz uvolněn.

Studenti německých spolků se vydali vykonat svůj zvyk na Příkopy průvodem z hotelu Grand v Mariánské ulici, kde byl „Studentenheim“, kolej a zároveň sociální zařízení pro německé studenty. Podpořeni byli celou řadou politiků, například dr. Bachmannem, Eppingerem, Urbanem, Schreinerem, Posseltem, pokrokářem Zdenko Schückerem, dr. Malým, Wüstem a Josefem Richardem Sobitschkou, dále se zúčastnil například všenněmec Albert von Mühlwerth, poslanec zemského sněmu a zároveň člen Caroliny Karl Frengl, německý nacionál Josef Mayer, Kasper, němečtí radikálové Eduard von Stransky, Rudolf Lössl, Franz Tobisch (člen *Ghibellinia*), Julius Roller, německý nacionál (DnP) Peter Krütznér, němečtí agrárníci Wenzel Stahl, Heifer a Berdnardin. Celý průvod byl střežen asi čtyřmi stovkami policistů v čele s dvorním radou Křikawou, a než se dostal na Příkopy, byla bezpečností cesta uzavřena. Do Kasina se tedy vydali zadním vchodem, díky čemuž ve městě nebyl porušen klid. Z jednoho z domů bylo při průvodu z gramofonu hráno „Hej Slované“.

Jak vyplývá z předchozích řádků, na obou stranách přišla celá řada politiků ať už podpořit či klidnit své stoupence, intervenovat v jejich prospěch, ale zejména se ukázat na ulici. Tím získali kredit u svých voličů, ale také se zbavili případné viny za zvrhnutí nepokojů, která byla často politikům vyčítána v roce 1897, právě za to, že se nepostavili do čela davu.³⁷⁶ Zároveň je důležité povšimnout si příslušnosti mnohých německých politiků k jednomu z „barevných“ spolků, což z celé záležitosti dělalo velmi osobní záležitost.

Okolo 13:30 se celý průvod vydal zpět, ale to už většina obecnstva z ulic zmizela, takže vše proběhlo bez větších problémů. Zatýkání bylo pouze v řádu jednotlivců, a všeobecně se zdálo, že v Praze svítá na lepší časy. Celé situaci však chybělo rezolutní zakončení, rozuzlení, které jsme mohli vidět v letech 1898 a 1904 v podobě zákazů barev či předčasných ukončení semestru. Zdánlivý klid se ukázal být pouhým intermezem v průběhu bouřlivého podzimu a nejhroší nepokoje říjnových dní se měly projevit jako pouhý odvar toho, co Praha zažije v posledních listopadových a prvních prosincových dnech.³⁷⁷

Jediný všednodenní „bummel“ následujícího týdne se konal o den později, tedy v pondělí 2. listopadu. Okolo 150 studentů v „barvách“ a velké množství bez nich se tehdy rozhodlo, vynahradit si svůj zvyk, který byl v neděli policií narušen. Studenti se využili zklidnění situace a s určitou drzostí nejenže zabrali oba chodníky, ale také procházku časově protáhli. Při procházce také došlo na udání kandidáta profesury na německém gymnáziu Hanse Wolfganga Nagla. Týkalo se dámy, manželky úředníka zemské banky a člena redakce „Národní Politiky“ paní Karáskové, která prý vrazila do studentů. Na zakročení přítomných politiků Anýže a Buřivala byla propuštěna, protože sama uvedla, že se jednalo o omyl, když spěchajíc na tramvaj zakopla o jednoho z procházejících studentů, za což jí bylo nadáváno a Nagl na ni povolal policii. Mimo takové drobnosti ale proběhl celý zvyk bez většího vzrušení.³⁷⁸

Následující čtyři dny byl za velmi malý provoz bez jakéhokoliv vzrušení, čas od času se na Příkopech objevily skupinky kulérových studentů, kteří ale zůstali bez většího povšimnutí.³⁷⁹

³⁷⁶ D. SMRČEK, *Prosincové nepokoje 1897 v Praze*, 2017, s. 80-83.

³⁷⁷ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 302, 2.11.1908, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 302, 2.11.1908, s. 2-3. *Bohemia*, r. 81, č. 302, 2.11.1908, s. 1.

³⁷⁸ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 303, 3.11.1908, s. 3. V *Prager Tagblatt a Bohemii* tento den o „bummelu“ není referováno.

³⁷⁹ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351.

V tuhém podzimním mrazu, který v neděli 8. listopadu v Praze vládl, se policie rozhodla využít taktiky, která z hlediska udržení klidu ve městě zafungovala minulý týden – Příkopy ve velkém počtu obsadila. Ačkoliv den předtím podala demisi vláda Maxe Wladimira von Beck, i kvůli počasí sem čeští demonstranti ve velkém množství nezavítali, takže torzo davu nakonec tvořil zejména zástup národních dělníků, který sem přišel v čele s Václavem Klofáčem a staročechem Josefem Neumannem. Obecně se očekávalo, že bude opět následován postup z minulého týdne, kdy byla ulice vyklizena ještě před vypuknutím „bummelu“, což bylo faktické splnění cíle demonstrantů, které jim naprosto vyhovovalo. Již předem došlo k několika bitkám mezi demonstranty a německými studenty, takže ještě před jedenáctou policie začala s vyklizením. Dav se rozešel teprve poté, co policejní prezident přislíbil Klofáčovi, Neumannovi a několika dalším politikům, že dnes se již německý zvyk opakovat nebude. Po vyklizení Příkopů se davy rozešly do vedlejších ulic, kde došlo k několika střetům s příchozími německými studenty. Zejména se naplnily chodníky podél cesty, kterou poslední týden kráčeli studenti do „Studentenheimu“, ale kvůli nepokojům, které zde vyvolávali, byli nakonec hlídkami vyhnáni na Václavské náměstí, kde nad nim policie přeci jen měla větší kontrolu.

Již hluboko po dvanácté se v českém publiku roznesly zprávy, že na Příkopy z Německého domu za asistence policie vychází průvod studentů, aby uskutečnil svůj „bummel“. Ze zpráv není jasné, jestli se procházka toho dne konala, nebo ne. V policejních zprávách se píše, že byla zakázána, a že z Kasina pouze šlo okolo pěti set studentů v „barvách“ a tisíc bez nejrychlejší cestou do Karolina, kde se uskutečnila studentská schůze. České zprávy ale událost popisovaly jako uskutečnění „bummelu“ i přes sliby, které českým poslancům policie dala. Pravděpodobné se zdá, že část německých studentů využila zmatku, a začala se po Příkopech procházet, což vedlo k velkému rozčilení demonstrantů. Bezpochyby ale šli do univerzitní budovy úmyslně velmi pomalu, celá cesta trvala téměř půl hodiny. Po schůzi za účasti představitelů univerzity a politiků se vydali opět zpět do Kasina. Celé procesí bylo ukončeno okolo 13:30, načež byl Příkop otevřen. Češi, stejně jako předchozí týden Němci, se cítili zrazeni policií, a náladu si lepšili zasypáváním průvodu i policistů kameny.³⁸⁰

Okolo šesté hodiny večer se sešel akademický senát německé Karlo-Ferdinandovy univerzity, který telegraficky poslal dosluhujícím členům vlády ministerskému předsedovi von Beckovi, ministru kultu a vyučování Gustavu Marchetovi, ministru vnitra von Bienerthovi a

³⁸⁰ K „bummelu“ z 8.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 309, 9.11.1908, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 309, 9.11.1908, s. 1-2; *Bohemia*, r. 81, č. 309, 9.11.1908, s. 1-3.

místodržiteli Coundehovovi výhrůzku, že pokud stát nezačne celou situaci řešit, podá celý orgán demisi.³⁸¹

Z popisu posledních dvou neděl a postupu bezpečnostních orgánů lze vidět, jak komplikovaná situace ve skutečnosti pro policii a státní úředníky byla. Byl na ně vyvíjen tlak z obou stran, nejen od davů účastníků demonstrací a německých studentů, ale zejména každodenními intervencemi politiků a univerzitních zástupců, kteří se snažili vyjednat koncese pro své zájmové skupiny, které ale ostře rozrušovaly pocity druhé strany. Policejní ředitelství většinou jednalo podle svého uvážení tak, aby rozčílilo co nejmenší počet lidí, a hledalo trhliny v požadavcích, kterými by se daly uspokojit obě strany. Zatímco 1. listopadu našlo takovou mezeru v uzavření Příkopů pro obě strany, a tím de facto vyhovění českých požadavků, nyní v průvodu studentů na univerzitu, který naopak vlastně odpovídal tomu, co chtěli němečtí studenti a politická reprezentace.

Dá se pouze těžko zhodnotit, jestli se následující týden „bummel“ jako korporativní vystupování členů německých spolků konal. Ať už v německém, tak i v českém tisku či policejních zprávách není zmíněn, ačkoliv dopoledne se na Příkopech skupinky německých studentů objevovaly. I když tedy nějaké promenády probíhaly, ne v takovém počtu, že by vzbudily větší pozornost či nevoli, a z velké části vše proběhlo bez větších problémů. Čas od času docházelo ke strhávání německých tabulí po městě, napadání jednotlivých kulérových studentů nebo jejich rozhánění policií, když se někde objevili v uzavřených skupinách, ale případy neupoutaly větší pozornost médií, která byla zaměstnána predikcemi politického vývoje a hodnocením nového ministerského předsedy Richarda von Bienerth-Schmerlinga.³⁸²

Nedělní „Grabenbummel“ z 15. listopadu probíhal v kolejích všech předchozích nedělních korz. Příkopy byly přeplněny českými demonstranty, a okolo 10:45 začalo zhruba 200 kulérových studentů za dohledu policie svou procházku na novoměstské straně ulice. Dav, opět podrážděný příchodem studentů, zpíval národní písně a aklamoval příchozím poslancům Klofáčovi a Stříbrnému. Situace se vyhrotila pouze jednou, když se studenti okolo 11:30 vraceli zpět do kasina, což přimělo policii uspíšit jejich postup. Dav se sice snažil zabránit v pokračování, ale situace se zanedlouho opět uklidnila. Rozčilení opět nastalo až ve chvíli, kdy malá skupina kulérových studentů neuposlechla přímé rozkazy policie a opětovně se vracela na ulici, což vedlo k povolání četníků, kteří měli Příkopy vyklidit. Dav se ale již při počátku

³⁸¹ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 309, 9.11.1908, s. 3.

³⁸² Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; V *Národních listech*, *Prager Tagblatt* a *Bohemii* se téměř nic neobjevilo.

vyklízení sám rozešel. Zatčeno bylo sedm osob, zejména pro neuposlechnutí rozkazů a excesivní chování. Klid ve městě nastal okolo 12:45, kdy byli policejní hlídky z Příkopů odvolány. Nešťastnou dohrou byla „záchranná akce“ českých poslanců, kteří se rozhodli vyrazit na strážnici na Příkopech a zatčené vysvobodit. Přitom se dva z nich, národní socialisté Buřival a státoprávní pokrokář Baxa dostali do konfliktů s policisty.³⁸³

Stejně jako minulý týden přetrvával ve městě i po další neděli relativní klid. Občasné napadání německých studentů se odehrávalo většinou v noci, což i mimo období „příkopových bitev“ patřilo do standardního koloritu noční Prahy, a reálně nemělo žádný dopad na zhoršení nálady ve městě. Hladinu opět rozvířily až doplňovací volby do Říšské rady v Královských Vinohradech, které se kvůli smrti významného mladočeského poslance Josefa Herolda, uskutečnily 20. února 1908, a ve kterých drtivou většinou porazil národní socialista Josef Sláma mladočecha Eduarda Koernerera.³⁸⁴ Tyto výsledky vedly k oslavným demonstracím asi 2000 osob, jež poslanec Čeněk Josef Lisý vyzval k účasti na nedělním „bummelu“.³⁸⁵

V neděli 22. listopadu započal „bummel“ již okolo 10:15 na novoměstské straně ulice za přítomnosti asi tří set studentů v „barvách“. Jelikož čeští demonstranti s časným začátkem nepočítali, alespoň část korzování proběhla v pořádku, což bylo pozorováno z jízdní dráhy českými poslanci a z Kasina německými. Kolem jedenácté byl na ulici ale takový provoz, že byla jakákoliv další procházka nemožná. Buřival a Lisý v tuto chvíli začali tlačit na velícího důstojníka policejního radu Plocha, aby nařídil „buršákům“ odchod do Kasina, zároveň ho ale veřejně kritizovali za zákroky proti českým demonstrantům, které se policie snažila udržet na chodnících, a které se vši silou snažilo dostat mimo ně. Po každém zatčení propukla mezi politiky a policisty „velmi prudká výměna názorů“, která přitěžovala bezpečnostním orgánům práci. K ostré hádce došlo také mezi Buřivalem a německým pokrokářem Johannem Kiemannem kvůli samotné otázce německého zvyku. Tentokrát se ale procházka neobešla bez srážek obou skupin obyvatelstva, kdy byly celé skupiny německých studentů zmláceny ještě dříve, než dokázaly hlídky v tlačenci zasáhnout. Až po půl dvanácté se povedlo policii konečně dostat všechny členy spolků do Německého domu. Následně začali četníci vyklízet ulici, což komplikovala přítomnost obřího davu, kterému nakonec musel být umožněn vstup do jízdní

³⁸³ K „bummelu“ z 15.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 316, 16.11.1908, s. 1-2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 316, 16.11.1908, s. 2-3; *Bohemia*, r. 81, č. 316, 16.11.1908, s. 1-3.

³⁸⁴ T. MILLS KELLY, *Taking It to the Streets*, 1998, s. 107.

³⁸⁵ Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; K volbě na Vinohradech, viz *Národní listy*, r. 48, č. 321, 21.11.1908, s. 1.

dráhy. Při této činnosti vykřikovaly masy prosrbská hesla a zpívaly národní písně. Definitivně byly Příkopy vyprázdněny až ve 12:00, až na přítomnost skupinky politiků a novinářů. Tak skončil mimořádně násilný „bummel“, při kterém policie v nepřítomnosti svého ředitele dlouho váhala s vyklizením a fyzicky v mačkanici nedokázala přimět německé studenty k rychlému ústupu. Zatčeno bylo celkově šest osob, předvedeno dalších 21, z čehož dvanáct bylo německých studentů.³⁸⁶

Neklid se přelil i do ulic, zejména do okolí Václavského náměstí, Smeček a Krakovské, kde celé odpoledne a večer docházelo ke konfliktům s kulérovými studenty, ale díky rozsáhlým bezpečnostním opatřením policie se povedlo předejít jejich zvrhnutí v horší nepokoje. Zajímavou epizodou může být výstup poslance Buřivala, který z rampy Národního muzea pronesl řeč, ve které prosil davy o klidný rozchod, ale svou řeč zakončil slovy: „*Na shledanou na další neděli na Příkopech!*“³⁸⁷ Takovým proslovem pouze přispíval k podezření, že Česká národně sociální strana stojí za celými nepokoji.

Dopolední „bummely“ se sice následující týden konaly, ale příliš pozornosti nevzbudily. Přes den probíhaly ve zvýšené míře nacionální třenice a střety, k výraznému zhoršení situace ale nedošlo. Jak z německé, tak ale i z české strany se očekávala následující neděle – „bummel“ měl být obzvláště slavnostní. Konala se totiž jubilejní šedesátá oslava založení Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag, druhého nejstaršího a možná nejdůležitějšího německého spolku, kterým prošlo mnoho významných osob německého společenského a kulturního života.³⁸⁸ V očích Čechů se nechvalně proslavil nejen tím, že zatarasil pamětní desku Pavla Josefa Šafaříka na domě v Krakovské ulici, ale také při jiné příležitosti dal své místnosti na Ferdinandově třídě dekorovat velkoněmeckými ozdobami.³⁸⁹ Očekávalo se, že oslavy se zúčastní celá řada představitelů spolkového života z Rakouska-Uherska i Německého císařství. Příjezdy budily ve společnosti pozornost. Již ve středu tak vzniklo malé srocení před hotelem „Blaue Stern“ na Příkopech, ze kterého měla ve čtyřech vozech vyjet delegace do Nového německého divadla. Tam se konalo představení Kouzelné flétny na oslavu Rede- und Lesehalle, kterého se krom představitelů samotné organizace a českých členů kulérových

³⁸⁶ K „bummelu“ z 22.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 323, 23.11.1908, s. 1-2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 323, 23.11.1908, s. 1-2; *Bohemia*, r. 81, č. 323, 23.11.1908, s. 1-3.

³⁸⁷ O odpolední a večeru, viz *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 323, 23.11.1908, s. 2; Překvapivě žádné informace o událostech po rozehnutí davy na Příkopech se nenacházejí v příslušném vydání *Národních listů*.

³⁸⁸ O Lese- und Redehalle, viz Josef ČERMÁK, *Das Kultur- und Vereinsleben der Prager Studenten. Die Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag*, 2003, s. 107-112; O očekávané slavnosti, viz *Národní listy*, r. 48, č. 323, 23.11.1908, s. 2; *Tamtéž*, r. 48, č. 327, 27.11.1908, s. 3; N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 187.

³⁸⁹ *Národní listy*, r. 48, č. 329, 29.11.1908, s. 2.

spolků účastnili také zástupci z Vídně, Berlína, Stuttgartu a Straßburgu v plném „wichsu“, slavnostním barevném úboru, dále německá politická a společenská reprezentace. Zde pronesl slavnostní řeč německý politik a podnikatel Alexander Richter, a v ní kritizoval českou agresi těmito slovy: „*Auch Ihre lieben Gäste und uns in unserem Hause herzlich willkommen. Das, wie ihnen jene Marmortafel künden, das deutsche Vol kaus eigener Kraft gebaut. Die eingeschlagenen Fenster desselben freilich sprechen zu ihnen einem anderen Idiom, das nichts mit unserer deutschen Muttersprache gemein hat, Ihnen aber dennoch verständlich sein wird.*“³⁹⁰ Celá slavnost se nesla v duchu obrany proti české agresi.³⁹¹

Problémy vycítila městská rada, která v pátek vydala prohlášení, že vzhledem k neuposlechnutí apelů na zrušení „bumlů“ ze strany státních úředníků se vzdává vši zodpovědnosti za „*možné následky a tuto že pak poneseu toliko úřady státní, v jichž moci jest zameziti toto umělé bouření obyvatelstva.*“ Dále se městská rada vyjádřila, že jí připadá nešetrné bouřit obyvatelstvo v předvečer jubilejní šedesáté oslavy nástupu na trůn císaře Františka Josefa, která připadala na 2. prosince a měla být ve všech městech Rakouska-Uherska velkolepou kulturní událostí roku.³⁹²

Vyvrcholením oslav měly být dva „bumly“, nebo spíše výjezdy, které měly proběhnout o víkendu 28.-29. listopadu. Němečtí studenti a hosté měli bohatý program, včetně bohoslužby a návštěvy rektorů obou německých vysokých škol. Mezi místy se pohybovali v pětácti kočárech a v plném wichsu, takže budili velkou pozornost mezi českým publikem, které se začalo shromažďovat kolem Příkopů a na projíždějící studenty pokřikovalo, popřípadě je dokonce zastavovalo. Místodržitel, který zrovna dlel ve Vídni, se pod tíhou okolností vrátil zvláštním vlakem do Prahy.

Druhou částí programu byl samotný „bummel“, který byl ale hned v zárodku přerušen obří tlačenicí demonstrantů před dveřmi Kasina. I přes snahu se dokázali na ulici dostat pouze jednotlivci, kteří ale byli ihned napadeni a zachránili se pouze útekem nebo za pomoci hlídek. Okolo 11:30 byl Německý dům zavřen a četnictvo začalo s vyklížením ulice, kterou následně ze všech stran uzavřelo. Pole bezpečnostní orgány uvolnily okolo 13:30. Ve večerních hodinách

³⁹⁰ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 328, 28.11.1908, s. 4: „*I vaše milé hosty a nás chci v našem domě srdečně přivítat. V tom, který svými mramorovými tabulemi říká, že ho německý lid vystavěl svými vlastními silami. Rozbitá okna tato mluví k vám ovšem docela jiným idiomem, kterýž nemá s naší mateřskou řečí nic společného, ale přece vám bude srozumitelným.*“ (přel. aut. a *Národní listy*, r. 48, č. 328, 28.11.1908 – odpolední vydání, s. 2.

³⁹¹ N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 186-187.

³⁹² K sezení městské rady, viz *Národní listy*, r. 48, č. 328, 28.11.1908, s. 3; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 328, 28.11.1908, s. 4.

se zde opět dav shromáždil a napadal procházející německé studenty, útočil ale i na německy hovořící dámy.

V odpoledních hodinách se dav vytlačený z Příkopů shromáždil na Václavském náměstí, kam čas od času přijel v kočáře některý z „barevných“ studentů, který se zde nesetkal pouze s „bouřlivou nevolí“, o které referuje český tisk, ale také s urážením a fyzickými útoky. Stejně útoky probíhaly i v Hyberské či Jindřišské ulici. Po městě také docházelo k vandalským útokům na trafiky a obchody s novinami, ze kterých byly odnášeny a ničeny německé deníky. Střetů po městě bylo celkově takové množství, že pro policisty nebylo možné je uhlídat. Mezi oběťmi útoků byly i delegáti z Vídně. Klid nastal ve městě až okolo 21:00. Nespočet lidí české i německé národnosti bylo zatčeno a předvedeno zejména za vzájemné urázení a napadání.³⁹³

Jestliže první den oslav probíhal ve velmi bouřlivém a vzrušeném duchu dalo se očekávat, že hlavní slavnost, která se ještě navíc odehrávala v neděli, přinese výrazně horší atmosféru. Již v průběhu dne vznikl mezi státními úřady konsensus, že bude nutné uzavřít Příkopy co nejdříve, a provést všechna opatření, aby nedošlo k růstu nepokojů. Ještě navíc pražský německý tisk, hlavně *Bohemia*, referoval o jubileu Lese- und Redehalle tak, že dával pouze malý prostor a zakrýval samotné oslavy císařovy, což mohlo působit úmyslně provokativně.³⁹⁴ Ostatně, jak je možné vidět z úvodní Dykovy básně, právě určitá rozčilující ignorace hraničící až s opovržením monarchií byla jednou z častých výtek z české strany.

„*Sedmá neděle podzimního provokativního řádění buršáků na Příkopě*“, jak asi hodinový „Grabenbummel“ dne 29. listopadu pojmenovaly *Národní listy*, proběhl nad očekávání dobře. Během průvodu rozděleného na dvě části (jeden pouze členů Lese- und Redehalle, druhý pro ostatní spolky), pod dohledem asi tisíce příslušníků ozbrojených sil, později posílené ještě o pěší vojsko, sice samozřejmě došlo k velkému sročení davu a tlačenicím, ale samotní kulérovi studenti zůstali téměř nedotčeni. Velkou zásluhu na tom mělo uzavření ulice pro nově příchozí, které proběhlo již v 10:00, a zamezilo vstupu dalších demonstrantů, a uzavřelo část chodníku vysloveně pro procházku. Kdykoliv hrozilo proražení kordonu, četnictvo k nevoli demonstrantů namířilo bajonety a odrazilo tak nápor. Odpor to

³⁹³ K událostem z 28.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 329, 29.11.1908, s. 2-3; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 328, 28.11.1908- večerní vydání, s. 1-2; *Bohemia*, r. 81, č. 328, 28.11.1908 – večerní vydání, s. 1-3; N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 187-188.

³⁹⁴ *Bohemia*, r. 81, č. 328, 29.11.1908, 1-5.

vzbudilo samozřejmě i u přítomných českých politiků a městských zastupitelů, kteří se dostali do sporů s představiteli ozbrojených sil, načež byli sami z Příkopů vytlačeni pryč.

K jediné kritičtější situaci ve skutečnosti došlo, když se část spolkových studentů rozhodla přejít na staroměstskou stranu ulice, kde došlo k tlačenci, do které byl chycen i sám policejní ředitel. Ihned ale byli zatlačeni četníky a policisty do jim přiděleného prostoru. Mezitím probíhala schůze a následně průvod českých studentů pro druhou českou univerzitu a za ochranu menšin, který zorganizoval Svaz československého studentstva, akademický odbor Národní jednoty pošumavské a Národní jednoty severočeské. Ačkoliv byl v tomto čase průvod zakázán, přesto šlo několik tisíc studentů na Příkopy, kde se na jeho okraji střetli s „barevnými“ studenty, kvůli čemuž nakonec úřady přiměly jít členy spolků okolo 11:45 do Kasína, ulici vyklidily a uzavřely.

Prísnost policie při ochraně německých studentů sice vedla k tomu, že nedošlo k většímu násilí, ale české demonstranty rozzuřila. Vyklízení Příkopů se setkala se zarputilým odporem, kvůli kterému trvalo celou hodinu, přičemž byly hlídky zasypávány kameny, jimiž bylo několik strážníků a policejní úředníků těžce zraněno. Kámen trefil ale například i Karla Baxu. Několik vážných zranění utrpěli i členové mas, kterým přišli na pomoc doktoři z řad městských zastupitelů. Vojskem byly pro jistotu zavřeny i Ovocná ulice, Můstek a Jungmannovo náměstí.

Na Václavském náměstí, kam byla většina obecnstva vytlačena, byla krom klasických národních písní parodována císařská „Volkshymne“, ve které zaznělo například „Sláva Srbsku“, „ať zhyne Rakousko“ nebo „Ať žije anarchie“, což byl samozřejmě vážný přečin. Zástupce primátora Štych se snažil zpěv zastavit, ale dočkal se pouze napadání a urážek. Politická a společenská reprezentace ztratila v masách respekt a s ním i kontrolu. Skupiny zasypaly hlídky, přičemž jedné trefily do hlavy koně, který se splašil a srazil ženu s dítětem, kterému zůstalo pod okem krvavé tržné zranění. Jezdec z koně spadl a těžce se poranil. Okolo 13:20 proto došlo i k vyklízení náměstí. Následně skupina demonstrantů zaútočila v Krakovské ulici na německého studenta (bez barev), kterého těžce zranila a zlomila mu několik kostí, než se dokázal zachránit v jedné z přilehlých budov, která na to konto byla zdemolována. Podobných případů se udála celá řada.

Zhruba tři sta demonstrantů zamířilo k místopředsedství, ale byli rozehnáni ještě před, načež utekli na Radeckého náměstí,³⁹⁵ kde na zde stojící sochu naházeli kameny, shnilá jablka a brambory. Dalších sedm set lidí mířilo za stejným účelem na most Císaře Františka, a mezitím

³⁹⁵ Dnešní Malostranské náměstí.

demolovalo okna a výlohy obchodů, které měly na sobě černo-žluté vlajky. Ty zároveň strhávalo. Několik vlajek dále strhlo na samotném mostě, uráželo je a následně je hodilo do vody. Policie nakonec skupinu úspěšně rozehnala. Krom protidynastického rázu začaly mít nepokoje také antisemitský podtext. Několik domů bylo za křiku „*zničte to, je to židovská firma!*“ zasypáno kamením.

Celé odpoledne probíhaly nepokoje podobně, a konaly se zejména okolo Příkopů, ale částečně se přesunuly i na Vinohrady a Staré Město. Masy demonstrovaly také před policejním ředitelstvím, jehož budova stála na nábřeží poblíž Národního divadla. Večer došlo k většímu střetu jízdní hlídky se zhruba patnácti stovkami demonstrantů, kteří nesli anglickou vlajku, kterou ukradli z fotografického studia na Jungmannově náměstí. Celá řada osob byla zadržena, zhruba dvacet šest jich bylo předvedeno. Klid ve městě nastal až okolo 21:00.³⁹⁶

Za účasti četných hostů ukázali čeští demonstranti, že informace, které se do Německa či rakouských měst z Prahy dostávají, jsou pravdivé. Z „*bummelu*“ se tak přes noc stala s trochou nadsázky mezinárodní záležitost.³⁹⁷ Ani jedna strana navíc již v tuto chvíli nehodlala ustoupit. Ve stavu, kdy situace byla opět na pováženou, se měla následujícího dne konat procházka znovu. Ačkoliv se o stanném právu začalo hovořit, úřady ještě neuznaly za vhodné zatáhnout za záchranou páku. K nějaké formě zakázání „*bummelu*“ ani *Farbenverbotu* se také neodvážily.

V pondělí 30. listopadu se „*bummel*“ uskutečnil za neustálých konfliktů a vzájemného urážení. Policie tentokrát nedokázala studenty ochránit, takže mnoho z nich bylo zmláceno dříve, než došlo do Kasína. Situace byla velmi povážlivá, a když spolkoví studenti začali zpívat „*Wacht am Rhein*“, policie je donutila k ústupu do Kasína, odkud je už k „*bummelu*“ nepustila. Již na Příkopech demonstranti napadli a vymlátili okenní tabule Kasínu a hotelu „*Modrá hvězda*“. Přestože Příkopy byly velmi brzo vyklizeny, bouře nabyly ohromných rozměrů. Při jakémkoliv zásahu byly hlídky zasypány kamením.

Čeští studenti se opět mezitím sešli v Karolinu, ze kterého se vydali na slavnost pokládání základního kamene nové budovy Karlo-Ferdinandovy univerzity (dnešní budova právnické fakulty), kde byli rozehnáni policií, protože se proslýchlo, že chtějí kámen vyzdvihnout a hodit do Vltavy. Stráže se pod tíhou situace chovaly velmi surově, a studenti i po vysvětlení celé

³⁹⁶ K událostem z 29.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 330, 30.11.1908, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 330, 30.11.1908, s. 1-5; *Bohemia*, r. 81, č. 330, 30.11.1908, s. 1-4.

³⁹⁷ Účast říšskoněmeckých studentů a volání po vyjádření podpory Praze, viz *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 2, únor; *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 6, červen; *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden.

záležitosti odmítli položit základní kámen, dokud okolo budou. Na přání rektora opravdu policisté odešli.³⁹⁸

Odpoledne došlo opět k velkým výtržnostem na Příkopech, takže musely být v 18:00 opět vyklizeny. Při těchto nepokojích došlo také ke stržení ozdob připravených na oslavu císařova jubilea. Na obou stranách došlo k mnoha zraněním, několik demonstrantů dokonce bylo zraněno seknutím šavlí. Následně došlo i k obsazení Václavského náměstí, při kterém byl zámečnický učeň Vladimír Souček seknut šavlí do obličeje a následně na zemi ještě podupán koněm, a ve velmi vážném stavu skončil ve všeobecné nemocnici. Podobný osud čekal i výpomocného dělníka ze Svojetic u Kostelce nad Černými lesy, který také utržil ránu šavlí do obličeje. Během večera docházelo ke střelbě z revolverů, ale většinou pouze výstražné. Zprávy o zraněních vyvolaly otřesení a rozčilení, na místo, kde byl první zmiňovaný raněn, postavil navíc později někdo křížek, a několik českých žen ho ozdobilo karafiáty. Po celém městě odpoledne docházelo k útokům na již tradiční cíle (například opět univerzitní budovy německé Karlo-Ferdinandovy univerzity), kterým byla vyloukána okna a strhávány německé tabule. Postupně nepokoje nabyly formy tvrdých bojů mezi bezpečnostními orgány a demonstranty zejména na ulicích přilehlých k Václavskému náměstí, Příkopům a Ferdinandově ulici.

Během celých nepokojů se poměrně nešťastně projevovali politici České strany národně sociální. Demonstrací se tentokrát neúčastnili pouze jako vyjednaváči, ale jako součást masy. Již na Příkopech pokřikovali Václav Klofáč a Čeněk Josef Lisý urážlivá hesla na studenty, ale vrchol přišel teprve na Václavském náměstí, kde František Buřival vyzýval davy k útokům na policii, na kterou křičel: „*Kdo chce krev, má mít krev!*“, načež davy zasypaly strážníky sprškou kamení. Podobně se choval i Josef Sláma, který davy rozháněné četnictvem nabádal, ať zůstanou stát a nikam nechodí.³⁹⁹

K poslední velké potyčce došlo ve městě po desáté hodině večerní, četníci byli z větší části odvoláni až po jedenácté. Celou noc ale městem chodily skupinky, které otravovaly jednotlivé chodce, jichž se vyptávali na jejich národnost. Když se někdo identifikoval nebo byl identifikován jako Němec, byl urážen a musel se zachránit útekem. Někdo také po městě začal

³⁹⁸ *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908, s. 2.

³⁹⁹ Chování Buřivala, Klofáče, Slámy a Lisého, viz ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; Citát z *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 331, 1.12.1908, s. 2.

během noci vylepovat císařský reskript ze září roku 1871, ve kterém císař slibuje svou korunovaci,⁴⁰⁰ a který byl symbolem věrolomnosti Františka Josefa I.⁴⁰¹

Vláda začala po událostech z posledního listopadu prostřednictvím místodržitele vyhrožovat. Od nynějška se podle Coudenhoveho nesmělo trpět na ulicích shromažďování obecnstva a průvody demonstrantů. Zároveň hrozil také povoláním armády, která měla nařízeno, aby k potlačení výtržností použila všech prostředků moci a zakročili k obnovení klidu „s největší rázností a rozhodností“. V případě toho, že by výhrůžky byly bezúspěšné, dala se očekávat další opatření.⁴⁰² Nutno podotknout, že buď velmi nekonkrétní a ve své podstatě planá nařízení nijak českou společnost neuklidnila, nebo se k ní do příštího dne ani nedonesla.

V každém případě pokračovaly nepokoje v úterý 1. prosince tak, jak skončily předcházejícího dne. Na Příkopě se konal „Grabenbummel“, který byl ohrožován demonstranty. Tentokrát se k němu sjela velká návštěva z Vídně, která přijela bránit německá práva v zemi – jednalo se asi o 300 studentů. To vše se samozřejmě konalo za četné návštěvy politiků, včetně Karla Hermanna Wolfa. Přímo před zraky policie došlo také k útoku poslance Lisého a bývalého starosty Srba na jednoho z vídeňských studentů, který ho vyprovokoval. Nejednalo se o nějaký brutální zákrok, spíše strkanici, ale i tak si oba politici vysloužili trestní oznámení za veřejné násilí. Zanedlouho poté byla opět ulice vyklizena a zatarasena. Policisté ulici uvolnili okolo 14:00.

V tu chvíli se v budově české techniky na Karlově náměstí sešlo asi 2000 studentů k velmi bouřlivé poradě, ze které zamířil průvod na Příkopy. Druhá schůze se konala v Karolinu. Když z něj zástup vysokoškoláků vycházel, strhal černo-žluté vlajky ze Stavovského divadla, které následně poplivali a podupali. Pražská městská rada se v tuto chvíli rozhodla vyvěsit všude po městě bílo-červené vlajky, které svým počtem předčily slavnostní výzdobu k oslavě císaře. Na samotné radnici viselo nespočet slovanských vlajek společně se třemi černo-žlutými, které se ale městská rada rozhodla sundat pod záminkou, že se je den předtím měl někdo pokusit strhnout.⁴⁰³

⁴⁰⁰ Císařský reskript z 20. září 1871, viz O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, 1982, s. 251.

⁴⁰¹ K událostem z 30.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908, s. 1-2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 331, 1.12.1908, s. 1-5; *Bohemia*, r. 81, č. 330, 30.11.1908, s. 1-4; N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 187-188.

⁴⁰² Vyhláška místodržitele a vlády, viz *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908, s. 1.

⁴⁰³ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 331, 1.12.1908- odpolední vydání, s. 1-2.

K nepokojů docházelo celý den. Odpoledne byl na Václavském náměstí napaden Wolf, který šel do mensy v Krakovské, ale vyvázl bez větších zranění. O situaci v Praze z mensy ihned telefonicky vyrozuměl ministerského předsedu. Již půl hodiny po odchodu policie se dav na Příkopěch sešel znovu, a kolem páté hodiny zde bylo okolo patnácti tisíc lidí. Zde došlo ke střetům s německými studenty, napadena byla i skupinka říšských občanů. Mezitím demonstranti házeli kameny na přilehlé budovy a policii. Okolo 17:30 byly proto Příkopy opět vyklizeny a uzavřeny, tentokrát přispěchala na pomoc kavalerie, která o hodinu později obsadila za neustálého napadání i Václavské náměstí. Přitom těžce zranila několik osob, včetně šedesátileté ženy, kterou povalil kůň, způsobil jí několik zlomenin. Do nemocnice museli být převezeni také nádeník Josef Miňovský, kterého jeden z dragounů sekl šavlí do hlavy a sedmnáctiletá tiskařská dělnice Kateřina Čápková, kterou utrhla sečnou ránu do obličeje.

Nepokoje se večer postupně přesunuly hlouběji do Nového Města a Královských Vinohrad, kde byly v celých ulicích zhašeny davem plynové lampy, aby v klidu mohl dále útočit na německé objekty. Policie a četnictvo již nebyly schopni dále udržet klid, tak povolaly vojsko. Docházelo ke zvláštním výjevům, kdy například na Ferdinandově ulici byla na jeden z kandelábrů pověšena figurína „buršáka“, pod kterou zástup zpíval. K největšímu krveprolití ale došlo na Tylově náměstí, kde byla davem obklíčena hlídka, která poprvé a naposledy během nepokojů střílela do lidí, což způsobilo, že na zemi zůstalo několik raněných, přičemž dva z nich museli být odvezeni v těžkém stavu do nemocnice. Z Vinohrad si odnesl větší zranění také Václav Syrový, který měl šavlí vyražené oko a byl mu useknut nos.⁴⁰⁴

Ještě večer bylo v Praze vydáno nařízení policejního ředitelství, které ve městě zakazovalo shromažďování a průvody. Zároveň se v noci sešel ministerský předseda Bienert s německými a českými poslanci, které poprosil o pomoc při uklidňování situace v Praze, tedy o působení na své národnosti. K překvapení všech nepodepsali ujednání dva němečtí poslanci, ministr-krajan Gustav Scheiner a Anton Pergelt, asi zejména proto, že nebyli ochotni připustit nějaké rušivé chování z německé strany, a prohlásili, že „*Němci z království českého nemají žádné příčiny,*

⁴⁰⁴ K událostem z 30.11.1908, viz Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; *Národní listy*, r. 48, č. 332, 2.12.1908, s. 1-2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 331, 1.12.1908 – odpolední vydání, s. 1-5; *Tamtéž*, r. 32, č. 332, 2.12.1908, s. 5-6; *Bohemia*, r. 81, č. 332, 2.11.1908, s. 1-4; N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 188-189; O zraněních ještě *Národní listy*, r. 48, č. 332, 2.12.1908 – odpolední vydání, s. 2; Telefonický rozhovor ministerského předsedy Bienert s místopředsedou o důvodech pro vyhlášení stanného práva z 2.12.1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095.

aby působili konejšivě na Němce v Praze, kteří bez tak nalézají se ve postavení stísněném, jsouce elementem pronásledovaným a trpícím.“⁴⁰⁵

I přes zákaz opět došlo ve středu 2. prosince ke srocením davu okolo Příkopů, kde se ale tentokrát „bummel“ nekonal. Němečtí studenti byli v budově techniky v Husově, kde oslavovali za účasti Wolfa a asi tří set hostů z Německa výročí císaře a zejména položení základního kamene k nové německé univerzitní budově, a zrovna, když se chtěli vydat k „bummelu“, přinesl zástupce policejního ředitele Zerboni zprávu z Vídně o vyhlášení stanného práva (viz příloha 15). Průvod v „barvách“ na Příkopy tedy i přes protesty německých politiků a studentů již nevyrazil. Část obecnstva se sice vydala v civilu, ale Čechy, kteří ještě o vyhlášení stanného práva nevěděli, byli ihned odehnáni zpět do Kasína. Příkopy policie naposled v roce 1908 vyklidila a uzavřela.⁴⁰⁶

Stanné právo bylo vyhlášeno nad Prahou a sousedními soudními okresy mezi 12:00 a 13:00 dne 2. prosince 1908, tedy na den přesně 11 let po předchozím. Na den císařova šedesátého jubilea tak Praha dostala „velkorysý dárek“, jak stanné právo nazval Otto Urban.⁴⁰⁷ Zároveň s ním byly vyhlášeny předčasné prázdniny na české univerzitě. Každé bouřlivé chování, srocování a podněcování bylo trestáno smrtí. Dále bylo nařízen zákaz veškerého shromažďování na ulicích, uzavírání všech domovních vrat v 20:00 a současně bylo také zakázáno veřejné nošení jakýchkoliv odznaků a „barev“, tedy Farbenverbot. Ačkoliv se krom Královských Vinohrad nepokoje do sousedních okresů příliš nerozšířily, státní úřady považovaly za nutné roztáhnout pole působnosti i na ně, protože by ze strany policie mohlo dojít ke kompetenčním potížím, jelikož hranice jejich rajónů protínaly více obcí.⁴⁰⁸ V Praze nastal klid, jen na Václavském náměstí „kupili se ještě lidé – ne tak, jako dopoledne – na místě, označeném na dláždění křížem.“⁴⁰⁹

Nepokoje roku 1908 představovaly pro stát největší nebezpečí ze všech „příkopových bitev“. Nepokoje sice začaly jako typické bitky s německými studenty, ale několikrát se zvrhly v masové demolice centru města. Zároveň se zde ukázala celá řada protistátních a protidynastických jevů, které byly doposud nevídané. Vykřikování prosrbských hesel, stejně

⁴⁰⁵ *Národní listy*, r. 48, č. 332, 2.12.1908, s. 1.

⁴⁰⁶ Dopis místodržitele na ministerstvo vnitra z 2.12.1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 29058; *Národní listy*, r. 48, č. 332, 2.12.1908 – odpolední vydání, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 332, 2.12.1908 – odpolední vydání, s. 1-3, *Bohemia*, r. 81, č. 332, 2.12.1908, s. 1-5.

⁴⁰⁷ O. Urban, *Česká společnost 1848-1914*, 1982, s. 545.

⁴⁰⁸ Stanné právo a další nařízení, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; Dopis místodržitele na ministerstvo vnitra z 2.12.1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 29058; O uzavření univerzity, *Národní listy*, r. 48, č. 334, 4.12.1908, s. 2.

⁴⁰⁹ V. DYK, *Vzpomínky a komentáře*, 1927, s. 123.

jako protimonarchistických výkřiků či strhávání vlajek v předchozích letech do jisté míry chybělo, a svou podstatou mnohem více připomínalo spíš bouře v roce 1893. Když se pokusíme zodpovědět na otázku, proč došly tyto nepokoje tak daleko, dojdeme asi ke stejné odpovědi, kterou bychom našli již v roce 1897. Hlavním důvodem byla nerozhodnost úřadů a neochota nasadit výjimečný stav, stanné právo či Farbenverbot dříve. To má jistě svou spojitost s tím, že byla snaha „přežít“ nepokoje, dokud v klidu neproběhnou oslavy císařova jubilea. Tentokrát to zároveň nebyl místodržitel, kdo se bál politických důsledků svého činu. Proti byl krom vojenského velitele Brauna i nový ministerský předseda, který se pravděpodobně obával o svou politickou pozici, kdyby sáhl k nařízení předčasně.

Když bychom měli říct, proč došly nepokoje roku 1908 dále, než v roce 1898 a 1904, naskýtá se opět několik odpovědí. Když nepočítáme sociálně demokratické demonstrace za volební právo, bylo to vůbec poprvé, kdy se do čela demonstrací postavili politici. Zejména národní socialisté vystupovali v posledních dnech nejen jako kontrola, ale přímo jako účastníci a vůdci davů. Vzali otěže do svých rukou a morálně se postavili na rovinu svých voličů, které se bezpochyby cítilo posíleno takovým přístupem. Věřím, že „špatný příklad“ byl jedním z hlavních rozdílů oproti předchozím létům.

Možná ještě důležitější je ve skutečnosti doba, ve které se události odehrávaly. V předchozích zkoumaných letech se vždy jednalo o jaro, blížil se tedy konec semestru nebo velikonoční prázdniny. V roce 1908 ale první nepokoje začaly při první „bummelu“ nového semestru. Sáhnut v tuto chvíli k uzavření semestru by byla pro studenty i profesory velmi citelná ztráta, ze které by se již těžko dostávali zpět. Zároveň na blízku nebyly žádné prázdniny, během kterých by se dalo doufat v uklidnění situace. „Farbenverbot“ po zkušenosti z roku 1898 také v úvahu nepřipadal. Nakonec, jak již jsem uvedl, lokální správa přistoupila jen k celé řadě polovičatých řešení, která se mýjela účinkem, a situace došla do stavu, kdy stanné právo bylo jediným možným řešením.

Poslední otázku, kterou si zde položím, je, proč byl se stanným právem vyhlášen i zákaz „barev“. Jednalo se ve skutečnosti o velmi chytrý tah, kterým si státní orgány zaručily, že nepokoje nebudou probíhat za každou cenu. Při vyhlášení samotného stanného práva hrozilo, že se „bummel“ uskuteční tak jako dřív, protože – jak studenti proklamovali a jak ukázali při policejním nařízení zakazujícím korporativní výstupy – nejednalo se o nic nelegálního, o žádné shromažďování. Zakázat „bummel“ jako takový by bylo na úrovni zákazu korza, což se i z praktického hlediska dělalo těžko a hledal by se k tomu jen s obtížemi nějaký právní podklad. Případné uskutečnění německého zvyku uprostřed stanného práva by přitom mohlo mít

nedozírné společenské i politické následky. *Farbenverbot*, který *Wartburg* označil za „*urážku německví a vyhlášení bankrotu rakouské státní moci*“,⁴¹⁰ tak byl prakticky jedinou možností k zaručení klidu ve městě.

3.4.3 Následky

„Chladná sprcha; hledíme nyní střízlivě. Kolik set lidí bylo zavřeno pro bumly a pro čepičky. Přišlo stanné právo a byl klid. Volalo se „Ať žije Srbsko“ – volání náhle umlklo a přešlo v rozvážné napomínání. K couvání je po mém soudu vhodná každá doba spíše, nežli doba persekuce. Ne, že by bylo nutno zbytečně naběhnouti na kroucené paragrafy; duch však nesmí poklesnouti a běda, poklesne-li.“

Viktor Dyk, *Vzpomínky a komentáře*, 1927⁴¹¹

Na význam a následky nepokojů je potřeba dívat se opět z více úhlů. Jak píše ve své studii Nancy M. Wingfield, rok 1908 ukázal, že oslava nejvýznamnější osobnosti celé monarchie již nebyla dost přitažlivá na to, aby alespoň na chvíli udržela na uzdě nacionální animozitu.⁴¹² Myslím si, že v tomto tvrzení je možné jít ještě dál. Nejenže nedokázala zastavit nacionální soupeření Čechů a Němců, ale ještě poskytla perfektní příležitost pro protidynastické a protistátní projevy, které se v posledních dnech k nepokojům připojily. Vlajky a přípravy rozvěšené po městě upozornily na to, že stát – a císař jako jeho čelný představitel – nese obří podíl viny za to, že Češi jsou ve městě provokováni, protože jen státní úřady měly moc k jejich zakázání. Povolení „bummelů“ i v momentech, kdy už byla nálada ve městě minimálně na hraně, působilo jako selhání státu, který ze strany Čechů nedokáže zakročit proti očividně provokaci, ze strany Němců nedokáže ani zajistit ochranu svých občanů.

Již během nepokojů v Praze došlo stejně jako v roce 1904 k nepokojům v městech s německou většinou, a to hned v několika fázích. Již na konci října vypukly protičeské bouře v Litoměřicích, Podmoklech, Liberci, Duchcově, Teplicích, Ústní nad Labem, Žatci, Trutnově, Mostě, Lanškrouně, České Lípě a Chomutově. Ke konfliktům došlo i ve smíšených Českých

⁴¹⁰ Článek Darmstadt viz *Wartburg*, 1909, r. 19/10 č. 1, leden.

⁴¹¹ V. DYK, *Vzpomínky a komentáře*, 1927, s. 126-127.

⁴¹² N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908*, 2011, s. 193; N.M. WINGFIELD, *Flag Wars and Stone Saints*, 2007, s. 133.

Budějovicích.⁴¹³ Na konci následujícího měsíce se se zvyšujícím napětím v Praze události opakovaly ve většině zmíněných měst znova, přidaly se ještě Cheb, Frýdlant a Chrastava.⁴¹⁴

K větším konfliktům došlo i ve Slezsku a na Moravě. V Olomouci došlo v předvečer císařova jubilea k bitkám Čechů a Němců. Velké nepokoje proběhly v Brně. Stejně jako v roce 1904 se i tentokrát němečtí studenti zdejší techniky rozhodli uspořádat „bummel“ na podporu pražských německých studentů. Průvod upoutal pozornost českého obyvatelstva města, které proti němu demonstrovalo okolo Rudolfské ulice. Kromě zpěvu českých národních písní zazněla i srbská hymna. Okolo Velkého náměstí došlo ke střetům, bombardování policie kamením, a nakonec k rozehnání davu, při kterém došlo k četným zraněním. *Moravská orlice* ze 4. prosince píše: „*Smutné bylo to jubileum, které s napětím všude bylo očekáváno. Do záře světla padla rudá barva české krve, barva, která svojí jasností zastínila i ty nejintenzivnější jubilejní illuminace. Prolita byla česká krev, krev císaři našemu nejvěrnějšího národa!*“⁴¹⁵

Odras měly nepokoje také za hranicemi zemí Koruny české. Menší protesty proběhly ve Štýrském Hradci a Vídni. K velmi zajímavé aféře došlo ve Vídni, kde byl večer v radničním sklípku napaden Václav Klofáč křesťansko-sociálním zemským poslancem Ernstem Schneiderem, jenž asi byl v podnapilém stavu. Ten označil českého poslance za velezrádce a padoucha, řekl mu, ať táhne do Srbska a vyzval obecnost, ať ho zabijí. Několik ostatních hostů na něj vylilo své nápoje, ale Klofáčovi se i s pomocí některých ostatních hostů a zaměstnanců nakonec podařilo hostinec opustit (viz příloha č. 19). Celou záležitost nakonec přednesli čeští politici jako nesnášenlivost k Čechům premiérovi Bienertovi a vídeňskému starostovi Karlu Luegerovi, který se omluvil a řekl, že to nebylo mířeno proti národu, ale proti jednomu poslanci.⁴¹⁶ K incidentům docházelo také v Německém císařství, kde zejména v Sasku proběhly protičeské demonstrace (například ve Cvikově), a je dokonce znám případ, kdy byli

⁴¹³ Nepokoje v městech s německou většinou a Budějovicích, viz *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 293, 24.10.1908, s. 1; *Tamtéž*, r. 32, č. 295, 26.10.1908, s. 4; *Tamtéž*, r. 32, č. 298, 29.10.1908, s. 3; *Národní listy*, r. 46, č. 296, 27.10.1908, s. 1-2; *Tamtéž*, r. 46, č. 297, 28.10.1908, s. 3; *Tamtéž*, r. 46, č. 298, 29.10.1908, s. 2; *Tamtéž*, r. 46, č. 299, 30.10.1908, s. 2; *Tamtéž*, r. 46, č. 301, 1.11.1908, s. 2.

⁴¹⁴ Demonstrace v městech s německou většinou na konci listopadu a počátku prosince, viz *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 331, 1.12.1908, s. 5; *Tamtéž*, r. 32, č. 332, 2.12.1908, s. 3-5; *Národní listy*, r. 48, č. 333, 3.12.1908, s. 2.

⁴¹⁵ Demonstrace v Brně a Olomouci, viz N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, 2011, s. 191-193; N.M. WINGFIELD, *Flag Wars and Stone Saints*, 2007, s. 133; *Národní listy*, r. 48, č. 333, 3.12.1908, s. 2; Citace z *Moravská orlice*, r. 46, č. 280, 4.12.1908, s. 1.

⁴¹⁶ Protesty ve Štýrském Hradci, *Národní listy*, r. 48, č. 333, 3.12.1908, s. 1. Klofáčova aféra, viz *Národní listy*, r. 48, č. 334, 4.12.1908, s. 1.

kvůli dění v Praze z továrny v Durynsku vyhození všichni čeští dělníci. Některé firmy zase vyhlásily bojkot českého zboží.⁴¹⁷

„Bylo klidno. Nálada nebyla tak stísněná, jako tehdy. Stanné právo už nezastrašovalo. Hospody nebudou zavřeny, To ukonejšovalo rozčilení. A pak: buršácké čepičky zmizí. Vyskytli se záhy hlasové, vyhlašující stanné právo za úspěch... Je to východisko. Nějakého bylo už třeba. Úspěch tedy! Před jedenácti lety se nám tak nezdálo.“⁴¹⁸

V Praze oslava jubilea samozřejmě skončila katastrofou, ale stejně jako v roce 1897 se ve městě rozhostil velmi rychle klid a obavy úřadů z možného pokračování výtržností se nenaplnily. Již 4. prosince začala mezi představiteli státu probíhat korespondence o tom, jak bude uvolňování vypadat, především jestli bude Farbenverbot zrušen společně se stanným právem, a tím riskovat hněv Němců. Místodržitel i policejní ředitel předem varovali, že nálada obyvatel je stále napjatá a že se dá počítat s návratem nepokojů, a prosili o zvážení jeho odvolání, které jim připadalo předčasné. Rozhodně bylo apelováno k zrušení všech nařízení nejdříve se začátkem vánočních prázdnin 12. prosince. Tím by se pravděpodobně klid prodloužil alespoň o měsíc. Opatření byla navíc oproti roku 1897 obyvateli města dobře přijímána, zejména obchodníci je považovali za jedinou šanci na záchranu vánočních trhů, které v ruchu nepokojů skomíraly, takže úřady se bez tlaku mohly snažit situaci vyřešit.⁴¹⁹

Tlak na rychlé zrušení stanného práva ale přicházel z vyšších sfér. Krom českých poslanců a německého rektorátu tlačil zejména ministerský předseda Bienerth, který potřeboval zejména sociální demokraty při projednávání rozpočtových předloh na Říšské radě. Ti by pravděpodobně své hlasy vážali na zrušení stanného práva. I přes zdrženlivost ze strany pražských státních úředníků tedy byla všechna nařízení 14. prosince (den před zahájením hlasování o rozpočtu) zrušena. O čtyři dny později byl za podpory sociální demokracie, ale překvapivě také českých klerikálů, staročechů a částečně mladočechů rozpočet přijat. Byl to také den, kdy fakticky ukončil svou činnost Národní klub, jehož strany se na tomto kroku zásadně neshodly. Znamenalo také vrchol krize české pozitivní politiky.⁴²⁰

⁴¹⁷ N.M. WINGFIELD, *The Francis Joseph Jubilee of 1908*, 2011, s. 191; N.M. WINGFIELD, *Flag Wars and Stone Saints*, 2007, s. 131; Demontrace v Cvikově, viz *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 331, 1.12.1908, s. 5.

⁴¹⁸ V. DYK, *Vzpomínky a komentáře*, 1927, s. 123.

⁴¹⁹ Dopis ohledně stanného práva atd na MdI ze dne 4.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 29289; Zpráva Křikawy o situaci v Praze z 6.1.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 166; Vyjádření policejního ředitele a místodržitele z 7.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 24048 a 29617; ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 30123; Dále viz příloha č. 16.

⁴²⁰ O českých poslancích a návrzích na zrušení stanného práva, viz *Národní listy*, r. 48, č. 333, 3.12.1908, s. 1; O pozici Bienertha a rozpočtu, viz O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, 1982, s. 545.

Přes Vánoce opravdu zůstal v Praze klid. „Bummely“ se sice konaly, ale v Praze bylo tak málo „barevných“ studentů, že nevyvolaly žádné větší rozpory. I přesto očekával policejní ředitel Křikawa, místopředseda Coudenhove a starosta Groš problémy hned, jak začne nový školní rok, tedy v neděli 10. ledna. Oba byli velmi skeptičtí a nedůvěřiví, že situace dojde nějaké větší změny. Hlavně byla potřeba vyhnout se dalšímu stannému právu, protože mohlo mobilizovat organizovaný odpor sociálních demokratů. Jediné, co ale mohly orgány udělat, bylo povolání četníků z okolních okresů, doufat, že se situace nebude opakovat, a případně využít všech dosavadních zkušeností k uklidnění situace. Ruce k jakémukoliv tvrdšímu zásahu jim vázala neochota všech stran konfliktu k ústupkům, a politický tlak z Říšské rady a od vlády.⁴²¹

3.4.4 Následky – Nepokoje roku 1909

Ukázalo se, že místopředseda a policejní ředitel měli ve svých předpovědích budoucího vývoje pravdu. Neklid mezi obyvateli během vánočních prázdnin sice hibernoval, ale přetrval. Při první příležitosti se opět ukázal v své celé šíři. Zvyk vypadal po většinu „příkopových bitev“ velmi podobně. Zdá se totiž, že policie si našla svou cestu, kterou bránila větším nepřístojnostem. Proto si dovoluji tento rok zčásti shrnout a upozorňovat pouze na důležité fenomény a události, které se odehrály.

Semestr začal 11. ledna, ale již o den dříve se za hojně účasti „barevných“ studentů konal první „Grabenummel“. Každý týden se mezi 11:45-12:45 sešlo okolo 100-200 studentů za přihlížení velkého davu a několika politiků procházelo po novoměstské straně Příkopů. Staroměstská strana a zbytek novoměstské byly vždy přeplněny českým publikem, z jehož strany velmi často docházelo k urážení a k útokům končícím menšími rvačkami. Bylo důležité, že se zřídkakdy nepokoje přenesly i do jiné části dne či týdne, a že téměř nikdy neopustily prostor ulice Na Příkopě. Samozřejmě i večer čas od času docházelo k rozčilení, ale bylo vázáno na pohyb kulerových studentů po ulici. Předvídatelnost výrazně ulehčovala práci bezpečnostním orgánům, kterým v tuto chvíli stačilo soustředit se na několik hodin v týdnu, ačkoliv zejména na Příkopech musely být posílené hlídky pro jistotu každý den. K zatýkání docházelo často, ale šlo vesměs o jednotlivce. Ačkoliv s modřinami a šrámy studenti i

⁴²¹ Zpráva Křikawy o situaci v Praze z 6.1.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 166; Zpráva Křikawy o situaci v Praze z 2.1.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 44; Hlášení dvou vojáků o událostech dne 17.1.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 410.

demonstranti odcházeli, minimálně docházelo k vážnějším zraněním, po kterých by musel někdo být převezen do nemocnice.

Policie se rozhodla zasahovat velmi aktivně. Na ulici bylo z pravidla minimálně dvě stě četníků a podobný počet policistů, další zálohy byly přichystány v kasárnách. Bouře začínaly velmi pozvolně, a z první neděli bezpečnost zasahovala pouze na místech, kde hrozilo střetnutí. Již od 17. ledna se ale běžnou stala praxe, kdy při sebemenší hrozbě násilí či ohrožení veřejného klidu začalo četnictvo vyklízet ulici, kterou následně zatarasilo a většinou ponechalo minimálně půl hodiny uzavřenou, za což si vysloužilo kritiku ze strany českého tisku. I přesto, že k větším střetům nedocházelo, zatkla policie obvykle kolem dvaceti lidí.⁴²²

K větším problémům docházelo, když „bummel“ začal na nějakou stranu překračovat tyto povědomé a českým publikem vytvořené „normy“. Komplikace a rozčilení například působilo, když se spolgoví studenti pokusili přejít na staroměstskou stranu ulice, nebo když se procházka protáhla přes „obvyklou dobu“, tedy přes hodinu. V tu chvíli se začalo zvyšovat rozčilení a policie byla demonstranty a policií nabádána k zákroku.⁴²³ Pro policii tedy pro udržení klidu muselo být prioritou působení na limitování celého zvyku v jeho běžných hranicích, protože jak přechody chodníků, tak překročení běžné doby trvání komplikovalo působení bezpečnostních orgánů, zároveň také otevíralo možnost pro rozšíření nepokojů. Zároveň nemělo dojít k momentu, kdy by byl davem či policií „bummel“ neumožněn, protože následně se dala očekávat podobná reakce, kterou předvedli němečtí spolgoví studenti v říjnu a listopadu, tedy organizace zvyku každý den.⁴²⁴

I kvůli tomu, že neklidný „Grabenbummel“ v neděli 24. ledna několik těchto „norem“ porušil,⁴²⁵ začalo napětí v Praze růst. Pro následující týden se očekával velmi bouřlivý průběh s obrovskou účastí demonstrantů, a policie se připravovala na možné šíření nepokojů do zbytku Prahy. Tyto předpovědi se tentokrát ale překvapivě nenaplnily.

⁴²² Události a vnímání Čechů, viz *Národní listy*, r. 49, č. 11, 11.1.1909, s. 1; *Tamtéž*, r. 49, č. 18, 18.1.1909, s. 1; *Tamtéž*, r. 49, č. 25, 25.1.1909, s. 1; Události ze strany Němců, viz *Prager Tagblatt*, r. 33, č. 11, 11.1.1909, s. 2; *Tamtéž*, r. 33, č. 18, 18.1.1909, s. 1-2; *Tamtéž*, r. 33, č. 25, 25.1.1909, s. 2-3; *DBs*, 1909, r. 18, č. 11, únor.

⁴²³ „Bummely“ od 10.-24. ledna 1909, viz deník policejního ředitelství od 15. prosince 1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; Policejní ředitelství o událostech 24.1.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 24; Místodržitel dne 19. ledna 1909 píše na MdI o novém vypuknutí „bummelů“, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 1498; Dopis místodržitele z 19.1.1909 na MdI o „bummelu“ 17.1.1909, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 1936.

⁴²⁴ *Tamtéž*.

⁴²⁵ Například se právě konal déle než obvykle, navíc se studenti dvakrát pokusili přejít na staroměstský chodník. Viz Policejní ředitelství o událostech 24.1.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 24.

Nijak se přitom nezměnila nálada ve městě ani politická situace, ale samotná tvářnost ulice Na Příkopě. Na pomoc totiž v nejkritičtější chvíli přispěchaly některé instituce, spravující pražské ulice. Městská kanalizační kancelář začala se stavbou velkého kanálu, a za tím účelem vzniklo na chodníku a vozovce několik pár metrů hlubokých příkopů, které spolu s vykopanou hlínou a dlažebními kostkami vytvořily překážku pro běžný provoz ulice. Mimoto byl 27. ledna na popud městských elektrických závodů kus novoměstské strany ulice uzavřen, protože měl být zkoumán a případně vyměněn zde položený kabel vysokého napětí, což opět celý průběh průvodu a obecně korzování velmi omezovalo. Jednalo se přitom o úsek před Kasínem. Pro situaci, kdy se zde měly podle očekávání najednou tísňit tisíce lidí, byla ulice v tuto chvíli naprosto nevhodná či dokonce život ohrožující.⁴²⁶

Je otázkou, jestli se tyto změny opravdu udály samovolně a sešly se na několik týdnů, nebo přišel popud ze strany městských úředníků, z čehož je samozřejmě podezřívají zejména Němci (viz příloha č. 18), ale rozhodně nastaly ve vhodný moment.⁴²⁷ V tuto chvíli musely správně celou situaci zhodnotit bezpečnostní orgány. Samozřejmě z preventivních důvodů nemohly dopustit za žádných okolností tlačence, které by hrozily pádem někomu z přítomných do škarp a zároveň omezovaly zásahy policie a četnictva. Na výběr tedy byla čtyři řešení:

1) Zákaz „bummelu“ na minimálně dvě další neděle, což by vyvolalo rozhořčení ze strany studentstva, akademických činitelů a německých politiků a mohlo by vést k dalším protestům. Navíc jedinou cestou by byl Farbenverbot, jinak se tomu nedalo efektivně zabránit. Jelikož s sebou každý zákaz „barev“ nesl velké politické důsledky a pro tuto situaci se zdál příliš razantním řešením, tato varianta nebyla uskutečnitelná.

2) Poprosit spolky o omezení počtu studentů, kteří budou „bumlovat“. Snížení počtu by muselo být značné, protože i padesát studentů mohlo spustit u českého publika odboj, a ani pak by výsledek nebyl zaručený. Navíc by bylo mimořádně těžké docílit souhlasu samotných spolků.

3) Zabránit přeplnění Příkopů včasným zablokováním ulice pro další příchozí. Kdyby se v danou chvíli povolil „bummel“, dalo se počítat s odporem z české strany. Kdyby ne, kritika by ihned přišla z německého tábora, a studenti by pravděpodobně přesunuli „bummel“ na

⁴²⁶ Telegram starosty Groše místodržitelské kanceláři ze dne 27.1.1898, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 2756; Zpráva policejního ředitele o událostech mezi 31.-7.1.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 2866; Detailní zprávy jednotlivých policistů o dění jednotlivých dní, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 2887; *Národní listy*, r. 49, č. 32, 1.2.1909, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 33, č. 32, 1.2.1909, s. 1-2, *Bohemia*, r. 82, č. 32, 1.2.1908, s. 1-2.

⁴²⁷ Zablokování Příkopů a čeští úředníci, viz *Prager Tagblatt*, r. 33, č. 32, 1.2.1909, s. 1.

Václavské náměstí. To bylo obvykle korzem českého publika, které se mohlo tím pádem přítomností německého zvyku cítit podrážděno a bezpochyby se dala očekávat snaha zabránit v jeho vykonání.

4) Vyklizení Příkopů v prvních dopoledních hodinách, tedy ještě před tím, než se sejdou první demonstranti. Zavřená by ulice zůstala i pro německé studenty, odpor by tím pádem vznikl jen na jejich straně. „Bummel“ by se tím pádem asi opět konal na Václavském náměstí. Sám policejní ředitel tento bod považoval za nejreálnější, protože nejméně stavěl bezpečnostní orgány do pozice viníka za případné neštěstí.⁴²⁸

Sám Křikawa si myslel, že situace je bezvýchodná, a proto jí dal volný průběh a rozhodl se nic nenakazovat, pouze apelovat na představitele spolků. Prosby směrem k vedení německých studentů tentokrát padly na úrodnou půdu, nejspíš i proto, že spolky uznaly obtíže, při kterých by bylo těžké zvyk vykonat, jako například znemožnění ústupu do Německého domu v případě ohrožení. Je ale evidentní, že se ve svém rozhodnutí všechny spolky neshodly. Radikální spolky se rozhodly „bummel“ v době krize nevykonávat, větší část spolků v čele s katolickými v něm pokračovala na horní části Václavského náměstí, kde měli zázemí ve Smečkách a Krakovské. Malá liberální část potom pokračovala na Příkopech.⁴²⁹

V neděli 31. ledna se „bummel“ prakticky neuskutečnil, na jednotlivá místa přišli pouze jednotliví „barevní“ studenti, kteří zůstali téměř bez povšimnutí. Přispělo k tomu, že se Křikawa rozhodl naposledy Příkopy okolo 9:30 uzavřít. Ačkoliv se větší davy národně-socialistických demonstrantů, mezi kterými se rozneslo, že se bude konat náhradní „buml“, sešly na Havlíčkově náměstí, nedošlo téměř k žádným střetnutím. Oproti desítkám lidí v přechozích týdnech byli zatčeni pouze tři lidé.⁴³⁰ O dva dny později se konalo cosi jako náhradní „bummel“, ale asi sedm desítek studentů nevzbudilo větší pozornost.⁴³¹

Od 7. února 1909 až do konce semestru se potom odehrával zvyk v nové podobě. Za velkého dohledu policie a četnictva (zhruba 460 příslušníků bezpečnosti) se konaly dva nezávislé „bummely“. Okolo 10:45 začala procházka asi 30-60 „barevných“ studentů po Příkopech, která po čtvrt hodině začala upoutávat pozornost „elementů“. Často se ale odehrávala ve velmi zkrácené formě a trval necelou půl hodinu. Dne 7. února se velitel

⁴²⁸ Zpráva policejního ředitele místodržiteli o opravách Příkopů ze dne 27.1.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 2512.

⁴²⁹ Stanoviska spolků, viz *Bohemia*, r. 82, č. 30, 30.1.1908, s. 5; *Tamtéž*, r. 82, č. 31, 31.1.1908, s. 3

⁴³⁰ Zpráva policejního ředitele o událostech mezi 31.-7.1.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 2866; Detailní zprávy jednotlivých policistů o dění jednotlivých dní, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 2887; *Národní listy*, r. 49, č. 32, 1.2.1909, s. 2.

⁴³¹ Události z 31.2.-7.3.1908 sepsané policií, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 31.

policejních sil na ulici Roch rozhodl ulici vyklidit dřív, než dojde k nějakým výtržnostem. Nemusel se ale obávat, protože členové spolků se sami rozešli. K vyklizení ale kvůli sročení českého davu stejně o několik minut později preventivně došlo. Zbylé týdny vypadaly velmi podobně, ale už nebylo potřeba ulice vyklízet. K většímu napětí došlo ještě 21. února, kdy se studenti vydali na staroměstskou část ulice, což vedlo ke sročení davu, které omezilo provoz na ulici. Větší hrozbu ale i tehdy tvořily spíše než demonstranti právě díry do země, do kterých se za husté frekvence dalo spadnout.⁴³²

Větší „bummel“ s účastí 80-260 studentů se konal na Václavském náměstí v jeho nejmíň frekventované horní části. Zde pobýli většinou 45 minut bez větších problémů, načež se vydali do Kasina nebo do bližších Schlaraffie či Lese- und Redehalle. Docházelo zde k občanskému zatýkání, nejčastějším důvodem bylo sražení cerevisky některému ze studentů. Tak například byla zatčena jedna dáma z lepší společnosti, Marie Cibulková, kterou udal jeden ze studentů, protože mu shodila čepici. Po objasnění celé situace se ukázalo, že jde ve skutečnosti o omyl, který se odehrál, když si zmíněná paní nešťastně otevřela deštník.⁴³³ Další příběh, který velmi hezky zobrazuje zmatky, které během nepokojů nastaly, se odehrál 14. března, kdy policie zatkla korespondenta firmy „Brüder Pollak Eisen und Hüttenwerke“ Rudolfa Siegmunda, který vrazil do buršáka Adolfa Schärfa. Oba byli Němci, a Siegmund, který byl bez „barev“, vrazil do studenta omylem, za což ho Schärf nechal zatknout. Když ho policie odváděla, velký dav českých demonstrantů proti tomu protestoval a pokusil se ho dokonce osvobodit. Přitom nevěděl, že bojuje za svobodu svého nepřítele.⁴³⁴

Problémy během „bummelů“ tvořili zejména mladí kluci, kteří nedbali na nabádání hlídek a po rozeznání se opět vraceli. Další konfliktní skupinou bylo národní dělnictvo, které většinou přicházelo organizovaně z častých stranických mítinků. Několikrát musela policie zasáhnout a davy rozehnat, ale k většímu násilí docházelo velmi zřídka, takže pro obě strany byla přítomnost „bummelu“ tolerovatelná. Největší nebezpečí hrozilo studentům při rozchodu,

⁴³² Policejní souhrn nepokojů z 2.- 7.2.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 31; Policejní souhrn nepokojů ze 14.-21.2.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 45; Policejní souhrn nepokojů ze 28.2.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 59.

⁴³³ Policejní souhrn nepokojů ze 7.2.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 38; Události z 31.2.-7.3.1908 sepsané policií, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 31.

⁴³⁴ Policejní souhrn nepokojů ze 14.3.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 73.

kdy si skupinky excedentů vybíraly osamocené kulérové studenty, na které útočily.⁴³⁵ Kupodivu tak více práce měla policie mimo samotný „bummel“.⁴³⁶

V neděli 14. března se konal poslední „bummel“ semestru. Na Příkopech se vůbec nekonal. Návštěva na Václavském náměstí sice byla trochu hojnější než obvykle, ale i díky pečlivé přípravě bezpečnostních orgánů k žádným větším nepokojům nedošlo. Kvůli jednomu útoku sice nakonec bylo vyklizeno Václavské náměstí, ale zřejmě se jednalo spíše o demonstraci síly a varování před dalšími nepokoji. Václavské náměstí zůstalo uzavřeno pouhé čtvrt hodiny.⁴³⁷ Ačkoliv k menším korzům německých kulérových studentů docházelo i v semestrální pauze, zůstaly téměř bez povšimnutí.⁴³⁸ Příkopy se opět do plného provozu otevřely 10. dubna, takže od následující neděle mohl „bummel“ opět probíhat zde, nikoliv v „exilu“ na Václavském náměstí. Celkově se ho ale zúčastnilo pouhých deset studentů.⁴³⁹ Rozčilení, které se opět objevilo po vánočních prázdninách, s příchodem Velikonoc a semestrální pauzy definitivně zaniklo, a „bummel“ se ve své tradiční formě na Příkopech objevoval bez přerušení dál.

Můžeme si zde položit otázku, proč tentokrát nedošlo ke zhoršení nepokojů, které by opět vyžadovalo tvrdší zákroky. První a možná nejdůležitější odpovědí je, že velké napětí, které ve společnosti vládlo od října do prosince předchozího roku, bylo vybitím se během nepokojů a následným vyhlášením stanného práva přece jen z velké míry otupeno. I z německé strany už nebyla zarputilost a neústupnost taková jako dříve, a právě zmiňovaný přesun na Václavské náměstí prošel naprosto bez problémů. Dalším důležitým faktorem bylo, že policie a četnictvo využilo svých zkušeností a nedopustilo, aby došlo ke zhoršení nepokojů. Jak jsem již zmiňoval, při jakémkoliv větším nebezpečí řešily bezpečnostní orgány situaci vyklizením Příkopů, což z velké míry uspokojovalo Čechy a Němcům nedávalo relevantní příležitost ke stížnostem. Tomu, že i pro bezpečnostní orgány bylo nakonec klidné doznění nepokojů velkým překvapením, nasvědčuje i počet stráží, který poslední „bummely“ hlídal. V neděli 11. dubna bylo k zásahu na Příkopech, kde se promenovalo celkově deset kulérových studentů (sic!), připraveno přes čtyři sta příslušníků bezpečnosti. Následující dva týdny to bylo stále ještě dvě

⁴³⁵ Viz Policejní souhrn nepokojů ze 14.3.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 73.

⁴³⁶ Tisk a „bummely“ v tomto období, viz *Prager Tagblatt*, r. 33, č. 39, 8.2.1909, s. 3; *Tamtěž*, r. 33, č. 53, 22.2.1909, s. 3; *Tamtěž*, r. 33, č. 46, 15.2.1909, s. 1-2; *Tamtěž*, r. 33, č. 60, 1.3.1909, s. 2; *Tamtěž*, r. 33, č. 67, 8.3.1909, s. 2.

⁴³⁷ Otázka ministra vnitra o chystaných opatřeních na 24.3.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 8405; Opatření policejního ředitelství, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 7471; Události ze dne 25.3.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 84; *Prager Tagblatt*, r. 33, č. 74, 15.3.1909, s. 2-3;

⁴³⁸ Události ze dne 4.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 84.

⁴³⁹ Přípravy na velikonoční „bummel“ dne 11.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 9630; Události z 11.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 101.

stě osob a další neděli 140.⁴⁴⁰ Poslední byl v konečném důsledku přesun na Václavské náměstí, který Čechy oproti obavám policejního ředitele zdaleka nerozčiloval tolik, jako procházka na jejich obvyklém místě, tedy na Příkopech. Jedním z důvodů bylo také to, že již v *Národních listech* z 1. února byl přesun zvyku na Václavské náměstí prezentován jako jeho zrušení, a v následujících týdnech si v tisku nevysloužil ani zmínku. Je tedy možné, že protože proti „bummelu“ nebylo štváno a neukazoval se čtenářům „na očích“, nevyvolával takové emoce a nemobilizoval velké davy.⁴⁴¹ Německý tisk oproti tomu věnoval velkou pozornost otázce až do poloviny dubna.⁴⁴² Méně politiků se objevovalo i na ulici, ačkoliv někteří, jako například Karel Baxa, i přes všechny problémy pravidelně zavítali.

Posledním důležitým faktorem mohla být změna postoje politiků. Ti společně již v lednu napsali prohlášení, že by se obyvatelstvo města mělo vyhnout násilnostem na kuléroých studentech. Dokonce i národní socialisté se dále snažili méně angažovat a svou předchozí činnost pod váhou okolností tlumili a oznámili, že předchozí účast jejich voličů a členů na demonstracích byla pouze reakcí na hrozbu dělení Čech a jazykový zákon.⁴⁴³

O následcích nepokojů roku 1909 nemá cenu psát samostatnou kapitolu. Žádné totiž nebyly. Bez většího přičinění úřadů se problém vyřešil sám. „Příkopové bitvy“ roku 1909 se tak dají považovat spíše za důsledek roku 1908 než za samostatný fenomén. Jejich význam se dá přirovnat nejlépe k pražským nepokojům o jedenáct let dříve, které také ve skutečnosti byly pouze jakýmsi dlouhým stínem „prosince“ 1897. Oba tedy byly spíše důkazem, že napětí ve společnosti nezmizí ze dne na den vyhlášením stanného práva, ale že je po extrémním rozčilení potřeba delší čas, ve kterém se umožní rozčilení postupně vytratit.

⁴⁴⁰ Přípravy na velikonoční „bummel“ dne 11.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 9630; Události z 11.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 101; Odeslání části příslušníků bezpečnosti zpět na ubikace dne 11.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 9752; Počet připravených strážníků následující týdny, viz Přípravy na „bummel“ následujícího dne z 17.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 10099; „Bummel“ z 25.4.1909, Události z 25.4.-8.4.1909, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 11785.

⁴⁴¹ Poslední zmínka o „bummelu“, viz *Národní listy*, r. 49, č. 32, 1.2.1909, s. 2; Žádná zmínka nebyl v číslech *Národních listů* ze 7., 15., 22.2.1909, malou noticku si zasloužil v *Tamtéž*, r. 49, č. 60, 1.3.1909, s. 3 a *Tamtéž*, r. 49, č. 88, 29.3.1909, s. 3

⁴⁴² Poslední větší zpráva pochází z *Prager Tagblatt*, r. 33, č. 95, 5.4.1909, s. 3.

⁴⁴³ O událostech z 25.3.1909 a zapojení národních socialistů, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 84; Politici a otázka „bummelu“ na počátku roku 1909, *ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium*, k. 2095, nr. 1498.

3.5 „Příkopové bitvy“ roku 1912

3.5.1 Příčiny

„Příkopové bitvy“ roku 1912 byly nejmenší a také svou příčinnou základnou nejmělkčí. Ačkoliv je zde opět pozadí politických událostí, můj názor je, že tentokrát příliš nehrály roli, což se ukazuje i na velmi omezeném čase, ve kterém se boje odehrávaly. Věřím tedy, že větší zásluhu má na vypuknutí kulturní a společenská událost, která se na konci června v Praze odehrávala.

Když bych měl přesto shrnout politickou situaci v zemích Koruny české, je potřeba začít u voleb roku 1911, které znamenaly velké vítězství pozitivistických politických stran. Velká očekávání měla od vlády Karla von Stürgkh, která nastoupila k moci na konci roku, a opět obnovila vyrovnávací jednání. Nejdůležitější změna byla, že kritérium pro smíšené okresy stanovily na 35 % jinojazyčných obyvatel, což bylo pro Němce výhodné, jelikož jejich území se stalo celistvějším a životaschopnějším. Do června 1912 bylo dosaženo shody ve čtyřech pětinach bodů a vše se chýlilo ke zdárnému konci. Nakonec jednání ztroskotala na sporech o „detaily“, protože Němci nechtěli akceptovat práva češtiny v provozu pošt a dožadovali se dvojjazyčnosti Prahy. Z druhého bodu přitom Češi slevit nehodlali, a tak se jednání opět zhroutilo. Strürgkha výsledek nijak výrazně nepřekvapil, a s dalšími kroky se rozhodl počkat na krizi českých zemských financí, která již byla na příští rok očekávána.⁴⁴⁴

Rok 1912 dal velký podnět k růstu českého národního sebevědomí. Pro Čechy selhání pozitivní politiky znamenalo odvrát od rakouské orientace. Ten byl podpořen světovými událostmi, například balkánskou válkou malých národů proti Turecku, který mohl být příkladem i pro Čechy. Opět vzrostla podpora Jihoslovanů a odpor vůči jakékoliv intervenci ze strany Rakouska-Uherska, a stále častěji se projevovaly známky odporu u českých pluků i během demonstrací.⁴⁴⁵

Snad největším projevem narůstajícího národního sebevědomí a zároveň podpory Jihoslovanům byl všesokolský slet na konci června 1912. V roce 1908 došlo k ustavení Svazu Slovanské sokolstvo (SSS), které sdružoval většinu slovanských sokolských obcí. Slet v roce 1912 tedy byl prvním pod záštitou SSS, a zároveň oslavou padesáti let existence organizace.

⁴⁴⁴ K politické situaci a dalším vyrovnávacím pokusům, viz J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 301-302; O. URBAN, *Česká společnost 1848-1918*, 1982, s. 550-551; J. KOŘALKA, *Češi v Habsburské říši a v Evropě 1815-1914*, 1996, s. 176-178; Z. V. TOBOLKA, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III, 1879-1914, část 2, 1891-1914, 1936, s. 573-579.

⁴⁴⁵ K novému národnímu sebevědomí, viz J. KŘEN, *Konfliktní společenství*, 2013, s. 304-305;

Na letenské pláni vznikl obrovský areál sletišťe vyzdobený v řeckém stylu, který okolo sebe měl tribuny až pro sto tisíc diváků. Hojnou návštěvu dokazuje i to, že byly několikrát během celé události zaplněny.⁴⁴⁶

Spolu s událostí se konala celá řada kulturních akcí, oslav, schůzí a koncertů. V Národním divadle byla slavnostně hrána Smetanova Libuše, před kterou vytvořili sokolové živý obraz znázorňující „Čechii přijímající hold sokolstva a zástupců slovanských.“ Celá řada významných básníků se ke sletu vyjádřila, noviny o něm každodenně referovaly a sdílely plakáty, které namalovali význační čeští umělci včetně Alfonse Muchy. Stal se hlavní náplní měsíce a dá se říct, že celá Praha jím žila. Program byl roztažen na celých pět týdnů, ale jeho vrchol přišel v posledním červnovém víkendu, tedy 28.-29. 6. 1912. Definitivním uzavřením bylo odhalení pomníku Františka Palackého, které se odehrálo o den později.⁴⁴⁷

Slet překonal počty všechny předchozí, a jak píše Fritz Gause, měl téměř charakter „vojenské přehlídky před vypuknutím očekávaného konfliktu“.⁴⁴⁸ Celkově se zúčastnilo přes dvacet tisíc sokolů, a za celou dobu až 300 000 účastníků. Denní maximum pak bylo okolo 120 000 lidí. Militární vizáž pochodů a cvičení uniformovaných sokolů viděl i anglický novinář Henry Wickham Steed, který Karlu Kramářovi řekl: „*These are not gymnasts. These are an army!*“⁴⁴⁹ Na tento víkend přijeli nejen hosté z většiny slovanských zemí, ale také městští zástupci ze Sofie, Kyjeva, Petrohradu, Záhřebu, Bělehradu, Lublaně a Paříže. Rakouská správa nijak průběhu nebránila, zakázala pouze cvičení mladistvých z lokálních škol, které mělo proběhnout v době zkoušek. Ne všichni zahraniční studenti byli gymnasté, část jich přijela na další události, které se v tu dobu odehrávaly, jako právě zmíněné odhalení Palackého sochy nebo setkání slovanských žurnalistů, a sokolských oslav se přesto zúčastnila. V kontingentech ze zahraničí byly stovky studentů, nejsilnější ruský měl přes 800 členů.⁴⁵⁰ Krom nich se účastnil oslav i místodržitel František Thun a ministr kultu a vyučování Max Hussarek von Henlein.

Praha byla samozřejmě zejména během posledních dnů slavnostně červeno-bíle vyzdobena. Prapory vlály nejen z mnoha význačných budov, ale byly i na obyčejných domech

⁴⁴⁶ Zlata KOZÁKOVÁ, *Sokolské slety 1882-1948*, 1994, S. 18.

⁴⁴⁷ Z. KOZÁKOVÁ, *Sokolské slety 1882-1948*, 1994, S. 18; Česká obec sokolská, *VI. Slet české obce sokolské, I. slet Svazu Slovanského sokolstva Praha 1912*, 1912, s. 3-7.

⁴⁴⁸ Fritz GAUSE, *Deutsch-slavische Schicksalsgemeinschaft: Abriss einer Geschichte Ostdeutschlands und seiner Nachbarländer*, 1953, s. 251-252.

⁴⁴⁹ Citát z Claire NOLTE, *The Sokol in the Czech Lands to 1914. Training for the Nation*, 2002, s. 176.

⁴⁵⁰ K účasti a průběhu, viz Claire NOLTE, *The Sokol in the Czech Lands to 1914*, 2002, s. 174-175; Vojtěch MINÁŘÍK – Rudolf PROCHÁZKA, *Všesokolské slety*, 1938, s. 19; Monika RUFFINI – Juraj SIVULKA, *Die historische Entwicklung der Sokolbewegung in Böhmen und Mähren im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Bezug auf das deutsche Turnen*, 2005, s. 303-325.

a v četných oknech, plnily výkladní skříně.⁴⁵¹ Záplava slovanských a českých barev ovládla hlavní město. Jestliže byl už předtím německý faktor ve městě na okraji a pouze těžko postřehnutelný, v době obřího sletu z povrchu Prahy úplně zmizel. Zahraniční návštěvníci sletu si ho tedy ani neměli příliš příležitosti povšimnout.

Na závěrečný den byl přichystán od 9:00 průvod z Královských Vinohrad Prahou, kterého se zúčastnilo téměř 18 000 lidí. Na Staroměstském náměstí dal poctu královskému hlavnímu městu a byl pozdraven městskými zastupiteli, načež průvodem kráčel na Letnou.⁴⁵² Jeho trasa vedla i přes ulici na Příkopě.

⁴⁵¹ Popis výzdoby, viz *Národní listy*, r. 52, č. 179, 1.7.1912, s. 1.

⁴⁵² O posledním dnu, viz Claire NOLTE, *The Sokol in the Czech Lands to 1914*, 2002, s. 176; Program sokolských slavností, viz ŮSTA, AVA, Mdi, Präsidium, k. 2095, nr. 6613.

3.6 „Příkopové bitvy“ 1912

„Past’ je připravena...“

Na vás, bratři! Kdo čte německý tisk a sleduje zprávy jeho o našem sletu, kdo všímá si tak leckterých ukázek veřejného života pražského, zaslechne a zahlédne leccos, co v souvislosti své napoví mnohé... Ony zprávy o chystaném zákazu barev, volající německou veřejnost do zbraně před slovanskou záplavou Prahy, ony bumly v posledních nedělích tak nápadně protahované a sesilované, ona dlouhá řečnování na ‚komersech‘ a ‚frühschoppnech‘ ... co to znamená? Nepokřčujme rameny nevšímavě: pochopmež svou chvíli a řekněme: pozor! Jest chvíle vážná, přísná, chvíle, v níž nelze bojovati nehorázným gestem nebo křikem, zdánlivě sice výbojným, ale zanikajícím na konec do prázdna: tu stojíme v řadách mocných, ponuře, tvrdě hledíme před sebe, věříce věrně v zdar veliké věci své, která prací vnitřní, vzděláváním svého nitra, výchovou zdravých těl připravuje lepší budoucnost... A tak pevně sražení, plec na pleci, srdce u srdce jdeme v před: nestrhne náš posměšek, pošklebek, nevyprovokuje nás ani jazyk vyplazený... Zachvějeme-li se hněvem, stiskneme se pravicemi, zdrtíme v sobě chvilkový vztek, a pamatujíce, že vysoky jsou vrcholy věci naší a my až k nim chceme dostoupiti... Zkázněna jest síla naše a my využijeme jí jen k svému prospěchu... Past’ jest připravena a kdesi v zákeřném ústraní číhá nepřítel a nedočkavě dívá se, zabreme-li... Marně vymýšlel kejkle svoje, marně chystal vнадidlo pestrých barviček... My přejdeme kolem pasti a horlivý číhař spláče nad výdělkem: hloupého doupňáka nebo vřeštivou vránu chytne – sokolové mají své skály kamenné a svoje oblaka čistá... Metla.⁴⁵³

Pochod přes hlavní německou ulici byl ze strany Čechů samozřejmě velmi demonstrativní, ale nikoliv neobvyklý. Velmi často se při takových průvodech táhla trasa právě přes Příkopy, kde se před Německým domem zaspívaly národní písně, ale většinou k žádným problémům nedocházelo. Tentokrát se dokonce kapely a sokolové zavázali, že na této ulici ke zpěvu „Hej Slované“ nedojde, což opravdu dodrželi.⁴⁵⁴

Jak ale můžete vidět z článku *Věstníku sokolského*, tentokrát se očekávalo, že by k nepokojům mohlo dojít. Studenti si nenechali úřady svůj každonedělní „bummel“ rozmluvit, a své německví se rozhodli i tento týden v Praze demonstrovat.⁴⁵⁵ Ačkoliv poslední tři roky německý zvyk příliš emocí nevzbudil a v Praze ani během prvních týdnů všesokolského sletu

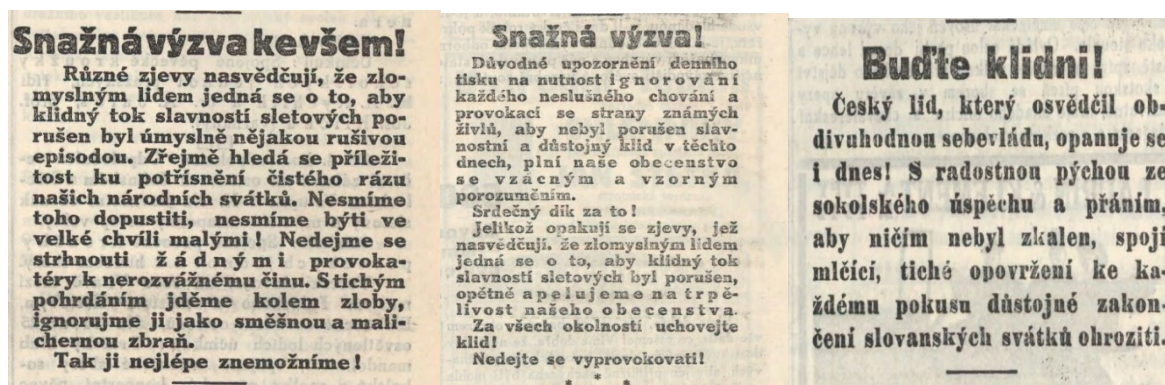
⁴⁵³ *Věstník sokolský. List Svazu českoslovanského sokolstva*, r. XVI, č. 12, 25.6.1912, s. 452.

⁴⁵⁴ Popis události z konce června zaslaný dne 21.9.1912 ŌSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr 7038.

⁴⁵⁵ J. GALANDAUER, *František kníže Thun*, 2007, s. 225.

velkou pozornost neupoutal, bylo zřejmé, že pokud se střetne se osmnáctitisícovým sokolským průvodem, kterému vytvořily tlustý špalír tisíce a tisíce pozorovatelů, může dojít k velmi nepříjemnému konfliktu.

Český tisk přitom vyzýval k zachování klidu a nadhledu, který můžeme vidět již u sokolského textu v úvodu, jenž měl přispět k zachování klidu ve městě, a hlavně k nezkalení celé zkušenosti. Hrozba výtržností tedy byla více než reálná. Navíc drobnější konflikty hostí se studenty probíhaly již v průběhu měsíce.⁴⁵⁶

Příloha: Výzvy k zachování klidu z *Národních listů* v červnu 1912.⁴⁵⁷

I úřadům se zdálo, že němečtí studenti provokují. Po ulicích se pohybovali v nezvykle velkých skupinách a úmyslně se procházeli na místech, kde byl shromážděný dav oslavující sokolské slavnosti.⁴⁵⁸ Navíc se úřady s vedoucími spolků dohodly, že se tradiční nedělní „Grabenbummel“ kvůli průvodu z neděle přesune na sobotu, což ale studenti porušili. V sobotu 29. června se na Příkopech sešlo čtyři sta studentů v „barvách“, kteří se ve skupinách po třiceti procházeli na novoměstské straně ulice. Zvláštní byl „bummel“ nejen svou vysokou návštěvou, ale také tím, že studenti tvořili uzavřené řady, což bylo proti zákonu o shromažďování a tím pádem nezákonné. Způsobili tím velké rozčilení, při kterém došlo ke strkanicím zejména mezi českými a německými studenty, a kterému přihlíželi nic netušící zástupy cizích návštěvníků.

⁴⁵⁶ Jedno z takových střetnutí se odehrálo 26.6. na Příkopech, kdy na ulici přišli čtyři členové Saxonie přesně ve chvíli, kdy česká společnost čekala na příjezd ruských hostí, viz *Národní listy*, r. 52, č. 177, 29.6.1912; NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 12603; O události o den později na Václavském náměstí, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 13938.

⁴⁵⁷ Výzvy k ignorování *Národní listy*, r. 52, č. 176, 28.6.1912 – odpolední vydání, s. 1; *Tamtéž*, r. 52, č. 178, 30.6.1912, s. 3; *Tamtéž*, r. 52, č. 179, 1.7.1912, s. 3.

⁴⁵⁸ Němečtí studenti a jejich chování 27.-29.6.1912, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 13938.

Veškeré konflikty ale vyřešili sami sokolové, kteří se na ulici také nacházeli, a proto nedošlo k větším konfliktům.⁴⁵⁹

O den později už došlo ke značně větším střetům. Průvod sokolů doprovázený kapelami, který se zformoval na Královských Vinohradech a kráčel velmi pomalu přes přeplněné Václavské náměstí, Příkopy a Celetnou na Staroměstské náměstí. Krom událostí, o kterých budu psát, proběhl relativně v klidu.

Zhruba třicet německých studentů se již v 9:00 promenovalo na Příkopech, odkud se na popud policejních úředníků odebrali do Kasina, kde se později shromáždili i ostatní spolkoví studenti. Do Německého domu přispěchal dvorský rada rytíř von Geitler a prosil zde pobývající německé profesory, děkana německé teologické fakulty Josefa Zause, prorektora Maxe Grünerta, Friedricha Czapka, hraběte Wenzeslava von Gleispach a Friedricha Kleinhanse, aby tam studenty udrželi. I přes veškerou jejich snahu se jim to nepodařilo.⁴⁶⁰

V tu chvíli již ulice byla z obou stran přeplněna publikem, které čekalo na příchod průvodu. Okolo 11:00 se kulérovi studenti opět pokusili projít na Příkopy, ale příslušníci bezpečnosti je ihned natlačili zpět, tak alespoň zazpívali ve dveřích „Wacht am Rhein“. O půl hodiny později se asi sto padesát studentů rozhodlo přes odpor Zause zadním vchodem opustit Kasino a přijít na Příkopy, kterými ještě stále šel průvod, Nekázankou. Na přeplněné ulici se rozhodli uspořádat „bummel“ směrem k Panské, a začali se prodírat davem. Došlo k tlačenci, během které dav strhl studentům čapky, větší množství zmlátil a několika způsobil vážnější zranění. Jeden ze studentů, technik Alois Kaschtofsky, byl shozen na zem, kde ho dav pokopal a několikrát mu dokonce šlápl na obličej, pročež musel být převezen do nemocnice. Policie, která hlídkovala v okolí, měla velké problémy zasáhnout skrz velké množství lidu. Nakonec za asistence sokolů doprovodila pošramocené studenty zpět do Kasina, kde je pro jejich vlastní bezpečí zadržela, protože jejich výstup na ulici dav rozohnil. To přetrvalo ještě dlouhou dobu, a k útokům na studenty došlo ještě při jejich převozu záchrankami. Okolo 12:30 byla již situace tak klidná, že mohli zdraví studenti svůj „bummel“ dokončit, načež se rozešli. O komplikovanosti situace svědčí, že se policii nepovedlo zatknout jediného pachatele.⁴⁶¹

⁴⁵⁹ Zpráva Křikawy na presidium místodržitelství a ministru vnitra z 29.6.1912, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9; Události 29.6.1912, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr, 13933.

⁴⁶⁰ Místodržitel o průvodu a událostech na Příkopech z 30.6.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095.

⁴⁶¹ Křikawův detailní popis události z 30.6.1912, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr, 14029; Zpráva Thuna na MdI, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr 14029; Telefonická zpráva místodržitelství na MdI, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr 6806; *Národní listy*, r. 52, č. 179, 1.7.1912, s. 3-4; *Tamtéž*, r. 52, č. 179, 1.7.1912 – večerní vydání, s. 3; *Prager Tagblatt*, r. 37, č. 179, 1.7.1912, s. 1-2.

3.6.1 Následky

Celou událost vídeňský tisk a němečtí poslanci následně zveličili a psali o třiceti dvou těžce raněných, což neodpovídalo realitě, a bylo motivováno zejména snahou pošpinit sokolský slet, který byl apriori Němci kritizován.⁴⁶² Jeden ze studentů utrpěl nervový šok a upadl do bezvědomí, ale jinak vlastně nedošlo k větším problémům. Zato byly objeveny i smyšlené případy, kdy si například německý jurista Jarosch fingoval vlastní napadení v noci na 30. června, ale ve skutečnosti k ničemu nedošlo.⁴⁶³ I českoněmecké deníky *Bohemia* a *Prager Tagblatt* alespoň připustily, že nepokoje byly vyvolány elementy, nikoliv samotnými sokoly v průvodu.⁴⁶⁴

Kritika nedostatečné ochrany od policie přišla první od německých politiků. První interpelace přišla již 1. července 1912. Všechny události spojovala se sokolským sletem a kritizovala vládu za povolení průvodu, zatímco policii za nedostatečná opatření k ochraně studentů. Karel Baxa o den později interpeloval proti, hovořil o nacionální provokaci v nejméně vhodné dobu a „šílené věci“, které by nemělo být dána přednost před obecným zájmem. Stejně jako v předchozích letech prosil o zakročení ministerského předsedy k zakázání zvyku v ulicích Prahy.⁴⁶⁵ I on vinil úřady a zároveň vedení německé Prahy (čili představitele Kasina). Mladočeský poslanec Jindřich Maštálka, který byl přímým svědkem celé události, hovořil o bezohlednosti, se kterou se začali prodírat „buršáci“ davem.⁴⁶⁶ Hlavní motivací podle českého tisku bylo ukázat Čechy v nejhorším světle při příjezdu ministra Hussarka.

Stížnost na úřady přišla také ze strany rektorátu německé Karlo-Ferdinandovy univerzity. Policii a nedostatečnost jejích zákroků rektor Heinrich Rauchberg označil za důvod, proč se útoky na studenty stále opakují, přičemž nepřipustil jakoukoliv vinu svých svěřenců.⁴⁶⁷ To dosvědčuje, že ani tentokrát německý tisk a autority neměly žádnou sebereflexi, což Čechy značně rozčilovalo.

Zásadní změnu ale podle mého názoru rok 1912 přinesl v přístupu úřadů k celému zvyku. Zatímco v předchozích letech přijímaly konání „bummelu“ jako občanské právo a

⁴⁶² Interpelace poslance Wüsta ministru vnitra Heinoldovi z 1.7.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 2395; Telefonická zpráva místopředsednictví na MdI z 1.7.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 6806.

⁴⁶³ Zpráva místopředsednictví na MdI o událostech z 29.-30.6, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 6806.

⁴⁶⁴ Telefonická zpráva místopředsednictví na MdI z 2.7.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 6806.

⁴⁶⁵ Interpelace poslance Wüsta ministru vnitra Heinoldovi z 1.7.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 2395; Interpelace německých poslanců ministru vnitra Heinoldovi, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 2396; Odpověď Baxy a koelgů, Interpelace poslance Wüsta ministru vnitra Heinoldovi z 1.7.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 7331; *DBs*, 1913, r. 22, č. 11, únor.

⁴⁶⁶ *Národní listy*, r. 52, č. 179, 1.7.1912 – večerní vydání, s. 3.

⁴⁶⁷ Dopis rektora Heinricha Rauchberga místopředsednictví z 4.7.1912, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 712.

z toho důvodu ho chránily, nyní jim začínala docházet trpělivost, a úmyslnou provokaci v nejméně vhodný moment označily v policejních zprávách za projev čisté hlouposti. O události psali, že i když se uzná takzvané starobylé právo studentů na „Grabenbummel“, nemůže to dojít tak daleko, že bude moci být zorganizován kdykoliv a za jakýchkoliv podmínek. Vždy musí být zohledněna mimořádná situace.⁴⁶⁸

Velmi zajímavý byl postoj místodržitele Františka knížete Thuna, který svému bratru Jaroslavovi 2. července 1912 napsal: „*Rány, které Němci dostali, byly dobře zasloužené. Čepičkoví studenti neposlechli ani rad svých profesorů, ani svých poslanců, v počtu asi 150 bumlovali po Příkopech, které v ten okamžik byly plné publika; bezohledně se prodírali i proti proudu. Tak se jim bohužel dostalo ran. Kdybych nebyl místodržitel, dokonce bych přímo řekl – dostali, co si zasloužili.*“ Tento postoj, stejně jako aktivní účast na všesokolském sletu, nemohli Němci místodržiteli zapomenout. Ještě po vypuknutí války mu bylo připomínáno, že podpořil v létě 1912 velezrádné české *panslavistické rejdy*, a stal se tak *spoluviníkem českých velezrádců*.⁴⁶⁹

Zdá se tedy, že úřadům po více než čtrnácti letech došla se studenty a jejich zvykem trpělivost. Jejich neustávající snaha dostat se během sokolského průvodu na Příkopy, kde je čekaly jen pěsti do obličejů a rozbité hlavy, policisty rozčilovala a mohla být důvodem, proč bezpečnostní orgány 30. června příliš s ochranou studentů nespěchaly.

Zajímavostí a z dnešního pohledu zábavnou dohrou může být událost, o které referovalo *České slovo* z 9. července 1912. Prvního dne měsíce se v jednom z nuselských hostinců konverzace zde přítomné společnosti stočila k „buršáckým provokacím“ ze sletových dnů. Do hovoru se vmísil policejní strážník František Rosenfelder a prohlásil, že „*kdyby česká luza buršáky sama vždy neprovokovala, buršáci prý by si nikoho ani nevšimli.*“ Když narazil na odpor, rozezlil se, a prohlásil: „*Bodejť bychom buršáky nechránili, oni nám dávají plzeňské a vy nám dáváte sr..ky... Na vás se vždycky vy...me.*“, což samozřejmě vzbudilo mezi přítomnými velkou pozornost. Jeden z nich to nahlásil do zmiňovaného deníku, který žádal o vysvětlení, protože Rosenfeldův výrok samozřejmě zněl jako přijímání úplatků (ve formě piva) za ochranu německých studentů. Svůj článek *České slovo* zakončilo větou: „*Dokud nebude věc vyšetřena, měli by žádati všichni, kdo kvůli buršákům jsou soudně žalováni nebo vůbec úředně stíháni, aby strážníci nesměli vypovídati pod přísahou, poněvadž po výroku Rosenfeldově není možno říci o*

⁴⁶⁸ Dopis místodržitele na MdI z 30.6.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 14029, Přílohy ke zprávám policejního ředitele Křikawy z 1.7.1912, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 7881.

⁴⁶⁹ J. GALANDAUER, *František kníže Thun*, 2007, s. 225-226.

žádném z nich spolehlivě, zda nepatří také k lidem rázu Rosenfeldova, kteří se za plzeňské vy...ou na poctivost a slouží tomu, kdo jim zaplatí.“ Policie celou událost nebrala na lehkou váhu. Ačkoliv přijímání úplatků rázně popřela, přiznala že samotné dění v hostinci v Nuslích se zakládá na pravdě. Proto byl František Rosenfelder za svá neuvážená slova odměněn důtkou a přeřazen z Nuslí do Košířů.⁴⁷⁰

„Příkopová bitva“ roku 1912 byla oproti předchozím drobnou epizodou. Nijak nepřesáhla jeden víkend, a ačkoliv na sebe ještě několik dní poté politici na Říšské radě a tisky dštili síru, k žádnému většímu růstu napětí či násilí nedošlo. O jejich politických následcích se dá spekulovat, a je možné, že i oni svou měrou přispěly k tomu, že nakonec nedošlo k žádné shodě v rámci česko-německých vyrovnávacích debat. Jejich význam by ale z tohoto hlediska určitě nebylo dobré přeceňovat.

3.7 Konec „Grabenbummelů“ v Praze

Do počátku války vládl v Praze během německých procházek klid. Do války nastoupilo asi 77 % německých studentů jako vojáků, pražské Příkopy tak vyměnili za příkopy válečné. Wolfgang Wolfram von Wolmar, vedoucí skupiny „Tisk“ v protektorátu, obě bojiště přirovnával, když psal: *„Wie so viele, die einst am Graben Sonntag für Sonntag sich gewehrt hatten gegen chauvinistische tschechische Angreifer und die aus hartem Holz geschnitzt waren, da sie sonst einer anderen hohen Schule als der im feindlichen Prag, den Vorzug gegeben hätten, hatte sich Seidel“⁴⁷¹ sofort bei Ausbruch des Krieges freiwillig zum Frontdienst gemeldet. Wie so viele andere auch kehrte er nicht mehr zurück zum „Grabenbummel“ nach Prag.“⁴⁷²* Seidel nebyl jediný, kdo se přihlásil do služby a přišel v ní o život. Například Burschenschaft Ghibellinia v roce 1915 otevíral semestr s pouhými čtyřmi studenty, zbylých třicet jich bylo na bojišti nebo padlo.⁴⁷³ Z toho důvodu konflikty mezi českými a německými studenty až do roku 1917 téměř vůbec neprobíhaly.

⁴⁷⁰ Výstřížek z českého slova a policejní vyšetřování, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 14917; Zpráva Křikawy o trestu pro Rosenfeldera z 25.7.1912, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 15983.

⁴⁷¹ Německý student, básník a člen spolku Albia Adolf Karl Seidel.

⁴⁷² Wolfgang WOLFRAM VON WOLMAR, *Prag und das Reich. 600 Jahre Kampf deutscher Studenten*, 1943, s. 435: *„Stejně jako mnoho ostatních, kteří se na Příkopech neděli co neděli bránili proti šovinistickým českým útočníkům a byli vyřezáni z tvrdého dřeva, a kteří by dříve dali radši přednost jiné vysoké škole než v nepřátelské Praze, i Seidel se hned po vyhlášení války přihlásil k vojenské službě na frontě. Stejně jako spousta jiných se nikdy nevrátil zpět na „Grabenbummel“ do Prahy.“* (přel. aut.)

⁴⁷³ H. LÖNNECKER, *„...freiwillig nimer von hier zu weichen...“*, 2008, s. 82-83.

Válka po boku svých bratří z Německé říše se stala pro členy spolků velmi osobní záležitostí, a jakékoliv protiválečné či „vlastizrádné“ projevy nesli velmi špatně. Ostře kritizovali císaře Karla za vyjednávání se svým švagrem princem Sixtem, a když v říjnu roku 1917 byly slavnosti uvedení nového rektora německé univerzity, na které byly přítomny kromě místodržitele Maxe Coudenhove i další špičky státních úřadů, rušeny výkřiky českých studentů, přiřknuli je nedávné amnestii, která podnítila český nacionalismus. V roce 1918 se s vývojem války čím dál častěji vyjadřovali pro právo sebeurčení v případě vzniku samostatných států a proti jakémukoliv čištění Prahy.⁴⁷⁴

V červnu 1918 se pravděpodobně naposledy stal „bummel“ problémem rakouských úřadů, a impuls přišel od vojenského velení města. Jeho důvodem byly „bummely“ 16. a 30. června 1918. Ty považoval tento úřad za provokaci Čechů a doporučil jeho zakázání, což české úřady šokovalo.⁴⁷⁵ Od začátku války se totiž zvyk nekonal, jelikož se tak sami němečtí studenti obou vysokých škol dobrovolně rozhodli, a v prvních letech války tedy „barvy“ Praha příliš často neviděla. Organizace „bummelu“ a obnovení nošení kuléru v červnu 1918, připravované zejména vojáky a důstojníky, kteří se s povolením vrátili ke studiím, byly odpovědí na české májové oslavy a organizování různých národních oslav v ulicích Prahy, při kterých byly nošeny bílo-červené odznaky.

Již od počátku června se pomalu začali němečtí studenti opět objevovat na Příkopech, ačkoliv samozřejmě pouze v řádu desítek (30-50 studentů), takže o nějakém uzavřeném pochodu nemohla být řeč. Přesto způsobil uprostřed oslabených policejních sborů obavy, a ředitel začal dokonce přemýšlet o zákazu „barev“, což by ale u frontových studentů případně mohlo způsobit vlnu nevole. *Farbenverbot* nakonec proveden nebyl a obavy o reakci českého obyvatelstva se ukázaly jako plané, protože nošení kuléru české obyvatelstvo akceptovalo, nejspíš zejména proto, že se při případných stížnostech mohlo obávat o svoje odznaky a symboly, které si nechtělo nechat vzít. K překvapení úřadů se dokonce i v českém tisku znovuobjevení „barev“ na ulicích setkala s mlčením.⁴⁷⁶

Nikdo v tu chvíli netušil, že se jedná o poslední veřejné „bummely“ v Praze. Dne 28. června skončil semestr a nový započal již za úplně odlišné situace. Němečtí studenti se z fronty vraceli do města, které oslavovalo revoluci a vznik nového státu. Již 28. října byly davem

⁴⁷⁴ H. LÖNNECKER, „...*freiwillig nimer von hier zu weichen...*“, 2008, s. 82-83.

⁴⁷⁵ Vojenské velitelství v Praze prosí o zákrok proti „bummlování“, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 20977.

⁴⁷⁶ Zpráva policejního ředitele z 20. července 1918 o „bummlech“ a barvách v Praze, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 24267; Prohlášení obou rektorů o obnoveném pořádání „bummelů“ a nošení barev z 21.6.1918, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 1055.

z německé univerzity strhány vývěsní tabule, zmizely německojazyčné tabule z univerzitní nemocnice, došlo i k ničení spolkových domů českou lůzou.⁴⁷⁷

Ačkoliv spolky již od listopadu opět obnovily své fungování, republika jakoukoliv vnější reprezentaci velmi brzy znemožnila. V první polovině roku 1919 zakázala veřejné nošení „barev“ všem pražským německým spolkům, což bylo podle Lönneckera i Wolframa von Wolmar od 27. dubna platné kvůli nařízení ministerstva národní obrany pro celé území nového státu, které vedl velký národně-socialistický odpůrce „Grabenbummelů“ Václav Klofáč.⁴⁷⁸ Tím byla ukončena dlouhá léta, kdy byl v Praze zvyk pořádán. S ním zanikla i největší demonstrace přítomnosti německého nacionalismu a vůbec menšiny ve městě.

Jestliže říká historiografie studentských spolků pravdu a zvyk byl opravdu zakázán na konci dubna, v českém tisku odešel bez povšimnutí. Léta zuřivých bojů v Praze již nebyla příliš aktuální. Německá otázka se přesunula do pohraničních území, násilí během „bummelů“ bylo překryto vznikem a zánikem německých provincií, kadaňským masakrem a strachem o zachování nové podoby státu.

⁴⁷⁷ H. LÖNNECKER, „...*freiwillig nimer von hier zu weichen...*“, 2008, s. 82-83.

⁴⁷⁸ K zákazu „barev“ v Československé republice H. LÖNNECKER, „...*freiwillig nimer von hier zu weichen...*“, 2008, s. 94; W. WOLFRAM VON WOLMAR, *Prag und das Reich*, 1943, s. 451.

4 Významné fenomény „Grabenbummelů“

4.1 Češi, Němci a „Grabenbummel“

Během konfliktu se vytvořily tři zájmové skupiny, které měly k událostem vlastní specifický přístup – Němci, Češi a úřady. Každá z nich se na „Grabenbummel“ dívala z jiné perspektivy, měla vlastní představu o tom, jak by konflikt měl být vyřešen a jak zabránit dalšímu násilí ve městě. Jednalo se ve skutečnosti o tři velmi odlišné přístupy k celému problému, které vypovídají nejen o nacionálním konfliktu, ale o celé společnosti v posledních desetiletích existence monarchie.

Reprezentanti obou národů se každodenně v tisku či na sněmech obviňovali z toho, kdo demonstrace zavínil, pro koho jsou prospěšné a kdo za nimi stojí.⁴⁷⁹ Debata se vedla zejména okolo toho, jestli neklid ve městě působí „bummel“, nebo demonstranti, kteří proti němu vystupují. Odpověď na z dnešního hlediska nesmyslnou otázku v sobě skrývala možnost potrestat někoho za události, které se v Praze dějí, ve skutečnosti byla ale pouze hrou propagandy, snahou naklonit si veřejné mínění a státní úřady na svou stranu. Jednalo se o jakýsi „boj“ na více frontách. Dění na ulici se zrcadlilo zpět do politiky a ovlivňovalo dění v monarchii, kdy například v roce 1908 výraznou měrou přispělo k pádu ministerského předsedy von Becka. Obě strany přitom měly velmi specifickou argumentaci.

„Grabenbummel“, starobylý a se studentským životem v Praze úzce spjatý zvyk, byl německým tiskem a studenty prezentován jako esenciální rozměr společenského života v Praze. Záměr Němců jakožto tvůrců a organizátorů, byl samozřejmě jeho klidný a nerušený průběh a další pokračování. Opozici vůči „bummelu“ považovali za protiněmecké hnutí, a nehdrali z něho proto ustoupit. Dokonce se psalo: *„Nicht darum handelt es sich, ob einige hundert deutscher Studenten allsonntäglich auf dem Graben in Farben, deren Tragen ihnen behördlich gestattet ist, luftwandeln dürfen, sondern darum, daß an dem Beispiele der deutschen Studentenschaft Prags dem gesamten Deutschtume Österreichs dargelegt werde, daß in Böhmen, insbesondere in Böhmens Hauptstadt die deutsche Bevölkerung nicht dieselben Rechte genießen darf wie das Tschechentum.“*⁴⁸⁰ Nejčastějším argumentem bylo, že se zvyk odehrává podle tradičního způsobu, který doposud problémy nepůsobil, a tím pádem to není právě

⁴⁷⁹ *Bohemia*, r. 77, č. 53, 22.2.1904 – polední vydání, s. 1.

⁴⁸⁰ Akademický senát německé univerzity a nepokoje 1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4362; *DBs*, 1913, r. 22, č. 11, únor; Citát z *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 2, únor.

německý zvyk, co studenty provokuje, ale spíše okolnosti a čeští politici. Jakékoliv jeho porušení či omezení brali jako porušení základních práv a občanských svobod,⁴⁸¹ jak dokazuje i pasáž z proslovu německého pokrokového poslance Aloise Funkeho: „*Und die deutschen Studenten, die an der deutschen Karl-Ferdinands-Universität studieren, welche das Recht haben, wie der Herr Statthalter hervorheben mußte, wofür er von Ihrer Seite in einer so eigentümlichen Weise behandelt worden ist, Sie haben das Recht Farben zu tragen und ich erkläre, sie werden diese Farben tragen. Das ist keine Provokation! Jemand, der von seinem staatsbürgerlichen Rechte Gebrauch macht, der kann kein Provocateur sein!*“⁴⁸² Častá a v jádru správná argumentace německého tábora byla, že na zvyku ani nošení „barev“ není nic nezákonného, takže není důvod k jeho omezení. Policie, čeští politici a tisk se jim ale často snažili připomenout, že nošení „barev“ sice je na základě uznaných stanov jejich právem, ale „bummel“ není nikterak uzákoněn či schválen.⁴⁸³ Pozitivem zejména podle spolkového tisku bylo, že z německých účastníků vyrostou *völkisch* politici, kteří pak budou bojovat za národní věc.⁴⁸⁴

Když se pořádně podíváme na předchozí kapitolu, asi největším překvapením je tvrdošíjné trvání německých studentů na svém zvyku. Nejenže s ním pokračovali i ve vypjatých momentech, jako například v roce 1912 během sokolského průvodu, ale když se jim v něm pokusil někdo zabránit, reagovali velice podrážděně a často ve skutečnosti tak, že ještě více odpůrce rozčilovali a komplikovali situaci úřadům. Typickým příkladem může být opuštění časového rámce běžným „Grabenbummelů“ v neděli a ve svátky, které úřadům přidělávalo problémy jak v březnu 1904, tak na podzim roku 1908.

Možnou odpověď na otázku, proč spolky přesně trvaly na formě a čase, nám může ve své stati *The Context, Performance and Meaning of Ritual: The British Monarchy and the*

⁴⁸¹ Zpráva místodržitele z 6.3.1904 na MdI, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 4132; Odpověď na interpelaci ze dne 9.3.1904 od ministerského předsedy Koerbera, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 2077; Zpráva studentů z Darmstadtu německému studentstvu v Praze, viz *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 1, leden; *DBs*, 1908, r. 18, č. 9, prosinec; Citát z *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 2, únor: „*Nejedená se o to, jestli se pár stovek německých studentů v neděli provětrávat na Příkopech v barvách, jejichž nošení je úředně povoleno, ale o to, že na příkladu německého studentstva v Praze může být celému rakouskému Německu ukázáno, že v Čechách, hlavně v českém hlavním městě neužívá německé obyvatelstvo stejných práv jako české.*“ (přel. aut.); O tradičnosti „bummelu“, např. *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden.

⁴⁸² Proslov poslance Funkeho na zemském sněmu dne 18.1.1898, <https://www.psp.cz/eknih/1895skc/2/stenprot/029schuz/s029005.htm>, 4.5.2020: „*A němečtí studenti, kteří studují na německé Karlo-Ferdinandově univerzitě, kteří mají právo, jak musel přednést pan místodržitel, proč s ním z Vaší strany bylo tak zvláště jednáno, mají právo nosit barvy a prohlašují, že tyto barvy nosit budou. To není žádná provokace! Někdo, kdo užívá svých občanských práv, není provokatér!*“ (přel. aut.); Podobná argumentace i v *DBs*, 1898, r. 7, č. 11, únor; *DBs*, 1908, r. 18, č. 9, prosinec.

⁴⁸³ *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.3.1904, s. 2.

⁴⁸⁴ *DBs*, 1909, r. 18, č. 12, březen.

„*Invention of Tradition*“, c. 1820-1977 poskytnout britský historik David Cannadine. Ačkoliv pojednává o královských korunovacích, jeho zdůvodnění může být aplikováno na „Grabenbummely“. I když se může měnit „význam“ rituálu spojeného se zvykem či tradicí v závislosti na době a kontextu, samotné provádění často probíhá stejně. V době velkých společenských změn, konfliktů nebo krize může být úmyslně trváno na neměnnosti, aby byla dána najevo nepřerušovaná kontinuita, stejně jako sounáležitost a určitým způsobem i „komfort“, ačkoliv kontextuální důkazy v drtivé míře napovídají o přesném opaku.⁴⁸⁵ Když tuto teorii aplikujeme na mnou zkoumaný zvyk, můžeme vidět přesnou spojitost. Jak již jsem psal v první a druhé kapitole, německá menšina v Praze se ocitla na konci 19. a počátku 20. století v krizi, oslabená poměrným poklesem vůči českým občanům a vytlačována z veřejného prostoru. Procházka německých studentů po Příkopech každou neděli mezi 11:00 a 12:00 se bez většího povšimnutí odehrávala desítky let, než vyvolala první konflikty, a „bummel“ ještě zažil Němce v době jejich „slávy“. Když tedy začali Češi tlačit na jeho zmizení z ulic, přirozenou reakcí bylo jeho „zapouzdření“ a snaha vykonat ho přesně v té podobě, v které probíhal v dobách klidu, svým způsobem tedy předstírat, že se nic neděje a situace se v nejmenším nezměnila. Bylo snahou vsugerovat pocit stability nejen navenek, ale v mnohem větší míře spíše sobě. I proto každá překážka, kterou úřady či demonstranti provedení zvyku přerušili, vyvolala extrémně podrážděnou reakci, vytrysknutí frustrace v projevu, který říká, že Němci si ve městě můžou dělat, co chtějí, dokud je to v hranicích zákona. To, co se nám v dnešním kontextu zdá jako projevy přehnaného sebevědomí, je nutno chápat spíše jako neochotu připustit si, že Němci již nejsou na území Prahy dominantním či alespoň stejně silným národem. Němci útoky na „bummel“ a snahy o jeho zrušení dle mého názoru právoplatně považovali za součást většího útoku na německví v Praze, což shrnuje *Bohemia*: „*da ein Verbot des Bummels auch ein Verbot des Farbentragens, diesem ein Verbot deutscher Firmen und schließlich auch ein Verbot des Deutschredens auf der Gasse folgen würde.*“⁴⁸⁶

Jakkoliv si němečtí studenti a jejich akademická reprezentace přáli dokázat opak, „Grabenbummel“ jako zvyk je minimálně od roku 1897 nutné pojímat jako politickou, nebo spíše politizovanou demonstraci.⁴⁸⁷ „Příkopové bitvy“ byly konfliktem na dvou úrovních, kdy fyzické střety probíhaly na pražské ulici, zároveň se ale vždy bojiště promítalo na Říšskou radu či zemský sněm, o čemž svědčí nespočet interpelací vyřčených českými i německými zástupci

⁴⁸⁵ Eric HOBSBAWM – Terence RANGER, *The Invention of Tradition*, 1983, S. 105.

⁴⁸⁶ Citát z *Bohemia*, r. 81, č. 298, 29.10.1908, s. 2.

⁴⁸⁷ Zvyk označen za „nepolitický“, viz Zpráva policejního ředitele z 20. července 1918 o „bummelech“ a barvách v Praze, NA PM 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9, nr. 24267; *Bohemia*, r. 81, č. 293, 24.10.1908, s. 3.

během nepokojů v letech 1898, 1904, 1908 a 1912. Často, jako například v roce 1912, se procházky staly samotným prostředkem boje, kterým se Němci snažili bojovat proti nechtěným jevům, popřípadě demonstrovat zahraničním hostům či autoritám útlak svého národa v Praze.

Politická a společenská reprezentace německých studentů za nimi pevně stála, a vyžadovala policejní ochranu za každou cenu. Místodržitel Coudenhove si v roce 1908 hořce stěžoval, že když se zeptá, jak to má vykonat, odpovědi se mu nedostane, protože „je to věc úřadů“. Samotné autority se podílely na usměrňování studentů pouze minimálně, protože opravdu cítili, že stojí na pozici práva, na straně obětí, které nic špatného nevykonávají. Studentům z toho důvodu nijak nehrozily, zato ale úřadům v případě toho, že by studenty neochránily, hrozily politickými aférami a rezignacemi.⁴⁸⁸ V jakýchkoliv snahách o vyjednávání byli navíc až na výjimky (např. dr. Eppinger) mnohem pasivnější než česká společenská a politická reprezentace, a jakýmkoliv zásahům z venku se bránili, protože o „bummelu“ hovořily jako o věci německého „lidu“, tedy *volk*.⁴⁸⁹

To vyvolává otázku, jestli byl ve skutečnosti „bummel“ pouze studentským zvykem, nebo záležitostí celého německého národa, což se německý tisk snažil v čtenářích vyvolat, když kupříkladu psal: „*Die Frage des Farbentragens in Prag ist ja keine studentische mehr, sie ist die Frage, ob überhaupt das Deutschtum in der Landeshauptstadt der Provinz Böhmen auf der Gasse zum Ausdruck kommen darf, ob heute in Österreich die Deutschen noch das Recht haben, ihr Volsktum in staatsgrundgesetzlich gewährleisteter Weise bekennen zu dürfen.*“⁴⁹⁰ Jak již jsem zmínil v kapitole o německých spolcích, byly postaveny na velkoněmeckém ideovém základu, se kterým se určitě velká část pražských německých či židovských obyvatel plně neztotožňovala. Přeci jen získala strana, která tyto myšlenky reprezentovala (tedy v zemích Koruny české zejména Deutschradikale Partei/Freialldeutsche Partei) při volbách v roce 1907 v Praze pouhých 142 hlasů a v Královských Vinohradech dalších 201, tedy z celkového počtu zhruba 30 000 Němců v hlavním městě a nějakých 6000–7000 na Vinohradech poměrně mizivý počet. Její voličská základna ležela zejména ve větších německých městech v hraničních

⁴⁸⁸ Dopis místodržitele ministru kultu a vyučování a ministru vnitra o bummelu z 12.11. 1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095. nr. 11259.

⁴⁸⁹ Dopis místodržitele ministru vnitra z 4.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095. nr. 29289; *Volk* byl od 18. století pospolitostí lidí, kteří měli společné zvyky, zákony a jazyk, brzy se přidružil i společný původ. V 19. století se částečně proměnil. *Volk* mohl znamenat jak příslušníky různých etnik na území státu, tak prostě jen obyvatele státu. V období vypjatého nacionalismu se akcentovala konotace s lidem, jakási pospolitost krve těch, kdo hovoří tímž jazykem, nehledě na to, v jakém státu žijí. Takto je potřeba pojímat ho i v tomto kontextu, viz M. HROCH (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus*, 2003, s. 12.

⁴⁹⁰ Vyhláška Stálého výboru k ochraně německých studentů v Praze, viz *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 298, 29.10.1908, s. 4.

oblastech.⁴⁹¹ Jestliže tedy němečtí politici hovoří o tom, že o „bummelu“ jako o věci *volk*, buď je to pouze politická hra, nebo se spíše, stejně jako u Čechů, tak i u Němců semkla kolem zvyku celá národně smýšlející společnost a povýšila zvyk „všeněmecký“ na zvyk německý. Ačkoliv opravdu malá část Němců byla ochotna jít vyjádřit svou podporu přímo na ulici, „bummely“ podporovali a pravděpodobně do nich vkládali své naděje do budoucna. O podpoře mimo všenečeský tábor svědčí i propojení celého zvyku s Kasinem, které fungovalo jako jakýsi základní tábor pro spolkové studenty, kteří se sem kdykoliv mohli stáhnout. Přestože nelze generalizovat, dokazuje to, že alespoň část „kasiňácké“ společnosti, což byli vesměs liberální Němci, studenty a jejich zvyk podporovala. I za pomoci tisku se tak „Příkopové bitvy“ pro pražské Němce staly konfliktem o zachování národní přítomnosti ve městě.⁴⁹² Dopomohl tomu mobilizační potenciál německých radikálů, v kterém, stejně jako u národních socialistů, tkvěla jejich síla spíš než v počtu zástupců na Říšské radě. Obě strany uměly skvěle využívat veřejného mínění a společenských tlaků, které potom přenášeli do zastupitelských orgánů, kde jimi zvyšovali svou politickou sílu v parlamentě.

Mezi Čechy vládla všeobecná averze proti nošení „barev“, proti kterým byly demonstrace na Příkopech zaměřeny především. Na straně kritiků podle soudobých pramenů nestálo jen národní dělnictvo, studenti a nacionální strany, ale prakticky veškeré české obyvatelstvo.⁴⁹³ Ačkoliv stížnosti směřovaly na násilí, se kterým je zvyk spojen,⁴⁹⁴ jeho ostentativnosti a další drobnější prohřešky nesčetných forem, nacionálně orientovaným Čechům ve skutečnosti vadila samotná přítomnost Němců ve veřejném prostoru při „*idiotském průvodu kulérů*“.⁴⁹⁵ Útoky byly vedeny z několika stran, ale za cíl měly všechny jednu a tu samou věc – zákaz „Grabenbummelu“. Kritika se v zásadě dělí do dvou okruhů.

První se týkala jeho prostorovosti. O zvyku, který považovali Češi za výstřední nešvar a maškarádu, městská rada v roce 1904 napsala: „*Podobné výstupy a výtržnosti na nej přednější tepně komunikační a promenádě soustavně vyvolávané nemohou srovnány býti se ctí a důstojným vzezřením velkého města.*“⁴⁹⁶ Právě jeho přítomnost na velmi živé třídě a jedné

⁴⁹¹ Pavel SMEČKA, *Die Reichsratswahlen 1907 und 1911 in den Ländern der Böhmischen Krone*, 2007, s. 5-6.

⁴⁹² *Národní listy*, r. 48, č. 297, 28.10.1908, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 298, 29.10.1908, s. 4.

⁴⁹³ Dopis místopředsedy ministru kultu a vyučování z 11.11.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 11258; Dopis místopředsedy ministru kultu a vyučování a ministru vnitra o bummelu z 12.11.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 11259.

⁴⁹⁴ *Národní listy*, r. 44, č. 55, 24.2.1904, s. 1 – *Národní listy* píšou: „*Které velké město má čest míti ve svém středu pány coulerové, tam rvačky jsou na denním pořádku. Co by si vyprávěti musilo Lipsko, Jena, Halle a Berlin, kdyby všechny pány byly zaznamenaly, kteří tam byli se strany buršáků atakováni a kteří s nimi podstoupili zápas.*“

⁴⁹⁵ *Národní listy*, r. 48, č. 296, 27.10.1908, s. 3.

⁴⁹⁶ Stížnost městské rady z 9.2.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 2852; *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904, s. 3.

z „nejvýznamnějších“ pražských ulic v srdci města, která byla při obhajobách na zemském sněmu významem dokonce přirovnávána k vídeňské Ringstraße, ještě navíc v době korza, tvořila hlavní argument pro zrušení celého zvyku.⁴⁹⁷

Část kritiky byla čistě praktická. Protože průvody studentů byly přejaty z menších univerzitních měst, pro Prahu byly podle Čechů nevhodné a nebezpečné.⁴⁹⁸ Byly na závadu volné komunikaci a frekvenci obyvatelstva, navíc byly považovány za přímý rozpor zákonu o spolčování a shromažďování.⁴⁹⁹ Studentský zvyk Příkopy blokoval, kvůli čemuž se zaplnily a lidé často museli vkročit (nebo dokonce padali) do kolejí tramvaje, čímž se celá ulice stávala nebezpečnou.⁵⁰⁰ Zároveň se Čechům zdály nevhodné i pro moderní společnost, protože „*byl to pouhý zvyk v těch dobách, kdy ještě nikdo nevšímal si toho, co se vlastně děje*“, čímž znevažují německou argumentaci tradičností „bummelu“.⁵⁰¹ Je pravda, že změna ve zvyku byla tak razantní, že ji uznali i úředníci, což bylo způsobeno zejména napětím ve společnosti, ale také tím, že počty kulérových studentů neustále rostly. Zvyk, který měl podle předpokladů v letech před rokem 1897 do sta účastníků, jich tedy měl v maximu pět set, což byl pro samotný vzhled a fungování ulice obrovský rozdíl.

Druhá pak byla spíše symbolická, zaměřená zejména na (pro české nacionalisty) urážející přítomnost německého prvku na jedné z nejreprezentativnějších a nejrušnějších ulic v srdci českého hlavního města, tedy jakýsi pokus o vyrvání Prahy Čechům.⁵⁰² „Bumli“ byl dokonce nazýván „*provokativním posměchem českosti hlavního města království českého*“,⁵⁰³ nebo snahou o přetvoření Prahy v německé univerzitní město.⁵⁰⁴ Jak napsal ve svém prohlášení studentský spolek Krakovec, akademické studentstvo „*nestří, aby považován byl Příkop za vyhrazené místo pro Němce, za místo, z něhož coulerovými německými studenty provokováno má být nejen české obecní, ale i ryze český ráz Prahy*“.⁵⁰⁵ Na podobném základě jsou stavěny i české stížnosti na masové nošení barevných čapek během „bummelů“, které ministru kultu a vyučování tlumočil v roce 1908 Coudenhove. Místodržitel píše: „*Die Beschwerden der*

⁴⁹⁷ <http://www.psp.cz/eknih/1901skc/2/stenprot/029schuz/s029007.htm>, 1.9.2019; *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.3.1904, s. 2.

⁴⁹⁸ Proslov poslance Jana Vašatého z 24.1.1898, <https://www.psp.cz/eknih/1895skc/2/stenprot/033schuz/s033007.htm>, 4.5.2019

⁴⁹⁹ Stížnost městské rady z 9.2.1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 2852.

⁵⁰⁰ *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 1.

⁵⁰¹ Proslov radního Podlipného dne 7.3.1904, *Národní listy*, r. 44, č. 68, 8.3.1904, s. 1.

⁵⁰² *Národní listy*, r. 44, č. 60, 29.2.1904, s. 1. *Tamtéž*, r. 48, č. 288, 18.10.1908, s. 2.

⁵⁰³ *Tamtéž*, r.44, č. 61, 1.3.1904, str. 3; *Wartburg*, 1898, ročník 8, č. 1, leden.

⁵⁰⁴ *Národní listy*, r. 48, č. 296, 27.10.1908, s. 3: „*pokoušejí se stále ještě, ale už navždy marně snížit Prahu na německou univerzitní vesnici říšsko-německou*.“

⁵⁰⁵ Výzva akademického spolku Krakovec z 1.3.1904 a reakce místodržitele, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 3949.

Čechen stammen wesentlich aus der Tatsache des massenhafter und sehr auffälligen Vorkommens der frabigen Kappen, die tatsächlich dem etwa 600 Schritt langen Platze ein eigenartiges Gepräge geben und das Deutschtum am vornehmsten Platze Prag sals vorzugsweise vertreten erscheinen lassen.“⁵⁰⁶ Český tisk o „bummelu“ docela hovoří jako o chatrné karikatuře „*takzvaného studentského života německého*“, který se „*trpí na nejokázalejší třídě české Prahy jen proto, aby bylo vyhověno fikci, že Praha je skutečně městem německým a tak udržena byla podvojná praxe pražské německé publicistiky, podle níž cizině má být ukazován převážně německý ráz reprezentační Prahy, zároveň pak dokumentováno hrozné utištění pražských Němců.*“⁵⁰⁷ Český tisk tedy demonstrace proti zvyku na Příkopech označoval za jakousi povinnost českého obecnstva, „*nechce-li dopustiti, aby bylo před cizinou representováno národností jinou a k tomu studenty namnoze s velkoněmeckou prušáckou tendencí, než postarati se o to hromadným vystoupením, aby zamezeno bylo sto padesáti německým studentům falšovati národní ráz Prahy.*“⁵⁰⁸ Politici využívali stejnou argumentaci. Karel Kramář při delegacích prohlásil, že „bummel“ je protest německých studentů proti českému charakteru města.⁵⁰⁹ Ještě tvrdší byl bývalý starosta Podlipný, který označil zvyk za „*pokálení cti české, slovanské Prahy!*“⁵¹⁰ Přesouvání souboje do takové symbolické roviny bylo velmi zajímavou součástí instrumentária dobové propagandy nacionálních stran a uskupení. Zároveň je jím vytvářena představa dobré české Prahy bez „bummelu“, a špatné německé Prahy s ním. Proti němu stojí zejména oba buršácké časopisy, které Prahu označovaly opakovaně za německé město, jež za vše vděčí německé kultuře. Po dlouhém napadání německého společenského života ze strany městské správy byl „Grabenbummel“ posledním úplně nedotčeným symbolem němectví v Praze. Z toho důvodu byly útoky na „Grabenbummel“ byly považovány za snahu německou podstatu města zakrýt.⁵¹¹

Z této kritiky můžeme vidět, že na konci monarchie je sice v přítomnost lidí ona Kischova polarizace města, ale byla zde aktivní snaha ze strany českých nacionálně smýšlejících občanů o změnu této situace, tedy vykořenění němectví z této ulice.⁵¹² Samozřejmě to ale byla výtky, které se z praktického hlediska nedalo nijak využít, protože být Němcem v Praze a dávat to

⁵⁰⁶ Dopis místopředsedy ministru kultu a vyučování a ministru vnitra o bummelu z 12.11. 1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095. nr. 11259: „*Stížnosti Čechů pramení zásadně ze masového a velmi nápadného výskytu barevných čapek, které dávají asi 600 kroků dlouhé ulici svérázný ráz a zdá se pak, že němectví je na jednom z nejnvešenějších míst v Praze v převaze.*“ (přel. aut.)

⁵⁰⁷ *Národní listy*, r. 44, č. 41, 10.2.1904 – odpolední vydání, s. 3.

⁵⁰⁸ *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.3.1904, s. 2.

⁵⁰⁹ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 298, 29.10.1908, s. 1.

⁵¹⁰ *Národní listy*, r. 44, č. 68, 8.3.1904, s. 1.

⁵¹¹ Články *Die Prager Unruhen, Der Alldeutsche Verband, Auf nach Prag*, viz Wartburg, 1904, r. 5, č. 5, květen; *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden.

⁵¹² *Národní listy*, r. 44, č. 60, 29.2.1904, s. 1.

najevo samozřejmě nebylo ani trestné, ani to samotné žádné problémy nepůsobilo. Jedná se tedy spíše o zjednodušená hesla, která měla spíš přispět k agitaci a vyvolání zájmu mezi národním dělnictvem nebo případnými demonstranty.

V souvislosti se symbolickou prostorovou kritikou Čechů je zajímavé pozorovat, jaký jazyk je používán. Asi není překvapivé, že i zde se vyskytoval militární diskurz, hovořilo se „útoků“ a „obraně“, o „ozbrojení“, „řadách, které se semkly“ a samozřejmě o „nepříteli“, proti kterému se „bojuje“, a o „občanské válce“,⁵¹³ tedy jakýsi *jazyk konfliktu*, o kterém jsem se již zmiňoval v souvislosti s prací Jana Randáka, jenž se v návaznosti na Prahu jako důležitý identitotvorný prvek objevoval již od konce 80. let 19. století, a který přispěl ke vzniku diskurzivního násilí, napomáhal k vytváření exponovaných poměrů a společenského napětí.⁵¹⁴ Naprosto stejné fráze se používají i v německém tisku.⁵¹⁵ Zároveň se ale objevuje ještě jeden diskurzivní styl, který s *jazykem konfliktu* úzce souvisí, jakýsi *jazyk očisty*. Například v *Národních listech* ze dne 29. února 1904 se píše, že se český lid „vzchopil k očistě“, dostavil se na „půdu, která se postupem doby stala se jaksí německou doménou. Za hlaholu českého zpěvu hned se přeměnila situace“, a „změnil tvářnost ulice.“⁵¹⁶ Podobné výrazy používá i německá část jako něco, čemu je potřeba se ubránit.⁵¹⁷ Tento styl jazyka je určitou nadstavbou dosud používaného diskurzu, a můžeme vidět, že němečtí je v něm považováno téměř za vadu na kráse, popřípadě špinu, které je potřeba se zbavit, vlastně téměř až volání po etnické čistce. Takový styl psaní nejvíce evokuje události a procesy spojené s koncem druhé světové války, s tím, co česká historiografie označuje za odsun Němců, nebo očistu pohraničí.⁵¹⁸

Druhá forma stížností pak byla na chování německých studentů při „bummelech“. Čechy rozčilovalo, že výstupy se odehrávají v uzavřených řadách, což znamená, že když neměly úřední povolení, byly nezákonné (viz příloha č. 19). Tuto kritiku využívali zejména politici a

⁵¹³ Např. *Národní listy*, r. 48, č. 297, 28.10.1908, s. 1.

⁵¹⁴ J. RANDÁK, *Zbroj v každé pěsti?*, 2017, s. 139-143.

⁵¹⁵ *Bohemia*, r. 81, č. 297, 28.10.1908, s. 2: Zde se mluví o „nutnosti podstoupit boj s ulicí, který musí uznat za nacionální.“

⁵¹⁶ *Národní listy*, r. 44, č. 60, 29.2.1904, s. 1; *Tamtéž*, r. 48, č. 288, 18.10.1908, s. 1: Hovořeno o „očistě ulic od německých tabulek“; Zpráva policejního ředitele místodržitele z 3.3.1904 o záměrech českých studentů, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4593: Mluví se zde o tom, že studenti budou pokračovat, dokud nedocílí „Reinigung“ des Grabens, čili „Očistění Příkopů“.

⁵¹⁷ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 297, 28.10.1908, s.1 – Používá se například výraz „Vernichtung des Deutschtums“, tedy zničení/záhuba Německva; *Bohemia*, r. 81, č. 311, 11.11.1908, s. 1: „Wieder erschallen die Rufe nach Reinigung der Stadt von den verhassten Deutschen, vor allem von den deutschen Studenten.“, tedy „Opět zaznívají výkřiky o vyčištění města od nenáviděných Němců, především od německých studentů.“ (přel. aut.); *Bohemia*, r. 81, č. 288, 19.10.1908, s. 1: „Trauriges Handwerk unter dem Schlagworte nationaler Reinigungsarbeit.“, tedy „Smutná ruční práce pod heslem nacionální očisty.“

⁵¹⁸ Eagle GLASSHEIM, *Cleansing the Czechoslovak Borderslands. Migration, Enviroment, and Health in the former Sudetenland*, 2016, s. 3-16.

zástupci městské rady. Ačkoliv její agitační síla nebyla taková, aby dokázala mobilizovat davy k demonstrování, byla z praktického hlediska jedinou relevantní možností, jak reálně s přítomností německé procházky ve městě bojovat. Němci často takto vystupovali a dá se předpokládat, že před rokem 1897 to nepůsobilo žádné vzrušení a problémy, ale pak se to osvědčilo jako vhodná kritika pro alespoň částečné zamezení zvyku v jeho podobě.⁵¹⁹ Ačkoliv na nabádání českých politiků policie i místodržitel v tomto smyslu na německé kulérové studenty apelovali, v rozjitřených dnech „příkopových bitev“ nebylo jakékoliv „nekorporativní“ vystupování vůbec jednoduché či možné. Zástupci spolků vycházeli tak, jak jim to velké zástupy lidí a policejní ochrana umožnily, což právě jako korporativní vystupování mohlo působit, a vyvolávalo to další kritiku, kterou například vyjádřil při svém proslovu na zemském sněmu poslanec Bedřich Pacák: „*Prosím, viděl jsem to včera, tu "Freiheit, die ich meine!"*. Pánové, ten bumml jste měli viděti včera. To nebyli jednotliví buršové s cereviskami sem tam chodící, to byly celé tlupy a kolem nich policie a vojsko, jako by těch pár buršů dělalo celý stát.“ Mimo krizové dny se často studenti drželi v zákonných mezích, ale v mezidobí mezi „příkopovými bitvami“ se opět začala pravidla rozvolňovat a policie ztratila ostražitost, takže procházky ve velkých skupinách opět postupně ožily.⁵²⁰

Zároveň se studenti při pochodech vždy nechovali slušně, často byli opilí, prováděli například mensuru, tradiční souboje, které Češi považovali za barbarské bitky studentů. Zejména alkoholismus byl oblíbeným cílem karikatur (viz příloha č. 21). Největší problémy ale působily tzv. „provokace“. Tou mohlo být prakticky cokoli – pohled, pyšné vykračování, úsměv, grimasa, ale často také pouhá přítomnost na ulici v „barvách“. Jakýkoliv podobný projev německého studenta mohl zavdat příčinu k útoku, nebo spíš znamenal výmluvu a ospravedlnění násilí.⁵²¹ Samozřejmě by bylo mylné domnívat se, že němečtí studenti nikdy příčinu nezavdali, jejich chování často bylo z dobového hlediska za hranicí, když například zpívali „Wacht am Rhein“, píseň, která byla zakázaná a očividně při ní Čechům „vřela krev v žilách“. Bezpochyby někdy byli sami i agresory, kteří zasadili první ránu, ale je potřeba brát v úvahu situaci, ve které se nacházeli. Obklopení nepřátelským davem a nekonečné vzájemné urážky byly často pouze vyčkávání na to, kdo udeří první. Čechy rozčilovalo také to, že kuléroví studenti chodili na Příkopy ozbrojeni, tedy s tlustými procházkovými holemi či klacky, ve

⁵¹⁹ Stížnost starosty Srba, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 3808; ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 4132.

⁵²⁰ Dopis místodržitele ministru kultu a vyučování a ministru vnitra o bummelu z 12.11. 1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095. nr. 11259.

⁵²¹ Interpelace o provokacích „buršáků“, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, karton 2091, nr. 3168; *Národní listy*, r. 44, č. 65, 5.3.1904 – odpolední vydání, s. 1-2.

výjimečných případech i revolvery (viz příloha č. 22).⁵²² Jak ale správně v roce 1908 podotkl bývalý rektor Karl Rabl: „*Als Provokation gilt alles, was deutsch ist.*“⁵²³ Češi se proto pokoušeli na Říšské radě ukázat německé studenty a jejich procházky jako protičeské, ale zároveň i protihabsburské, což dávalo větší důraz a mohlo vést k jejich zrušení.⁵²⁴

„Stary obyčej, či lépe starý nemrav akademické mládeže německé povýšen tak nejen nad city zdrcující většiny hlavního města království českého, nad veřejný klid a bezpečnost Prahy, nad hospodářský její prospěch, nad základní státní zákon o právech občanských...“

*Národní listy, 30.10.1908*⁵²⁵

Jak je vidět z citátu, Češi brali celý zvyk jako diktát menšiny většině, a jejich přístup k celému řešení problému byl vlastně dávání úřadům na výběr ze dvou špatných možností.⁵²⁶ Ačkoliv „bummel“ jako takový byl minimálně ve své podstatě legální, demonstranti komplikovali život v celé centrální Praze. Češi tedy umožňovali volbu – postavit se na stranu většiny, která sice nestojí v právu, ale má sílu udržet Prahu v klidu; nebo menšiny, která na straně zákona stojí, ale dojde v hlavním městě zemí Koruny české k nepokojům a násilí. *Národní listy* to shrnuly takto: „*Uvidíme, zdali více váží zvůle několika junglů, maškarících se po skutečných německých studentech a chtějících Prahu přeměnití mermomocí v německé univerzitní město svými nedělními pašvilnými pochůzkami Na příkopě, anebo ohled na odpor a hnus celé Prahy proti těmto směšným tatromanům a rozhodně projevená vůle netrpěti tento*

⁵²² Proslov poslanců Dvořáka a Podlipného na sezení zemského sněmu dne 20.1.1898, viz <https://www.psp.cz/eknih/1895skc/2/stenprot/030schuz/s030003.htm>, 4.5.2020.

⁵²³ *Bohemia*, r. 81, č. 311, 11.11.1908, s. 1: Rabl pokračuje: „*Wenn ein deutscher Kaufmann ein deutsches Schild vor seinen Laden hängt, so ist das Provokation; wenn zwei Deutsche auf der Straße miteinander deutsch sprechen, so ist das Provokation; ja wenn ein Deutscher auf einen böhmischen tschechischen Gruß nicht tschechisch antwortet, so ist auch das Provokation. Und nun gar, wenn ein deutscher Student sich in Mütze und Band auf der Straße zeigt!*“, přeloženo: „*Když si německý obchodník pověsí před svůj obchod německou ceduli, je to provokace; když spolu dva Němci na ulici mluví německy, je to provokace; také když Němec na český pozdrav neodpoví česky, je to provokace. A co teprve, když se německý student ukáže na ulici v čepici a šerpě!*“ (přel. aut.)

⁵²⁴ T. MILLS KELLY, *Taking It to the Streets*, 1998, s. 108: Což nebylo těžké, velká část symboliky byla velkoněmecká.

⁵²⁵ *Národní listy*, r. 48, č. 299, 30.10.1908, s. 1: Na stejné stránce pokračuje: „*Koment buršáckých spolků postaven výše nad základní státní zákon, nad otázku neodhadného množství životů pražského obyvatelstva, starý obyčej nedospělých hochů, prochoditi se korporativně v barevných čapkách a trikoloře před nedělní předsnídkou a ranní pintou prazdroje v německém kasině pražském prohlášen za zákon, kterémuž se podříditi musí nejen statisíce pražského obyvatelstva, nejen chod celého veřejného života v městě po Vídni v říši největším, nýbrž i směry a proudy celé vnitřní politiky a všichni její činitelé až do nejvyššího a ještě více! Ano i proslulé vitální zájmy zahraniční politiky monarchie, přivedené k denunciačnímu pokynu kasiňáckých žuranlistů na tapet vídeňským parasitem disposičním „Fremdenblattem.“*

⁵²⁶ *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.3.1904, s. 2; *Tamtéž*, r. 48, č. 288, 18.10.1908, s. 2.

*provokativní posměch českosti hlavního města království českého!*⁵²⁷ Stejně intervenoval na zemském sněmu v roce 1898 i poslanec Pacák, který řekl: „*Pánové, jest to zvláštní s těmi věcmi, které se dějí na Příkopě. Já jsem to včera viděl. Nevím, zdali to jest výhodnější a lepší pro stát, když ve velkém městě a v království Českém panuje mír a pokoj, než když pár buršáků chodí v čepicích v "bummlu" po Příkopě. Mně se zdá, že státní zájem vyžaduje, aby byl klid, byť i buršové s čepicemi choditi nemohli. (Posl. dr. Schreiner volá: "Freiheit, die ich meine!")*“⁵²⁸ Jedná se vlastně téměř až o vydírání, ve formě výzev k uposlechnutí většiny na úkor menšiny. Samozřejmě to bylo jak ze zákonného, tak z politického hlediska nepřijatelné.⁵²⁹ Je zajímavé, že s českým postojem souhlasila i část šlechty, například česky smýšlející šlechtic Vojtěch Václav Sternberg nebo katolický konzervativce Vojtěch Schönborn, který byl zastáncem vyhlášení Farbenverbotu již v říjnu roku 1908, protože aby byl zaveden klid a pořádek, má se podle něj „*použití prostředků pokud možná méně závažných, aby dalekosáhlými opatřeními výjimečného stavu netrpěly všechny vrstvy obyvatelstva.*“⁵³⁰

Když si porovnáme pojetí Čechů i Němců, na první pohled je zřejmé, že celému zvyku je vkládán u obou skupin jiný význam. U Němců je často upozorňováno na běžnost a jednoduchou formu „*neškodné nedělní procházky*“⁵³¹ která ničemu nemůže být na závadu a nikterak nenarušuje běžný provoz ulice, a problém kolem něj je vytvářen pouze agresí demonstrantů (viz příloha č. 23). Zvyk pouze poskytoval záminku k útokům, ačkoliv sám se k nim nijak nepřičinil.⁵³² Češi ho popisují jako naprostou historickou výjimečnost a něco, co si nikde jinde ve světě nedovolí. *Národní listy* dne 28. října 1908 píšou: „*Není v historii příkladu, by kterýkoliv národ a kdykoli snesl takovou provokaci svého odpůrce; týž zjev, v celém světě axiomatický, se prostě nyní v Praze opakoval.*“⁵³³ V tisku o celém zvyku bylo jako o divadle, kterému nikde není rovno, události, která se podle jednoho z fejetonů stanou „*institucí a do zeměpisných děl a Baedekerova „průvodce“ ve článku o Praze přibude poznámka: „Každou neděli na Příkopech velký policejně četnický manévr s konsignací celé vojenské posádky“ [...]*“⁵³⁴ Vzbuzováním pocitu výjimečnosti „*bummelu*“ se snažila česká strana docílit dvou věcí. Zprvč vzbudit v čtenářích pocit, že si němečtí studenti můžou v Praze dělat něco, co by nikde

⁵²⁷ *Národní listy*, r.44, č. 61, 1.3.1904, str. 3;

⁵²⁸ Interpelace Bedřicha Pacáka dne 20.1.1898,

<https://www.psp.cz/eknih/1895skc/2/stenprot/030schuz/s030003.htm> , 4.5.2020.

⁵²⁹ Podobné příklady, viz *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 1.

⁵³⁰ O Schönbornovi, *Národní listy*, r. 48, č. 298, 29.10.1908, s. 1; O Sternbergovi, *Bohemia*, r. 82, č. 30, 30.1.1909, s. 3.

⁵³¹ *Bohemia*, r. 81, č. 293, 24.10.1908, s. 3.

⁵³² *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 298, 29.10.1908, s. 1-4; *Tamtéž*, r. 33, č. 81, 22.3.1909, s. 3.

⁵³³ *Národní listy*, r. 48, č. 297, 28.10.1908, s. 1.

⁵³⁴ *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908, s. 1.

jinde nebylo povoleno, tedy je jim nadřezováno ze strany úřadů. V menší míře se pak snažili vyvinout tlak na státní orgány, aby celý zvyk zrušili, protože se nikde v takové míře nekoná.

Rozdíl je samozřejmě také v pojmání spolkových studentů jako aktérů během „bummelů“, kteří jsou Němci popisováni jako hrdinové, bojovníci za svobodu a Německo, kteří sice nijak stávající situaci nezapřičinili, ale v hodině nouze překonali své předchozí stranické rozpory a spojili se k ochraně svých ohrožených práv a zájmů (viz příloha 5 a 6). Nejradikálnější byly spolkové měsíčníky, které označovaly studenty za zástupce opravdové civilizovanosti a opravdového vzdělání bojující proti české nevzdělanosti, aroganci a snahám o potlačování Němců.⁵³⁵ Češi samozřejmě kulérové vysokoškoláky považovali za provokatéry, kteří nedbají žádných pravidel a nemají žádné svědomí, které by jim bránilo v rozčilování českého davu. Zároveň je stavěli také do pozice jakýchsi „užitečných idiotů“, kteří slouží jako loutky svým politickým vůdcům k diskreditaci české Prahy a jejích občanů. Zejména během nepokojů byla českým tiskem rozšiřována teorie, kterou mohu shrnout clausewitzovskou parafrází, že „bummel“ je pouze pokračování sněmovní obstrukce jinými prostředky.⁵³⁶ Často jim bylo doporučováno, aby své politické cíle a nošení kuléru vzdali a vrátili se radši ke svému studiu, které kvůli „bummelům“ zanedbávají. Při porovnávání přístupu autorit ke studentům je ihned zřejmá jeho naprostá odlišnost. Zatímco čeští politici a profesori prosili své studenty o klid a v nejlepším případě i o vyhýbání se Příkopům během „bummelu“, němečtí naopak své studenty podporovali a prohlašovali, že ke studentům německé Karlo-Ferdinandovy univerzity „barvy“ patří, a dokonce vyzývali ostatní akademiky a „staré pány“, ať stojí barevným studentům po boku a podílí se na ochraně zvyku.⁵³⁷ O tom svědčí i známá promluva rektora Rabla z roku 1904. Určitá arogance a neschopnost reflexe, která vedla k tomu, že společenské a politické autority prakticky odmítaly na studenty apelovat, Čechy rozčilovala a neustále na ni v tisku i na Říšské radě upozorňovali.

V zapeklité situaci, kdy oba tábory udělaly z „bummelů“ velmi komplikovaný politický problém, bylo mimořádně obtížné hledat řešení. To také značně naráželo na tvrdohlavost, se kterou němečtí studenti odmítali přistoupit na jakákoliv kompromisní řešení. Nesystematická jednání a snaha „domluvit“ jim, která probíhala během nepokojů v letech 1898 a 1904, se

⁵³⁵ *Bohemia*, r. 81, č. 297, 28.10.1908, s. 5; *Tamtéž*, r. 81, č. 293, 24.10.1908, s. 3; *Bohemia*, r. 81, č. 311, 11.11.1908, s. 1; o pojmání studentů např. zpráva studentů z Darmstadtu, viz *Wartburg*, 1909, r. 19/10 č. 1, leden; *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 2, únor.

⁵³⁶ *Národní listy*, r. 48, č. 300, 31.10.1908, s. 1.

⁵³⁷ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 297, 28.10.1908, s. 1; Německá výzva ke studentům, viz *Tamtéž*, r. 32, č. 297, 28.10.1908, s. 4; *Bohemia*, r. 81, č. 311, 11.11.1908, s. 1; Výzva k „starým pánům“, *Tamtéž*, r. 81, č. 299, 30.10.1908, s. 1.

projevila jako bezvýsledná. Proto se úřady pokoušely apelovat na autority, které měly na členy spolků přece jenom o něco větší vliv, ale zejména mohly samy změnit názor a přestat poskytovat „bummelu“ podporu, což by jistě byla pro studenty citelná rána.

Systematická jednání zprostředkovaná místodržitelem Coudenhovem začala v průběhu listopadu 1908. Ačkoliv obě strany měly ultimativní požadavky, tedy nepřerušené konání zvyku v jeho původní podobě a jeho úplné zrušení, obě strany byly ochotny vyjít vstříc a domluvit se. Z německé strany se jednání účastnili zejména oba rektori a poslanci Eppinger a Maly, za české demonstranty hovořil starosta Karel Groš. Zde můžeme vidět kámen úrazu. Na pozici vyjednávačů nestály nejradikálnější živly a tvůrci demonstrací, tedy samotní studenti a Česká národně sociální strana. Ačkoliv obě skupiny vyjadřovali ochotu k vyjednávání, ve skutečnosti nechtěli ze svých požadavků ustoupit. Další problém pak byly odlišné představy o všech řešeních.

Kompromisní a přijatelná východiska byla dvě. Buďto měl být „buml“ přesunut na jinou ulici, čímž by se vyhnul jedné z nejživějších ulic, na které působil zácpy a dopravní problémy, nebo měl být posunut na jiný čas než dobu pravidelného korza, což by mělo stejný efekt. Pro německou stranu by to splnilo hlavní podmínku, tedy zachování kontinuity celého zvyku. Podle oficiálních prohlášení české politické reprezentace se zdálo, že zejména přesunutím průvodu mimo Příkopy by se situace mohla vyřešit. Změnou lokace myslely obě strany něco jiného. Češi ve skutečnosti případně brali v potaz nějakou ze zapadlejších ulic mimo centrum, zatímco pro německé studenty bylo „jinou ulicí“ prakticky pouze Václavské náměstí, což byla v podstatě ještě horší varianta než Příkopy, protože to bylo tradiční české korzo. Navíc Němci psali, že by to ve skutečnosti znamenalo omezení svobody německých studentů a jistý přesun Němců do „ghetta“.⁵³⁸ Ačkoliv se tedy v roce 1909 pod tíhou okolností „bummel“ přesunul na Václavské náměstí, jednalo se pouze o exil, nouzové řešení, které nemělo potenciál dlouhodobého řešení. Navíc se ukázalo, že ani takový přesun se zcela nevyhnul konfliktům a násilí. Samotný posun v čase, byť na jiný den, nebyl pro Čechy dostačující.⁵³⁹ Jako nepřijatelný ho zavrhl i Němci, a proti se vyjadřovali i obchodníci, kteří nechtěli dopustit případné rozšiřování konfliktů i na jiné dny.⁵⁴⁰

⁵³⁸ *Bohemia*, r. 81, č. 311, 11.11.1908, s. 1: Tuto myšlenku formuloval rektor Rabl a napsal dokonce, že takové ghetto by bylo „*weit schlimmer und erniedrigender, als es das Ghetto für die Juden einst war.*“. Přeloženo: „*bylo by mnohem horší a více pokořující, než bylo tehdy ghetto pro Židy.*“ (přel. aut.)

⁵³⁹ Dopis místodržitele ministru školství a kultu o bummelu z 11. listopadu 1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 11258.

⁵⁴⁰ *Národní listy*, r. 44, č. 64, 4.3.1904, s. 2.

Německá reprezentace byla ochotna o obou řešeních jednat, ale pouze v době klidu, aby nevyvolalo případné řešení dojem, že bylo vytvořeno pod tlakem a hrozbou násilí na studentech.⁵⁴¹ Coudenhove potřeboval na vyjednávání klid ve městě. Když byl v tisku a společnosti celé měsíce projednáván každý sebemenší detail „bummelu“, byla možnost dosažení kompromisu nulová. Místodržitel věřil, že v pěti až šesti týdnech klidu by jednání dospěla ke zdárnému cíli, ale tolik času na konci roku 1908 neměl. Již v listopadu se pokusil v tomto smyslu apelovat na samotné studenty, a prosil je, aby se několik neděl neúčastnilo více než padesát lidí a „bummel“ se konal pouhých deset minut, což by nezbudilo mezi demonstranty velké rozčilení a zachovala by se kontinuitu zvyku. Výzva se nesetkala s pochopením a studenti rezolutně odmítli. Místodržitel se je tedy rozhodl obejít a další šanci hledal ve stanném právu, které několik týdnů klidu opravdu poskytlo. Coudenhove tentokrát žádal o politické řešení na úrovni Říšské rady, a prosil ministra vnitra o otevření celé záležitosti na Říšské radě. Političtí zástupci příležitosti nevyužili, takže otázka „bummelu“ zůstala nevyřešena. Důvodem pravděpodobně bylo, že zástupci nedokázali pojmout celou záležitost v dlouhodobé perspektivě a v čase klidu, který nabízel prostor pro řešení, chyběla vůle.⁵⁴²

K žádnému řešení tedy nakonec nedošlo. Ačkoliv jednotlivci projevovali zájem na řešení celého konfliktu, ve skutečnosti byly obě strany zatvrzelé a trvaly na svých podmínkách. Pro německé studenty a jejich politické či společenské zástupce byla ve skutečnosti všechna navržená řešení nepřijatelná. „Bummel“ s Příkopy svázán tradicí, a jakýkoliv ústup by znamenal další krok k ztrátě práv, počestění Prahy a úpadku německé identity ve městě (viz příloha č. 30).⁵⁴³

Dá se jenom spekulovat, jestli by přesun bummelu byl v konečném důsledku pro české nacionalisty uspokojující. Osobně se kloním k názoru, že by to byl pouze mezikrok k úplnému zrušení pochodu, který byl hlavním cílem českých nacionalistů, a ke kterému nakonec došlo po válce v roce 1918.

Na závěr této kapitoly představím postoj, jaký na „Grabenbummel“ měla nezúčastněná strana, tedy sociální demokracie. Zvyk jí nějak významně nevadil, ale nerozuměla jeho

⁵⁴¹ Vyjednávání s Grošem, viz Zpráva Křikawy o situaci v Praze z 6.1.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 166; Dopis ohledně stanného práva atd na MdI ze dne 4.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 29289; Dopis místodržitele ministru školství a kultu o bummelu z 11. listopadu 1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 11258.

⁵⁴² Prosba o klid od místodržitele a snaha vyjednat, viz Dopis místodržitele ministru kultu a vyučování a ministru vnitra o bummelu z 12.11. 1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 11259; Dopis ohledně stanného práva atd na MdI ze dne 4.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 29289.

⁵⁴³ Odpověď ministerského předsedy Koerber na interpelaci českých poslanců, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 2077/1904; Prager Tagblatt, 23. 2. 1904, č. 54, s. 1.

politizaci, kterou považovala za „zřetěnění šovinismu“. O případném zrušení „bummelu“ psala: „Znamenalo prý by to potlačování německého národa. Co má německý národ společného s buršáky a jejich bumly, s jejich rvačkami a pitkami je rovněž tak nepochopitelné jako usnesení městské rady pražské, aby jim bylo zakázáno nosení buršáckých odznaků a bumly. Kam až dospělo šílenství šovinistické! Jednoho dráždí buršácká čapka, druhého český plakát anebo konání české zábavy, zkrátka zdá se, že jistí lidé vyhledávají nejmalichernější záminky, aby se mohli hádat a rvát.“⁵⁴⁴ Postojem byla tedy mezi oběma stranami, přičemž neschvalovala chování ani jedné z nich. V jednom ze svých fejetonů označovalo *Právo lidu* „buml“ za slovo, které má v německém studentském světě veliký význam, protože je označením „hlavní a jediné činnosti studentů“, kteří vstupují do spolků, aby mohli nosit barevné čapky a požívat privilegia nedělat nic jiného, než pořádat pitky a rvačky. „Mezery nutné k odpočinku a nabrání sil k nové pitce a pranici vyplňují bumlováním, či správně řečeno klackováním po ulici. Bumler je vlastně darmošlap.“ Bumlující studenty považuje za takové, kteří nestudují, protože každý na první pohled může vidět, že od učení či jiné duševní práce své „rozšvihané a nabubřelé“ tváře nemůžou dostat. Taky píše, že v celém světě jsou „bumly“ naprosto zakázány, popřípadě vytlačeny do univerzitní budovy. Psal, že v Německu jsou „buršáci“ pouze součástí karikatur, ale v Praze je tomu jinak, protože u nás jsou nejvážnějším prototypem němectví, což způsobují ale sami Češi, protože namísto, aby se jim smáli, pořádají proti nim „vojnu“. Toho se chopily i německé autority, které začaly „vtloukat jim do hlavy, že barevná čapka a pod ní rozšvihaná obličej je vlastně vrcholem vši německé kultury, cílem největší dokonalosti.“ *Právo lidu* tedy celý konflikt považovalo za souboj hloupého a ještě hloupějšího, nesmysl, který byl příliš zveličený všemi stranami.⁵⁴⁵

4.2 Role politiků

Během celých „příkopových bitev“ byl přičítán politikům obrovský význam. Jak již jsem psal, politici vytvořili druhé „bojiště“ v zastupitelských orgánech, ale na rozdíl od roku 1897, jehož se česká politická reprezentace zúčastnila pouze málo, byli přítomni i během samotných „Grabenbummelů“ mezi demonstranty, kde používali svou autoritu k vyjednávání s policií a jako osoby, kteří se pokoušeli udržet masu v limitech vhodného chování. Po většinu

⁵⁴⁴ *Právo lidu*, r. 13, č. 43, 12.2.1904, s. 2.

⁵⁴⁵ Fejeton s názvem *Buml.*, viz *Právo lidu*, r. 13, č. 73, 13.3.1904, s. 1-2; Dále také *Tamtéž*, r. 13, č. 74, 14.3.1904, s. 2.

doby tedy jejich chování nezavdalo příčinu ke stížnostem, a krom občasných hádek s policií nepůsobili na ulici problémy.

Zejména během roku 1908 ale začali zvláště představitelé národních socialistů a státoprávních radikálů přejímat i jiné funkce vůdců davu. Jak můžeme vidět na posledních listopadových a prvních prosincových dnech, část politiků působila opravdu jako vůdci nepokojů, nabádali k útokům a neposlouchání rozkazů policie a četnictva. Využívali přitom své poslanecké imunity, která jim umožňovala jednat na hraně zákona.⁵⁴⁶

Velmi brzy se objevily v tisku debaty o míře spontaneity demonstrací. V německém tisku se vyskytly zprávy o tom, že mají nepokoje na Příkopech organizátory.⁵⁴⁷ V roce 1898 a 1904 byla viněna zejména Národní strana svobodomyšlná, která sice přímo nenabádala k násilí na německých studentech, ale v politickém tisku poštvovala národními hesly, vytvářela nepřátelskou atmosféru a snažila se vyvolat pomstu za události z pohraničních území. Jednáním, které označil na Říšské radě ministerský předseda Ernst von Koerber za národní terorismus, se podle policejních úřadů i německých periodik mladočeši snažili zakrýt svůj úpadek, stočit obecnou pozornost od dezolátních stranických poměrů.⁵⁴⁸ Místodržitel psal, že mladočechům neklidné hnutí v Praze vyhovovalo, protože ještě zvyšovalo váhu parlamentární obstrukci. Německý tisk souhlasil jak s Koerberem, tak s Coudenhovem a psal: „*Diese Politik ist nun über ein halbes Jahrhundert alt und nach ihrem Meister, dem Organisator der Boutique, Napoleon III., hat es so mancher Demagoge schon mit ihr versucht.*“ *Prager Tagblatt* označil takové chování mladočechů za nepatrný stupeň pocitu zodpovědnosti a politického rozumu. Článek je zakončen větou: „*Schließlich wird aber dieses Spiel denn doch zu bunt. Wenn die Straße sich zum gefügigen Werkzeug einer Partei hergibt und teils bewußt, teils unbewußt ihre Geschäfte besorgt, so ist das ihre Sache. Aber nicht Jedermanns Sache ist es, die Kosten dieser Umtriebe zu tragen und dem Staate erwächst die unabweisliche Pflicht dem jungtschechischen Nihilismus ein Ende zu bereiten.*“⁵⁴⁹

⁵⁴⁶ Policejní ředitel píše 8.12.1908 místodržiteli o zapojení národních socialistů do nepokojů, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 21078.

⁵⁴⁷ Interpelace poslance dr. Kindermanna a kolegů z 8.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1659; Interpelace poslance Schreitera a kolegů z 8.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1659. *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 333, 3.12.1908, s. 1; Dopis hraběte Oswalda Thuna Maxi Egonu Fürstenbergovi, E. RUTKOWSKI, *Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Teil II., 1991, s. 837; *Bohemia*, r. 77, č. 53, 22.2.1904, s. 1.

⁵⁴⁸ Např. *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 67, 7.3.1908, s. 1; *Bohemia*, r. 77, č. 60, 28.2.1904 – večerní vydání, s.1; *Bohemia*, r. 77, č. 67, 7.3.1904, s. 1; *Právo lidu*, r. 7, č. 39, 8.2.1898, s. 3; *Tamtéž*, r. 7, č. 66, 7.3.1898, s. 1; *Tamtéž*, r. 13, č. 60, 29.2.1904, s. 2; *Tamtéž*, r. 13, č. 67, 7.3.1904, s. 1.

⁵⁴⁹ Koerber na Říšské radě dne 8.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 2077; Zpráva Coudenhoveho ministru vnitra o poměrech po prvních nepokojích z 1. března 1904., ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3808; Zpráva místodržitele na MdI z 7.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4132; Citát z článku s názvem *Politika ulic* v *Prager Tagblatt*, r. 28, č. 54, 23.2.1908, s. 1: „*Taková politika je nyní již přes půl století stará a po svém mistrovi, organizátorovi butiků, Napoleonovi III., to s ní zkusilo již*

Ač třeba nepokoje nebyly vyprovokovány úmyslně, vliv médií na jedince se na konci 19. století nedá popřít. S růstem levných masových politických tisků se rozšiřovala i čtenářská základna z nižších vrstev, která přímo ovlivňovala názory a myšlenkový svět jednotlivců.⁵⁵⁰ Zároveň je nutné podotknout, že v době, kdy strana zažívala politické krize, byly nacionální útoky v médiích frekventovanější a nejzapálenější, což mohlo vést k vyprovokování čtenářů k násilným činům.⁵⁵¹

Již v roce 1904 se ale začaly objevovat na ulici nové tváře, noví přímí vůdci davu, mimo jiné se výrazně projeví Václav Klofáč a Karel Baxa, velké osobnosti „příkopových bitev“.⁵⁵² Policie také zaznamenala jednání Státoprávně pokrokové strany v restauraci Choděra, jehož hlavní součástí tvořily právě demonstrace, kde se straníci rozhodli rozdávat burčující letáčky mezi studenty, aby je přiměli demonstrovat proti „bummelu“.⁵⁵³

Mnohem větší úrovně nabylo zapojení nacionálních stran v roce 1908. Křikawa psal místodržiteli, že při posledních protiněmeckých nepokojích se vyprofilovali poslanci České národně sociální strany, jmenovitě Klofáč, Choc a Buřival, jako vůdci a organizátoři bouří. Nejenže po celou dobu nepokojů šířily letáky proti „bummelům“ a pro hospodářský bojkot Němců podle hesla „svůj k svému“, ale policejnímu ředitelství se podařilo získat psaní, které zaslal sekretariát partaje svým lokálním organizacím, ve kterém žádá o organizaci shromáždění ve všech větších městech, ale zejména těch, kde je okresní hejtmanství. Na těchto protestních shromážděních chtěli ukázat odlišný přístup k českým a německým občanům, a doufali, že se následně rozšíří na demonstrace proti politickým úředníkům a německým firmám. Tyto bouře měly vést ke stáhnutí četníků z Prahy zpět do svých domovských měst, což by nechalo „bummely“ pouze v rukou pouze policii, která byla proti větším hnutím slabá. Křikawa považoval tento leták za jasný důkaz většího plánu a toho, že si národní socialisté jsou vědomi slabin úřadů.⁵⁵⁴

mnoho politiků“ a „Nakonec bude ale tato hra přece příliš rozmanitá. Když se ulice vydává za poddajný stroj jedné strany, a částečně vědomě, částečně nevědomě zajišťuje jejich problémy, tak je to její věc. Ale nic není ničí věc, nést cenu tohoto pronásledování a státu narůstá povinnost ukončit tento mladočeský nihilismus.“ (přel. aut.)

⁵⁵⁰ K tomu viz Jakub MACHEK, *Pražský ilustrovaný kurýr. Masový tisk jako obraz světa obyčejných lidí*, Praha 2012; BEDNAŘÍK, Petr – Jan JIRÁK – Barbara KÖPPLOVÁ, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Praha 2011, s. 98-150; Jan JIRÁK – Barbora KÖPPLOVÁ, *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, Praha 2003, s. 151-152

⁵⁵¹ NA PM 1891-1900: 873/2: 8/1/13/1 k. 2295; R. KVAČEK, *Doba zraní*, s. 32-33; Smrček, *Prosinčové nepokoje roku 1897 v Praze*, Praha 2017, s. 74-75.

⁵⁵² Zapojení obou politiků, viz Zpráva místodržitele na MdI z 5.3.1905, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 4058; Zpráva policejního ředitele místodržiteli z 7.3.1905, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 67; *Bohemia*, r. 77, č. 53, 22.2.1904, s. 1.

⁵⁵³ Zpráva o schůzi u Choděry, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4225.

⁵⁵⁴ Policejní ředitel píše 8.12.1908 místodržiteli o zapojení národních socialistů do nepokojů, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 21078; Shrnutí událostí v říjnu, listopadu a prosinci ze strany úřadů, ÖSTA, AVA,

Podle T. Mills Kellyho byla účast národně socialistických politiků na nepokojích, stejně jako zkoušení limitů tolerance monarchie, kalkulovanou strategií strany k získání dominantního postavení v českém politickém životě. Od svého vzniku roku 1897 si vytvořila politický styl, který byl pojítkem mezi stranou a národem, přičemž podobnou taktikou chtěla ukázat, kdo je nejopravdovějším reprezentantem národa. Nepokoje roku 1908 byly odpovědí na nepříznivý výsledek voleb z předchozího roku, kdy se strana rozhodla využít anexní krize ke zvýšení svého vlivu, a s heslem „antimilitarismu“ a prosrbského postoje ovlivňovala již tak rozrušené národní dělnictvo v Praze, které bylo napjaté po rozpuštění zemského sněmu. Za soupeře si vybrala právě německé studenty, policii a četníky. Při konfliktech se postavila přímo do čela davu, a propagandisticky se pak představovala jako nejlegitimnější vůdce národa,⁵⁵⁵ a v případě zatýkání či konfliktů s policií také jako mučedník.

Tyto důkazy policejní ředitel nicméně stále nepovažoval za dostačující a žádal nejvyšší státní zastupitelství o povolení k prohlídce sekretariátu strany ve Školské ulici a bytů členů výkonného výboru strany. Zajímavé je, že bylo vládou policii nařízeno držet možné výsledky v tajnosti až do té doby, dokud nebude schváleno rozpočtové provizorium, protože případné zveřejnění zjištění mohlo rozrušit českou politickou sféru a zkomplikovat jednání.⁵⁵⁶ Ačkoliv domovní prohlídky proběhly, zdá se, že se nesetkaly s větším úspěchem, a většina politiků si udržela svá křesla až do konce volebních období.

Místodržitel se s představiteli strany po vyhlášení stanného práva v roce 1908 pokusil jednat, ale bez většího úspěchu. I během období hrozících trestních stíhání národní socialisté trvali na okamžitém přesunu demonstrací z Příkopů. Podle zpráv policejního ředitele se zdá, že strana započala hnutí, které už sama nedokázala zastavit, a proto se bála jakýchkoliv ústupků, které by vedly k rozporům ve vlastních řadách.⁵⁵⁷

Větší zapojení politiků do nepokojů svědčí o tom, že se kultura „politiky ulice“ změnila. Přispěl k tomu zejména vznik a růst masových stran, zejména národních socialistů, jejichž voličská základna se velkou měrou kryla s účastníky nacionálních demonstrací, tedy „nacionálním dělnictvem,“ jak byla tato sociální vrstva nazývána v dobových pramenech. Ti se poučili z chyb mladočechů během roku 1897.⁵⁵⁸ Vědomí, že účast na demonstracích

MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 12351; NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50; O Klofáčově zapojení, *Wartburg*, 1909, r. 19/10 č. 1, leden.

⁵⁵⁵ T. MILLS KELLY, *Taking It to the Streets*, 1998, s. 95-109.

⁵⁵⁶ Policejní ředitelství píše místodržitelství o národních socialistech, včetně seznamů členů výkonného výboru atd., NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 24379; Zpráva ministerského rady Swobody místodržiteli z 14.12.1908, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/50, nr. 24659.

⁵⁵⁷ Zpráva policejního ředitele místodržiteli přeposlaná dne 14.12.1908 na MdI, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 24559.

⁵⁵⁸ D. SMRČEK, *Prosinčové nepokoje v Praze roku 1897 v Praze*, 2017, s. 56-83.

představuje propagační činnost, která straníky nemohla v očích svých voličů nijak zdiskreditovat, ba naopak, umožnilo přímou účast profesionálních politiků na politice ulice. Posun je nejspíš důkazem postupující radikalizace politických stran a národa, které využívali složitosti systému neumožňující bezpečnostním orgánům zasáhnout tak, aby se nestaly cílem politických útoků na půdě parlamentu, pro získání politického kapitálu.

Jak už jsem zmínil v jednotlivých kapitolách o nepokojích, mnoha nepokojů byli samozřejmě přítomni i němečtí politici (viz příloha č. 24). Jejich rolí byla zejména podpora pro německé studenty a německý život ve městě, zároveň také ale vyjednávali s policejními úředníky. Stejně jako Češi získávali vlastní zkušenosti, které mohly přenést na Říšskou radu či zemský sněm. Český tisk je také stavěl do role organizátorů, ale v trochu jiném smyslu. Za pomoci správně načasovaných „bummelů“ vytvářel demonstrace a násilí na Němcích, které využíval k vytváření image utlačované menšiny v Praze, popřípadě k získávání „trumfů“ pro politický boj.⁵⁵⁹ Nejhlasitější byly tyto výtky ve spojení s „bitvami“ v roce 1912, po kterých *Národní listy* psaly: „*Orgány kasína si takového výjevu přímo přály, neboť zášť jejich nedovolila jim ovšem psát o grandiosních slavnostech sokolských v Praze!*“⁵⁶⁰ Němečtí studenti prý potřebovali nějakou „mrtvolu“, kterou by způsobili srážku a strhli poprask, což bylo požadavkem německé „situační politiky“ v Praze i Vídni. Účelem mělo být pošpinění sokolského průvodu, ale zejména měla být zkompromitována návštěva ministra kultu a vyučování Hussarka při Palackého slavnosti.⁵⁶¹

4.3 „Grabenbummel“ a státní správa

*„Slavní úřadové chvějí se přímo úzkostí, pozorují-li, že snášenlivost a blahovůle širokého obecnstva oproti těmto živým tulipánům poněkud ochabuje a že by některý z nich mohl pro své gentlemantik klackovité chování se dostat štulec. Jen buršákům nic na úkor! Modlí se z rána i večera a chrání je a bdí nad nimi, jakoby na nich závislé bylo všechno cislajtánské štěstí.“*⁵⁶²

„Grabenbummel“ představoval pro úředníky a policisty extrémně komplikovaný problém, během jehož řešení musely snášet útoky ze všech stran. Zejména policie se ocitla v nezáviděníhodné situaci. Na policejní ředitele Dörfla a Křikawu byl vyvíjen tlak téměř před

⁵⁵⁹ Např. *Národní listy*, r. 48, č. 298, 29.10.1908, s. 1.

⁵⁶⁰ *Národní listy*, r. 52, č. 179, 1.7.1912, s. 3.

⁵⁶¹ *Tamtéž*, r. 52, č. 180, 2.7.1912, s. 3; Interpelace Baxy a kolegů z 2.7.1912, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/90/9, nr. 2400/1.

⁵⁶² *Národní listy*, r. 44, č. 45, 14.2.1904, s. 2.

každým nedělním průvodem „barevných“ studentů z několika zájmových skupin. Vyjednávat přicházely skupinky českých poslanců, které žádaly téměř vždy to stejné, tedy zákazu „bummelu“ pro ten den či úplně, ale i německých politiků a akademiků, kteří žádali naopak větší policejní ochranu pro německé studenty. Společný postup projednávali také s místodržiteli Karlem von Coudenhovem a Františkem Thunem, od kterých přicházela nařízení z vyšších instancí, kterými se také museli řídit. Velmi omezený operační prostor, který umožňovala policejní nařízení a zákony, byl ještě zmenšen snahou vyjít vstříc všem zúčastněným stranám. S názory vlád se přitom v mnohém policejní ředitelé neztotožňovali, ale museli ustupovat politice na úkor vlastního přesvědčení.⁵⁶³ Projevovalo se tedy, že všichni zúčastnění bojovali na jiných „bojištích“. Zatímco policejnímu řediteli a místodržiteli šlo o zachování klidu ve městě, ministr vnitra, kultu a vyučování či samotný ministerský předseda pracoval s politickými tlaky na Říšské radě. Shodnout se na řešení, které by vyhovovalo všem sférám státního úřednictva, bylo velmi komplikované.

Policeie byla nejčastějším terčem kritiky z obou stran. Z české jí bylo vyčítáno, že dělá osobní gardu „buršákům“, že je jimi podplacená a umožňuje jim provokace (viz přílohy 25).⁵⁶⁴ Zejména jim vadilo přehnané nasazování síly k jejich ochraně, což dokazují například tyto citáty z *Národních listů*: „*Však v Praze vyrukuje veškerá branná moc proti obyvatelstvu, aby sto buršákům dopomohla ku vítězné promenádě. Veškerá branná moc byla mobilizována, aby mohli jásat buršáci, že oni jsou páni Prahy! Němci musí dostati všechno, cokoli si přeje, Čechu jen to, k čemu Němec svolí. Na obranu práva buršáckého vysílá své vojsko, práva národa českého v tomto státě ale nohama šlapou*“.⁵⁶⁵ Tyto výtky musela snášet i přímo na ulici ze strany politiků. Policeie samozřejmě musela chránit menšinu, která i přes provokace byla stále pouze obětí násilí ze strany českých demonstrantů. Zároveň výčitky směřovaly i na benevolentnější chování vůči německým studentům, na to, že nebyli zatýkáni a když ano, byli hned propouštěni.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Např. kapitola 3.4.3 a doporučení místodržitele a policejního ředitele o zachování státního práva, viz Dopis ohledně státního práva atd na Mdl ze dne 4.12.1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 29289; Zpráva Křikawy o situaci v Praze z 6.1.1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 166; Vyjádření policejního ředitele a místodržitele z 7.12.1908, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 24048 a 29617; ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2095, nr. 30123.

⁵⁶⁴ Taková kritika se vyskytuje prakticky v každém pondělním čísle *Národních listů* během „příkopových bitev“, viz *Národní listy*, r. 48, č. 296, 27.10.1908, s. 3; O podplácení ze strany policie v roce 1904, viz NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4593; Dále také již popsany příběh policisty Rosenfelda; Interpelace Baxy a kolegů z 2.7.1912, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/90/9, nr. 2400/1; *Právo lidu*, r. 13, č. 80, 20.3.1904, s. 3.

⁵⁶⁵ *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 1.

⁵⁶⁶ Interpelace poslance Baxy a kolegů z 8.3.1904, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2091, nr. 2416; Interpelace poslance Choce a kolegů z 8.3.1904, ÖSTA, AVA, Mdl, Präsidium, k. 2091, nr. 2416.

Německá strana nikterak situaci neulehčovala. Jak už vyznělo z kapitol o jednotlivých nepokojích, studenti neprojevovali žádný vděk či pokoru během „bummelů“ na Příkopech, kde se snažili prorazit policejní řady a přecházet na staroměstskou stranu ulice, čímž rozčilovali demonstranty a komplikovali působení bezpečnostních orgánů. V roce 1912 dokonce přímo obešli policejní síly, které je měly udržet v Kasinu, a způsobili velký rozruch, který skončil několika vážnými zraněními. Po každém „bummelu“ byla policie kritizována v německém tisku, kde jí bylo vyčítáno, že nedokáže zajistit dostatečnou ochranu pro německé studenty a jejich občanská práva. Stejně výtky přicházely také od politiků. I zde Němci projevovali nedostatek sebereflexe, a nepřipouštěli si jakoukoliv chybu na straně studentů.⁵⁶⁷

Přitom policejní ředitelství naráželo na další problém, kterým bylo vyčerpání mužstva. Dne 16. března 1904 Křikawa žádal místodržitele o prémii pro policisty, přičemž si stěžoval, že od počátku února musí nasazovat v Praze větší počet hlídek, a každou neděli musí být mobilizovány všechny policejní síly od 9:00 do 13:00, takže v těchto dnech překračují o čtyři hodiny obvyklou služební dobu. V týdnu od 6. do 13. března navíc musel být sbor ve službě ještě mezi 17:00 a 23:00, přičemž během obou nedělí se chystal již od 7:00, přičemž musel napínat všechny své fyzické síly, aby zabránil útokům. Policejní ředitel dodal, že většina mužstva (3/5) je ženatá, ani večer nevidí své rodiny a je velmi unavená.⁵⁶⁸ Ačkoliv chybí konkrétní důkazy, samozřejmě se dá předpokládat, že situace v roce 1908 byla ještě horší, protože se bouře táhly celé měsíce a zdaleka se nedržely jenom v rámci neděl. Fyzické i psychické vyčerpání, stejně jako neustálé útoky ze strany tisku, mohly vést k přehnaným zákrokům nebo výbušným reakcím, které jsme viděli například u Rosenfeldera v roce 1909, který se v návalu vzteku vyjádřil velmi problematicky o samotném působení policie. Takové přešlapy pouze vyvolávaly další stížnosti a útoky ze strany tisku.

V instrumentáriu policejních orgánů a jim napomáhajícího četnictva se vyskytovalo pouze málo možností na řešení, které by mohly provést samy. Z krátkodobého hlediska se samozřejmě dalo využít vyklizení a zatarasení Příkopů, což často vedlo k úplnému uklidnění situace, ale ve skutečnosti to bylo pouze jednorázové řešení, které celkově situaci nezlepšilo. Dalším možným řešením bylo omezení vstupu na ulici buď pro demonstranty, nebo pro německé studenty, což ale vedlo ke stížnostem jedné ze stran. Policie mohla také uveřejňovat vyhlášky, jak například

⁵⁶⁷ Např. *Bohemia*, r. 85, č. 179, 1.7.1912, s. 1-3; Interpelace poslance Gustava Kowaka a kolegů z 8.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 1659; *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden; Viz Příloha 8 (Báseň Pilsener Urquell), viz *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden.

⁵⁶⁸ Stížnost policejního ředitele a prosba o prémii pro mužstvo, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 4788; Policie obdržela od ministerstva vnitra 9000 korun na odměny pro mužstvo, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 5616.

10. března 1904 nebo 23. října 1908, ale většinou měly pouze omezený dopad a v podstatě se minuly účinkem.⁵⁶⁹ Zoufalost policejního snažení můžeme nejlépe vidět na událostech při rozkopání Příkopů během ledna, února a března 1909.

Na politickém „bojišti“ bylo vyžadováno řešení ze strany místodržitele a nejvyšších výkonných orgánů, tedy zejména od vlády a jejího čela, ministerského předsedy. Ministerští předsedové přitom museli velice opatrně postupovat v politické hře nejen mezi jednotlivými politiky, ale často i mezi příslušníky vlastních vlád. Navíc museli brát ohled i na zahraniční politiku. Před vyhlášením stanného práva nad Prahou v roce 1908 si Richard Bienert posteskli: *„Nelze pochybovati, že vláda vůči pražským událostem šla až na nejkrajnější hranici trpělivosti a zdrženlivosti. K této shovívavosti vedly ji důležité ohledy. Stále doufala, že již vzhledem na zahraniční politiku, jakož i na slavnostní dny, jež Rakousko nyní prožívá, uplatní se umírňující vlivy a že podaří se normálním bezpečnostním opatřením obnoviti klidné poměry. Bohužel, tyto naděje se nesplynily.“* Nepokoje se vlády i místodržitel pokoušeli vyřešit zejména osobním apelováním na politiky obou národností, aby se zasadili o uklidnění situace, o což se zejména česká strana opravdu snažila, ale bez většího účinku.⁵⁷⁰

Česká a německá strana i sociální demokraté pak shodně psali o neschopnosti úřadů celou situaci uklidnit. Pravidelnou českou prosbou bylo vyhlášení opatření k omezení nošení „barev“ ve městě, což zároveň tvořilo předmět většiny stížností.⁵⁷¹ Když k omezení „bummelu“ nedošlo, označili to za povolnost státních úředníků „buršákovi“, protože *„státní aparát, počínaje u nejvyšší instance správní ve Vídni [...] nadšen je pro volnost a svobodu buršáků a že tato volnost mladých pánů v červených a modrých čapkách ve přízni páně Coudenhovové výše je zaznamenána, než ohled na devadesát procent českého obyvatelstva...“*⁵⁷² Ministerské předsedy obviňovali z politikaření, kvůli kterému není zvyk zakázán, a čas od času se objevila i vážnější kritika, kterou je vidět na příkladu stížností proti ministerskému předsedovi Koerberovi v roce 1904.⁵⁷³ Celkově se podle Čechů jednalo o projev státnické hlouposti, kterou

⁵⁶⁹ Vyhláška policejního ředitelství dne 10. března 1904, NA PM 1901-1910: 873/2, 8/1/88/16, nr. 5128; K zakázání „bummelu“ v roce 1908, viz *Národní listy*, r. 48, č. 293, 24.10.1908, s. 2; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 293, 24.10.1908, s. 1; *Bohemia*, r. 81, č. 293, 24.10.1908, s. 3-4.

⁵⁷⁰ Citát z *Národní listy*, r. 48, č. 332, 2.12.1908, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 322, 2.12.1908, s. 8; Apely na politiky, *Taměť*, r. 32, č. 322, 2.12.1908, s. 8-9: V prosinci roku 1908 dokonce německá a česká reprezentace společně vypracovala apel na své svěřence, kde je nabádala ke klidu.

⁵⁷¹ Např. *Bohemia*, r. 82, č. 31, 31.1.1909, s. 3; *Národní listy*, r. 48, č. 296, 27.10.1908 – odpolední vydání, s. 2; *Národní listy*, r. 48, č. 302, 2.11.1908, s. 1; Stížnost poslance Kaftana z 8.3.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 2077.

⁵⁷² Citát z *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 1.

⁵⁷³ Interpelace českých poslanců z 23.4.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3168; Interpelace Baxy a kolegů z 2.5.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3161; Interpelace Choce z 26.5.1904, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2091, nr. 3539; E. RUTKOWSKI, *Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie*, Teil II., 1991, s. 837; *Právo lidu*, r. 13, č. 73, 13.3.1904, s. 2: „Pan

kazí reputaci celému státu (viz přílohy č. 26).⁵⁷⁴ *Národní listy* také v roce 1908 psaly o tom, že „buml“ srostl s koaličním vládním systémem, a „jeden bez druhého skoro ani není lze představit. Koaliční vládní soustava znamená, jak dosavadní zkušenost učí, že se nesmí v Čechách nic státi, čeho nechtějí Němci...“⁵⁷⁵ Zastánce zvyku ve vládě představoval samozřejmě především německý ministr-krajan. Jako velký obhájce zvyku se prosadil zejména Gustav Scheiner v Bienerhově ministeriu (viz příloha č. 27), kterého dokonce český tisk někdy nazýval „zvláštním plnomocným ministrem bumlu“.⁵⁷⁶

Stížnosti Němců směřovaly proti sleposti vlády vůči útlaku Němců v Praze a nedostatečnou snahu o řešení celého konfliktu, čímž přispívá k záhubě menšiny ve městě. *Wartburg* se nad neschopností udivoval: „...*Pöbelmassen* ihr „*Kulturwerk*“ durch *Wochen und Wochen fortführen konnten, ohne daß es der Staatsgewalt „gelungen“ wäre, dieser Schmach ein Ende zu machen.*“⁵⁷⁷ V roce 1908 po ní požadovali rázné kroky a již velmi brzy se začali dovolávat výjimečného stavu, což se Čechům samozřejmě nelíbilo.⁵⁷⁸ Zároveň Němci věřili, že demonstrace jsou plánovány, organizovány a přímo vedeny politiky. Proto věřili, že vláda by měla využít svou moc a zasáhnout proti nim „ve Vídni“ (viz příloha č. 28).⁵⁷⁹

ministrpresident prohlásil v tomto kritickém okamžiku, že nechá raději celou Prahu rozmetat, než aby připravil německé měšťáky jen o jediný kousek jejich práva býti rovněž tak hloupými jak jsou měšťáci čeští.“

⁵⁷⁴ Kritika Koerbera, viz *Národní listy*, r. 44, č. 67, 7.3.1904, s. 1.

⁵⁷⁵ Citát z *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908- večerní vydání, s. 1.

⁵⁷⁶ *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908 – večerní vydání, s. 1; *Tamtéž*, r. 48, č. 331, 1.12.1908, s. 3; *Tamtéž*, r. 48, č. 332, 2.12.1908, s. 1; *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 322, 2.12.1908, s. 8.

⁵⁷⁷ *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 2, únor: „*Masy póvlu mohly provádět svou „kulturní práci“ po týdný a týdný, aniž by se státní moci „podařilo“, této hanbě učinit přítrž.*“ (přel. aut.)

⁵⁷⁸ Kritika vlády byla velmi častá zejména při proslovech na Říšské radě, viz Proslov poslance Malého, *Bohemia*, r. 81, č. 297, 28.10.1908, s. 2; Článek *Eine „unschuldige“ Sache* od Emila Pfescheho, *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 323, 3.12.1908, s. 1; Dne 28.10.1908 vyšel krátký článek s názvem „*Endlich!*“, který se radoval nad tím, že je uvažováno o vyhlášení výjimečného stavu nad Prahou, *Tamtéž*, r. 81, č. 297, 28.10.1908, s. 2; *Národní listy*, r. 48, č. 302, 2.11.1908, s. 1; *Bohemia*, r. 82, č. 31, 31.1.1909, s. 3; *Tamtéž*, r. 85, č. 179, 1.7.1912, s. 1-3.

⁵⁷⁹ *Prager Tagblatt*, r. 32, č. 322, 2.12.1908, s. 5; *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden.

„U Kúdnhovů

„Nevíte, co je jeho Excelenci?“

„Nejspíše bude polámaný

*Trochu přes míru zvedal pražské
němectví“*

*„Pan hrabě Coudenhove už delší dobu
prý se odhodlával k tomu, aby ze
zdravotních ohledů poděkoval se ze svého
místodržitelského úřadu, ježto už dávno
prý cítil, že není jaksi svůj. To rád každý
uvěří. Jak mohl býti svůj, když sami pražští
buršáci o něm říkali, že je už dávno jejich*

- *Humoristické listy*, 4.12.1908.⁵⁸⁰

Nešťastnou roli v „příkopových bitvách“ zaujal místodržitel Karl von Coudenhove (viz příloha č. 29), zejména protože je ve svém funkci téměř všechny prožil. Jeden z fejetonů *Národních listů* celou situaci parodoval a psal: „*Její zdar [instituce „bummelu“] zůstane pro všechny čas nerozlučně spojen s jménem Jeho Excellence, našeho milého a drahého pana místodržitele, hraběte Karla z Coudenhovů. Ale tu přichází zvěst, jež by málem dovedla zviklati naši důvěru v trvanlivost těch nedělních zábav: pan hrabě Coudenhove chce prý – toť se ví, že jenom ze zdravotních důvodů – odstoupit. To by byla rána! Co bychom si my smutní bez něho počali?! Ono se sice říká, že nikdo není nenahraditelným, je to pravda skoro jistá, neboť za každého odstoupivšího místodržitele dostali jsme vždy dosud jiného, ale tak živý politický ruch nedovede v Čechách stále udržovati tak hned žádný jiný místodržitel, jako jej dovedl v plném plápolu chovati pan hrabě Coudenhově. To je jeden moment. Za druhé pak praví německé přísloví, že po starém zřídka přichází něco lepšího a takž mohlo by se státi, že by příští, nový pan místodržitel žertům nerozuměl a nedělní buml na Příkopech prostě zakázal.*“⁵⁸¹ Ironický text vypovídá o výtkách, které česká strana na místodržitele měla, tedy zejména pro jeho slabost v řešení nacionálních otázek a držení ochranné ruky na celým zvykem. Podle úředních zpráv se ale zdá, že se místodržitel stavěl ke zvyku spíše pragmaticky. Oproti pročeskému Františku Thunovi ale byl mnohem umírněnější a neutrálnější. Přesto byl Coudenhove považován oběma stranami za člověka, který má moc ukončit spory, ale ze strachu či nerozhodnosti ji

⁵⁸⁰ *Humoristické listy*, r. 51, č. 50, 4.12.1908, s. 3 a 9.

⁵⁸¹ Citát z *Národní listy*, r. 48, č. 331, 1.12.1908 – večerní vydání, s. 1.

nepoužívá. Pravděpodobně zde částečně přetrvávala image místodržitele, který v roce 1897 nechal nepokoje zajít příliš daleko, za což byl často kritizován.⁵⁸²

Když se podíváme na možná řešení, která mohla přijít ze strany politiků, základním nástrojem jsou stanné právo a výjimečný stav. Obě nařízení jsou velmi přísná a úřady k nim nechtěly přistoupit bez pádných důvodů. Ačkoliv se na letech 1893 a 1897 ukázalo, že situace se po nich ve městě opravdu klidní, často vytvořily politickou krizi v zastupitelských orgánech. Jak již jsem naznačoval v kapitole o roce 1908, vláda měla strach zejména z odporu sociálních demokratů.⁵⁸³ Stanné právo zároveň podryvalo důvěru občanů ve schopnost státu řešit problémy přirozenou cestou. Dalším možným řešením, které se ale ukázalo být velmi kontroverzním, byl zákaz „barev“. Odpor, který vzbudilo toto nařízení v roce 1898, úřady polekal, a v následujících letech se mu snažili co možná nejvíce vyhnout. I v roce 1908 se neodvážili vyhlásit toto nařízení jinak než dohromady se stanným právem, a i tehdy narazilo na hrubý odpor německých politiků a akademiků.⁵⁸⁴ Poslední možností bylo předčasné uzavření školního roku, které proběhlo v letech 1898 a 1904, ale bylo vázané na určitou část semestru, proto například v roce 1908 nebylo využitelné.

Státní úřady se během „příkopových bitev“ učily a optimalizovaly svoje strategie. Zejména v roce 1909 zavrhl policie hledání řešení, které by vyhovovalo oběma stranám, a začala jednat tak, aby ve městě udržela klid, a zároveň bylo zavdáno co nejméně důvodů ke stížnostem. Hlavním cílem bylo zamezit vypuknutí nepokojů v jiné části města. Klíčem se staly rychlé zákroky ještě předtím, než dosáhlo rozčilení na Příkopech vrcholu. Zejména včasné vyklizení ulice, které bylo nejčastěji používaným prostředkem, sice naráželo na odpor obou národů, ale jakmile byly poškozeny oba, stížnosti nebyly nijak dramatické. „Tanec mezi vejci“ tak v roce 1909 policejní orgány prováděly pouze s minimálními ztrátami, což přispělo k rychlému a poměrně klidnému ukončení „příkopových bitev“.

⁵⁸² D. SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, 2017, s. 50-53.

⁵⁸³ Dopis ohledně stanného práva atd na MdI ze dne 4.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 29289; Zpráva Křikawy o situaci v Praze z 6.1.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 166; Vyjádření policejního ředitele a místodržitele z 7.12.1908, ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 24048 a 29617; ÖSTA, AVA, MdI, Präsidium, k. 2095, nr. 30123.

⁵⁸⁴ Protest akademiků z německé techniky, viz *Bohemia*, r. 81, č. 336, 6.12.1908, s. 1-5.

Závěr

„Grabenbummel“, procházka německých „barevných“ studentů po Příkopě, je prakticky zapomenutou epizodou z německého života v Praze. Přestože zavdala v posledních desetiletích existence Rakouska-Uherska příležitost k vypuknutí největších nacionálních nepokojů a s ním spojeného kolektivního násilí ve městě, dokonce i v historiografii se zvyk zredukoval pouze na rok 1908, kdy kvůli němu bylo nad Prahou a okolím vyhlášeno stanné právo. Přitom má výzkum poměrně „obyčejné“ procházky mnoho co nabídnout. Ukázala se být výborným barometrem nálad v Předlitavsku i v soužití Čechů a Němců, který nám může ukázat vliv rakouských i světových politických událostí na „obyčejného člověka“. I přes nedostatek pramenů osobní provenience ukazuje, jak mohl národní dělník vnímat politiku a jaká mohla být jeho reakce, ačkoliv samozřejmě nelze generalizovat.

Zvyk se během své existence vyvíjel. Ačkoliv jeho forma zůstávala téměř ustálená, měnil se význam. Z počátku velmi praktická procházka, na které se uzavíraly spolkové aliance, řešily konflikty a která dávala příležitost k setkávání studentů v „barvách“, byla povýšena na jeden z nejviditelnějších projevů všenněmecké národní identity a obecně německé přítomnosti v Praze. Té byl již poměrně dlouho přisuzován titul „česká“ či „slovanská“, a německý veřejný život v ní nebyl vítán. „Bummel“ se stal symbolem, jedním z finálních bojišť v širším „souboji o Prahu“, konfliktu Čechů s Němci o městský veřejný prostor. Tentokrát se konal na Příkopech, ulici, která byla považována za centrum německé homogenní identity, což dle mého názoru jenom svědčí o tom, v jak pokročilém stádiu již souboj o Prahu byl.

Revoluční byly pro vývoj a pojmání „Grabenbummelu“ nepokoje roku 1897, které způsobily, že zvyk prakticky ze dne na den začal upoutávat velkou pozornost českého tisku a obyvatelstva, které na něj začalo vytvářet tlak. Masová média a politické reprezentace obou národů reagovaly téměř totožně – prakticky neškodný zvyk německých studentů zpolitizovali a povýšili ho na záležitost národa. Zatímco pro Čechy se stal nepřijatelnou urážkou, na jednu stranu jakýmsi do očí bijícím pokusem zesměšnit Prahu a poněmčit ji, na druhou důkazem diskriminace českého národa, kterému by se podobný průvod v německém městě či Vídni nikdy nepovolil.⁵⁸⁵ Útok tedy směřoval jak na německé studenty, tak na establishment. Němci z „Grabenbummelu“ udělali občanské právo a demonstrace proti němu důkazem české šikany a snahy o zánik německého života ve městě.

⁵⁸⁵ T. M. KELLY, *Taking it to the Streets*, 1998, s. 108.

Prostor byl pro zvyk nesmírně důležitým faktorem. Krom toho, že s ním byl úzce svázán, byl také hlavním terčem kritiky. Z praktických i symbolických důvodů považovali Češi přítomnost zvyku na nejvýznamnější české ulici za nepřijatelnou. Podle Čechů byly „bummely“ přejaty z menších univerzitních měst a pro velké obce byly nevhodné. Příkopy velmi často plnily a blokovaly jak průchod lidí, tak jízdu tramvaje na jedné z nejrůznějších pražských ulic. Ještě zásadnější byla symbolická kritika, že české nacionálně smýšlející veřejnosti působily v Praze nepatřičně a jako pokus o vytvoření fikce, ve které je Praha německým městem. Jak lze vidět, „bummel“ a s ním spojený kulér byly považovány za něco, co prostor obsazuje a dává mu identitu, kterou bez něj nemá. Zvyk byl vykreslován téměř jako něco odporného, co špiní krásu Prahy.

Němci považovali ulici Na Příkopě za úzce svázanou s celým zvykem, který se na ní konal od svého počátku a patřil na velkou třídu města. I zde je ale možné v pozadí číst pragmatickou argumentaci – velkou výhodou ulice bylo, že zde Němci měli zázemí v podobě Německého domu. Tento argument se naplno objevil s otázkou nutného přesunu při rozkopání ulice v roce 1909, kdy jako jediná další možnost připadala v úvahu horní část Václavského náměstí, protože ve Smečkách a v Krakovské ulici byla právě taková útočiště. Tento nucený přesun také ukazuje, jak důležitou se ve skutečnosti stala prostorová stránka zvyku a jeho spojení s Příkopy. Jakmile se přesunul na Václavské náměstí, ačkoliv to bylo české korzo a velká reprezentativní městská ulice, zájem o něj začal pomalu upadat. Demonstrace proti „bummelu“ ve vynuceném „exilu“ nikdy nedosáhly velikosti těch příkopských.

„Grabenbummel“ a na něj vázané nepokoje byly také nejvýraznějším projevem nacionálně motivovaného kolektivního násilí ve městě mezi lety 1897-1914. Ve čtyřech vlnách masových demonstrací proti studentům v letech 1898, 1904, 1908 a 1912 se ukázaly nové násilné projevy nacionalismu. Útoky měly tendenci zvrhávat se v napadání jakýchkoliv německy hovořících občanů, a v demolování německého a částečně i židovského majetku. Ačkoliv frustrace a násilí přerostly prostor jedné ulice pouze v případech velké nevole, zejména v roce 1908 k takovým situacím docházelo velmi často.

Nepokoje vznikaly za zvláštních politických a společenských podmínek. V roce 1898 se jednalo o zbytkové napětí z velkých bouří předchozího podzimu, které byly příliš brzy přerušeny stanným právem a nedospěly k přirozenému závěru. Vznikly zejména z frustrace z neúspěchu Badeniho vlády a s ním spojených jazykových nařízení.

V únoru 1903 se vláda Ernesta von Koerbera pokusila vrátit k jednání o česko-německém vyrovnání ve stylu punktací, ale stejně selhala. Na vině i tentokrát stála zejména

jazyková otázka. V roce 1904 zároveň začala obstrukce na zemském sněmu i Říšské radě, která podryvala důvěru obyvatelstva ve vládní systém i politické strany. Tradiční čelný představitel českého národa, tedy Národní strana svobodomyšlná, se zároveň dostávala do vnitřních i vnějších problémů, kdy byla zmítána mezi radikalismem a pozitivní politikou. Velkou ránu jí zasadila také drtivá prohra v doplňovacích volbách do Říšské rady na Královéhradecku, kde i přes vytrvalou opoziční kampaň v tisku vyhrál český šlechtic Vojtěch Václav Sternberg. Poslední důležitou okolností, kterou je nutné zvážit, bylo vypuknutí rusko-japonské války, které v Čechách oživilo všeslovanské sympatie. Německá společnost naopak mírně stranila Japonsku, což zavdalo příležitost k útokům v tisku a vytvořilo příhodné heslo pro souboj v ulicích.

Největší „příkopové bitvy“ roku 1908 byly opět vyvolány velice složitou politickou situací. Ministerský předseda Max von Beck se opět rozhodl vnést do hry česko-německé vyrovnání na základě regionálně autonomistického modelu, které ale neprošlo přes konzervativní velkostatek na zemském sněmu, čímž odsoudilo další jednání do záhuby. Při zářijovém sezení navíc začala kvůli otázce úředníků obstrukce německých stran, která nakonec poté, co němečtí poslanci zaspívali při zasedání „Wacht am Rhein“, vyvrcholila uzavřením zemského sněmu. Tyto události opět vyvolaly pochyby o efektivitě pozitivní politiky (viz příloha č. 31) a s ní i nárůst vlivu státoprávního radikalismu. K vypjaté politické situaci přispěla stejně jako v roce 1904 událost světového významu, říjnová anexe Bosny a Hercegoviny a hrozící válka, ke které ještě přispívali hlasitou kritikou a slovanskými hesly zejména národní socialisté.

Poslední problematické „Grabenbummely“ roku 1912 byly vůbec nejmenší a netrvaly déle než jeden víkend. Vláda Karla Stürgkha opět obnovila vyrovnávací jednání, která se chýlila ke zdárnému konci, ale zadržovala se zejména na otázce dvojjazyčnosti Prahy, na kterém také na konci ztroskotala. Toho se ale nepokoje „nedožily“. Mnohem zásadnější byla společenská událost roku, všesokolský slet, který po více než měsíc oblékl Prahu do červeno-bílé. Přímou příčinou nepokojů byl slavnostní průvod, který Příkopy procházel.

Průřezový pohled dobových okolností a příčin vzniku pražských nepokojů ukazuje četné společné rysy. První z nich, který považuji za důležitý, jsou selhání a následné krize politického pozitivismu, po kterých často následoval střet s radikalismem. Neúspěchy českých vládních stran mohly způsobit pocit beznaděje a nedůvěry v možnost politického řešení, a vyvolat pocity frustrace. Stejně mohla působit i opakovaná obstrukce.

S tím souvisí i druhá nit, která se táhne všemi událostmi – neúspěšná vyrovnávací jednání. Ta často pohořela na tvrdohlavosti a neústupnosti někdy jedné, většinou ale obou stran. V obou tiscích to ale bylo vždy prezentováno jako selhání té druhé. To mohlo vyvolat nedůvěru v možnost systematického řešení a vést ke sklonu vzít spravedlnost do vlastních rukou pomocí fyzického potrestání skupiny osob, která byla označována za viníka.⁵⁸⁶

Tři ze čtyř nepokojů měly v pozadí události světového významu. Rusko-japonská válka, anexní krize a šestý všesokolský slet (zároveň ale první slet nově vzniklého Svazu Slovanského sokolstva),⁵⁸⁷ tvořily důležitou kulisu nepokojů a také důvod k jejich vypuknutí. Všechny byly téměř každodenně akcentovány v tisku, kde se velmi rychle přesunula debata od faktů spíše na úroveň emocí. Zejména u dvou událostí odehrávajících se mimo země Koruny české byly oběma národy v Praze vybírány strany, za které se postaví, a které poněkud nepřekvapivě stály proti sobě. Všechny tři události spojuje krom jejich světového významu ještě jedna věc – ve všech hraje roli slovanský prostor. Všechny vedly k nárůstu panslavistického cítění a jeho projevům, které ale zároveň působily jako vymezení proti německví. Tato podstata umožnila přetransformovat všechny tyto události do ideologického kontextu „odvěkého souboje germánství a slovanství“,⁵⁸⁸ který vlastně v Praze pokračoval pouze na jiné „frontě“.

Poslední faktor, který mají všechny události společný, je role politiků na vypuknutí nepokojů. Pro „příkopové bitvy“ je charakteristická velká účast a zapojení českých i německých politiků. Ti zároveň vytvářeli druhé „bojiště“ ještě v zastupitelských orgánech, ve kterých využívali aureoly účastníků, kteří byli přímo „při tom“. V německém a sociálně demokratickém tisku, stejně jako v úředních pramenech, byly události v roce 1898 (jako stín roku 1897) a zejména v zimě 1904 označeny jako úmyslně organizované Národní stranou svobodomyslnou, která se takto snažila zakrýt své politické neúspěchy. Jednalo se o mantru, která vznikla roku 1897 a s mladočechy se táhla až do doby jejich úpadku.⁵⁸⁹ Jestli opravdu strana masy ovládala, pak jen velmi opatrně. Politici se sice na Příkopech objevovali, ale zatím pouze jako vyjednaváči, kteří využívali své autority k udržení masy v limitech vhodného chování a zároveň pro ni vytvářeli lepší podmínky vytvářením tlaku na bezpečnostní orgány. Narozdíl od roku 1908 nejsou známy případy, že by mladočeši vyvěšovali protistátní letáky či přímo vedli demonstranty do boje. Přesto je nutné brát na vedoucí roli Národní strany svobodomyslné ohled. Nálady ulice ovládali zejména za pomoci politického tisku, ve kterém probíhala štvavá

⁵⁸⁶ T. LINDENBERGER – A. LÜDTKE, *Physische Gewalt – eine Kontinuität der Moderne*, s. 211.

⁵⁸⁷ O nazvání šestého všesokolského sletu událostí světového významu je možné polemizovat, ale věřím, že byla minimálně událostí slovanského významu, jakousi slovanskou olympiádou.

⁵⁸⁸ *Die Wartburg*, 1898, 8. ročník, Leden; *Tamtéž*, 1906, 7. ročník, č. 2, únor; *DBs*, 1898 10. ročník, květen.

⁵⁸⁹ D. SMRČEK, *Prosincové nepokoje roku 1897 v Praze*, 2017, s. 56-70.

kampaň, kterou byly uměle vyvářeny exponované poměry. V dobách vnitřní politické krize strany se útoky stupňovaly a hledaly si cíle; tradiční oběti byli krom sociálních demokratů a německých nacionalistů v čele s Karlem Hermannem Wolfem právě „barevní“ studenti, kteří reprezentovali ve městě všenněmecké myšlenky.

Již v roce 1904 se začali objevovat politici, kteří později používali politiku ulice jako vlastní prostředek mocenského boje – zejména příslušníci České národně sociální strany a České strany státoprávně pokrokové. Obě strany měly své voliče z velké části v národním dělnictvu, které bylo spolu se studenty největším účastníkem demonstrací. Zároveň se poučily z chyb mladočechů, převzaly některé metody sociální demokracie, a v roce 1908 vynikly jako nejsilnější politická síla na ulici. Nejenže při svých voličských schůzích národní socialisté vyzývali k demonstracím proti „bummelu“, šířili protiněmecké a protistátní letáky, ale dokonce se několikrát sami postavili do čela davu a vystupovali proti policii. Na rozdíl od mladočechy „organizovaných“ demonstrací tedy násilí nebylo již jen jakýsi vedlejší „produkt“ útočné tiskové kampaně, ale plánovaná politická strategie, snaha získat vedoucí roli v českém nacionálním životě, ale také zkoušení limitů monarchie.

„Grabenbummely“ a politika na sebe tedy měly úzkou vazbu. Jestliže trochu přehnaně nazveme „příkopové bitvy“ válkou, můžeme souhlasit s výrokem Carla von Clausewitze, že „*Válka je pouze pokračování politiky jinými prostředky*“. V případě zvyku německých studentů ještě více platí i obrácená logika, tedy že politika je pouze „válka“ jinými prostředky. Politika se totiž prostřednictvím politiků a jejich tisku přenášela na „Grabenbummel“, ze kterého se stejnou cestou vracela zpět. „Příkopové bitvy“ byly jejím výsledkem i prostředkem, stála tak u jejich vzniku i zániku. Je ale velice pravděpodobné, že běžný účastník demonstrací takto složitě celou záležitost nevnímal. Jak píše ve své studii William Beik: „*A factional movement combined leadership by elite figures who understood the workings of government with a popular following of demonstrators attracted by more immediate, practical grievances. Popular crowds were political in the sense of attempting to influence decision-making and setting limits to what the authorities could get away with, although they had no broader vision of reform because their anger was directed against an immediate abuse personified by particular individuals.*“⁵⁹⁰ Když bychom tuto teorii aplikovali na „příkopové bitvy“, vyjde nám

⁵⁹⁰ William BEIK, *The Violence of the French Crowd from Charivari to Revolution*. In: Past & Present, no. 197, 2007, s. 92: „*Frakční hnutí kombinovalo vůdcovství elitních osob, které rozuměly chodu státních úřadů, s masovou účastí demonstrantů, které přitahovaly spíš bezprostřední praktické pocity křivdy. Lidové davy byly politické ve smyslu snahy o získání vlivu na rozhodování a stanovení limitů toho, co si ještě autority můžou dovolit, ačkoliv neměly žádnou širší vizi reformy, protože jejich vztek byl zaměřen proti okamžitému zneužití, které bylo personifikováno určitými individui.*“

poměrně důvěryhodný výsledek. Dav pod „taktovkou“ stran s vyššími politickými zájmy, které využily správného momentu napětí a chytlavými hesly pudily masy proti svému oponentovi, útočil na snadný a viditelný cíl, který pro něj představoval momentální problém – v našem případě kulérové studenty a jejich zvyk. Je velmi pravděpodobné, že demonstranti si neuvědomovali politickou rovinu celého konfliktu a jeho důsledky. Následovali sice své zájmy, ale byli v zásadě loutkou v rukou politiků. Přesto osobně věřím, že takové pojetí je velmi zjednodušené a například zapojení studentů nedokáže důvěryhodně vysvětlit.

Společné rysy, které jsem doposud popisoval, vytvářely ve společnosti napětí, ale k vypuknutí násilí bylo zapotřebí ještě nějaké „jiskry“, která by způsobila výbuch nepokojů. Někdy jím byl „Grabenbummel“ samotný, často ale další zdánlivě nesouvisející událost. V roce 1898 to bylo zrušení stanného práva a vypuknutí problémů na zemském sněmu. O šest let později zejména „bummel“ dne 7. února, při kterém se střetly dvě „barevné“ skupiny, ale hlavně vyjádření městské rady k této události. Největší přičinění na vypuknutí bouří roku 1908 měl zpěv „Wacht am Rhein“ na zemském sněmu a jeho následné uzavření. Během posledních nepokojů byl impulsem sokolský průvod městem. Tyto události tvořily body zlomu. Za běžných okolností by alespoň část z nich neměla větší odezvu, ale v napjaté situaci mohla být pomyslnou poslední kapku poháru české trpělivosti.

Během samotných demonstrací vedlo k vypuknutí násilí většinou chování, které bylo považováno za překročení běžných zvyklostí, a tudíž za provokaci. Například přechod studentů z novoměstského chodníku Příkopů na staroměstský, překročení běžného časového rámce, snaha prorazit policejní řady, zpěv „Wacht am Rhein“ a další větší či drobnější důvody. Nicméně se nedá říct, že by si Češi neuměli najít jiné záminky, pod kterými vést svůj útok. Největším úkolem bezpečnostních orgánů bylo se takovým situacím vyhnout a zabránit jim.

Státní orgány byly vůči „bummelu“ stejně bezradné, jako byl v roce 2020 rektor Vídeňské univerzity Heinz Engl, protože z právního hlediska nebylo pro zakázání „bummelu“ opodstatnění. Když se podíváme na to, jak byly jednotlivé „příkopové bitvy“ nakonec vyřešeny, můžeme vidět, že v roce 1898 došlo k vyhlášení Farbenverbotu a následně předčasného ukončení semestru, v zimě 1904 opět brzké uzavření semestru a příchod velikonočních prázdnin. V prosinci 1908 uzavřelo měsíce nepokojů stanné právo a příchod Vánoc, a na počátku dalšího roku postupné opadávání zájmu a definitivně až velikonoční prázdniny. V roce 1912 nedošlo k větším bouřím. Ačkoliv tedy státní úřady aktivně zasahovaly do řešení problému, často si dopomáhaly příhodným využíváním akademického kalendáře, zejména přicházejících prázdnin a semestrálních pauz, které vytvářely přirozený čas na uklidnění celé

situace, na kterou si nemohla ani jedna ze stran stěžovat. Stanné právo i oba Farbenverboty naopak provázela celá řada útoků jak v tisku, tak na Říšské radě či zemském sněmu.

Státní orgány a zejména policie se ze svých chyb učily a v roce 1909 našly cestu, prostřednictvím které se dařilo předejít vypuknutí většího násilí ve městě. Klíčem bylo nakonec včasné obsazení prostoru, čímž nebylo ani jedné ze stran přiznáno symbolické právo na Příkopy, které si „přivlastnila“ neutrální třetí strana. Mnohem těžší je rozpoznat kognitivní proces u samotných demonstrantů. Dav se na ulici na Příkopě pokoušel využívat slabin policie a četnictva, která byla zejména v jejich nedostatečném počtu, ale také například v projíždějící tramvaji, kterou se uzavřené policejní řady daly „infiltrovat“. Na obou stranách také docházelo k využívání strážníků jako svých spojenců, které se projevovало snahou vynucovat si zatčení německých studentů či českých demonstrantů za opravdové či smyšlené útoky. Největším výsledkem procesu učení ale bylo přesouvání násilí z úzké ulice do širokého města, ve kterém bezpečnostní úřady nedokázaly efektivně zasáhnout. Vytvořením takové diverze se uvolňoval tlak na samotných Příkopech, což vedlo k tomu, že za den musela být ulice policií nebo četnictvem obsazena a opět uvolněna opakovaně.

Na závěr si dovoluji ještě krátkou připomínku k významu „příkopových bitev“ jako projevu nacionálního kolektivního násilí. Během celých nepokojů docházelo k četným útokům ze stran všech tří aktérů (demonstrantů, kulérových studentů a vojska). Zdánlivě jednoznačné dělení mezi obětí a pachatelem je přitom v historii často abstraktní a zjednodušující.⁵⁹¹ Tak tomu bylo i v tomto případě. Němečtí studenti, stejně jako čeští demonstranti, byli často hnáni do boje s přesvědčením o tom, že můžou utrpět zranění či v nejhorším případě i padnout. Jejich ideologií byli přesvědčeni o tom, že jsou hrdinové, kteří stojí na straně pravdy a spravedlnosti, což dosvědčuje tento citát z *Wartburg*: „*[Bursch] mag zähneknirschend sich den Gewalttaten einer wütenden Menge ausgesetzt gesehen haben, gegen deren hundertsache Übermacht er wehrlos war. Aber da das gute Recht seines Volkes es forderte, stellte er sich wieder und wieder dem brutalen und unerreichbaren Gegner, in leidendem Heldentume die Gerechtigkeit seiner Sache verfechtend! Und dieses bittere Opfer, es war doch nicht umsonst gebracht: Eine mächtige Flutwelle der Begeisterung brauste von Prag aus über alle deutschen Lande, und wo immer deutsche Herzen schlagen, da blickte man mit Empörung, aber auch mit Bewunderung auf das Schlachtfeld, wo ein kleines Häuflein deutscher Burschen gegen tschechische Massen einen durch die Ungleichheit der Zahl und der Waffen so erschütternden Kampf führte.*“⁵⁹²

⁵⁹¹ Pojímání obětí a pachatele, viz T. LINDENBERGER – A. LÜDTKE, *Physische Gewalt*, s. 7-8.

⁵⁹² *Wartburg*, 1909, r. 19/10, č. 2, únor: „*Bursch může být se zatnutými zuby vystaven násilností zuřivého davu, proti jehož stonásobné přesile je bezbranný. Ale protože to vyžaduje německé dobré právo jeho lidu, staví se*

Každého svého zranění se navíc snažili prostřednictvím přítomných politiků či univerzitních autorit využít. Ačkoliv samozřejmě nechci říkat, že násilí bylo opodstatněné či zasloužené, z dobového hlediska bylo pro obě strany přijatelné. Nebylo pouze důsledkem nechtěného podlehnutí přesile, ale stalo se velkým prostředkem politického boje. Každé škrábnutí a modřina vedla k útokům na jednu ze skupin v zastupitelských orgánech.

Kolektivní násilí vedlo k velkým škodám na majetku. Útoky na lidi často končily ošklivými zraněními na těle a zanechaly trvalé následky, na druhou stranu jsem ale nenašel ani jeden případ úmrtí spojeného s nepokoji na Příkopech či návazných bouřích v Praze a okolních okresech. Násilí bylo především exkluzivní a cílilo k vypuzení německého života z veřejných míst Prahy. Ačkoliv byla samozřejmě mezi oběma událostmi ještě dlouhá linie historického vývoje, která přispěla k zhoršení násilností, věřím, že snahu ulice vzít věci „do vlastních rukou“ vedoucí ke kolektivnímu násilí v Praze i na jazykové hranici, můžeme vnímat jako předchůdce válečného a hlavně poválečného násilí po roce 1945. Zároveň se během „příkopových bitev“ vyvinul diskurz očisty, který byl později používán v souvislosti s odsunem Němců.

„Diese Deutschböhmern hatten, ihnen selbst vielleicht ganz unbewußt, noch ein „böhmisches“ Gefühl. Dieses Prag der Feinde war noch immer ihr Prag. Der Hradschin noch immer die Burg der deutschen Kaiser. Ihrer Kaiser. Dieser Ring der Randgebirge umschloß sie noch immer fest: Die Deutschen und die Tschechen.“

- Erich Galdinger, *Die Dämonen von Prag*, 1955⁵⁹³

znovu a znovu brutálnímu a nedosažitelnému soupeři, bráníc v trpícím hrdinství oprávněnost své věci! A tato hořká oběť nebyla přinesena nadarmo: Silná přílivová vlna nadšení se hnala z Prahy do všech německých zemí, a kde ještě stále bije německé srdce, tam se dívají s rozhořčením, ale také s údivem na bitevní pole, kde malý houfek německých buršů vede přes nerovnost počtů a zbraní neohroženě svůj boj proti českým masám.“ (přel. aut.); Podobné věty taky v článku *Der Bummel*, viz *DBs*, 1909, r. 18, č. 10, leden; *Tamtéž*, 1913, r. 22, č. 11, únor. Dále viz Přílohy č. 5, 6, 7 a 8.

⁵⁹³ Citát z Franz BÖHM, *Alma Mater Pragensis: Ein Dank an Prag und seine hohen Schulen: Festaussgabe aus Anlass des 80. Stiftungsfestes der Prager Burschenschaft Arminia (zur Zeit „Münchener Burschenschaft Prager Arminia*, 1959, s. 120.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Tištěné prameny a edice

120 Jahre burschenschaftliche Tradition. Festschrift der Münchner Burschenschaft Sudetia und ihrer Traditionsburschenschaften, Mnichov 1980.

70 Jahre Akadem. Burschenschaft „Carolina“ zu Prag. Geschichte 1860-1930, Mitgliederverzeichnis u. Ehrenbuch, Karlovy Vary, 1930.

BÖHM, Franz (vyd.), *Alma Mater Pragensis. Ein Dank an Prag und seine hohen Schulen*. Festaussgabe aus Anlaß des 80. Stiftungsfestes der Prager Burschenschaft Arminia (zur Zeit „Münchner Burschenschaft Prager Arminia“), Erlangen, 1959.

BROŽ, Josef, *Storchův illustrovaný průvodce Prahou a okolím : popis nejznamenitějších památek historických, kostelů, škol, paláců, budov veřejných i ústavů se stručným nástinem dějin pražských*, 3. dopl. a obnov. vydání, A. Storch syn, Praha 1912.

Česká obec sokolská, *VI. Slet české obce sokolské, I. slet Svazu Slovanského sokolstva Praha 1912*, 1912.

Des Reiches älteste Universität und ihre Studenten. Festschrift der Akademischen Burschenschaft Carolina Prag in München aus Anlaß ihres einhundertjährigen Bestehens, Mnichov 1960.

Die Geschichte der akademischen Burschenschaft Carolina zu Prag. 1860-1910. Praha 1910.

DOLENSKÝ, Jan, *Illustrovaný průvodce královskou Prahou*, V. Neubert, Praha 1912.

DYK, Viktor. *Vzpomínky a komentáře 1893-1918*. Praha: Ladislav Kuncíř, 1927.

Festschrift zum 90. Stiftungsfest der Alten Prager Landsmannschaft Hercynia im C.C., Frankfurt nad Mohanem, 1961.

Im Gedenken an eine über 150 Jahre alte burschenschaftliche Tradition Akademische Burschenschaft Carolina zu Prag in München 12. Mai 1860, Mnichov 2015.

KISCH, Egon Erwin. *Tržiště senzací*. Praha: Nakladatelství politické literatury, 1963.

LOHR, Otto, *Bellmann's Führer durch Prag und Umgebung : nebst einem grossen Stadtplan*

mit vollständigem Strassen- und Plätzeverzeichnis, drei Specialplänen und einer Umgebungskarte, 7. vydání, Carl Bellman's Verlag, Praha 1886.

NEUWIRTH, Joseph, *Das Acad. Corps Austria zu Prag. Ein Chronistischer Versuch als Festgabe für seine L. Corpsbrüder zur XX. Stifungsfeier*, Prag 1881.

NEUWIRTH, Joseph, *Das Akademische Corps Austria zu Prag (1861-1884). Festgabe des Bezirksverbandes Wien Alter Herrn des Corps Austria zum 65. Stifungsfeste*, Wien 1926.

POCHE, Emanuel, *Prahou krok za krokem; Uměleckohistorický průvodce městem*, Praha : Orbis a Pražské vydavatelství, 1948.

POUPĚ, Jindřich E. *Nejnovější lidový illustrovaný průvodce Prahou a okolím s úplným polohopisným plánem Prahy a předměstí a s podrobnou mapkou okolí pražského*, Ústřední vydavatelství, Praha 1906.

Prag als Deutsche Hochschulstadt. Herausgeben von Ortsrat Prag des Deutschen Volksrates für Böhmen, Carl Bellmann, Praha 1909.

RUTKOWSKI, Ernst, *Briefe und Dokumente zur Geschichte der österreichisch-ungarischen Monarchie.: unter Berücksichtigung des böhmisch-mährischen Raumes : 1880-1899..* Teil I, , ausgewählt, eingeleitet und kommentiert von Ernst Rutkowski, R. Oldenbourg, München 1983.

SCHOLZ, Wilhelm, *Geschichte der Prager Burschenschaft „Arminia“ . Anlässlich des 12jährigen Stiftungsfestes und der vor 10 Jahren erfolgten Burschenschaftserklärung*, Verlag der Prager Burschenschaft „Arminia“, Prag 1981.

ZWEIG, Stefan, *Svět včerejška: (vzpomínky jednoho Evropana)*. přeložila Eva Červinková, Vysoké Mýto : Sumbalon, 2013.

Noviny a časopisy

Batovcův almanach. Politický kalendář, schemanismus a statistika a adresář zemí Koruny české, XII. ročník na rok 1904.

Bohemia, roč. 71-85, 1898-1912.

Čas, roč. 18, 1904, čísla 60-67.

Deutscher Burschenschaftler, r. 1-22, 1892-1913.

Die Wartburg. Zeitschrift für den ostmärkischen Burschenschaftler, roč. 7-20/11, 1897-1910.

Die Zeit, roč. 3, 1904, 28.2.1904.

Humoristické listy, roč. 47-51, 1898-1912.

Kikeriki, roč 44-52, 1904-1912.

Moravská orlice, r. 46, č. 280, 4.12.1908, s. 1.

Národní listy, roč. 38-52, 1898-1912.

Neue Freie Presse, č. 12018, 7.2.1898.

Prager Tagblatt, roč. 22-37, 1898-1912.

Právo lidu, roč. 7-13, 1898-1904. 1897.

Zlatá Praha, 1884, roč. 1, č. 1,

Archivní prameny

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1891-1900: 873/2: 8/22/7, kartony 2554-2558 (1898).

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1891-1900: 873/2: 8/1/19/1, karton 2365 (1898).

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1891-1900: 873/2: 8/2/15/2, kartony 2381-2382 (1898).

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1891-1900: 873/2: 8/1/13/1, kartony 2295-2296 (1898).

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1910-1918: 873/2, 8/1/88/16 (1904).

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1910-1918: 873/2, 8/1/88/50 (1908).

Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1910-1918: 873/2, 8/1/90/9 (1912-1918).

Österreichisches Staatsarchiv – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Ministerium des Innern –
Präsidium, k. 856.

Österreichisches Staatsarchiv – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Ministerium des Innern –
Präsidium, k. 2091.

Österreichisches Staatsarchiv – Allgemeines Verwaltungsarchiv – Ministerium des Innern –
Präsidium, k. 2095.

Internetové zdroje

<https://www.tagesspiegel.de/wissen/burschenschaften-manchen-ist-die-gangart-zu-scharf/7415560.html> 21.5.2020.

<https://www.medievalists.net/2017/08/walk-canossa-tale-emperor-pope/> 5.4.2020.

<https://www.marxists.org/archive/luxemburg/1904/05/01.htm> 11.4.2020.

<https://www.derstandard.de/story/2000115372565/protest-an-der-uni-wien-wem-gehoert-die-unirampe> 10.5.2020.

<https://www.diepresse.com/4546266/burschenschaft-rektor-gegen-couleurverbot> 10.5.2020.

<https://geschichte.univie.ac.at/de/artikel/denkmal-siegfriedskopf> 15.5.2020.

https://www.who.int/violence_injury_prevention/violence/global_campaign/en/chap8.pdf?ua=1 21.5.2020.

Použitá literatura

ARENDDT, Hannah, *O násilí*, Praha : Oikoymenh 2004.

BAHM, Karl F., *Beyond the Bourgeoisie: Rethinking Nation, Culture, and Modernity in Nineteenth-Century Central Europe*, In: *Austrian History Yearbook*, Vol. XXIX (1998) s. 19-35.

BAHM, Karl F., *The Inconveniences of Nationality: German Bohemians, the Disintegration of the Habsburg Monarchy, and the Attempt to Create a „Sudeten German“ Identity*, In: *Nationalities Papers*, vol. 27, no. 3, 1999, s. 375-405.

BEDNAŘÍK, Petr – JIRÁK, Jan – KÖPPLOVÁ, Barbora, *Dějiny českých médií: od počátku do současnosti*. Grada, Praha 2011.

BECHER, Peter – KNECHTEL, Anna (Vyd.), *Praha-Prag 1900-1945: Literaturstadt zweier Sprachen*, Passau : Stutz, 2010.

BEIK, William, *The Violence of the French Crowd from Charivari to Revolution*. In: *Past & Present*, no. 197, 2007.

BĚLINA, Pavel a kol. *Dějiny Prahy.. II., Od sloučení pražských měst v roce 1784 do současnosti*, Praha ; Litomyšl : Paseka, 1998.

- BOROVÍČKA, Michael, KAŠE, Jiří, KUČERA, Jan P., BĚLINA, Pavel, *Velké dějiny zemí Koruny české XII.b.*, Praha: Paseka 2013.
- BRADLEY, John Francis Nejez, „*Czech Pan-Slavism before the First World War*“, in. *The Slavonic and East European Review*, vol. 40, č. 94, 1961, s. 184-195.
- CANETTI, Elias, *Masse Und Macht*. Fischer-Taschenbuch-Verl., Frankfurt Am Main 2006.
- COHEN, Gary B, *Němci v Praze. 1861-1914*, [Z angl. originálu přeložila]: Mandlerová, Jana. Praha : Karolinum, 2000.
- COHEN, Gary B., *Education and Middle-Class Society in Imperial Austria*, Indiana : Purdue University Press West Lafayette, 1996.
- COLLINS, Randall, *Violence. A Micro-sociological Theory*, Princeton University Press, Princeton 2008.
- ČERMÁK, Josef, *Das Kultur- und Vereinsleben der Prager Studenten. Die Lese- und Redehalle der deutschen Studenten in Prag*. In: *Brücken : Germanistisches Jahrbuch Tschechien-Slowakei. Neue Folge / Praha : Nakladatelství Lidové noviny Neue Folge 9-10, (2001-2002 [vyd. 2003],) s. 107-189.*
- ČERNÝ, Václav, *Vývoj a zločiny panslavismu*, Institut pro středoevropskou kulturu a politiku : Praha 1995.
- DICKINSON, Edward Ross, *Sex, Masculinity, and the „Yellow Peril“: Christian von Ehrenfels' Program for a Revision of the European Sexual Order, 1902-1910*, *German Studies Review*, vol. 25, no. 2, 2002, s. 255–284.
- DOUBEK, Vratislav, *Česká politika a Rusko (1848-1918)*, Praha : Academia, 2004.
- DŽAMBO, Jozo - KALLERT, Kristina (vyd.), *Praha - Prag, 1900-1945: Literaturstadt zweier Sprachen, vieler Mittler*, Passau : Stutz, 2010.
- ERIKSON, Erik H, *Young Man Luther: A Study in Psychoanalysis and History*, New York ; W.W.Norton & Company, 1993.
- FASORA, Lukáš – HANUŠ, Jiří - MALÍŘ, Jiří, *Moravské vyrovnání z roku 1905: možnosti a limity národnostního smíru ve střední Evropě. Sborník příspěvků ze stejnojmenné mezinárodní konference konané ve dnech 10.-11. listopadu 2005 v Brně. = Der Mährische Ausgleich von 1905: Möglichkeiten und Grenzen für einen nationalen Ausgleich in Mitteleuropa. Sammelband mit Beiträgen der gleichnamigen internationalen Tagung, die vom 10. bis 11. November 2005 in Brünn stattgefunden hat.* editoři Lukáš Fasora, Jiří Hanuš, Jiří

Malíř. Brno : Matice moravská pro Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura, 2006.

FRANKL, Michal – SZABÓ, Miloslav, *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*, Praha : Nakladatelství Lidové noviny, 2015.

FRANKL, Michal, „*Emancipace od židů*“. *Český antisemitismus na konci 19. století*, Praha – Litomyšl 2007.

Franz Kafka im sprachnationalen Kontext seiner Zeit. Sprache und nationale Identität in öffentlichen Institutionen der böhmischen Länder. Köln u. a. : Böhlau, 2007.

FRANZEL, Emil, *Sudetendeutsche Geschichte*. Würzburg : Flechsig, 1990.

GALANDAUER, Jan. František kníže Thun: Místodržící Království českého. Praha: Paseka 2007.

GAUSE, Fritz *Deutsch-slavische Schicksalsgemeinschaft: Abriss einer Geschichte Ostdeutschlands und seiner Nachbarländer*, Kitzingen – Main : Holzner 1953.

GEHLER, Michael, *Korporationsstudenten und Nationalsozialismus in Österreich: Eine quantifizierende Untersuchung, Geschichte Und Gesellschaft*, vol. 20, no. 1, 1994, s. 1–28.

GLASSHEIM, Eagle, *Cleansing the Czechoslovak Borderslands. Migration, Enviroment, and Health in the former Sudetenland*, University of Pittsburgh Press : Pittsburgh 2016.

GOLLWITZER, Heinz, *Die Gelbe Gefahr: Geschichte eines Schlagworts*, Vandenhoeck & Ruprecht : Göttingen 1962.

GRAF, Alexander, „*Los von Rom*“ und „*heim ins Reich*“: *Das deutschnationale Akademikermilieu an den cisleithanischen Hochschulen der Habsburgermonarchie 1859-1914*, Graz : LIT Verlag, 2014.

GRUBER, Elizabeth – WEIGI, Andreas (ed.), *Stadt und Gewalt*, Innsbruck – Wien – Bozen, Studentverlag, 2016

HAHNOVÁ, Eva, *Od Palackého k Benešovi: německé texty o Češích, Němcích a českých zemích*, Praha : Academia, 2015.

HAVRÁNEK, Jan - HLAVÁČKOVÁ, Ludmila - KUNŠTÁT, Miroslav - MÍŠKOVÁ, Alena - PEŠEK, Jiří - PETRÁŇ, Josef - URFUS, Valentin (red.), *Dějiny Univerzity Karlovy.. Díl 3., 1802-1918*, Praha : Karolinum, 1997.

- HLADKÝ, Ladislav, *Bosenská otázka v 19. a 20. století*, Brno : Masarykova univerzita, 2005.
- HLAVATÁ, Kristýna, *Studentské spolky na prahu 21. století*, bakalářská práce na FHS (ved. Hedvika Novotná), Praha 2009.
- HOBSBAWM, Eric – RANGER, Terence (ed.), *The Invention of Tradition*, Cambridge : Cambridge University Press, 1983
- HÖHNE, Steffen (vyd.), *August Sauer: (1855-1926) : ein Intellektueller in Prag zwischen Kultur- und Wissenschaftspolitik*. Köln : Böhlau, 2011.
- HOJDA, Zdeněk - POKORNÝ, Jiří, *Pomníky a zapomínky*, Praha : Paseka, 1996.
- HROCH, Miroslav (ed.) *Pohledy na národ a nacionalismus. Čítanka textů*, Praha : Sociologické nakladatelství, 2003.
- HUNGER, Edgar – MEYER, Curt, *Studentisches Brauchtum*, Bonn, Stuttgart, Verl. d. AHCC, 1957.
- JACOB, Frank, *The Russo-Japanese War and its Shaping of the Twentieth Century*, Londýn : Routledge, 2018.
- JAWORSKI, Rudolf – STACHEL, Peter, *Die Besetzung des öffentlichen Raumes. Politische Plätze, Denkmäler und Strassennamen im europäischen Vergleich*, Berlin : Frank & Timme 2007.
- JIRÁK, Jan – KÖPPOVÁ, Barbora, *Média a společnost: Stručný úvod do studia médií a mediální komunikace*, Portál : Praha 2003.
- JOHNSTON, M. William, *Österreichische Kultur- und Geistesgeschichte: Gesellschaft und Ideen im Donauraum 1848 bis 1938*, Wien : Böhlau, 2006.
- JUDSON, Pieter M., *The Habsburg Empire: A New History*, Cambridge, Massachusetts ; London, England : The Belknap Press of Harvard University Press, 2016.
- JUNG, Rudolf, *Die Tschechen. Tausend Jahre Deutsch-Tschechischer Kampf*, Berlin : Volk und Reich Verlag, 1938.
- KAISEROVÁ, Kristina – KUNŠTÁT (ed.), Miroslav, *Hledání centra: vědecké a vzdělávací instituce Němců v Čechách v 19. a první polovině 20. století*, Ústí nad Labem : Albis International : UJEP - Ústav slovansko-germánských studií FF, 2011.

KALISCH, Gertrude, *Der russisch-japanische Krieg im Spiegel der österreichischen Presse*, disertační práce na U. Wien, 1944.

KLUSÁKOVÁ, Luďa, *Korzo v životě českých a moravských měst první poloviny 20. století*, Český lid : Etnologický časopis = Ethnological Journal Roč. 90, č. 3 (2003), s. 229-250.

KONRÁD, Ota – KUČERA, Rudolf, *Cesty z Apokalypsy. Fyzické násilí v pádu a obnově střední Evropy 1914-1922*, Academia, Praha 2018.

KOŘALKA, Jiří - KŘEN, Jan - VIERHAUS, Rudolf - MOMMSEN, Hans, *Ungleiche Nachbarn: Demokratische und nationale Emanzipation bei Deutschen, Tschechen und Slowaken (1815-1914) : Für die deutsch-tschechisch-slowakische Historikerkommission*, Essen : Klartext, 1993.

KOŘALKA, Jiří, *Češi v habsburské říši a v Evropě 1815-1914: sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích*, Vydání 1. Praha : Argo, 1996.

KOSCHMAL, Walter - NEKULA, Marek - ROGALL, Joachim, *Češi a Němci: dějiny - kultura – politika*, Praha : Paseka, 2002.

KOZÁKOVÁ, Zlata, *Sokolské slety 1882 - 1948*. Praha : Orbis, 1994.

KRAUSE, Peter a Niederösterreichisches Landesmuseum Volkskundliche Sammlung, *Studentisches Brauchtum : Ausstellung ; 20. Mai Bis 3. Juli 1983*. Wien: Österr. Verein Für Studentengeschichte, 1983.

KREJČOVÁ, Helena, *Pražský prosincový pogrom roku 1897*. Krejčová, Helena. In: *Ponížení a odstrčení : města versus katastrofy. Sborník příspěvků z 8. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy, konaného ve dnech 2. a 3. října 1990 a 13. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy ve dnech 3.a 4. října 1995 / Praha : Scriptorium, 1998.*

KŘEN, Jan, *Konfliktní společenství: Češi a Němci 1780-1918*. Vyd. 4., Praha : Karolinum, 2013.

KUČERA, Rudolf a kol., *Identity v českých zemích 19. a 20. století: hledání a proměny*, Praha : Masarykův ústav a Archiv AV ČR, 2012.

KVAČEK, Robert, *Doba zrání*, in: *Doba zrání in Básník a politik. Sborník z konference k sedmdesátému výročí úmrtí Viktora Dyka*, Josef Tomeš (ed.), Praha 2004., str. 32-33.

- KVASNIČKA, Jiří, *Obraz Japonska v české společnosti 2. poloviny 19. století*, rigorózní práce na FF UK, (ved. Luďa Klusáková), Praha 2008.
- LANCINGER, Luboš, *Z místopisu Nového Města pražského v 15.-19. století - Na příkopě.. II* /. Luboš Lancinger. In: *Pražský sborník historický* / Praha : Panorama 25, (1992), s. 132-171.
- LE BON, Gustave, *The Crowd: A Study of the Popular Mind*, Dover Publications, New York 2002.
- LEMBERG, Hans, *Hej Slované! Die Slawische Idee bei Tschechen und Slowaken*, Osteuropa : Zeitschrift für Gegenwartsfragen des Ostens. 59, č. 12, (2009), s. 21-39.
- LENDEROVÁ, Milena - JIRÁNEK, Tomáš - MACKOVÁ, Marie (vyd.) *Z dějin české každodennosti: život v 19. století*, Praha : Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2017.
- LINDENBERGER, Thomas (ed.), *Physische Gewalt: Studien zur Geschichte der Neuzeit*, Frankfurt am Main; Suhrkamp, 1995.
- LINDENBERGER, Thomas. *Straßenpolitik: Zur Sozialgeschichte Der öffentlichen Ordnung in Berlin 1900 Bis 1914*. Dietz, Bonn 1995.
- LOEWENBERG, Peter, *The Psychology of Creating the Other in National Identity, Ethnic Enmity and Racism*, In: *Creating the Other. Ethnic Conflict and Nationalism in Habsburg Central Europe*, 2003, s. 243-254.
- LOEWENSTEIN, Bedřich - HLAVAČKA, Milan - ŠÍSTEK, František a kol., *Násilí: jiná moderna*, Praha : Historický ústav, 2017.
- LOEWENSTEIN, Bedřich, *Víra v pokrok: dějiny jedné evropské ideje*, Praha : OIKOYMENH, 2009.
- LÖNNECKER, Harald, „... *Das Deutsche Volk in der Zeit tiefer nationaler Erniedrigung aufzurütteln, für ein einiges und freies deutsches Vaterland zu begeistern und gegen innere und äussere Bedränger anzuführen*“ – *Die Burschenschaft der Ostmark (BDO) und ihre Vorläufer 1889-1919*, in: Brunck, Helma/Lönnecker, Harald/Oldenhage, Klaus (vyd.): „...ein großes Ganzes..., wenn auch verschieden in seinen Teilen“ – *Beiträge zur Geschichte der Burschenschaft* (Darstellungen und Quellen zur Geschichte der deutschen Einheitsbewegung im neunzehnten und zwanzigsten Jahrhundert, 19), Heidelberg : Universitätsverlag Winter, 516-630.
- LÖNNECKER, Harald, „... *freiwillig nimer von hier zu weichen...*“. *Die Prager Deutsche Strudentschaft 1867-1945*, SH-Verlag, Köln 2008.

- LUDVOVÁ, Jitka, *Až k hořkému konci: pražské německé divadlo 1845-1945*, Praha : Academia, Institut umění - Divadelní ústav, 2012.
- MACHEK, Jakub, *Pražský ilustrovaný kurýr. Masový tisk jako obraz světa obyčejných lidí*, disertační práce na FF UK, (vedoucí Jiří Štaif), Praha 2012.
- MATOUŠKOVÁ, Ludmila, *Vojtěch Václav Sternberg (1868-1930) – politik a básník*, bakalářská práce na FF UP (ved. Milena Lenderová), Pardubice 2012.
- MELANOVÁ, Miloslava, *Příspěvek k integračním procesům velkých měst. Snahy o vytvoření velkého Liberce na přelomu 19. a 20. století*. Melanová, Miloslava. In: *Nové Město pražské ve 14.-20. století : sborník referátů a diskusních příspěvků ze 16. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy, uspořádaného ve spolupráci s Institutem mezinárodních studií Fakulty sociálních věd Univerzity Karlovy, Muzeem hlavního města Prahy a Ost- und Südosteuropa Institut Wien - Aussenstelle Brno u příležitosti 650. výročí založení Nového Města pražského ve dnech 31. března - 2.dubna 1998 v Novoměstské radnici / Praha : Scriptorium, 1998.*
- MEZEROVÁ, Jana, *Identita českých Němců ve vlastivědách regionu horního Ponisí*, disertační práce obhájená na FF UK (ved. Milan Hlavačka) Praha 2019.
- MINÁŘÍK, Vojtěch – PROCHÁZKA, Rudolf (red.), *Všesokolské slety*, Praha: Nakl. a knihkupectví Československé obce sokolské, 1938.
- MRŇKA, Jaromír, *Limity lidskosti. Politika a sociální praxe kolektivního násilí v českých zemích 1944-1946*, Ústav pro studium totalitních režimů, Praha 2019.
- MÜNCH, Hermann, *Böhmische Tragödie. Das Schicksal Mitteleuropas im Lichte der Tschechischen Frage*, Braunschweig : Georg Westermann, 1949.
- NEČAS, Ctibor, *Česká společnost a anexe Bosny a Hercegoviny r. 1908-1909, Sborník Matice moravské*. 78, (1959), s. 114-138.
- NOLTE, Claire, *The Sokol in the Czech Lands to 1914. Training for the Nation*, Palgrave Macmillan : Hampshire 2002.
- PANTENBURG, Isabel F.m *Im Schatten des Zweibundes. Probleme österreichisch-ungarischer Bündnispolitik 1897-1908*, Vídeň : Bohlau 1996.
- PASCHKE, Robert, *Studentenhistorisches Lexikon*, Kolín nad Rýnem : SH-Verlag 1999.
- PENKOWER, Monty Noam, *The Kishinev Pogrom of 1903: A Turning Point in Jewish History, Modern Judaism*, vol. 24, no. 3, 2004, pp. 187–225.

- POLIAKOVÁ, Martina - RAŠKA, Jakub – SMYČKA (eds.), Václav, *Uzel na kapesníku: vzpomínka a narativní konstrukce dějin*, Praha : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, 2014.
- POPITZ, Heinrich, *Phänomene der Macht: Autorität, Herrschaft, Gewalt, Technik*, Tübingen : J.C.B. Mohr 1992.
- RATHKOLB, Oliver, *Gewalt und Antisemitismus an der Universität Wien und die Badeni-Krise 1897. Davor und danach*, in: *Der lange Schatten des Antisemitismus. Kritische Auseinandersetzungen mit der Geschichte der Universität Wien im 19. und 20. Jahrhundert*, O. Rathkolb (ed.), V&R Unipress, Wien 2013.
- RUFFINI, Monika – SIVULKA, Juraj, *Die historische Entwicklung der Sokolbewegung in Böhmen und Mähren im 19. und in der ersten Hälfte des 20. Jahrhunderts in Bezug auf das deutsche Turnen*, disertační práce na Univerzitě Brno, 2005.
- ŘEZNÍKOVÁ, Lenka, *Metafory města. Imaginace národnostní heterogenity v diskursu středoevropského města na přelomu 19. a 20. století*. In: *Město : vytváření prostoru v literatuře a výtvarném umění / Ostrava : Filozofická fakulta Ostravské univerzity v Ostravě*, 2011.
- SEIBT, Ferdinand (vyd.), *Die Teilung der Prager Universität 1882 und die intellektuelle Desintegration in den böhmischen Ländern*, Mnichov : R. Oldenbourg Verlag, 1984.
- SCHMIDT, Daniel, *Die Straße beherrschen, die Stadt beherrschen. Sozialraumstrategien und politische Gewalt im Ruhrgebiet 1929–1933*, In: Lüdtker A., Reinke H., Sturm M. (eds) *Polizei, Gewalt und Staat im 20. Jahrhundert*. VS Verlag für Sozialwissenschaften.
- SILENUS, Crescentius Gregarius, *Hortus Injuriarum odere „Der feine Couleurbummel: Ein galantes Wörterbuch korporativer Konversation*, Books on Demand, 2010.
- SMEČKA, Pavel, *Die Reichsratswahlen 1907 und 1911 in den Ländern der Böhmischen Krone*, Exposé na Münchner Bohemistentreffen, Salzburg 2007.
- SMELSER, Neil J., *Theory of Collective Behaviour*, Free Press, New York 1962.
- SMRČEK, David, *Prosinčové nepokoje roku 1897 v Praze*, bc. práce na FF UK (vedoucí Magdalena Pokorná, Praha 2017.
- STÄHELI, Urs – SAVOTH, Eric, *Seducing the Crowd: The Leader in Crowd Psychology*, In: *New German Critique*, no. 114, Durham 2011.

STORCHOVÁ, Lucie - BUBEN, Radek - ČAPSKÁ, Veronika - HAVELKA, Miloš - IRA, Jaroslav - KŘÍŽOVÁ, Markéta - KUČERA, Rudolf - HORSKÝ, Jan - PAUKNEROVÁ, Karolína - PULLMANN, Michal – RŮŽIČKA, Jiří - ŘEZNÍKOVÁ, Lenka - SPURNÝ, Matěj - ŠIMA, Karel - TUČEK, Jan: *Koncepty a dějiny: proměny pojmů v současné historické vědě*, Praha : Scriptorium, 2014.

SVATOŠOVÁ, Hana – LEDVINKA, Václav (ed.), *Město a jeho dům. Kapitoly ze stoleté historie Obecního domu hlavního města Prahy (1901-2001)*. Praha : Obecní dům, 2002.

TAYLOR, Alan John Percivale, *Poslední století Habsburské monarchie. Rakousko a Rakousko-Uhersko v letech 1809-1918*. Z angl. originálu přeložil Suchomel, Tomáš. Brno : Barrister & Principal, 1998.

TOBOLKA, Zdeněk Václav, *Politické dějiny československého národa od r. 1848 až do dnešní doby*. Díl III, 1879-1914, část 2, 1891-1914, Československý kompas : Praha 1936.

TOMEŠ, Josef, *Nás bylo málo jen, než přišly tisíce...: Česká strana státoprávně pokroková (1908-1918)*. Praha : Academia, 2018

VAMBÉRY, Ármin, *Die Gelbe Gefahr. Eine Kulturstudie*, Kilian's Nachfolger, 1904.

VELEK, Luboš, *Národní strana svobodomyšlná (mladočeská) 1889-1907: Příspěvek k dějinám politického stranictví v habsburské monarchii v období procesu politické modernizace*, disertační práce na FF UK (ved. Milan Hlavačka), Praha 2004.

WARNEKEN, Bernd Jürgen (vyd.), *Massenmedium Straße. Zur Kulturgeschichte der Demonstration*, Campus Verlag, Frankfurt – New York 1991.

WELLS, David – WILSON, Sandra, *The Russo-Japanese War in Cultural Perspective, 1904-1905*, Londýn : Palgrave Macmillan UK, 1999.

WINGFIELD, Nancy M, *Flag Wars and Stone Saints. How the Bohemian Lands Became Czech*, Cambridge : Harvard University Press, 2007.

WINGFIELD, Nancy M, *The Francis Joseph Jubilee of 1908. Commemorating the Emperor in the Bohemian Lands*, In: *Historik nad šachovnicí dějin : k pětasedmdesátinám Jana Galandauera / V Praze : Masarykův ústav a Archiv AV ČR : Filozofická fakulta Univerzity Karlovy*, 2011.

WISKEMANN, Elizabeth, *Czechs and Germans: a study of the struggle in the historic provinces of Bohemia and Moravia*, London : Oxford University Press, 1938.

WOLMAR, Wolfgang Wolfram von, *Prag und das Reich: 600 Jahre Kampf deutscher Studenten*, Dresden : Franz Müller, 1943.

Zdroje příloh

- 1) <https://geschichte.univie.ac.at/de/artikel/denkmal-siegfriedskopf> ze dne 10.5.2020.
- 2) *Humoristické listy*, r. 51, č. 46, 6.11.1908, s. 546.
- 3) *Wartburg*, 1910, r. 10, č. 3, březen.
- 4) BÖHM, Franz (vyd.), *Alma Mater Pragensis*, 1959, s. 114.
- 5) *Wartburg*, 1900, r. 1, č. 1, leden; *DBs*, 1904, r. 14, č. 1, duben; *Wartburg*, 1907, r. 8, č. 10, říjen.
- 6) *Wartburg*, 1898, r. 8, č. 4, duben; *Tamtěž*, 1898, r. 8, č. 1, leden.
- 7) *Bohemia*, r. 81, č. 328, 28.11.1908, s. 1.
- 8) *DBs*, r. 14, č. 1, duben.
- 9) *Die Zeit*, r. 3, č. 510, 28.2.1904 - příloha, s. 6.
- 10) *Humoristické listy*, r. 47, č. 7, 12.2.1904, s. 2; *Tamtěž*, r. 47, č. 10, 4.3.1904, s. 2.
- 11) Národní archiv – Prezidium místodržitelství 1910-1918: 873/2, 8/1/88/16.
- 12) *Humoristické listy*, r. 47, č. 12, 18.3.1904, s. 2 a 4.
- 13) *Humoristické listy*, r. 47, č. 12, 18.3.1904, s. 3.
- 14) *Humoristické listy*, r. 47, č. 12, 18.3.1904, s. 2.
- 15) *Humoristické listy*, r. 51, č. 51, 11.12.1908, s. 601.
- 16) *Humoristické listy*, r. 51, č. 52, 18.12.1908, s. 621.
- 17) *Kikeriki*, r. 48, č. 100, 13.12.1908, s. 12.
- 18) *Humoristické listy*, r. 52, č. 8, 12.2.1909, s. 93.
- 19) *Kikeriki*, r. 48, č. 100, 13.12.1908, s. 2.
- 20) *Humoristické listy*, r. 52, č. 7, 5.2.1909, s. 76.
- 21) *Humoristické listy*, r. 47, č. 8, 19.2.1904, s. 2; *Tamtěž*, r. 47, č. 9, 26.2.1904, s. 2; *Tamtěž*, r. 47, č. 13, 24.3.1904, s. 2; *Tamtěž*, r. 52, č. 7, 5.2.1909, s. 81; *Tamtěž*, r. 51, č. 45, 30.10.1908, s. 538; *Tamtěž*, r. 51, č. 45, 30.10.1908, s. 538; *Tamtěž*, r. 52, č. 3, 8.1.1909, s. 30; *Tamtěž*, r. 52, č. 1, 24.12.1908, s. 9; *Tamtěž*, r. 52, č. 7, 5.2.1909, s. 74.
- 22) *Humoristické listy*, r. 51, č. 46, 6.11.1908, s. 544.
- 23) *Kikeriki*, r. 48, č. 87, 29.10.1908, s. 2; *Tamtěž*, r. 48, č. 90, 8.11.1908, s. 1; *Tamtěž*, r. 48, č. 97, 3.12.1908, s. 7.
- 24) *Humoristické listy*, r. 47, č. 12, 18.3.1904, s. 3; *Tamtěž*, R. 51, č. 46, 6.11.1908, s. 548.

- 25) *Humoristické listy*, r. 47, č. 13, 24.3.1904, s.2; *Tamtéž*, r. 47, č. 11, 11.3.1904, s. 2;
Tamtéž, r. 51, č. 47, 13.11.1908, s. 554-556; *Tamtéž*, r. 51, č. 48, 20.11.1908, s. 573;
Tamtéž, r. 51, č. 49, 27.11.1908, s. 580; *Tamtéž*, r. 47, č. 8, 19.2.1904, s. 4; *Tamtéž*, r.
51, č. 46, 6.11.1908, s. 543; *Tamtéž*, r. 51, č. 50, 4.12.1908, s. 594.
- 26) *Humoristické listy*, r. 47, č. 8, 19.2.1903, s. 2; *Tamtéž*, r. 47, č. 12, 18.3.1904, s. 2-3;
Tamtéž, r. 51, č. 47, 13.11.1908, s. 556; *Tamtéž*, r. 51, č. 51, 11.12.1908, s. 609;
Tamtéž, r. 51, č. 48, 20.11.1908, s. 572.
- 27) *Humoristické listy*, r. 52, č. 1, 24.12.1908, s. 10.
- 28) *Kikeriki*, r. 48, č. 99, 10.12.1908, s. 2.
- 29) *Humoristické listy*, r. 51, č. 46, 6.11.1908, s. 541; *Kikeriki*, r. 48, č. 102, 20.12.1908,
s. 11; *Humoristické listy*, r. 51, č. 50, 4.12.1908, s. 591-596.
- 30) *Humoristické listy*, r. 51, č. 46, 6.11.1908, s. 549.
- 31) *Humoristické listy*, r. 51, č. 51, 11.12.1908, s. 608.

Přílohy

Příloha č. 1 - Protestní akce proti „bummelům“ a Siegfriedově hlavě na Vídeňské univerzitě v 90. letech.

Příloha č. 2 - Karikatura ukazující postoj Čechů k německým spolkovým studentům.

Prag.*)

Weise: Hast du dem Lied der alten Eichen
oder: Sind wir vereint zur guten Stunde.

Es liegt in sonn'gen reichen Landen,
In ferner Sagen stillem Glanz,
Die Stadt, um die sich innig wanden
Der Schönheit und des Ruhmes Kranz.
Es streben ihre alten Dome
Zum Himmel an in hehrer Macht
Und spiegeln sich im hellen Strome
In Herrlichkeit und Zauberpracht.

Ich kam als deutscher Bursch gezogen
Zu ihrer Burgen stolzem Bau,
Frischfröhlich wie der Moldau Wogen
Im weiten grünen Böhmergau.
Und drinnen perlte warmes Leben
In deutscher Luft bei Becherklang,
Das war ein gutes freies Streben,
Gott grüß dich, freier Burschenfang.

Wenn Kampfesruf begeisternd hallte,
Da flammte heiß das deutsche Herz,
Hoch schwarz-rot-gold uns mahnend wallte:
Alldeutschum dein, in Glück und Schmerz!
Die Hochwacht, die wir einst erkoren
Zu Prag, der deutschgeweihten Stadt,
Wir geben nimmer sie verloren,
Wenn auch die Brust oft kampfesmatt!

Ob slawisch du dich auch gekleidet
Und slawisch nun der Gasse laut,
Ob ängstlich man die Deutschheit meidet,
Du bist aus deutschem Geist erbaut!
Dich haben Deutsche einst geschaffen
Mit deutschem Fleiß zur goldenen Stadt,
Es war allzeit auch deutsch Gewaffen,
Das truzig dich geschirmet hat.

Streitkühnes Prag, so fest gebauet
Hast du dich mir ins Herz hinein,
Wenn auch das Auge nicht mehr schauet
Wohl deiner Schönheit lichten Schein.
Dahin sind der Begeist' rung Stunden,
Die reich dem Wandrer du geschenkt,
Doch ist dein Bild ihm nicht entschwunden,
Wie weit er auch den Schritt gelenkt!

Otto v. Pfister.

*) Vom Dichter eingesendet.

Den Prager Studenten!

von Robert Hohlbaum

Wir alle tappen tastend durch die Welt,
euch hat der Herr auf festen Platz gestellt.
Vor uns ein ungetaner Pflichtenberg,
ihr steht nur fest und schafft ein großes Werk.
Wenn euer Hieber blitzt im Quartenschein,
ihr schlagt nicht nur auf den Paukanten ein,
nein, in urewiger P.P.-Suite hängt
ihr mit dem fremden Volk, das uns bedrängt.
Wenn ihr in Farben grabenabwärts zieht,
ist's euch egal, ob euch ein Mädel sieht,
denn nicht als Zier ist euer Band gemeint,
ein rotes Reiztuch ist es euerm Feind.
Wer einsam je auf deutschem Posten stand,
jahrhundertweit, ist euer Sekundant.
Wer je aus dumpfem Druck zum Himmel sah
nach deutschem Glanz, ist euch vertraut und nah.
Was hundertmal geboren und verging,
ihr schafft es neu; ihr seid der letzte Ring
der Kette, die das weite deutsche Land
jahrtausendlang mit Glut und Stahl umspannt.
Denn eure Narben grub die deutsche Pflicht,
aus euern Farben strahlt das deutsche Licht.

Příloha č. 4 - Báseň Prag.

Příloha č. 3 - Báseň Den Prager Studenten!

Harr' aus — harr' aus!

Harr' aus Du deutscher Mann, harr' aus,
Und stehe stramm im Sturmgebraus
'gen deutscher Heimat Feind!
Harr' aus, Du deutsches Herz, harr' aus,
Bis eine Sonn' Dir scheint!

Sei fest, Du deutsche Faust, sei fest,
Und jag' den Kükuk aus dem Nest,
Die feile Slavenbrut!
Harr' aus, Du deutsches Herz, harr' aus,
Dich nähret Wodans Blut!

Steh' fest, mein Heldenvolk, steh' stramm,
Und baue einen festen Damm
Am Deiner Ahnen Herd!
Harr' aus, Du deutsches Herz, harr' aus,
Sei Deiner Väter wert!

Plan, Deutschböhmen.

Dr. Michel Urban.
(Albia-Prag).

Des reichsdeutschen Burschen Wanderschaft nach Prag.

Der Slawen Völkerwogen
Bedrängen die deutsche Stadt, —
Da schlug ich ums Reich den Bogen
Und bin nach Prag gezogen,
Das mich verlocket hat.

Denn mich verdroß das Feiern
Der Herrlichkeit vom Reich.
Stimmt eure deutschen Leiern
Von Schleswig bis nach Bayern:
„Deutschtum in Österreich!“

Auf Deutschlands Reichsgeländen
Ein fauler Frieden lag, —
Rauhbein an allen Enden,
Den Ziegenhainer zu Händen,
So brach ich auf gen Prag. Max Thielert.

Bundeslied der Prager deutschen Studenten.

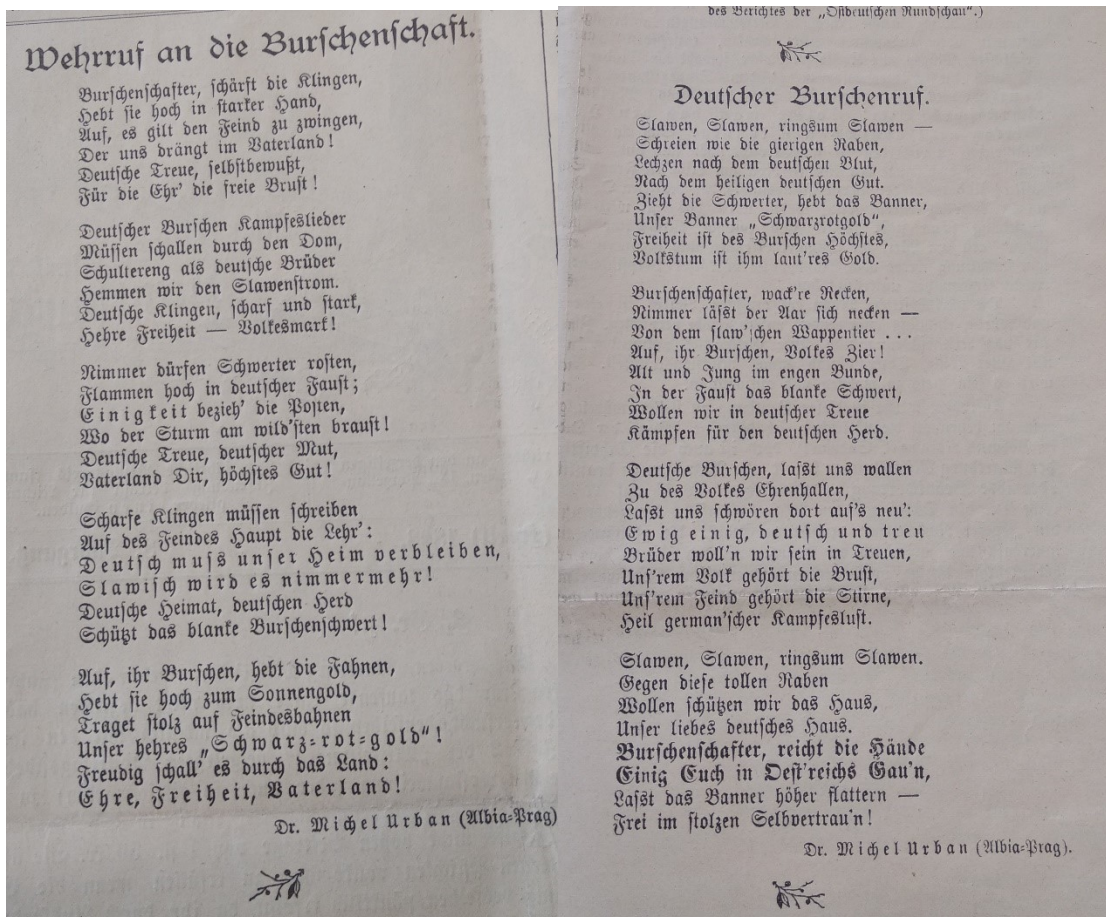
Melodie: „Der Gott, der Eisen wachsen ließ!“

Wir halten treu die deutsche Wacht,
Geeint durch Bruderbande,
Ein starker Fels im wilden Meer.
Ein Hort im Feindeslande!
Und reizt ihr auch den Pöbel auf,
Treibt Politik der Gasse,
Der deutsche Bursche fürcht't sich nicht
Vor aller Tschechen Hasse!

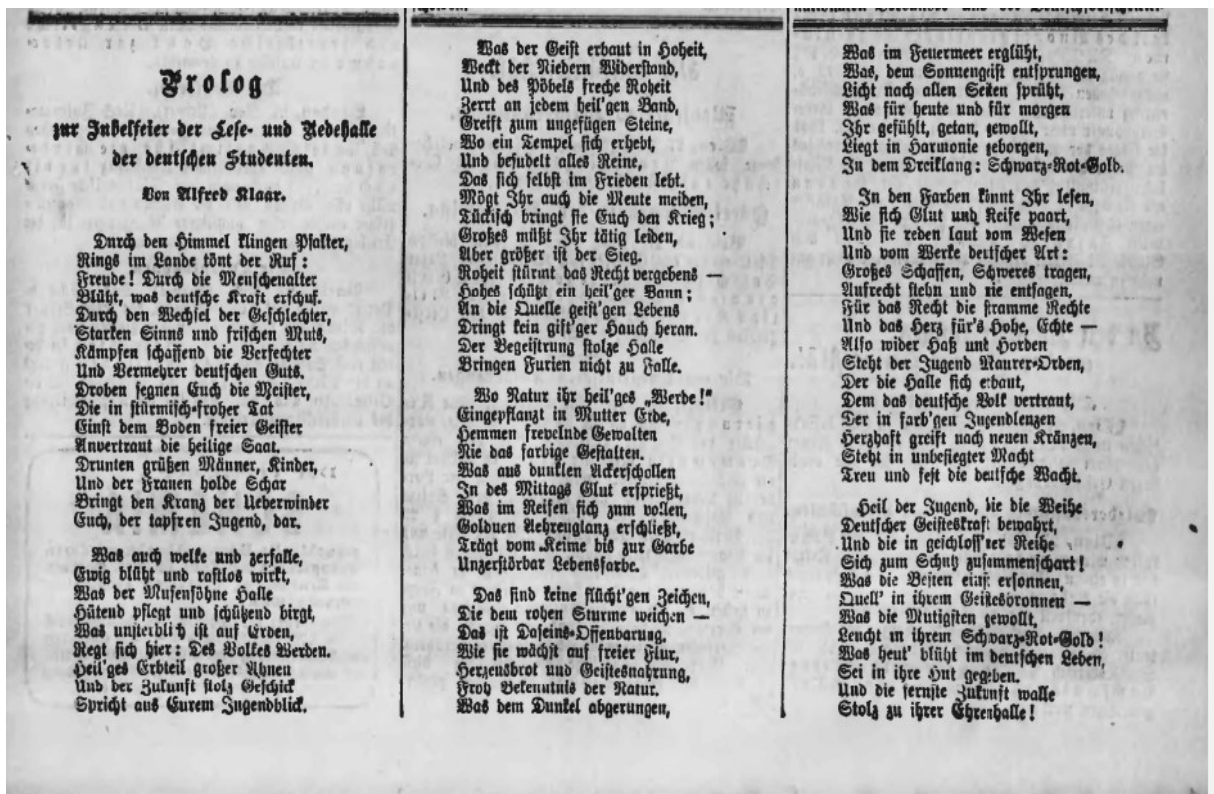
Es hat die Prager hohe Schul'
Getrozet allen Stürmen,
Drum tapfer vorwärts Mann für Mann,
Der Väter Erb' zu schirmen!
Daß nimmermehr zu rütteln sich
Ein frecher je erdreiste
Am Bollwerk deutscher Wissenschaft
Und an dem deutschen Geiste!

Die Farben, die mit frohem Mut
Wir stolz die unsern nennen,
Wir wollen sie als Heiligtum
Auch bis zum Tod bekennen!
Nie kann sie der Hussiten Wut
Vom Leib uns tückisch reißen;
Denn unsre Herzen sind aus Stahl
Und unser Volk aus Eisen!

Rudolf Greinz in der „Jugend“.

Příloha č. 6 - Básně Michela Urbana.

Příloha č. 7 - Báseň k oslavě založení Lese- und Redehalle der deutschen Studenten.

Pilsener Urquell.*)

(Nachdruck erlaubt.)

Jüngst haben wir mit Entrüstung gelesen,
Wie ruppig die Tschechen in Prag gewesen,
Wie sie Studenten der deutschen Nation
Verfolgt mit Geißel und Spott und Hohn!

Biermichel noch heute zum Stammtisch läuft,
Und tschechischen Urquell in Massen säuft.

Ein Wutschrei ging durch die deutschen Lande,
Und Rache schwur man der rändigen Bande,
Dem knotigen Pöbel-Konglomerat,
Das unsere Söhne mit Füßen trat.

Biermichel schluckt weiter sein Tschechenbräu, —
Phylisteri ist so was ganz einerlei!

Sie haben unsere Fahnen zerrissen,
Uns Läden und Fenster eingeschmissen,
Mit Stöcken und Knüppeln in blinder Wut
Vergossen unsrer Kinder Blut.

Biermichel als Vater empörte das sehr, —
Wenn der Urquell nur nicht so süßig wär!

Die edlen Pragischen Polizisten
Sie haben als wohlgezogene Christen
Wo sich eine deutsche Mütze ließ schau'n
Mit dem Pöbel zusammen den Träger verhaun.

Biermichel fand ganz abscheulich das,
Als er abends wieder beim Urquell saß.

Der Tscheche bereute nicht was er verbrochen,
Dorm Standrecht nur ist er zu Kreuze gefrohen,
Er, der uns kürzlich noch angespuckt
Hat vor der Flinten sich geduckt.

Biermichel hat d'rüber sich sehr gefreut
Und doppelt schmeckt ihm sein Urquell heut.

Dem Wenzel steigen die borstigen Haare,
Jetzt boykottiert er die deutsche Ware,
Dafür verjagt man aus deutschem Lande
Von fremdem Brotkorb die Schwefelbände.

Biermichel immer noch Urquell trinkt,
Bis er beduselt vom Stuhle sinkt.

Nach Prag oder Pilsen und lauf zu den Tschechen,
Und woll'n sie dort deine Knochen zerbrechen,
So lauf zu ihren Freunden, den Serben
Biermichel mag ruhig auswärts sterben!
Der Urquell wahrer Vaterlandsliebe
Hat nichts gemein mit dem Schlemmertriebe!

W. Klinghammer.

O deutscher Michel! Fern von den Tschechen,
Wie sich die Völker im Streite rächen!
Nimm nicht, wie geschwähige Kaffeebasen,
Das lästerne Maul voll hohler Phrasen
Und liebe dein Vaterland früh und spät
Nicht mit dem Munde — nein — mit der Tat!

Geht in dich, alter Schlemmer und Sünder!
Spar deine Groschen für Weib und Kinder!
Und trinke, so du ein Deutscher bist,
Nur deutsches Bier, wenn es auch billiger ist.
Schnür fester den Riemen um deinen Bauch,
In harten Zeiten war's stets so Brauch.

Sonst könnten sie dir die Meinung geigen,
Und bald mit den Fingern auf dich zeigen:
Sei'st auch so einer, der Hurra brüllt
Erst wenn ihm der Magen mit Sprit gefüllt
Und mußt du ihn füllen, so füll ihn dir
Nicht immer mit tschechischem Bitterbier.

Willst du erst warten, bis dir der Tscheche
Von selber versalzt die leckere Zechen?
Schon hört man, daß sie „deutschen Hunden“
Die Pilsener Fässer wollen verspunden.
Und wenn das, ehe du aufwachst, passiert,
Dann haßt du dich bis auf die Knochen blamiert.

Drum zähme des Magens kindische Triebe,
Dem deutschen Vaterland zu Liebe,
Für das du so oft das Maul aufreißest! —
Erst wenn du durch Entfagung beweisest,
Daß die Gründe dir leuchten ein,
Magst wieder du Spiegel der Volksseele sein!

Doch kannst du es nicht, — dann laß dich begraben!
Das Vaterland kann solch lästerne Knaben,
Die stets in unheilswangeren Tagen
Des Magens halber den Dienst versagen,
Die ihm verweigern die einfachsten Ehren,
Mit leichtem Herzen fortan entbehren.

Tausch mit dem Wenzel die Accolade,
Um solchen Verlust ist's nimmer schade.
Und solltest du dabei Käuse kriegen,
Uns machte das faktum nur Vergnügen. —
Suum cuique! — ein altes Wort,
Drum schnüre dein Bündel und mache dich fort.

*) Schwarzburg-Rudolstädter Landeszeitg. 23. Dez. 08.

Wirkung in die ferne.

Gib's Flintenknall und Schwerterstreich
 Wo immer es sei auf Erden,
 So muß natürlich in Oesterreich
 Ahtas mitaestritten werden.

Und wenn die Japaner allzugroh
 Den russischen Bären kauen,
 So muß natürlich der Prager Mob
 Die deutschen Studenten hauen.

Příloha č. 9 - „Východní Asie v Praze“ z pohledu vídeňského tisku.

Při buršáckém »bumlu« v Praze.

»Saxonia« s »All'manii«
měly také patálii,
mazaly se o sto šest
pro větší prej Němců čest!
Byl to »buml« s pustým fvaním,
s pohlavky a s nadáváním,
při čemž Gudernatsch — bum-bum! —
dostal facku jako dům. Klepota.

V Praze dne 28. února.

Pokažený oběd měli
buršáci i socani:
nemohli si vyšlápnouti
Prahou jako krocani!

Zbledli v tvářích rudáčekové,
sežloutnuli buršáci,
nemohli si svou zlost vylejt
»japanskou« demonstraci.

Táhli domů s dlouhým nosem,
měli oběd zkažený,
neboť se jim pohatilo
jejich »slavné tažení«.

Protivka.

Příloha č. 10 - Básně o událostech z 7. a 28. února 1904

Příloha č. 11 - Program chebských oslav.

Z tahu »ftáčků« letošního jara.

Sotva že v Asii Rus vyplašil »žluvy«, spustily poplach všechny zdejší »křivonosky« a »červenky«. K nim přidali se známí řvaví »strakapouni«, chtějící uštípat »holuby«, mezi kterými žijí, spoléhající se při tom na ochranu »chocholoušů«.

V.

Příloha č. 12 - Kritika „bummelů“ z roku 1904.

Když dva dělají totéž, není to vždy totéž.
Kdyby český rektor konal to, co Rabl,
za svou »zmužilost« by s hora něco shrábl. K.

Jestli někde na Čecha se
Němec klacku chopí,
tu hned system samočinně
svoje oči klopi.
Když však Cech se proti tomu
na obranu staví,
hned má system jako žába
oči na vrch hlavy! Dr. Puškvorec.

Příloha č. 13 - Kritika Rabla roku 1904.

Příloha č. 14 - Kritika Koerbera roku 1904.

Příloha č. 15 - Praha svázaná stanným právem a kolem tančící kuléroví studenti.

Stanné právo a s ním zákaz barev uvítal
prý s povděkem tak leckterý výtečník u nás,
který neví, je-li Čech nebo Němec. Byla to
výhoda, když nesměli přiznati barvu.

☆☆☆

Toho času v Praze.

„Co pak, že slečna Julie z třetího patra
nechodí už teď tak nápadně bledá?“

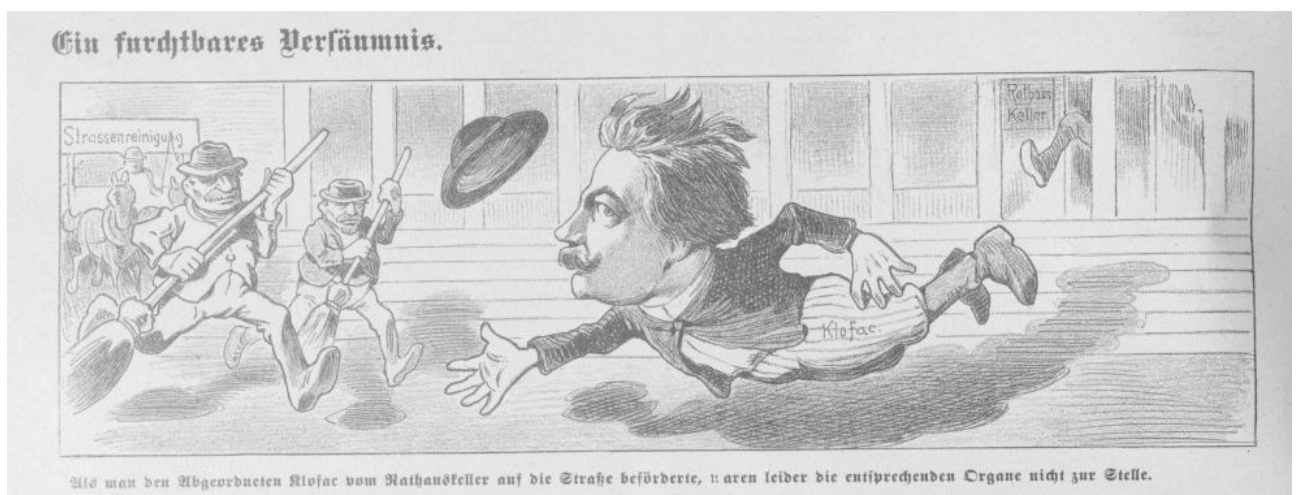
„Četla v novinách o tom zrušení zákazu
nošení barev a už se zas maluje.“

☆☆☆

Příloha č. 16 - Básně ironizující vyhlášení stanného práva.

Příloha č. 17 – Česká „oslava“ jubilea

Příloha č. 19 - Karikatura Václava Klofáče vyhozeného ze sklípku ve Vídni.

Příloha č. 20 - Kritika vystupování Německých studentů v uzavřených řadách.

Zbytečnost u buršáků.

Že s odznaky tito »recie«
dál a dále chtěj' se vléci!
Jak vyšlápnu ze svých slují,
každý, co jsou, hnedle pozná:
od lidí je odlišují
zpitý zjev a hrubost hrozná. Jk.

Sloupy třtinou se klátící.

Buršů řady značí všady teutství sloupy, jen že je tu pro »osvětu« moment hloupý,	že, jak žízeň, velká trýzeň, v sloup ten vnikla, pak po pivě povážlivě sloup se viklá! Dko.
---	--

Z postních rozjímání obyčejného smrtelníka v — Černovicích.

Já být buršem, lidé milí,
h ů ů bych ved' si nežli on:
pil bych s větší než on pílí,
facek dal bych milion;
polic jta na setkání
zatahal bych za kníry,
věda, že mi nezabrání
takovéto manýry;
buldoga bych pro zábavu
šťval na lidi bezbranné,
věda, že se toho »mravu«
pokárání — nestane;
miloval bych ještě méně
knihu, prý věd pokladnu,
věda, že při exámeně
vždycky dobře dopadnu.

Jnšk.

V Praze zase řadí nezaměstnanost. Celé průvody nezaměstnaných chodí městem. Jsou dvojí ty průvody. Jedni volají: Dejte nám práci, ti chodí k radnici a mají hlad. Druzí volají: Wacht am Rhein! Wache!, ti chodí u kasina a mají pořád žízeň.

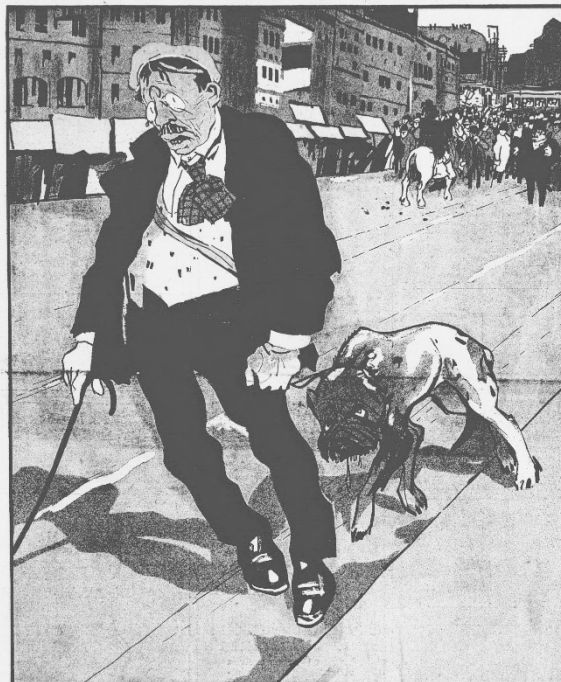

J. Friedrich.

Z doby pražských demonstrací.
„A kdyby všechno sklo v celé Praze potloukli, jen když sklenice
nám zůstanou...“

J. Lada.

U PRAŠNÉ BRÁNY.
Rameno bezpečnosti: „Není to nic platné, na Příkopy nikdo nesmí. Lékař nařídil jednomu buršákovi
hodinu procházky po „opici“, tak ho nesmíme rušit.“

JAK STUDUJE BURŠÁK

K. Nejedlý.

CHEMII

MATHEMATIKU

GEOLOGII

A LÉKAŘSTVÍ

BUĎ ÚTRPNÝ!

Básnička pro hodné dívky (z II. čítanky).

Opilý buršák z kasina kráčí,
cestu si klackem hledá a značí.
Klackem kol hmatat není tak snadné,
ubohý buršák někde upadne.
Poldíček sotva buršáka zhlídnul,
že ho povede, hned se nabídnul.
„Dejte sem ruku, opice milá,
byste se nikde neuhodila.“
Zmožený buršák rád je dnes tomu,
že se tak dobře dostane domů;
opilý žehná a jemu věští:
„Čeká tě postup a stále štěstí.“

☆☆☆

K. Stroff.

NA PŘÍKOPĚCH.

„Fane, vy jste se mnou cloumal.“
„Mýlíte se.“
„Povídám, že jste se mnou cloumal —“
„Opakuji, že se mýlíte. To byla opice —“

Příloha č. 21 - Kritika opilství kulérových studentů.

K. Stroff.

Německý obchoďník z Karlových Úřadů ke kolegovi z Prahy: „Špatné obchody prý jste tady dělali při demonstracích? To Němci jsou jinší chlapi. Já při jejich demonstracích báječně tržil.“ — „A co prodáváte?“ — „Revolvery nože, dýky a kované hole —“

Příloha č. 22 - Kritika ozbrojených studentů.

Widns der deutschen Studenten,

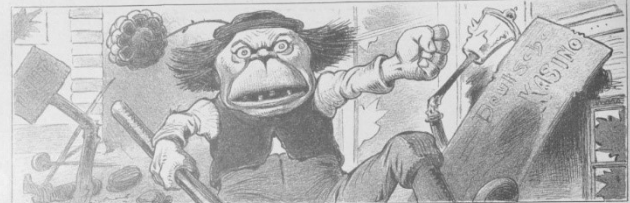
am in Prag unangefochten bummeln zu dürfen.

Demonstrationsbummel

der deutschen Studenten, wenn man den Tischehen und Welschen nicht bald wehrt.

In Prag.

Es en geht! Der hat' ich demirren, das ich' hat' recht — in alle Wollen!

Příloha č. 23 - Násilnost Čechů a nepřiměřené požadavky.

Pražskému Čechovi

k moudré a laskavé úvaze.
 Když buldoci rvaví
 v cestu se Ti staví,
 zuby cení na Tě
 a třepí Tvé gatě,
 nepřikládej, synu,
 jen jim všechnu vinu.
 Více nesou jí ty
 známé capacity,
 které jejich pudy

podporují všudy —
 říkajíce zkrátka,
 že ta »neviňátka«
 všude pod oblohou
 p r o v o k o v a t mohou.
 Mají k tomu — pane! —
 právo dávno psané,
 na jehožto řádky
 celý svět je krátký!!!

PAK TO MÁ JÍT, KDYŽ TO JDE TAKHLE.

Rektor university

německé:

Pánové, jsem nadchnut vaší statečností. Celá Germanie s pýchou pohlíží na vás. Vy hájíte nejen akademickou volnost a nepopíratelné své občanské právo, ale vy hájíte i Ji proti útočnému Slovanstvu. Jen tak dál. Heil!

české:

Akademikové! Bylo se mnou sděleno, že prý při nedělních demonstracích i z vás mnohý byl viděn na ulici. Vyzývám vás, byste dbali své akademické cti a přísně se vyvarovali všeho, co by zakročení slavných úřadů a pak ovšem i vaši škodu vyvolati mohlo.

Poslanci

němečtí:

Bratři, neustupte žádné moci! Nevěřte vládě, spolehejte jen na své pěstě. Neustaneme, dokud naše svatá věc nebude pomstěna, dokud nebude naše vítězství úplné. My jsme s vámi a s vaší krví poteče i krev naše. Ku předu!

čeští:

Spoluobčané! Vážná doba vyžaduje i vážné úvahy a chladnokrevnosti. Nenechte se vyprovokovat, zastavte demonstrace, jinak všechno se obrátí proti vám. Svěřte s důvěrou svatou naši národní věc svým poslancům a budete ujištěni, že oni našich práv uhájí.

Příloha č. 24 - Vina německých politiků a rektorů.

Policie vídeňská a pražská.

Ta vídeňská policie
výtržníky nezarmoutí,
nechá jim vždy dosti času,
aby mohli upláchnouti;
vinník je už velký fulpas,
když se z toho nevykrotí.
Za to pražská policie
bděla je vždy, jak se sluší:
jak burš někde zabručí si,
pátrá, co mu poklid ruší;
ví hned, jak se kde co šustne —
to jsou oči, to jsou uši!

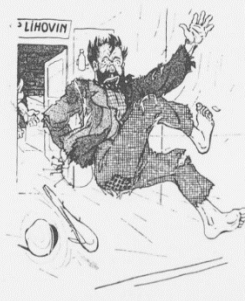
uk.

Co je v Praze rovnoprávnost,
nepochopí rozum kusý,
a kdo chce ji pochopiti,
na Příkop si zajít musí.

Zeus.

ZÁKONEM CHRÁNĚNÁ OCHRANNÁ ZNÁMKA.

SCÉNA Z PRAŽSKÉ ULICE VE 4 OBRÁZECI.

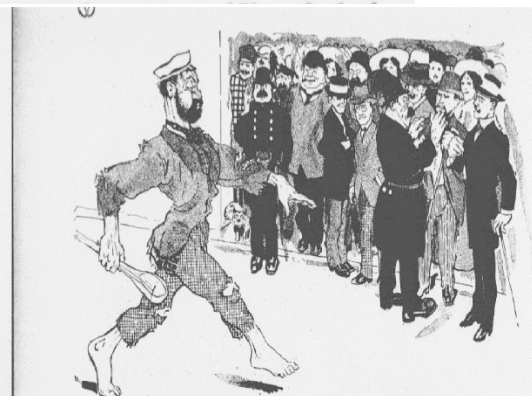
1. Tisíc šperháků! Dýť jsem tam zapomněl kloubků!

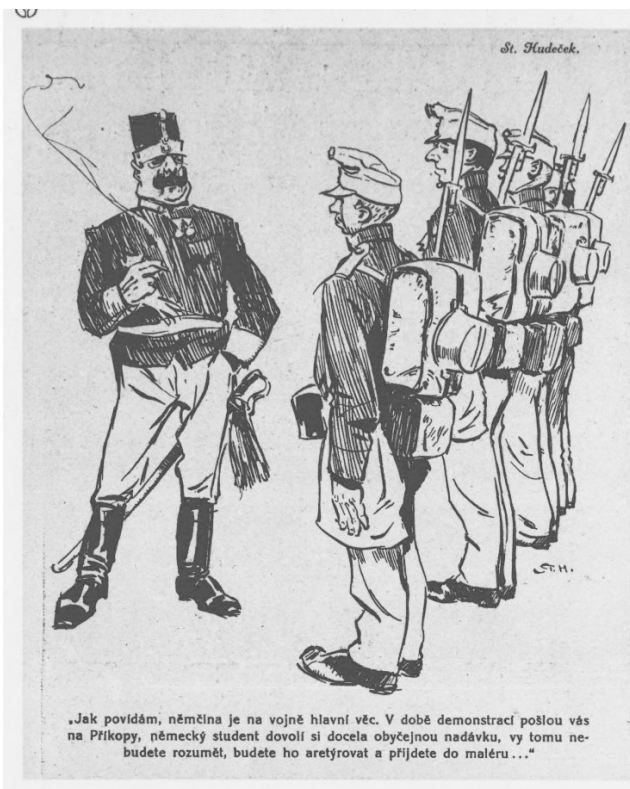
2. Aha, tady je háká čepice.

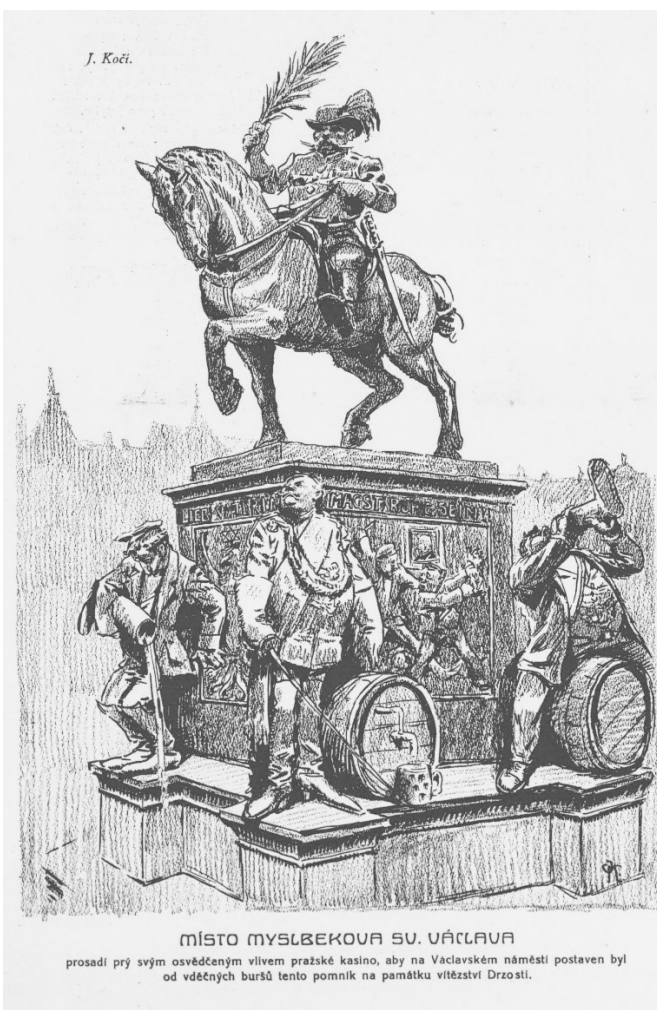
3. Hrom do toho! Policajti! To to dopadne!

4. A dýť já mám cerevisku! To je něco jinýho!

„Jó, jo! Nemáme tak na světě stejné štěstí. Dnes mne má přijít fezník pichnout, a kdybych nosil cerevisku, budou mne naopak bodla chránit...“

Průvodce burše

na nedělním »bumlu« druhdy

a dnes.

Příloha č. 25 - Česká kritika policie v obrazech a básničkách z Humoristických listů.

Loket německý a český.

Člověk náš, když v »zavíraném«
pořádát chce zábavu,
spustí naň úřady s Teuty,
jak by jim šlo o hlavu!
Za to smí burš, když je v tahu,
provokovat celou Prahu.

Beda.

Vídni lhostejna je rána,
když dopadla na Slovana;
za to hned v ní bouří cit,
byl-li Němec ve snu bit.

B.

Přímo nadlidské úkoly Kőrbrovy.

Věru, Kőrber slavný státník je a bez soutěže,
vždyť obrovská moudrost jeho převyšuje věže!
Že celý až do končetin mužem je své doby,
proto denně čupr-činem pověst svoji zdobí!
On už jinak nepracuje, než ve velkém slohu,
jak nám Čechům v každém kroku nastavití nohu!
A když pak mu nebezpečí do všech oken kouká,
do mozku si nasazuje německého brouka,
i pracuje, až mu tekou s tváří potu kapky,
by uhájil — pražských buršů provokační čapky!

Dr. Ph. Puškvorec.

Burš.

Salamandry tře až běda,
dokud táta groše shledá,
a když se z nich zcela vydá,
pomůže ve knajpě křída.
Knihám hledí vstříc svou tváří
leda cestou k antikváři,
kdežto zkoušky za něj skládá
bezpochyby slavná vláda,
neb um bez zkoušek mu stvoří
divotvorní profesoři.
Kultura pak všenněmecká
vypadá dle toho všecka.

Danko.

Bumly.

Na Příkopě hráli skočnou,
orel stal se přes noc kvočnou.
Ať tam běží, kdo nevěří,
ještě dneska je tam peří.

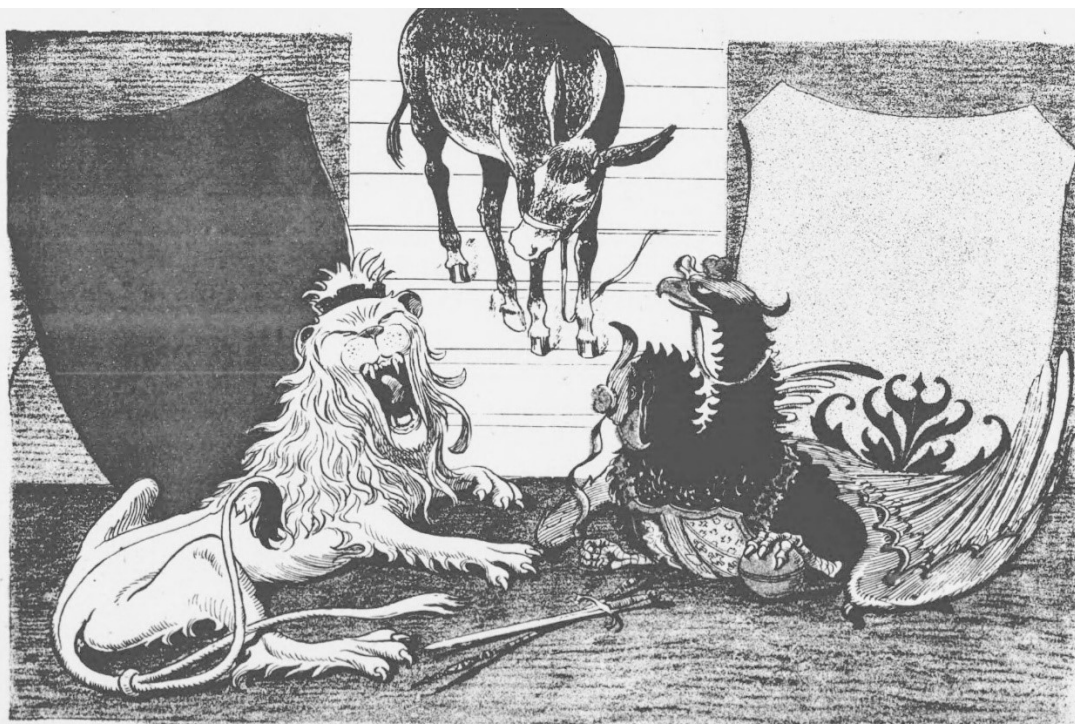
Hký

☆☆☆

Buml.

Stará zvyklost, jaké v Rakousku
horlivě jsou fedrovány z Uidně,
takže k vůli samým zvyklostem
zákon musí živořiti bídně.

☆☆☆

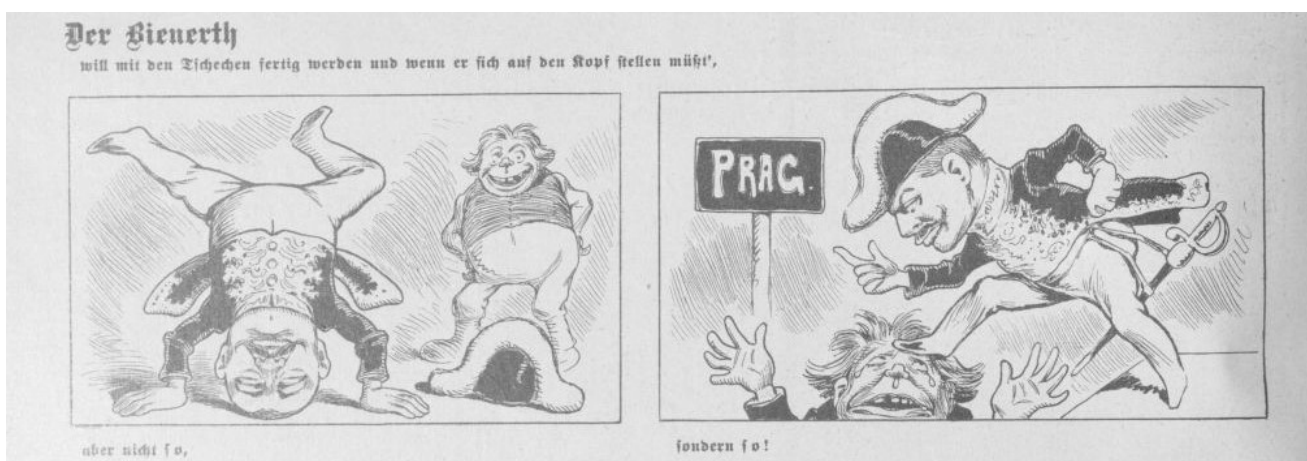

Osel: „Prosím vás, co to tady tropíte?“
Český lev: „Ale celý čas jsme na znaku, tak jsme si lehli zas chvíli na břicho jako Excellence před buršáky.“

Ministr dr. Schreiner: „Dozvěděl jsem se, že na severní točně žije jeden Němec, to musím honem ve Vídni v jeho prospěch zakročit!“

☆☆☆

Příloha č. 27 - Kritika Gustava Scheinera z Humoristických listů.

Příloha č. 28 - Německá kritika ministerského předsedy Biedertha z Kikeriki.

Při bumlu.

„Že je nebolí hlavy od těch cerevisek!“

„Ty jsou lehoučké.“

„Jen si myslí! Zeptej se u místodržitelství nebo na policii, jakou váhu má taková cereviska.“

☆☆☆

Příloha č. 29 - Kritika místodržitele Coudenhova z Humoristických listů a Kikeriki.

Podmínky míru v Praze.

Dle nejvovějších zpráv rozhodli se buršáci upustiti od pořádání bumlů jen za následujících podmínek:

1. Kromě sesazení starosty Groše a rozpuštění obecního zastupitelstva, což se rozumí samo sebou, budou Příkopy vyhrazeny pouze německým studujícím.

2. Policie musí bezpodmínečně poslechnouti rozkazů německého studenta.

3. Burš v cerevisce bude mít v Praze táž práva jako důstojníci od majora nahoru.

4. Starostou Prahy bude jmenován K. H. Wolf.

5. Na fixírování burše bude určen trest od 5 do 10 let žaláře.

6. Český hovor dovolen bude jen na předměstích.

☆☆☆

Příloha č. 30 - Češi ironizují německé podmínky ke zrušení „bummelů“.

Český poslanec: „Nemáte tu nějakého dovedného retušera pozitivů?“

Fotograf: „K službám; co si račte?“

Český poslanec: „Aby nám nějak zaretušoval tu naši dosavadní pozitivní politiku.“

Příloha č. 31 - Urážka pozitivní politiky (do dveří vstupuje Karel Kramář).